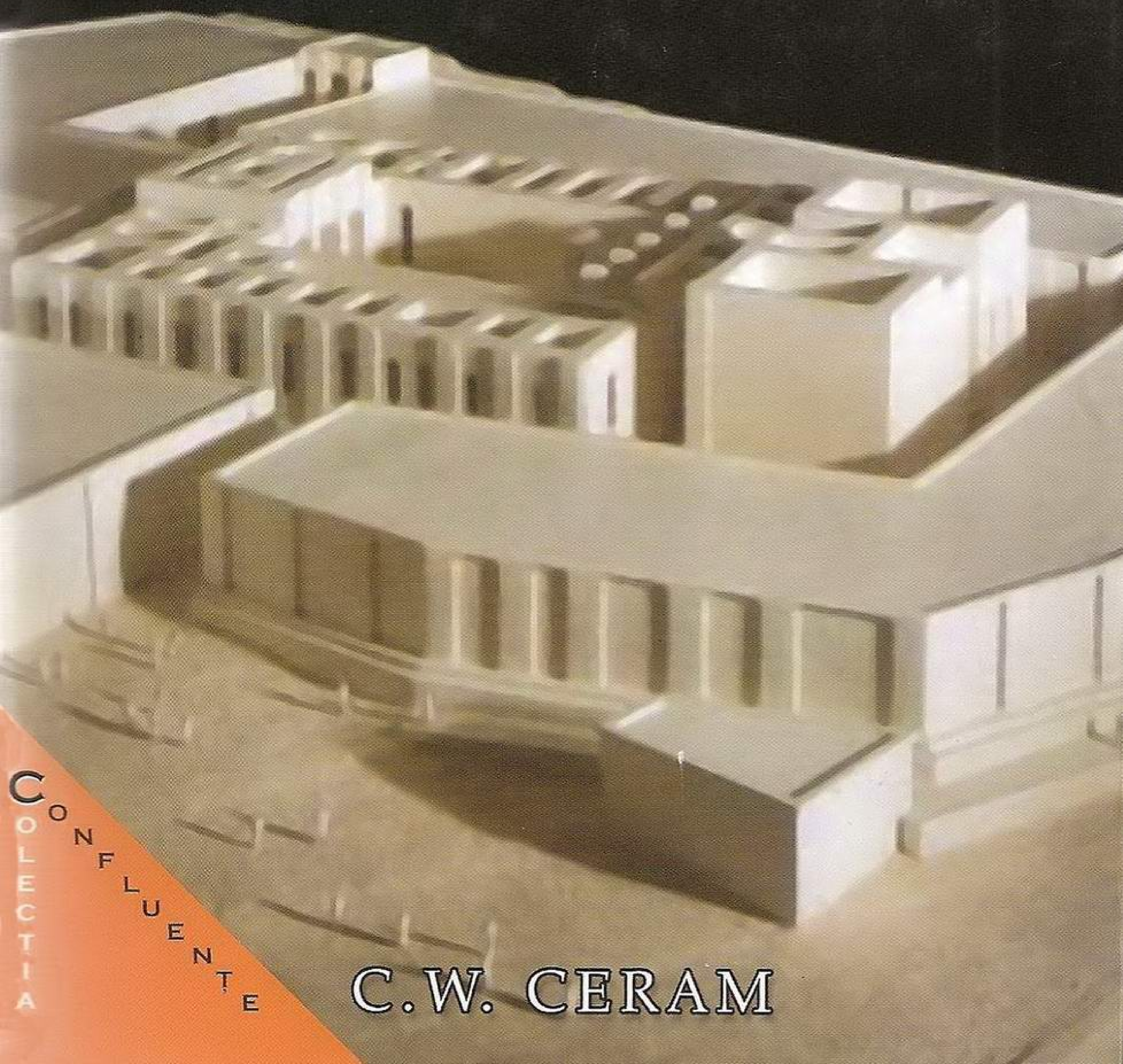
SECRETUL HITIȚILOR

DESCOPERIREA UNUI IMPERIU ANTIC



COLECȚIA CONFLUENȚE

C.W. CERAM

C.W. Ceram
Secretul Hitiților
Descoperirea unui imperiu antic

C.W. Ceram este pseudonimul lui Kurt W. Marek. Marek s-a născut la Berlin în timpul primului război mondial şi a lucrat ca ziarist, critic de teatru şi chiar editor înainte de a-şi pune numeroasele talente în slujba scrisului. *Secretul hitiților,* a doua carte a sa, a fost publicată pentru prima dată în 1955. Kurt W. Marek a murit în 1972.

Prefață

Hititologia este una din cele mai noi ramuri ale arheologiei. Istoria evoluției sale, care constituie subiectul prezentei cărți, abundă de erori ridicole, de dificultăți greu de surmontat şi de triumfuri neaşteptate, care fac din cercetarea trecutului o ocupație atât de captivantă. Arheologul a cunoscut perioade de speranță debordantă şi de dezamăgire fără margini, iar cercetătorul însărcinat cu descifrarea scrierilor a îndurat frustrări interminabile.

Descoperirea hitiților este o aventură extrem de pasionantă a spiritului uman. În puțin mai mult de o sută de ani, un popor căruia nu i se cunoştea decât numele a devenit parte integrantă a istoriei civilizației noastre. Mai sunt încă multe de aflat

despre Imperiul Hitiților, dar începutul a fost făcut cu dreptul.

Literatura ştiințifică abundă de confuzii privind ortografia numelor. Redarea fonetică a numelor din limba turcă clasică şi modernă diferă în mod evident de la o limbă la alta. Mai mult, nici chiar savanții care folosesc aceeaşi limbă nu cad întotdeauna de acord. Găsim numele *Boghazköy* redat în diferite moduri, *Bogaz-kdy* şi *Boghaz-keui.* Cititorul neinițiat nu are de unde să ştie că este vorba despre locul unde era situată localitatea hitită Hattuşaş – *Hattuşaş* (sau *Hatuscha* sau *Hattusa).* Pentru consecvență, am ales să utilizez ortografia dr. O.R. Gurney, care reprezintă după părerea mea sistemul cel mai uşor de citit dintre variantele în germană şi engleză.[1]

În concluzie, câteva cuvinte prin care să îmi exprim recunoştința. Mi-ar fi fost practic imposibil să actualizez această lucrare, în ceea ce priveşte cercetările care sunt în plină desfăşurare chiar şi în prezent, dacă nu aş fi avut ocazia să vizitez unele din locurile unde se fac săpături importante. Îi rămân îndatorat profesorului Carl Kathjens de la Universitatea din Hamburg pentru invitația pe care mi-a făcut-o la cel de-al XXII-lea Congres al Orientaliştilor de la Istanbul. Acolo am avut ocazia

---

[1] În limba română nu există un sistem unitar de transliterare a denumirilor hitite, de aceea am preferat să păstrăm şi noi acelaşi sistem, cu unele mici modificări pentru a uşura lectura, cu atât mai mult cu cât este folosit şi în alte lucrări dedicate hitiților, apărute în România – n. ed. rom.

să port numeroase discuții extrem de interesante, care la rândul lor au stat la baza participării mele la mai multe excursii ştiințifice în Imperiul Hitiților.

Astfel am putut explora Alaja Hüyük sub îndrumarea arheologului care conducea săpăturile, dr. Hamit Zubeyr Kosay, fost director general al Muzeelor şi Antichităților din Turcia. Săpăturile de la Kültepe mi-au fost explicate de soția arheologului (la acea vreme directoare a expediției), dr. Nimet Ozgüc. Îi sunt, de asemenea, îndatorat profesorului Kurt Bittel, în prezent director al Institutului German de Arheologie din Istanbul, pentru că mi-a facilitat prima vizită la Boghazköy şi Yazilikaya, unde a lucrat între anii 1931-1939. Tot profesorul Bittel a fost cel care, în lungile conversații pe care le-am purtat la Istanbul, mi-a oferit o primă prezentare sistematică a istoriei hitiților în general şi a celor mai recente săpături în aşezări hitite în special – domenii în care este aproape imposibil să pătrunzi fără un ajutor inițial

Presupun că cel mai mult îi datorez profesorului Helmuth T. Bossert de la Universitatea din Istanbul, descoperitorul şi arheologul de la Karatepe. Încă de la început, domnia sa a manifestat un interes deosebit pentru proiectul meu. În toamna anului 1951 am fost invitat să iau parte la expediția sa, desfăşurată până la începerea anotimpului ploios. (Mulțumindu-i

profesorului Bossert, mulțumesc în mod automat şi Societății Istorice din Turcia, Directoratului General al Muzeelor şi Antichităților din Turcia şi Facultății de Litere a Universității din Istanbul, instituții care au făcut posibile aceste săpături). Nu voi uita niciodată ospitalitatea domniei sale în mijlocul sălbăticiei, cordialitatea care domina acea atmosferă de muncă, discuțiile pe care le purtam seara, adunați în jurul mesei şi acompaniați de urletele şacalilor ce răsunau în depărtare. Nu voi puțea uita nici lungile conversații despre ultimele descoperiri purtate cu dr. U. Bahadir Alkim şi dr. Halet Çambel, cu un alt oaspete al expediției, cu părintele O'Callaghan, care între timp a murit într-un accident tragic în apropiere de Bagdad, şi cu dr. Muhibbe Dargan, cea mai tânără asistentă a profesorului Bossert.

Le sunt extrem de recunoscător dr. Bahadir Alkim şi soției domniei sale, Handan Alkim. Nu numai că au fost nişte gazde fermecătoare în timpul celei de-a doua şederi a mele la Karatepe, în 1953. Dar dr. Alkim a avut şi bunăvoința de a examina o primă schiță a prezentei cărți. Domniei sale, precum şi dr. Franz Steinherr, în prezent la Ambasada Germaniei din Ankara, le datorez numeroase sugestii importante.

După terminarea cărții, profesorii Bossert şi Bittel, precum şi dr. Margarete Riemschneider, mi-au mai acordat încă puțin din prețiosul timp disponibil pentru a citi manuscrisul şi m-au ajutat

să corectez o scrie de erori care se strecoară în mod inevitabil într-o lucrare de acest gen.

Îmi exprim totodată recunoştinţa pentru generozitatea revistei *Life,* care mi-a pus la dispoziţie material ilustrativ din abundenţă. Revista *Life* mi-a permis să aleg dintre toate fotografiile făcute în Anatolia de fotograful său Max Scheler, de a cărui plăcută companie m-am bucurat în timpul celei de-a doua călătorii în Turcia. În carte sunt reproduse şaptesprezece fotografii semnate Max Scheler. Am reprodus, de asemenea, câte o fotografie de dr. (gambei şi de Kurt Lange (Oberstdorf), din colecţia Kofler-Truniger (Lucerna) şi Kilper Verlag de la Stuttgart. Sursele tuturor ilustraţiilor se găsesc la sfârşitul lucrării, unde sunt indicaţi şi autorii citatelor pe care le-am inserat în text.

Octombrie 1955 *C.W. Ceram*

Notă privind citatele

Aproape toate traducerile din surse egiptene şi hitite citate în prezenta lucrare există în mai multe variante, care diferă destul de mult, în funcție de opiniile personale ale cercetătorilor şi de contextul ştiințific dominant în momentul în care a fost făcută respectiva traducere. Când le-am inclus în această carte, pentru a-i îndeplini scopurile, am înlăturat comentariile ştiințifice care le însoțeau şi le-am pus cap la cap, pentru a forma texte continue. Citatele din limba egipteană provin din lucrările lui Adolf Erman, Günther Roeder, Hermann Ranke, Alexander Scharff şi Siegfried Schott; cele din hitită se bazează în primul rând pe traduceri de H. T. Bossert, Johannes Friedrich şi Heinrich Zimmern, ale căror texte au fost reproduse în parte în cărți şi publicații semnate de Anton Moortgat şi Margarete Riemschneider. Cititorul interesat să afle mai multe despre acest subiect va găsi în Bibliografie (Grupele 1 şi 6) informații suplimentare în dreptul numelor menționate anterior.

Partea I
Enigma existenței hitiților



Războinic hitit cu arc și săgeată, la vânătoare de urși. De la Karatepe.



MAREA NEAGRĂ
ISTANBUL
TROIA
(Sangarios)
ANKARA
ALAJA Hüyük
BOGHAZKÖY (Hattuşaş)
ALIŞAR
SIPYLOS
Gediz (Hermos)
IZMIR
KARABEL
Lacul Tuz
KÜLTEPE
KAYSERI
FRAKTIN
ARSLANTEPE
Lacul Van
Dicle (Tigru)
Büyük Menderes
MARAŞ
KARATEPE
JURIZ
TARSUS
ADANA
ZINJIRLI
MERSIN
KARKEMIŞ
TELL HALAF
NINIVE
RHODOS
TELL ATCHANA
RAS SHAMRA
CIPRU
HAMATH
KADEŞ
MAREA MEDITERANĂ
DAMASC
Firat (Eufrat)
MILE
0 50 100 200
IMPERIUL HITIȚILOR ÎN SECOLUL XIV Î.C.
FRONTIERELE APROXIMATIVE ALE IMPERIULUI
SAU POLITICĂ
ORAȘE ANTICE
DENUMIRI ACTUALE ALE ORAȘELOR
BABILON
ALEXANDRIA
EGIPT
30°
35°
40°

Capitolul întâi
Descoperiri arheologice şi supoziţii fanteziste

Când în vremuri îndepărtate şi nebuloase pentru a se odihni în braţele mult iubitei sale Hera, el a înotat din Asia în Europa. Dardanelele, tânărul Leandru a traversat Hellespontul înot aşa cum numim astăzi strâmtoarea care uneşte Marea Mediterană cu Marca Marmara, au fost întotdeauna mai degrabă o linie de legătură decât una despărţitoare între Asia Mică şi Europa de Sud-Est. De-a lungul acestei strâmtori au invadat egeenii Grecia. Marele rege persan Xerxes I a lovit din aceeaşi direcţie, în 480 î.Ch. O sută cincizeci de ani mai târziu, Alexandru cel Mare a adus înapoi în Asia Mică armele şi cultura greacă, traversând aceeaşi fâşie îngustă de apă. Turcia din zilele noastre a fost încă de la începuturi o intersecţie aglomerată străbătută de numeroase armate, un câmp de luptă şi un creuzet în care s-au amestecat mai multe naţiuni. Aici, istoria şi-a arătat faţa cea mai sălbatică, iar miza a fost de fiecare dată moartea sau supravieţuirea – ca întotdeauna atunci când, chiar şi în prezent, Estul se ciocneşte cu Vestul, lată de ce pentru noi, care trăim în secolul XX *după* naşterea lui Christos, evenimentele care s-au derulat în această arenă cu douăzeci de secole *înainte* de Christos, când hitiţii indo-europeni au descins în Asia Mică, au un bizar aer contemporan. Pentru că „aceasta a fost prima

dată”, ca să-l citez pe hititologul Albrecht Götze, „când popoarele europene au pătruns în lumea civilizată”. Autorul adaugă că această invazie a fost „primul conflict istoric dintre Est şi Vest”.

Una dintre cele mai ciudate întorsături ale istoriei face ca poporul care a stat la baza acestei ciocniri să nu fi fost „descoperit” de istorici decât în urmă cu câteva decenii. Faptul că arheologii sunt deja capabili să-i interpreteze limba şi scrierea şi să realizeze o istorie relativ completă a acestei națiuni care s-a stins în urmă cu peste trei mii de ani este aproape un miracol.

Subiectul prezentei cărți îl constituie modul în care oamenii de ştiință au reuşit, prin săpături arheologice, prin cercetări şi prin raționamente dintre cele mai subtile, să adune o cantitate uluitoare de informații într-un timp atât de scurt.

Dacă dorim să aflăm în ce stare se afla o ramură ştiințifică într-o perioadă anume, tot ce trebuie să facem este să consultăm o enciclopedie. Şi asta deoarece încă de la publicarea primului lexicon cuprinzător al artelor şi ştiințelor la mijlocul secolului XVIII, enciclopedia franceză (*Encyclopédie*) intrată în istorie, aceste lucrări au izbutii să conserve prin îmbălsămare cunoştințele unei epoci întregi. Să aruncăm deci o privire asupra articolului despre hitiți apărut în ediția din 1871 a *Neues Konversationslexicon* a lui Meyer, enciclopedia germană clasică. Nici nu e necesară mai mult decât o privire, pentru că articolul sună

în felul următor:

„Trib canaanit întâlnit de israeliți în Palestina, au locuit în apropierea Hebronului, laolaltă cu amoriții; mai târziu pot fi regăsiți mai în nord, în regiunea Bethel, unde sunt plătitori de tribut lui Solomon. Şi mai târziu un trib hitit independent, cu o guvernare monarhică, a locuit mai în nord, lângă Siria."

Asta e tot. Hitiților nu li se acordă mai mult de *câteva rânduri.* Articolul nu este numai ridicol de scurt, este totodată eronat în toate punctele esențiale. Aceste câteva rânduri nu fac altceva decât să sintetizeze puținele informații care se regăsesc în Biblie.

Altfel spus, în 1871, istoricii nu ştiau aproape nimic despre hitiți. În prezent ştim că în al doilea mileniu î.Ch., această națiune era o mare putere a cărei dominație se întindea în toată Asia Mică până în Suia, care a cucerit Babilonul şi a purtat războaie victorioase împotriva Egiptului. Din poziția avantajoasă în care ne aflăm acum, ni se pare de-a dreptul incredibil faptul că o forță politică atât de influentă, care avea o cultură, o scriere şi un cod de legi proprii, s-a transformat într-un popor necunoscut, uitat, pe care arheologii şi istoricii nu l-au băgat în seamă până în secolul XX d.Ch. Redescoperirea hitiților a fost subită şi dramatică. Câțiva oameni de ştiință, angajați într-o muncă de pionierat pe platourile golaşe din Asia Mică, au readus această civilizație necunoscută la

viață. Cum au făcut-o – iată o poveste fascinantă. Cu siguranță, încă de la prima lopată de pământ adusă la suprafață, au fost ajutați de un noroc imens. Dar înainte de a vorbi despre asta, să aruncăm o privire asupra regiunii al cărei trecut îl vom dezgropa pas cu pas, alături de oamenii de ştiință.

Asia Mică este un apendice al marelui continent Asia. Nu e doar o anexă, ci chiar o reflexie în miniatură. Anticii au numit-o Asia Mică pentru că, credeau ei, contururile şi forma sa în general erau o replică a continentului: un podiş în centru, munți înalți pe margini, terase abrupte pe toate laturile. Asemănarea nu este sută la sută completă, dar în acele timpuri, anticii nu cunoşteau limitele nordică şi estică ale Asiei.

În zilele noastre, călătorul străbate Asia Mică purtat de trenuri pe căile ferate, de camioane, autobuze şi autovehicule de proveniență americană. Dar această regiune trebuie traversată călare. Aşezat în şaua scârțâitoare de lemn pe care o folosesc băştinaşii, vezi ținutul în adevărata sa lumină – cea a unei regiuni în afara timpului. Chiar şi în prezent, în centrul Anatoliei (denumirea înseamnă „ținut îndreptat spre soare-răsare”) veți întâlni care trase de boi. Ale căror roți. Nişte discuri solide de lemn, străbat pustietatea bătută de vânt, scârțâind asemeni unor iele prevestitoare de moarte. Satele cenuşii se ghemuiesc sub

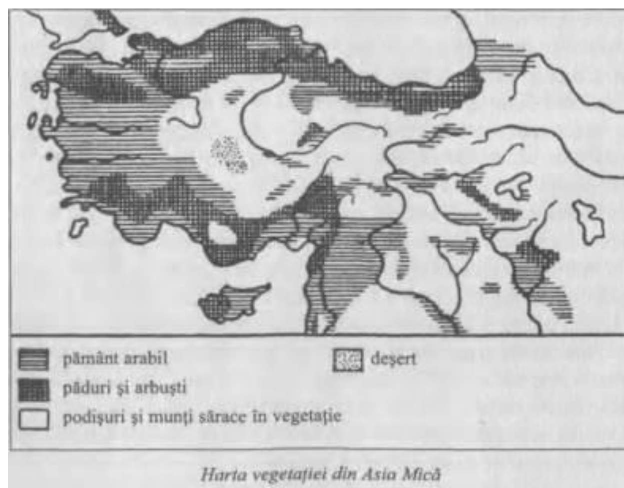
soarele arzător la fel ca în urmă cu peste trei mii cinci sute de ani, când primii negustori asirieni au plecat din bogatul Assur, „măreţul oraş”, pentru a-şi vinde mărfurile în inima Anatoliei. Casele de aici sunt şi în prezent ridicate din cărămizi de lut nears – cărămizi care crapă şi se sfărâmă sub soarele necruţător şi se dizolvă încet sub ploaia măruntă şi rară. Cu cât este mai sărac şi mai neglijat un sat, cu atât seamănă mai mult cu creaţia inspirată a unei imaginaţii bizare. Casele acestea din chirpici rezistă rareori mai mult de douăzeci de ani. Când se prăbuşesc, fiii şi nepoţii familiei le ridică din nou, peste vechile ruine. Aşa se creează „straturile arheologice”.

Asia Mică nu este mai mare decât Spania, Germania sau California şi este mai mică decât provincia australiană Queensland. Se spune că la Kayseri, situat în centrul Asiei Mici, iarna este asemeni celei din nordul Germaniei, iar vara se aseamănă cu cea din sudul Franţei. În trecătorile din Munţii Taurus, urşii vânează şi în zilele noastre, haitele de lupi atacă turmele de oi, iar şerpii periculoşi se întind la soare pe stânci. La căderea nopţii, hiena se strecoară prin labirintul de tufişuri ţepoase şi şacalul îşi urlă serenada nocturnă.

În nord-est se cultivă ceai, în sud-est, bumbac şi citrice. Lângă Adana am văzut o dată un ţăran îngrijind o livadă minusculă de lămâi, pe care o apărau de vânt ruinele unor pereţi antici; iar în

Yazilikaya, un sanctuar religios hitit de lângă Boghazköy, am văzut un țăran care-i ducea nevestei cepe pe care le cultiva de-a lungul unui zid străjuit de zei sculptați în relief. În luncile râurilor şi de-a lungul țărmurilor înguste se cultivă tutun şi mac, grâu şi măsline. Dar cât de puține sunt aceste lunci înverzite!

Nu există niciun fluviu navigabil în toată Asia Mică. Cel mai mare curs de apă este Kâzâl Irmak, cunoscut în antichitate drept Halys. Acesta este râul pe care Cresus n-a îndrăznit să-l traverseze înainte de a consulta Oracolul de la Delfi. Oracolul i-a spus că da că trece râul, un imperiu măreț va fi distrus.



Harta vegetației din Asia Mică

Prezicerea s-a adeverit: Cresus şi-a pierdut imperiul, nereuşind să-l distrugă pe cel al perşilor. Venind din est, râul Halys face un ocol larg în Anatolia Centrală, după care îşi taie drum prin

munții din nord şi se varsă în mare.

O treime din Asia Mică o constituie podişul plat şi ars de soare, cu vegetație puțină, printre care se zăresc stânci golaşe; pustietatea este întreruptă ici-colo doar de luciul albastru al apei din imense lacuri sărate. Acest peisaj e de o monotonie sublimă; toate culorile par uscate, ca şi cum ar fi fost arse până au devenit un smalț tare ca piatra. Podişul mai are o trăsătură terifiantă. Dacă ți se întâmplă să întâlneşti un călăreț singuratic, te trece un fior de groază. Pe măsură ce te apropii de un lanț muntos, ai sentimentul distinct al unei amenințări, al unor pericole necunoscute care te aşteaptă. Când dai peste o aşezare de bordeie din lut, prima impresie este că ai nimerit într-un oraş al fantomelor; în aerul ce tremură sub valurile de căldură, uşile caselor te privesc aidoma unor ochi lipsiți de viață. Apar bărbații; femeile nu trebuie să iasă la vedere, iar roiul de copii curioşi este îndepărtat dintr-o mişcare a mâinii. Bărbații se apropie încet, fără ca pe fețele lor împietrite să se citească vreo urmă de curiozitate. Formează un cerc în jurul tău şi te examinează în tăcere. Ți se oferă un pahar cu ceai, ție, străinul, şi în timp ce sorbi din el încerci să zâmbeşti jenat înspre cercul taciturn ce te înconjoară. Nici urmă de insistența gălăgioasă a Levantului, ori de splendorile colorate ale unui Orient de poveste. Oamenii de aici au un rar simț al demnității care pare extrem de potrivit cu peisajul. De parcă natura înconjurătoare le-ar

fi format temperamentul.

Popoarele care au luptat pentru Asia Mică au fost atât de numeroase şi de diverse încât în întreaga antichitate timpurie nu s-au unit (cu o singură excepție) în regate mari care să reziste o perioadă mai îndelungată. Încă din al patrulea mileniu î.Ch., locuitorii acestei regiuni au format hoarde, triburi şi mici state care se duşmăneau între ele…

O singură dată în istoria timpurie a acestui pământ a reuşit un popor să unifice toate triburile eterogene şi să întemeieze o confederație care a devenit în scurt timp una din marile puteri din Orientul Apropiat. Influența culturală a acestui nou stat s-a întins până în lumea grecilor – şi poate a pătruns în civilizația greacă la niveluri mai profunde decât ne-am putea imagina la momentul actual.

În anii 1830, un francez îşi pregătea expediția în această regiune. Era nevoit să îşi planifice călătoria în necunoştință de cauză, fapt ce constituia un dezavantaj. În timpul pregătirilor, a avut deseori ocazia să se plângă de relatările altor exploratori, care ofereau puține informații despre regiunea respectivă. La sosirea în Turcia, scria: „Deşi toate informațiile erau incomplete, am pornit înspre nord cu caravana, la 18 iulie 1834.”

Puțin mai târziu, după o călătorie solitară prin maiestuosul platou golaş, a ajuns în sătucul

Boghazköy, situat în cotul râului Halys, cum era acesta cunoscut în antichitate. În apropierea aşezării a dat peste nişte ruine care l-au lăsat fără grai. I-a fost imposibil, însă, să stabilească momentul istoric căruia îi aparținea oraşul în ruină.

Acest aventurier şi călător împătimit. Charles-Felix-Marie Texier, era unul din numeroşii exploratori ai trecutului care au apărut în secolul al XIX-lea. Cercetările acestora erau, ca să spunem aşa, o consecință a nevoilor emoționale ale secolului în care trăiau. Tehnologia oferea o scrie de perspective extraordinare pentru viitor. Astfel încât temelia istorică existentă părea să se prăbuşească sub greutatea noului destin al omenirii.

În căutarea vechiului oraş Tavium, unde celții invadatori se aşezaseră în secolul III î.Ch., Texier a dat peste câteva indicii în satul Boghazköy şi s-a hotărât să le verifice. S-a cățărat pe un drum desfundat, de-a lungul căruia cocioabe din lut păreau gata să se prăbuşească, a urcat din ce în ce mai sus pe dealurile tot mai abrupte, şi deodată:

În fața lui au apărut blocuri gigantice de piatră, aliniate în şiruri lungi şi drepte. Deşi erodate de secolele ce trecuseră peste ele, minele aveau fără nicio îndoială forma unei construcții, alcătuind macheta unui complex imens, întortocheat şi bizar. Texier a continuat să urce, a ajuns la ruinele

unui zid de fortificație şi l-a măsurat cu pasul. Avea o lungime de câțiva kilometri.

Când a ajuns în vârful dealului, s-a oprit şi a cuprins priveliştea cu privirea. A desenat în minte un cerc în jurul minelor pe care le avea în fața ochilor şi şi-a dat seama că ele trebuie să fi alcătuit la un moment dat un oraş de mărimea Atenei, la apogeul gloriei sale. Cine construise o aşezare atât de măreață? Era acesta oraşul Tavium pe care îl căuta?

A mers mai departe, până a ajuns la două porți mărețe tăiate în zid. Pe una dintre ele apărea figura unui bărbat, sculptată în relief. Era probabil un rege, căci sculptura avea dimensiuni supraumane şi era realizată într-un mod bizar, aşa cum nu mai văzuse până atunci. Cealaltă poartă era împodobită cu statui ale unor lei. Texier a încercat să-i deseneze şi i-a rugat şi pe însoțitorii săi să facă nişte schițe. Dar desenatorii erau copii ai secolului lor şi îi caracteriza acea indolență mic-burgheză predominantă în Franța lui Louis Philippe (Ludovic Filip); erau capabili să admire monumentalitatea, dar nu şi să o redea. Prin urmare, desenele pe care ni le-au lăsat moştenire reprezintă nişte lei extrem de convenționali, cu priviri încruntate ce amintesc de stilul Biedermeier şi cu coame buclate.

Texier a făcut imediat o primă tentativă de interpretare. „Obsedat de ideea găsirii vechiului oraş Tavium, am fost tentat să cred că aceste ruine

erau un Templu al lui Jupiter, cu sanctuarul menționat de Strabon... Dar ulterior m-am văzut obligat să renunț la această idee”, scrie el. După care mărturiseşte: „... Niciun edificiu din era romană nu ar putea fi încadrat aici; grandoarea şi ciudățenia acestor ruine m-au dezorientat complet atunci când am încercat să găsesc numele istoric al oraşului...”

Ulterior, pe când îşi pregătea prezentarea pentru presă, francezul a avut ocazia să citească însemnările unui distins anticar care a vizitat Boghazköy la un an după el. Este vorba despre William Hamilton care, la douăzeci şi cinci de ani, l-a ajutat pe lordul Elgin să sustragă sculpturile de la Partenon pentru a le duce în Anglia. Hamilton a presupus şi el că ruinele erau cele ale oraşului Tavium. Cu toate acestea, Texier a mai studiat o dată materialul pe care îl avea la îndemână despre Tavium, a ajuns la concluzia că era imposibil ca misteriosul oraş să fie aşezarea romană şi şi-a declarat convingerea că era vorba despre Pteria, unde Cresus şi Cirus au purtat celebra bătălie.

Dar pe Texier îl aşteptau alte surprize. Un localnic l-a condus de la Boghazköy de-a lungul unei cărări dificile care traversa pe diagonală valea adâncă a unui râu. Au urcat vreo două ore bune înainte de a ajunge pe un platou situat față în față cu dealul pe care descoperise oraşul în mine. Şi aici a găsit Texier locul care este numit în prezent

Yazilikaya („Stânca cu Inscripții”). Stânci abrupte se înălțau spre cer, iar în mijlocul lor, o despicătură largă forma o încăpere naturală. Aici, pereții fuseseră şlefuiți într-o oarecare măsură şi erau ornamentați cu sculpturi destul de ciudate. Texier a văzut zei înaintând rigizi în procesiuni solemne de-a lungul pereților, având capetele încoronate cu coifuri țuguiate şi veşmintele încinse la brâu. A înaintat de-a lungul despicăturii în stâncă care cotea uşor la dreapta şi a dat peste alte sculpturi, siluete îmbrăcate diferit şi purtând pe cap tiare în locul coifurilor țuguiate. Două dintre personajele sculptate aveau aripi; altele țineau obiecte neidentificate în mâini, sau se sprijineau pe grumajii altor personaje, sau erau urmate de animale.

Uimit la vederea acestor bizare procesiuni sculptate în piatră, Texier a căutat ieşirea. În acel moment a observat în stânga sa un pasaj îngust, care ducea într-o despicătură şi mai strâmtă între stânci. S-a oprit la intrare: doi demoni înaripați tăiați în stâncă, de o parte şi de alta a pasajului, păzeau cu străşnicie încăperea de orice intrus, Şi-a continuat drumul, ezitând, şi a dat cu ochii peste o altă procesiune pe peretele abrupt din partea de vest. Doisprezece războinici sau zei? — mărşăluiau cu paşi rigizi unul în spatele celuilalt, înaintând cu încrâncenare; doisprezece bărbați la paradă, cu coifuri țuguiate pe capete şi cu săbii încovoiate pe umeri. Pe peretele opus, un personaj

uriaş îmbrățişa protector un alt bărbat, de dimensiuni mai mici. Deasupra brațului său întins, un desen de forma unei flori, compus din mai multe semne asemănătoare unor hieroglife. În mod cert simboluri, dar pentru ce? Texier a aruncat o privire de jur-împrejur, după care s-a întors în prima încăpere.

Aici a remarcat şi mai multe astfel de semne, unele atât de şterse de vreme încât de-abia mai puteau fi desluşite. Erau oare simple ornamente? Sau reprezentau o scriere?

Texier s-a întors la ieşirea principală. S-a oprit, s-a uitat la podişul ce i se întindea în fața ochilor şi a observat rămăşițele unor ziduri. Au fost oare clădiri aici? Porți care păzeau intrarea în incinta îngustă dintre stânci? Pe măsură ce privea ruinele, a devenit aproape sigur că se afla în fața unui sanctuar din antichitate, a unui templu extrem de bizar sculptat în stâncă. Dar cine îl ridicase şi ce popor se închina aici?

Şi-a îndreptat privirea peste vale, înspre ruinele de la Boghazköy, a privit viroagele şi culmile zimțate, arse de soarele nemilos. Trebuie că Dumnezeu a muncit cu pumnii încleştați la făurirea acestui ținut. Iar o națiune măreață şi-a impus voința pe aceste tărâmuri, şi-a satisfăcut nevoia de a clădi, ridicând blocuri de stâncă în vârful pustietății stâncoase, atât de temeinic, încât ruinele zidurilor au rezistat până astăzi – ziduri care unesc crestele abrupte pentru a forma

parapete solide. Asemenea monumente impresionante nu puteau fi concepute decât de regi influenţi, aflaţi în fruntea unei ţări puternice şi bogate.

În 1839, Texier a publicat la Paris cele câteva volume ale ambiţioasei sale cărţi de călătorie, *Descrierea Asiei Mici*[2] în care mărturiseşte că se afla în faţa unei enigme de neînţeles. Asta deoarece, din perspectiva cunoştinţelor istorice din secolul al XIX-lea, în Asia Mică nu existase niciun popor atât de măreţ.

În realitate, descrierile lui Texier nu erau altceva decât un motiv de jenă pentru ştiinţa arheologiei. Specialiştii au fost bineînţeles descumpăniţi în momentul în care s-au văzut în faţa unui material pictografic şi descriptiv atât de vast, căruia nu-i puteau da de cap. În plus, arheologia era încă o ştiinţă tânără, iar în deceniile de după 1830, majoritatea specialiştilor erau interesaţi în principal de săpăturile fascinante care se derulau în Egipt şi Mesopotamia. Lepsius şi Mariette descopereau minuni în ţinutul faraonilor; Botta şi Layard aduceau la lumină civilizaţia asirienilor.

Însă în ciuda faptului că atenţia le era îndreptată în altă parte, arheologii nu au putut trece întru totul cu vederea misterioasele ruine din Anatolia turcă, deoarece primeau pe zi ce trecea tot mai

---

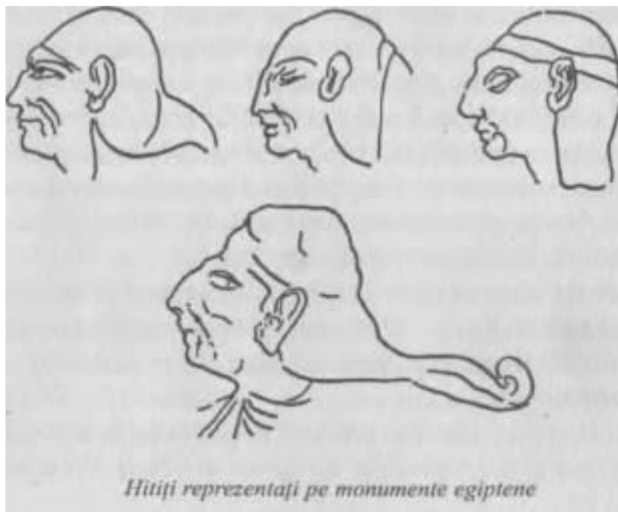
2 *Description de l'Asie Mineure.*

multe informații noi.

William Hamilton nu doar a vizitat Boghazköy la scurt timp după Texier, ci a şi descoperit în apropiere o altă zonă cu ruine, în satul Alaja Hüyük. Între anii 1859 şi 1861, doi turişti germani, Barth şi Mordtmann, au furnizat descrieri mai exacte ale ruinelor de la Boghazköy şi au completat schițele pe care Texier le realizase în grabă. Francezul Langlois a colindat regiunea din jurul Tarsului în 1861. Şi începând din 1862, omul de ştiință francez Georges Perrot a străbătut întreaga Anatolie, explorând-o cu minuțiozitate şi descoperind o mulțime de noi monumente fascinante. Printre altele, a găsit în ruinele de la Boghazköy o stâncă teşită, acoperită cu simboluri. Unele erau atât de erodate, încât păreau simple zgârieturi în piatră, dar aspectul lor general semăna cu semnele găsite de Texier la Yazilikaya. Această stâncă, denumită Nishan Tash, s-a dovedit a fi una din cele mai importante descoperiri, dar la momentul respectiv a fost înghițită în materialul extrem de bogat pe care Perrot, împreună cu artistul Edmond Guillaume care îl însoțea, a început să îl publice în 1872.

Doar zece ani mai târziu, în anul 1882, arheologul german Karl Humann a realizat mulaje după unele din reliefurile de la Yazilikaya şi a furnizat primele planuri fiabile ale ruinelor descoperite la Boghazköy. Humann era în mod deosebit potrivit pentru această sarcină, deoarece

lucrase ca inginer constructor înainte de a fi sedus de farmecul arheologiei şi de deveni cunoscut în întreaga lume ca descoperitor al altarului de la Pergam.


Hitiţi reprezentaţi pe monumente egiptene

Perrot şi-a prezentat descoperirile din Anatolia în *Istoria artei în antichitate*[3], publicată în 1887. S-a aventurat chiar să înainteze câteva ipoteze privind unele din sculpturi şi din grupurile de simboluri.

Câţiva specialişti dintre contemporanii săi i-au acceptat în cele din urmă ipotezele, convinşi de relatările a doi exploratori americani, care descriau nişte lespezi pe care le văzuseră în timpul expediţiei din Siria, în 1870. Aceste suprafeţe cu inscripţii, denumite Pietrele de la Hamath după locul în care au fost descoperite, urmau să introducă o nouă fază în încercarea de a rezolva

---

3 *Histoire de l'Art dans l'Antiquité.*

enigma ruinelor din Anatolia. În realitate, cei doi americani nu au fost primii exploratori care le-au văzut. Ele fuseseră descoperite de fapt cu cincizeci şi opt de ani în urmă, de către unul din cei mai interesanți exploratori ai secolului al XIX-lea.

În 1809, un bărbat cu barbă, îmbrăcat într-un costum oriental, urca la bordul unui vas ce făcea legătura între insula Malta şi Siria. Îşi spunea Şeicul Ibrahim şi se prezenta drept un comerciant în slujba Companiei Indiilor de Est. A rămas în Siria trei ani şi jumătate şi a fost cel mai neobişnuit negustor ce a umblat vreodată între Alep şi Damasc. În loc să facă comerț, Şeicul Ibrahim îi vizita pe învățații locului, cerându-le să-l introducă în studiul limbilor, al istoriei şi al geografiei zonei, acordând o atenție specială Coranului. Şi-a întrerupt studiile doar pentru a călători: la sud, în Țara Sfântă, la est spre Eufrat, apoi prin valea Orontelui. S-a urcat pe Muntele Sfânt Hor, unde Aaron a părăsit această lume, a fost arestat în Nubia ca spion, a fost expulzat din țară şi a ajuns în Egipt. Un paşă, provocându-l să-şi demonstreze cunoştințele despre legile musulmane, l-a supus unui examen în fața a doi savanți arabi. Aventurierul a trecut examenul şi a dovedit nişte cunoştințe excepționale, astfel încât i s-a permis un pelerinaj de patru luni la Mecca, „oraşul interzis”, după care i s-a dat voie să li se alăture celor opt mii de pelerini ce urcau pe

Muntele Arafat. După încheierea pelerinajelor, a primit titlul de „hagiu”. În 1817, la vârsta de treizeci şi trei de ani, a murit pe neaşteptate la Cairo, pe când plănuia alte călătorii şi a fost înmormântat ca hagiu, cu o ceremonie solemnă, într-un cimitir musulman.

Numele adevărat al „Şeicului Ibrahim” era Johann Ludwig Burckhardt, născut la Basel în 1784, descendent al unei familii de patricieni elvețieni care a dat lumii până în prezent numeroşi diplomați şi istorici de marcă. Colecția sa de manuscrise orientale, ce conținea aproximativ trei sute cincizeci de volume, a fost dăruită Universității din Cambridge după moartea sa, iar jurnalele pe care le-a ținut s-au dovedit o mină de aur pentru geografi, etnografi, filologi şi arheologi. Cărțile pe care n-a apucat decât să le planifice au fost publicate de editori, care s-au inspirat din aceste jurnale.

În una din aceste cărți, *Travels in Syria and the Holy Land* (Călătorii în Siria şi în Țara Sfântă) (Londra, 1822), Burckhardt descrie o piatră pe care o văzuse încastrată în colțul unei clădiri din bazarul de la Hamath, pe malul râului Oronte: „O piatră purtând o serie de figuri şi semne de mici dimensiuni, care par să fie un fel de scriere hieroglifică, deşi nu seamănă cu cea din Egipt.”

În 1822, cu şaptesprezece ani înainte de apariția cărților de călătorie ale lui Texier, bineînțeles că nimeni nu a acordat nici cea mai mică atenție

acestei remarce, cu atât mai mult cu cât era umbrită de poveşti ale unor aventuri cu mult mai palpitante. Au trecut cincizeci şi opt de ani până când doi americani, J.A. Johnson şi dr. Jessup, au ajuns şi ei să viziteze bazarul din Hamath. Cei doi aveau, se pare, un spirit de observaţie la fel de dezvoltat ca „Şeicul Ibrahim”, pentru că au zărit nu doar piatra pe care o descoperise Burckhardt înaintea lor, dar încă alte trei pietre „cu o serie de figuri şi semne de mici dimensiuni”. Un an mai târziu, Johnson şi-a prezentat descoperirea în faţa Societăţii Americane de Explorare a Palestinei. Dar nu a fost în măsură să furnizeze nicio schiţă făcută la faţa locului. În momentul în care se apropiase de pietre, vrând să le atingă, băştinaşii au început să protesteze gălăgios, gesticulând frenetic şi părând gata să-l atace. În mod evident, semnele misterioase făceau obiectul unui cult superstiţios încă din timpuri străvechi. Această supoziţie a fost confirmată la scurt timp după aceea, când la Alep a fost descoperită o altă piatră acoperită cu „hieroglife”. Băştinaşii le atribuiau simbolurilor puteri tămăduitoare; cei care sufereau de o boală de ochi des întâlnită în Orient străbăteau distanţe mari pentru a veni să atingă piatra cu fruntea, drept pentru care suprafaţa ci devenise de multă vreme netedă şi lucioasă.

A mai trecut un an până când un alt om de ştiinţă a avut ocazia să examineze pietrele în linişte, fără a fi împiedicat în vreun fel. Este vorba

despre William Wright, un misionar irlandez care se afla în acea perioadă în Damasc. Norocul, care a jucat un rol atât de important în nenumărate descoperiri, i-a venit în ajutor, în 1872, guvernatorul Siriei, un musulman fundamentalist cu vederi înguste, ostil pasiunii occidentale pentru investigații, a fost înlocuit din funcție. Succesorul său, paşa Subhi, s-a dovedit a fi un spirit liberal luminat. Auzind despre pietrele de la Hamath, i-a permis părintelui William Wright să îl însoțească într-o vizită. Între timp, alte două grupuri de exploratori ajunseseră la Hamath şi încercaseră în zadar să vadă deja faimoasele pietre. Dar Wright, spre deosebire de predecesorii săi, se bucura de susținerea guvernatorului, iar paşa şi-a arătat bunăvoința în modul cel mai eficient cu putință: trimițând soldați la fața locului. Cu ajutorul acestora, Wright a scos pietrele din zidurile clădirilor – sarcină dificilă, întreruptă deseori de demonstrații ale băştinaşilor, care erau ferm convinşi că pietrele lecuiesc reumatismul, asemenea pietrei de la Alep, despre care se credea că vindecă oftalmia.

Pietrele au fost depozitate temporar în casa de oaspeți a paşei, iar unul dintre cei care le-au cărat a povestit că pe străzi se revărsa o mulțime furibundă. Se zvonea că fanaticii intenționau să atace clădirea şi să distrugă pietrele, preferând să le vadă sfărâmate decât trimise în străinătate. Se spunea că poliția era de partea populației din

Hamath.

„Mi-am dat seama în acel moment că izbucnise o criză”, scrie Wright. Însoțit de un soldat înarmat, irlandezul a coborât în stradă. Ochii tuturor erau ațintiți asupra lui, amenințători şi plini de ură. S-a adresat mulțimii, asigurându-i pe răzvrătiți că paşa le va plăti o despăgubire generoasă în schimbul pietrelor. Oamenii au replicat batjocoritor: ştiau ei cât valorează asemenea promisiuni băneşti. Auzindu-le reacția, Wright a adoptat o poziție mai fermă.

Le-a spus că trebuie să se împrăştie şi să se întoarcă la treburile lor. Dacă izbucnesc violențe, a zis el, paşa va ordona pedepse îngrozitoare.

Wright s-a întors extrem de agitat la casa de oaspeți. „Am petrecut o noapte albă, plină de griji”, scrie el.

În cursul nopții nu s-a mai înregistrat niciun incident. A doua zi dimineața, paşa Subhi, spre mirarea localnicilor, care au rămas fără grai în fața gestului său, a plătit despăgubirea promisă. Dar indignarea, eliminată temporar de discursul hotărât al irlandezului şi împăcată cu banii paşei, a izbucnit din nou. Dervişi sălbatici fugeau pe străzi, strigând că o ploaie incandescentă de stele căzuse în timpul nopții. Ploaia de meteoriți fusese, într-adevăr, neobişnuit de strălucitoare. Localnicii au trimis o delegație la paşă, căci acesta ar fi putut fi un semn din Ceruri care anunța că pietrele nu trebuie mişcate din loc, nu?

Paşa a reflectat îndelung înainte de a răspunde. Apoi a întrebat dacă stelele căzătoare au cauzat vreo stricăciune. Omorâseră vreun om sau vreun animal? Membrii delegației au fost nevoiți să recunoască că nu se întâmplase nimic de genul acesta. Drept pentru care, paşa a pus o întrebare demnă de Solomon: ce semn mai bun al aprobării Cerurilor ar fi putut primi decât acest spectacol splendid de stele strălucitoare?

Şi astfel s-a încheiat disputa. Agitația a scăzut treptat în intensitate. Pietrele au fost transportate la Constantinopol. William Wright a primit permisiunea să realizeze mulaje după ele, pe care le-a trimis la British Museum.

Texier văzuse ruine în nordul Anatoliei, pe care nu a ştiut să le situeze în timp. Wright se afla în posesia unor mulaje ale inscripțiilor de la Hamath şi nu ştia să le interpreteze. În acea perioadă, cercetătorii nu aveau, fireşte, niciun motiv pentru care ar fi putut bănui vreo legătură între ruinele din Anatolia şi pietrele din Siria; nu exista nicio dovadă a unei astfel de legături. În acest punct însă W.H. Skeene şi George Smith de la British Museum au descoperit lângă Jerablus, pe malul drept al Eufratului, o cantitate impresionantă de ruine. Au făcut cercetări şi au identificat în mod corect aşezarea ca fiind oraşul Karkemiş, cunoscut din surse asiriene.


Soldat de la Karkemiş

Câteva lovituri întâmplătoare cu târnăcopul au adus în scurt timp la lumină figuri care erau, de asemenea, acoperite cu simboluri misterioase. Semnele acestea fascinante, capete, mâini şi picioare umane, capete de animale, amestecate cu cercuri, semicercuri, cârlige şi obeliscuri (formând împreună, în mod evident, o scriere coerentă) au început dintr-o dată să apară la tot pasul. Cel mai uimitor era faptul că descoperirile nu se limitau la nordul Siriei. F.J. Davis a găsit aceleaşi simboluri lângă un relief monumental din Irviz în munții Taurus. Ieşeau, de asemenea, la iveală sigilii, toate purtând aceeaşi scriere. N-a trecut mult până când a fost înlăturată şi ultima îndoială şi s-a ajuns la concluzia că hieroglifele descoperite de Texier împreună cu sculpturile reprezentând zei

de la Yazilikaya erau cel puțin asemănătoare cu cele găsite în Siria. În cele din urmă, misterioasa scriere a fost descoperită în apropiere de Smirna (oraşul Izmir de azi, din Turcia – n. ed. rom).

Acest aspect îi intriga cel mai mult pe specialişti. Căci dacă simbolurile aparțineau într-adevăr unei scrieri (după toate probabilitățile), atunci trebuie să fi existat la un moment dat un stat atât de puternic încât scrierea sa să fi fost folosită de pe țărmurile Mării Egee în întreaga Anatolie şi până departe în Siria – un popor cu o scriere unificată, şi deci cu o cultură unificată. Dar în afara acestor simboluri,


Potir de aur de la Alaja Hüyük

şi a câtorva monumente care semănau mult între ele, nu exista nicio dovadă a existenței unei

asemenea națiuni. Nu apăreau nici măcar indicii în tradițiile şi patrimoniul de mituri şi legendele altor popoare. Sau poate tocmai aceasta să fi fost explicația? Să fi existat oare unele citate care nu fuseseră înțelese cum trebuie până atunci?

În 1879 (când era deja evident că toate discuțiile purtate în jurul acestui subiect nu ajunseseră la niciun rezultat), un cercetător britanic a examinat sculpturile în piatră găsite pe dealurile din apropiere de Smirna. Un an mai târziu a ținut o prelegere în fața Societății de Arheologie Biblică de la Londra. Lucrarea sa era ticsită cu trimiteri la Biblie şi prezenta o teză ce părea, din perspectiva ştiințifică, extrem de nesăbuită.

Vorbitorul, Archibald Henry Sayce, avea doar treizeci şi patru de ani la vremea respectivă, dar era deja unul din cei mai remarcabili orientalişti ai timpului său. Sayce şi-a exprimat convingerea că toate monumentele şi inscripțiile misterioase descoperite în deceniile anterioare în locuri atât de îndepărtate unele de altele din Asia Mică şi nordul Siriei trebuie atribuite *hitiților* – un popor menționat în Biblie care fusese până atunci considerat ca lipsit de importanță şi care nu făcuse niciodată obiectul cercetărilor istorice.

Capitolul doi
Biblia şi noi cercetări

Cu patru ani în urmă, în 1876, Archibald Henry Sayce intuise deja adevărul – din pură întâmplare, în cursul studiilor biblice pe care le întreprindea pe cont propriu. Scriind despre pietrele de la Hamath un an mai târziu, făcuse presupunerea îndrăzneață că simbolurile bizare reprezentau fără nicio îndoială un tip de scriere şi susținuse chiar că îi poate distinge câteva dintre trăsăturile caracteristice. În 1879 a publicat un articol intitulat fără echivoc „Hitiții din Asia Mică”. Dar de-abia în anul 1880, la un an după călătoria la Smirna, a ținut discursul epocal în fața celor de la Societatea de Arheologic Biblică. Prelegerea a creat o asemenea agitație, încât Sayce s-a bucurat o perioadă de notorietatea dubioasă de „inventator” al hitiților.

La drept vorbind, acuzația era eronată din toate punctele de vedere. Cu doi ani în urmă, Wright, misionarul, publicase deja un scurt articol în *British and Foreign Evangelical Review* (Revista Evanghelică din Marea Britanie şi din străinătate), în care susținea că recentele descoperiri din Asia Mică aparțineau poporului cunoscut sub numele de hitiți. Dar lucrarea sa nu s-a bucurat de prea mare atenție; Wright şi-a prezentat teza timid, fără tam-tam-ul pe care l-ar fi meritat un astfel de anunț. Lui Sayce i-a revenit sarcina să spună lucrurilor pe nume, cu forță şi într-o manieră frapantă, ceea ce a şi făcut.

Prelegerea lui Sayce a dat naştere unor dezbateri

aprinse, care s-au deplasat rapid din sfera ştiinţifică în arena mai largă a opiniei publice. O naţiune dispărută în urmă cu trei mii de ani a devenit brusc subiect de prima pagină în cotidienele din întreaga Anglie – căci britanicii erau, şi sunt şi în zilele noastre, fascinaţi de arheologie ca niciun alt popor din Europa. Deşi alimentate de dovezi concrete puţin numeroase, discuţiile erau aprinse. Şi au ajuns la un punct culminant în 1884, când William Wright a publicat o carte care nu numai că furniza informaţii noi, dar purta şi titlul provocator *The Empire of the Hittites, with Decipherment of the Hittite Inscriptions by Professor A.H. Sayce* (Imperiul Hitiţilor, cu descifrarea inscripţiilor hitite de către profesorul A. H. Sayce). În lumina informaţiilor actuale, conţinutul acestei cărţi pare limitat, dar se poate spune că o dată cu apariţia sa începe istoria hititologiei. Teza sa provocatoare, conform căreia hitiţii ar fi controlat un adevărat imperiu, a făcut imposibilă ignorarea acestora în continuare. Din acel moment, vlăstarul şubred şi accidental al studiilor orientale a început să se dezvolte şi a devenit o disciplină ştiinţifică de sine stătătoare.

Cartea lui Wright era senzaţională, deoarece descria o descoperire unică în arheologie. Nu era vorba despre informaţii obţinute prin săpături sistematice, sau despre confirmarea unei teorii deja enunţate. Dimpotrivă, subiectul era o naţiune întreagă, care fusese readusă la lumină datorită

unor descoperiri accidentale în locurile cele mai disparate. Wright făcea afirmaţia şocantă conform căreia Asia Mică fusese dominată de o a treia mare putere – o putere a cărei existenţă o uitaseră până şi grecii şi romanii acum peste două mii de ani.

Declaraţiile îndrăzneţe ale lui Wright erau extrem de controversate, mai ales din cauza dovezilor foarte puţine la număr. Căci chiar şi atunci când se lua ca punct de plecare o dovadă palpabilă, investigaţiile se împotmoleau la scurt timp în cea mai întunecată beznă. Da, Biblia vorbea despre hitiţi, dar…

În Biblia ebraică erau numiţi *Hittim,* denumire căreia Luther i-a dat forma germană *Hethiter*. Traducătorii englezi ai Bibliei au redat acest nume prin *Hittites*, francezii le-au spus iniţial *Hétheens,* iar ulterior au adoptat şi ei forma de *Hittites.* Dar Cartea Cărţilor îi menţiona aparent drept unul dintr-o serie de triburi minore. De exemplu, în *Iosua* 3:10[4]: „pe Canaanei, pe Hetei (hitiţi – n. ed. rom.), pe Hevei, pe Terezei, pe Gherghesei, pe Amorei şi pe Iebuseii Avraam (*Facerea*, 23:3–4) are puţin mai multe de spus atunci când se descrie pe sine drept un străin în faţa *fiilor lui Het* şi le cere un loc de veci „ca să-mi îngrop moarta". Acesta este un indiciu conform căruia hitiţii trebuie să fi fost la un moment dat adevăraţii stăpâni ai

[4] Citatele biblice au fost preluate din *Biblia sau Sfânta Scriptură*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, Bucureşti, 1988.

Pământului Făgăduinței. În alt pasaj, unde Biblia prezintă aşezarea geografică a diferitelor națiuni (*Numerii*, 13:30), numele hitiților apare din nou: „Amalec locuieşte în partea de miazăzi a țării, Heteii, Heveii, Iebuseii şi Amoreii locuiesc în munți, iar Canaaneii locuiesc pe lângă mare şi pe lângă râul Iordanului.” Din aceste pasaje şi din încă alte câteva mențiónări în Biblie s-ar putea trage concluzia că hitiții au fost unul din triburile ce locuiau în Siria, care nu se deosebea cu nimic de vecinii săi. Există totuşi un pasaj care ar fi trebuit să le dea istoricilor de gândit cu mult înainte de afirmațiile lui Sayce, dacă oamenii de



Zonele marcate cu puncte indică locațiile ruinelor, monumentelor şi inscripțiilor hitite. În total sunt aproximativ 70. Este interesant de observat faptul că aceste descoperiri arheologice subliniază extinderea dominației politice a Imperiului Hitit, aşa cum a fost ea reconstruită de istorici după descifrarea tăblițelor de lut de la Boghazköy (Hattuşaş). Comparați cu harta plasată la începutul cărții.

ştiinţă din secolul al XIX-lea nu ar fi fost atât de prudenţi în utilizarea Bibliei ca sursă de informaţii pentru studiul istoriei. Este vorba despre Regi IV, 7:6: „Domnul făcuse să se audă în tabăra sirienilor un zgomot de care şi nechezat de cai, vuietul unei mari oştiri. Şi au zis ei unul către altul: de bună seamă regele lui Israel a tocmit să vină împotriva noastră pe regii Heteilor şi pe ai Egiptului.” Spre deosebire de toate referinţele biblice anterioare, unde hitiţii sunt citaţi laolaltă cu triburi care nu şi-au făcut simţită influenţa asupra istoriei, împăraţii hitiţi sunt numiţi aici în aceeaşi suflare cu cei mai importanţi monarhi ai lumii antice, faraonii egipteni – ba chiar sunt citaţi înaintea faraonilor. Dar asta era tot ce putea oferi Biblia în legătură cu subiectul respectiv. Erau oare aceste dovezi suficiente pentru a susţine teoria conform căreia hitiţii se aflaseră la cârma unui imperiu?

Evident, Sayce şi Wright nu îşi bazau afirmaţiile doar pe aceste informaţii. Cei doi au căutat şi alte dovezi, care să le susţină teoria – şi o dată spartă gheaţa, râul a început să curgă la vale. Imediat după apariţia *Imperiului Hitiţilor,* au început să sosească tot felul de confirmări, laolaltă cu contraargumente furtunoase. Următorul pas era, logic, testarea noii teorii din perspectiva tuturor surselor deja cunoscute, în special a informaţiilor deţinute la vremea respectivă de egiptologi şi asirologi. Dar aceste surse nu au dezvăluit nicio dovadă importantă. Totuşi, două elemente

frapante au apărut la lumină. Nu vorbeau asirienii în mod repetat despre „Țara Hatti” (sau „Chatti”)? Şi nu făceau egiptenii trimiteri constante la bătăliile cu „Heta”? (Heta reprezintă interpretarea arbitrară a cuvântului hieroglific egiptean Ht – scrierea egipteană nu folosea vocale, astfel încât pronunția pe care o atribuim noi astăzi cuvintelor egiptene nu este neapărat egipteană; s-ar putea spune mai degrabă că este „egiptologică”, adică o pronunție bazată pe presupunerile egiptologilor). Sursele egiptene furnizau dovezi ale faptului că faraonul Tutmes al III-lea (în secolul al XV-lea î.Ch.) fusese obligat să plătească tribut unui oarecare popor hitit. Pereții templelor egiptene erau acoperiți cu relatări detaliate ale războaielor glorioase pe care le purtase marele Ramses al II-lea împotriva hitiților din Siria şi din care ieşise învingător. Cercetătorii se aflau, de asemenea, în posesia textului complet al tratatului de pace (cu o rezonanță incredibil de modernă) care încheiase aceste războaie: o înțelegere pecetluită cu căsătoria dintre o prințesă hitită şi faraon.

Anumite detalii din grandioasele poveşti de război ale egiptenilor şi mai ales caracterul tratatului de pace ar fi trebuit să le dea de gândit istoricilor şi arheologilor. Alte relatări din antichitate păreau să confirme narațiunile egiptene. Regele asirian Tiglatpilasar I (în jurul anului 1100 î.Ch.) vorbeşte despre bătălii victorioase în „Țara Hatti”. Timp de circa patru

sute de ani, hitiții sunt menționați frecvent în analele militare asiriene, de fiecare dată drept o națiune organizată în mici orașe-regat, care nu a devenit niciodată un duşman periculos şi care a fost prin urmare înghițită de Imperiul Asirian în 717 î.Ch., după căderea cetății Karkemiş – eveniment care nu pare nicidecum să fi zdruncinat Asia Mică din temelii. Ar fi putut această națiune descrisă în relatările din vremea sa doar ca un duşman învins de fiecare dată, să construiască o civilizație ce se întindea de pe țărmurile Mării Egee cuprinzând aproape întreaga Anatolic? În prezent, cunoscând adevărul, ne este uşor să spunem că numai perioada în care referirile la un popor hitit apar în relatările egiptene şi asiriene ar fi trebuit să fie un indiciu ce vorbea de la sine despre puterea reală a acestei națiuni. De la domnia lui Tutmes până la căderea Karkemişului s-au scurs nu mai puțin de şapte sute de ani. Un popor capabil să hărțuiască atâta timp cele două superputeri din Orientul Apropiat trebuie să fi fost organizat într-un imperiu demn de luat în considerare.

Dar arheologii şi istoricii anilor 1880 s-au străduit în zadar să explice de ce aşa ceva nu ar fi fost posibil. L-au contrazis cu tărie pe Sayce, care oferea opiniei publice, de la o lună la alta, tot mai multe lucrări, susținute de descoperiri noi sau diferite. Ani de zile însă, nimeni nu a contestat supoziția despre care ştim în prezent că era

complet eronată, conform căreia hitiții erau o națiune din nordul Siriei care s-a extins, din diverse motive, în nord, în Anatolia. Contemplate din perspectiva acestei teorii, obiectivele politicii militare şi cele ale politicii culturale ale hitiților se băteau cap în cap. S-ar fi zis că hitiții şi-au purtat războaiele exclusiv în sud şi şi-au extins aparent influența culturală în nord şi nord-vest, într-un mod cât se poate de paşnic.

Evident, această supoziție era bizară. Dar unde anume se greşea? Oricine ar fi aflat răspunsul şi ar fi publicat adevărul ar fi fost la vremea respectivă ridiculizat şi catalogat drept nebun de legat. În anii 1880, națiunea hitită pur şi simplu nu putea fi încadrată în niciun tablou istoric coerent şi purtător de sensuri. O dată făcută marea descoperire, arheologia părea să fi ajuns într-un impas.

În această situație, norocul le-a sărit încă o dată în ajutor cercetătorilor, în 1887. Ca sub lumina unui fulger, mare parte din supozițiile ce erau încă obscure au devenit brusc clare, văzute dintr-o perspectivă diferită. Lumina aceasta nouă a fost rezultatul unui incident ridicol petrecut la sute de kilometri depărtare, care a furnizat o importantă cheie de descifrare a misterului hitiților.

Conform legendei, soția unui țăran egiptean, enervată peste măsură, a ridicat de pe jos câteva bucăți de lut ars pe care le-a aruncat înspre un grup de europeni turbulenți, care-şi băgau nasul

peste tot, inspectând împrejurimile din Tell el Amarna, localitate aflată la circa 360 de kilometri de Cairo, pe malul stâng al Nilului în josul fluviului. Femeia încerca să-i alunge pe străini; a reuşit însă exact contrariul. Aceştia au început să


Relief de la Karatepe. Mamă alăptând stând în picioare.

caute mai multe astfel de obiecte în jur: şi au dat peste cea mai importantă arhivă de tăblițe din lut găsită vreodată, cea conținând documentele oficiale ale domniei regelui eretic Amenofis al IV-lea.

Nu putem fi siguri că acest incident chiar a avut loc, deoarece niciun arheolog profesionist nu era de față când s-au descoperit primele tăblițe din prețioasa arhivă. Tot ce ştim cu siguranță este că

spre sfârşitul anului 1887, o pane din tăbliţe era oferită spre vânzare în pieţele din Egipt. Inscripţiile au ajuns apoi în mâinile negustorilor de antichităţi din Cairo, care la rândul lor le-au vândut cu zece piaştri bucata. Fiindcă guvernul egiptean adoptase deja regulamente stricte privind comercializarea antichităţilor, localnicii preferau să vândă tăbliţele pe piaţa neagră, acţiune din care câştigau cu mult mai mult decât dacă ar fi predat obiectele găsite autorităţilor, în schimbul unei sume simbolice, în 1888, circa două sute de tăbliţe şi fragmente de tăbliţe erau oferite spre vânzare în Cairo. Sayce le-a văzut şi i-a anunţat pe cei interesaţi. Instituţiile şi colecţionarii au început rapid să le achiziţioneze, iar primele bucăţi au fost trimise la Londra şi Berlin.

Traficul acesta de tăbliţe din lut a avut şi ciudăţeniile lui. Astfel, un negustor arab pe nume Abd-el-Haj din Gizeh şi-a arătat o parte din oferta de tăbliţe unui angajat al muzeului din Bulaq. Acesta a declarat că tăbliţele erau clar nişte falsuri şi a refuzat să le cumpere. Drept pentru care, negustorul, susţinând în continuare că sunt originale, s-a grăbit să le vândă colecţionarului vienez Theodor Graf.

În prezent ştim că aceste tăbliţe de la Amarna erau originale. Muzeul din Berlin a achiziţionat colecţia lui Graf şi s-a văzut în posesia a aproximativ 160 de exponate, dintre care unele aveau dimensiuni enorme. În acel moment, un

profesionist, marele arheolog britanic William Flinders Petrie, a preluat frâiele cercetărilor. A început prin a stabili sursa tăblițelor şi în urma investigațiilor, a pornit săpăturile de la Tell el Amarna din noiembrie 1891. A continuat să sape acolo până la sfârşitul lui martie 1892, făcând o serie de descoperiri senzaționale. Arhivele au furnizat informații fascinante despre un anumit segment al mijlocului celui de-al doilea mileniu î.Ch.

Tăblițele de la Amarna erau uşor de citit, deoarece scrierea cuneiformă în care erau redate fusese descifrată de mult. Limba era akkadiana (babiloniana), care era limba diplomației în



O reprezentare asiriană a citadelei de la Karkemiş (descoperită pe o poartă de bronz de la Balawat). Acest desen, deşi extrem de primitiv, reproduce cu claritate turnurile şi crenelurile caracteristice arhitecturii hitite.

Orientul Antic. Printre documentele descoperite se aflau şi numeroase scrisori care furnizau

informații (necesare de multă vreme) despre importanța anumitor conducători ai altor popoare (de pildă, ai statului Mitanni), cărora nu li se cunoşteau până la acea dată decât numele. Printre acestea, unele misive regale care se coborau până la a cerşi fără ruşine, în modul cel mai sfruntat cu putință, trimise de alți regi care aveau îndrăzneala de a-l numi pe faraon „frate”, dar care erau refuzați cu grosolănie când îi cereau acestuia să le trimită una dintre fiice pentru a o include în harem, deşi ei înşişi erau obligați să-şi trimită în semn de supunere propriile fete în haremul regelui egiptean. Tuşratta, regele din Mitanni, îi scria faraonului Amenofis al III-lea: „Ai avut dintotdeauna o prietenie foarte strânsă cu tatăl meu. Acum că noi doi suntem prieteni, prietenia noastră este de zece ori mai mare decât cea cu tatăl meu. Aşa că îi spun fratelui meu: să-mi dea fratele meu de zece ori mai mult decât i-a dat tătălui meu. Să-mi trimită fratele meu foarte mult aur, nemăsurat de mult aur; să-mi trimită tratele meu mai mult aur decât i-a trimis tatălui meu!”

Acesta nici măcar nu este un exemplu singular flagrant, ci o scrisoare *tipică.*

S-au găsit sute de astfel de scrisori. Dar nu acest tip de descoperire, oricât de interesantă ar fi fost, i-a entuziasmat pe egiptologi şi pe hititologi. Arhivele erau importante din punctul lor de vedere deoarece conțineau corespondența diplomatică a unuia din cei mai interesanți faraoni egipteni.

Amarna era noua capitală pe care Amenofis al IV-lea (circa 1370–1350 î.Ch.) o construise pentru el însuşi. Amenofis a fost un intelectual idealist pe tronul faraonilor, un visător care nu vedea realitățile politice fiindcă nu vroia să le vadă. A avut viziunea unei relații noi între om şi zei şi a condamnat vechii zei egipteni, întregul panteon al Egiptului. Un singur zeu conta în ochii lui: Zeul Soarelui. Faraonul însuşi şi-a schimbat numele din Amenofis în Akhenaton, „cel prin care Aton Zeul Soarelui este satisfăcut". A încercat în acelaşi timp să îşi impună credința întregii națiuni egiptene. Nu e deci de mirare că preoțimea egipteană conservatoare s-a opus ideilor sale. Nu este deloc surprinzător nici faptul că turbulențele interne nu au fost singurul rezultat al politicii faraonului; popoarele vecine, situate la frontierele Egiptului şi veşnic gata de luptă, au profitat bineînțeles de situația creată de un faraon mai interesat de filosofia religioasă decât de acțiunile militare. Aşa că nu au aşteptat mult timp înainte de a ataca din nou.

În enormele arhive de la Amarna, care au putut fi citite imediat, existau numeroase relatări ale incursiunilor grupurilor de războinici hitiți dincolo de frontiera din nordul îndepărtat al statului egiptean, aflată în Siria. S-au găsit însă în arhive şi scrisori hitite care indicau relații mai amiabile între cele două popoare. O tăbliță, în special, îi fusese trimisă de un „rege Hatti" cu melodiosul

nume Suppiluliuma lui Akhenaton, pentru a-l felicita pe ereticul egiptean cu ocazia urcării pe tron. Această scrisoare, fiind adresată unui faraon a cănii poziție în timp fusese de mult stabilită, le-a furnizat savanților prima dată sigură a domniei unui rege hitit. Iar variatele subiecte tratate în scrisorile de la Amarna au dovedit pentru prima oară, fără nicio îndoială, că Sayce şi Wright avuseseră dreptate: hitiții au fost într-adevăr o mare putere, însă nu erau originari din nordul Siriei, aşa cum se Presupusese până atunci. A devenit evident faptul că ei trebuie să fi pătruns *în* Siria *dinspre* Asia Mică, şi asta nu înainte de anul 1400 î.Ch.

Două dintre scrisorile din vasta corespondență de la Amarna erau redactate într-o scriere cuneiformă descifrabilă, însă într-o limbă încă neinteligibilă. Denumite „scrisorile de la Arzawa”, fiindcă îi erau adresate unui rege de la Arzawa încă necunoscut, aceste două documente aveau să se dovedească de o importanță capitală pentru cercetările din domeniul hititologiei. Foarte probabil, scrisorile acestea lipsite de interes ar fi sfârşit îngropate în seiful vreunui muzeu dacă Ernest Chantre, un arheolog francez, n-ar fi găsit la Boghazköy, în 1893, fragmente de tăblițe de lut inscripționate, fără nicio îndoială, în aceeaşi limbă neinteligibilă „Arzawa”. Descoperirea a dat naştere unei noi întrebări: a existat un popor care vorbea

aceeaşi limbă şi care a dominat în acelaşi timp ținutul din nordul marelui cot al râului Halys şi țărmurile mediteraneene din Asia Mică? Problema era atât de fascinantă încât câțiva ani mai târziu, un om de ştiință a cărui specialitate era de fapt asirologia s-a simțit obligat să-şi pună întreaga energic în slujba rezolvării ei. Şi a şi reuşit să dezlege misterul.

Înainte de a discuta însă despre munca lui, să dăm un exemplu despre modul în care *săpăturile* se derulau deja, chiar dacă neştiința şi nesiguranța dominau metodele utilizate la acea vreme. Fără a avea cunoştințe tehnice temeinice, însă mânați de cea mai devastatoare pasiune, exploratorii începuseră deja să sape.

O scurtă excursie de lucru a stat la baza primelor săpături din țara hitiților.

În timpul unei călătorii în sud-estul Turciei, trei arheologi germani, Otto Puchstein. Karl Humann şi dr. Felix von Luschan, au auzit despre o serie de reliefuri interesante de la Zinjirli, pe dealurile de la poalele munților Taurus. Deşi aveau doar puțin timp la dispoziție (grupul lor urma să părăsească Turcia peste două zile), Puchstein şi von Luschan nu au ezitat nicio secundă. S-au deplasat la fața locului pentru a vedea despre ce este vorba. Au găsit imediat opt lespezi cu reliefuri *în situ,* expresie care înseamnă în jargonul arheologilor „în locul şi în poziția originală”. Mândria de a fi primii

descoperitori ai plăcilor le-a fost însă repede umbrită. Au aflat că reliefurile fuseseră dezgropate, nu cu mult timp înainte, de către Hamdy Bei, directorul general al muzeelor din Turcia, care ar putea fi numit atât primul cât şi cel mai bun arheolog turc. Se vedea clar, însă, că terenul de-abia fusese zgâriat la suprafață şi că putea ascunde relicve cu mult mai bogate. Patru ani mai târziu, beneficiind de sprijin din partea Comitetului de studii Orientale din Berlin, Humann a fost împuternicit să meargă la Constantinopol, pentru a cerc permisiunea de a săpa la Zinjirli şi să organizeze o expediție.

Pentru acea vreme, modul în care şi-a pregătit Humann expediția era exemplar. Cu câțiva ani în urmă, Schliemann atacase săpăturile de la Troia cu o neglijență exuberantă. Pe multe şantiere arheologice din acele timpuri, săpăturile nu erau cu mult diferite de jefuirea de morminte: era o vânătoare de comori mai degrabă decât o cercetare ştiințifică. Humann însă a reunit un grup de arheologi excelent. A achiziționat corturi, paturi de campanie, echipamente pentru bucătărie, a angajat supraveghetori, zidari, tâmplari, fierari şi un bucătar. Le-a asigurat colegilor săi toate aparatele fotografice necesare, precum şi o serie de instrumente specifice. La expediție au participat şi dr. Felix von Luschan de la Muzeele Regale din Berlin şi prietenul său Franz Winter de la Institutul Arheologic din Atena.

Karl Humann şi Felix von Luschan au format împreună o echipă excelentă. Humann, născut în 1839 în Steele, în valea prusacă a Rinului, şi-a pus în muncă toată iscusința şi inteligența specifice neamului său. În plus, la începerea expediției din Turcia era deja un cercetător experimentat şi celebru. Fost inginer constructor, fusese nevoit, din motive de sănătate, să se mute în sud, pentru a beneficia de o climă mai blândă. (Patruzeci de ani mai târziu, din aceleaşi motive, sportivul Lord Carnarvon a plecat în Egipt, unde a descoperit, împreună cu Howard Carter, mormântul lui Tutankhamon). În tinerețe, pe când tăcea săpături în insula Samos, s-a îndrăgostit de arheologie. A lucrat o perioadă în cartografie, iar apoi, între anii 1867 şi 1873 a supervizat construcția de drumuri din Orientul Apropiat. În tot acest timp nu şi-a neglijat pasiunea pentru arheologic, iar în cele din urmă a fost cel care a descoperit şi a condus săpăturile din anticul oraş-regat Pergam. Şi-a început munca acolo în 1878 şi a încheiat-o în 1886. Mult admiratul altar pe care l-a scos la lumină a fost expus într-un muzeu special la Berlin (şi a fost distrus ulterior în timpul celui de-al doilea război mondial).

Felix von Luschan era austriac, născut în 1854 la Hollabrunn lângă Viena, antropolog în timpul liber şi medic pe deasupra: lucrase ca şi chirurg în armata austriacă. Pregătirea medicală constituia un avantaj, acum că lua parte la o expediție ce

urma să se desfăşoare în condițiile insalubre din Orientul Apropiat.

Fondurile expediției erau limitate, dar totuşi generoase față de sumele cu care sunt de multe on nevoite să se descurce expedițiile din zilele noastre. Humann putea estima, în orice caz, că vor petrece trei sau patru luni pe şantier şi vor angaja aproximativ o sută de muncitori. Este interesant de remarcat echipamentul cu care era dotată o expediție în acea vreme: douăzeci de târnăcoape, douăsprezece săpăligi (cu o sută de cozi de rezervă), cincizeci şi cinci de sape, douăsprezece roabe, cincizeci şi şapte coşuri de cărat, două troliuri, două răngi, două baroase, trei funii, un scripete, un cărucior solid cu osii din fier, o forjă portabilă, unelte pentru diferiții meşteri, cuie, frânghii etc.

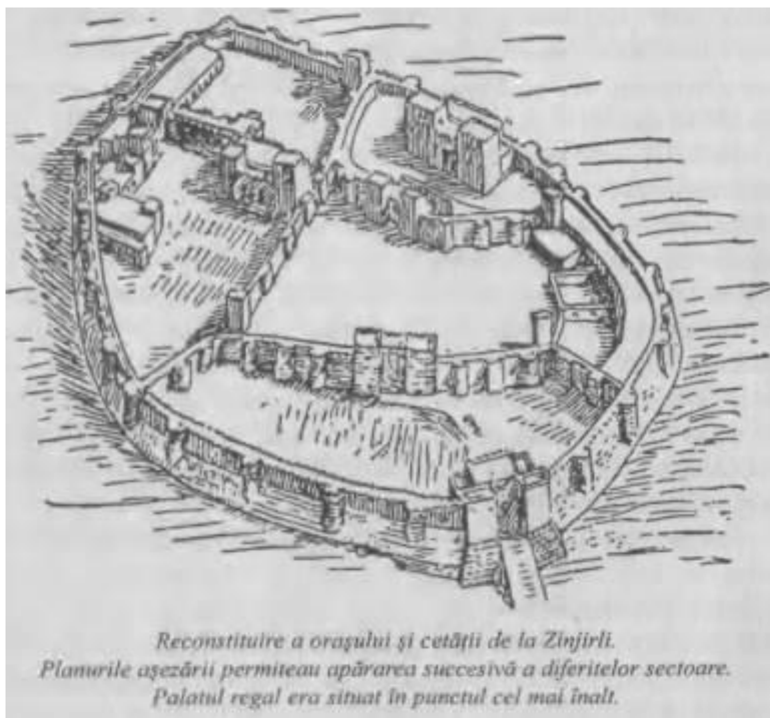
„Aveam deci", povesteşte Humann. „unelte pentru 170 de oameni sau mai mult şi puteam în plus să înlocuiesc cu uşurință obiectele deteriorate". Arheologul nu spune însă niciun cuvânt despre proviziile menite să le asigure confortul membrilor expediției, încă nu se întrevedea la orizont perioada în care frigiderele şi duşurile portabile aveau să fie considerate dotări vitale pentru o expediție ştiințifică.

La 5 aprilie 1888, expediția a pornit din Alexandretta (azi Iskenderum, Turcia – n. ed. rom.), urmând vechiul traseu al cruciaților, acelaşi drum prăfuit pe care îl străbătuseră cu

aproximativ două mii de ani în urmă Cirus cel Tânăr şi Alexandru cel Mare. Drumul era aproape la fel de prost ca în vremurile antice. Ploua şi de-abia la şapte scara au ajuns la Islahié, capitala provinciei, pe care celebrul şi experimentatul cercetător Humann o descrie drept „o văgăună mizerabilă şi insalubră, formată din vreo cincizeci de cocioabe”.

Însă pe o rază de câțiva kilometri nu puteau găsi alt loc mai bun. Şi cum la Islahié se afla sediul *caimacamului*, guvernatorul provinciei, Humann putea obține şi un ajutor din partea oficialităților. A reuşit să comande lemn pentru barăcile pe care intenționa să le construiască şi să angajeze încă doi tâmplari. Duminică, 8 aprilie, au plecat mai departe; de fapt, conducătorii expediției au luat-o înainte. Când au ajuns la Zinjirli în seara respectivă, şi-au dat seama că erau treisprezece la număr!

A doua zi dimineața, prima privire pe care au aruncat-o de jur-împrejur a părut să le confirme prevestirea de rău augur. Aveau în față un deal în formă de ou, pe versantul vestic al căruia se înghesuiau colibele localnicilor, „o populație înspăimântător de murdară, formată din kurzi”. „Satul era acoperit de un noroi respingător”; prin mijlocul lui trecea un pârâu ce se transformase în mocirlă şi care îşi croia drum printre cele circa optzeci de colibe. Iar când Humann a căutat



Reconstituire a oraşului şi cetăţii de la Zinjirli. Planurile aşezării permiteau apărarea succesivă a diferitelor sectoare. Palatul regal era situat în punctul cel mai înalt.

reliefurile dezgropate de Hamdy Bei cu cinci ani în urmă, pe care le văzuseră Luschan şi Puchstein, le-a găsit reacoperite în mare parte de pământ.

În ciuda circumstanțelor neprielnice, au început imediat săpăturile, în 9 aprilie. În sat s-a răspândit vestea despre muncile ciudate pe care le făceau străinii, despre faptul că plăteau salarii extrem de mari pentru nişte săpături ordinare şi despre posibilitatea câştigării unui bacşiş suplimentar pentru cei care găseau pietre inscripționate sau sculptate. Eficienta campanie publicitară din gură-n gură care a urmat a rezultat în apariția pe şantier, până la orele prânzului, a nouăzeci şi şase de muncitori.

La sfârşitul primei zile de lucru, membrii expediţiei nu numai că scoseseră din nou la lumină cele cinci reliefuri găsite de Hamdy Bei, dar dăduseră peste încă alte patru. Un războinic cu scut, suliţă şi sabie; o fată lângă o căruţă; un cal pe urmele unui car de luptă. O curte, o intrare şi apoi poarta însăşi, decorată cu doi lei, au fost scoase la lumină. În a doua seară, arheologii strânseseră deja douăzeci şi şase de plăci cu reliefuri. Iar reprezentările zeilor, ale oamenilor şi animalelor nu semănau cu nimic din ce văzuseră până atunci. Existau evident câteva asemănări cu unele fragmente găsite ici şi colo în zona dintre Eufrat şi Halys. Dar niciunde nu mai fusese scos la iveală un număr aşa de mare de sculpturi atât de grăitoare.

Cuprins de entuziasmul pe care orice arheolog dinainte şi de după el l-a simţit când a început să zărească enigme profilându-se din mormanul de mine, Humann scria: „Astfel a luat sfârşit prima săptămână, iar bucuria şi entuziasmul pe care ni le-a provocat numărul mare de obiecte descoperite ne-au făcut să uităm că vântul din vest ne sfâşia corturile în bucăţi, că ne ploua în paturi, în care ne culcam cu o umbrelă deasupra capului, şi că până şi în interiorul corturilor înotam în noroi.”

Scoseseră la lumină un fort. Un fort rotund, de o mărime impresionantă şi cu ornamente uluitoare. Humann, care îi citise pe Sayce şi pe Wright şi cunoştea toate argumentele pro şi

contra, nu avea nici cea mai mică îndoială în privința originii hitite a materialului pe care îl scotea la suprafață. Şi a descoperit material de această natură nu doar în interiorul zonei fortificate. Un învățător armean i-a condus pe von Luschan şi pe Winter într-un sat îndepărtat, unde se afla un relief a cărui proveniență era cu siguranță hitită: o femeie stând la o masă, un bărbat în picioare, în fața ei. Iar la nord de Zinjirli, la circa o oră de mers călare, s-a găsit o inscripție hitită.

Existau încă multe mistere ascunse în dealul acela şi în împrejurimi. Când ne aplecăm asupra trecutului nu putem deseori rezista tentației de a atribui semnificații tuturor întâmplărilor mărunte, astfel încât şi în acest caz putem menționa că dealul de la Zinjirli era acoperit de nişte flori cu totul deosebite. Este vorba despre asfodel, floare sălbatică întâlnită în întreaga Asie Mică, pe care grecii o numeau „floarea din lumea de dedesubt". Ce oare se ascundea sub pământ şi hrănea planta aceasta cu petale de un galben pal?

„Expediția prezentă nu poate fi decât una preliminară", scria Humann în jurnalul său la 4 mai 1888. Şi-a exprimat aceeaşi convingere şi într-o scrisoare către Berlin. „Dacă reuşesc să confirm existența unui palat antic, voi fi realizat probabil tot ce poate fi, realizat de data aceasta, după care ne vom putea gândi la o a doua campanie, având o mai mare siguranță în privința perspectivelor

sale.”

Vremea însă s-a pus de-a curmezişul în calea arheologilor. La început, era frig şi ploua; apoi, spre mijlocul lunii mai, i-au copleşit căldura şi umezeala specifice climei din regiune, o dată cu care au apărut şi şerpi, scorpioni, tarantule şi miriade de ţânţari. Pe de altă parte, membrii expediţiei au fost încurajaţi de un nou imbold, pe care numai o descoperire de excepţie îl poate oferi. În data de 3 mai au găsit un leu de proporţii colosale. Era îngropat înclinat pe o pane, cu capul în sus, la circa 4,5 metri sub pământul acoperit de asfodel.

Humann a abordat săpăturile în deal dinspre nord şi dinspre sud, dinspre est şi dinspre vest. Indiferent de direcţia din care pornea însă, nu reuşea să obţină o imagine satisfăcătoare a aşezării. Dacă dezgropa unul din cei doi stâlpi de susţinere ai unei porţi, stâlpul corespunzător era de negăsit. Dacă dădea peste o sculptură care, conform oricărei teorii arheologice, nu ar fi trebuit să fie o piesă izolată, se dovedea că sculptura în cauză chiar era amplasată singură.

Oricât de bizare erau însă rezultatele sale ştiinţifice în acel moment, Humann trebuia să înceapă să se gândească şi la modalităţile de



Unul din numeroasele reliefuri înfăţişând animale, de la Karatepe.

transportare a materialului pe care îl scosese la suprafață. Experiența predecesorilor săi i-a fost de mare folos. Cea mai mare problemă fusese întotdeauna greutatea obiectelor descoperite.

Pentru că (şi asta era încă o ciudățenie) sculptorii care lucraseră aici nu îşi cioplisera reliefurile în lespezi de piatră, ci în blocuri enorme de stâncă.

În a doua săptămână din mai, Humann i-a pus pe muncitori să scoată cele opt reliefuri din poarta peretelui exterior de formă circulară. Stâncile în care erau realizate sculpturile au fost secționate, obținându-se reliefuri de o grosime de circa 15 centimetri şi reducându-se astfel greutatea lor la

aproximativ 225–360 de kilograme fiecare. Cerchezii din împrejurimi au cerut nouăzeci de mărci pentru o căruță cu încărcătură, însă bugetul expediției putea acoperi cel mult şaizeci şi cinci de mărci. Humann a procedat cu înțelepciune, trimițând curieri până la Albistan, aflat la o zi de mers distanță. Primele zece căruțe au sosit de acolo, pentru prețul de şaizeci şi opt de mărci fiecare.

În acel moment însă, Orientul şi-a luat revanşa. La 28 mai, câțiva membri ai expediției s-au îmbolnăvit de febră. Humann însuşi a fost atins de boală, fiind incapabil să muncească timp de cinci zile. Pe când zăcea în pat, a primit un mesaj din partea lui Hamdy Bei, directorul muzeelor din Turcia, de a cărui bunăvoință depindea orice expediție în acele vremuri. Hamdy Bei îi cerea lui Humann, pe cel mai prietenos ton cu putință, să îl întâlnească în data de 7 iunie la Alexandretta. În dimineața zilei de 5, Humann, încă suferind de febră, a părăsit tabăra, însoțit de dr. Von Luschan. S-a întâlnit cu Hamdy Bei la data stabilită şi l-a informat cu privire la rezultatul săpăturilor. Insistând politicos, directorul muzeelor l-a rugat să se deplaseze imediat la Constantinopol, pentru a informa autoritățile de acolo. Neavând încotro, Humann, aşa bolnav cum era, l-a trimis pe von Luschan înapoi pe şantier şi s-a îmbarcat pe un vapor cu destinația Constantinopol. În capitala turcă, a reuşit să obțină permisiunea de a trimite

la Berlin treizeci şi trei de reliefuri, o stelă şi toate obiectele de dimensiuni mai mici găsite la Zinjirli. S-a îmbarcat imediat pe un vapor înspre Alexandretta, unde a ajuns la 11 iunie, iar în 13 era înapoi pe şantier. Aici a mai găsit un singur om sănătos: doctorul von Luschan. Restul membrilor europeni ai expediției sufereau toți de febră.

Von Luschan nu stătuse degeaba. Începând dinspre sud, pătrunsese în „adunătura de dărâmături pustiite de foc”. Săpăturile, deşi laborioase, nu scoseseră mare lucru la iveală. După un timp însă au fost descoperite patru ziduri, dintre care unul avea o grosime de peste trei metri şi jumătate. Febra făcuse asemenea ravagii printre membrii expediției, afectând



Zeul Teşub

procedurile de lucru ordonate şi disciplina strictă, încât în curând la lucru nu au mai apărut decât şaizeci de muncitori. Humann a crescut salariile cu un piastru (valorând la vremea aceea în jur de cinci cenți), iar două zile mai târziu, pe şantier s-au prezentat din nou 101 muncitori.

Obiectele scoase la suprafață aveau cele mai diverse tipuri şi origini. O monedă elenistică se găsea lângă o stelă asiriană regală înaltă de trei metri; o miniatură hitită în bronz zăcea alături de un bust roman; un cap elenistic de elefant era aşezat laolaltă cu o inscripție hitită. Un localnic kurd s-a prezentat pe şantier, povestind cu multe înflorituri despre un loc unde se găseau „tablouri vorbitoare”. I-a condus pe von Luschan şi pe Winter la Ordök-göl („Lacul cu rațe”), unde aceştia au dat peste o stelă înaltă de 1,2 metri reprezentând un ospăț. Sculptura era realizată în manieră tipic hitită, dar avea o inscripție *feniciană* de nouă rânduri.

Toate acestea dovedeau fără echivoc că Humann şi colegii săi se aflau pe o bucată de pământ îmbibată cu istoria a numeroase popoare. Pământ care nu avea să-şi dezvăluie povestea primului arheolog care îşi înfigea sapa în el.

Febra începuse să îi atace şi pe localnici. O parte din muncitori a trebuit să fie trimişi la munte, unde clima era mai puțin nefastă. Cei rămaşi erau tot mai slăbiți de la o zi la alta. Căldura era din ce în ce mai greu de suportat. „Dacă temperatura se

stabiliza la circa 38°C după-masa, puteam spune că e o zi răcoroasă." Şi în aceste condiții trebuia organizat transportul reliefurilor.

La 13 iunie, primele care trase de boi au pornit din loc. Pe drumul spre Islahié, care dura în mod normal două ore, trei dintre ele s-au rupt. Cum o nenorocire nu vine niciodată singură, celelalte nouă au fost confiscate de un funcționar kurd de prin partea locului, care îşi dădea prea multă importanță. Nici măcar scrisoarea de prezentare semnată de Hamdy Bei nu a înduplecat-o pe căpetenia locală; doar amenințările au fost cele care l-au convins să dea drumul convoiului.

Savanții, slăbiți şi suferind de febră, erau în pragul disperării. Dar a doua zi, unul din cerchezii care ceruseră un preț exorbitant pentru transport a reapărut pe şantier cu două căruțe solide trase de cai, pe care era dispus de data aceasta să le închirieze în schimbul unei sume rezonabile. L-au urmat şi alți cerchezi, iar în curând pe drumul spre Alexandretta trecea căruță după căruță, purtând blocurile grele de stâncă. La 30 iunie, fuseseră trimise deja optzeci şi două de lăzi: pentru băştinaşi, tot atâtea tone de piatră desprinsă din stâncă, dar pentru oamenii de ştiință, o carte ilustrată despre o civilizație antică, misterioasă şi fascinantă. Una din gărzi a murit de febră. O coloană jalnică şi posomorâtă de oameni şi animale înainta cu greu pe drumurile prăfuite ce tremurau sub valurile de căldură, îndreptându-

se spre litoral. În cele din urmă, pe la orele prânzului, într-o zi fierbinte ca-n iad, au zărit marca: erau la 6,5 kilometri distanță de Alexandretta. Lângă şosea se afla o cafenea micuță. Iar în apropierea localului, un izvor cu apa rece ca gheața.

Următorul vapor nu ridica ancora decât peste zece zile, nu?

Au renunțat în fața ultimilor şase kilometri şi şi-au instalat corturile. Astfel, scrie Humann, au putut „să se odihnească după muncile grele, admirând la orizont albastrul mării". Probabil că odihnei i se datorează optimismul care l-a făcut să adauge: „Obiectivul pe care ni l-am propus a fost atins; am găsit edificiul hitit pe care îl căutam, şi nici măcar nu am fost nevoiți să săpăm prea adânc. Putem acum să planificăm o a doua campanie cu curaj, căci ruinele nu mai sunt o adunătură impenetrabilă de dărâmături. Perdeaua a fost dată la o parte, în prezent nu ne mai rămâne decât să o ridicăm cu totul."

Trebuie spus din capul locului că ideea pe care şi-o făcuse Humann despre munca sa şi mai ales speranțele pe care şi le punea în viitor erau de departe exagerate. La fel de exagerate ca speranțele primilor săpători de la Karkemiş, care îşi începuseră excavațiile acolo, într-un mod extrem de amator, în 1878. După ce proiectul a fost preluat de profesionişti ca Ramsay, Hogarth, Lawrence şi Woolley, s-au obținut rezultate

importante din punct de vedere ştiinţific. Dar deşi interesante în felul lor, exemplele aparţinând ultimei perioade a civilizaţiei hitite pe care săpăturile le-au scos la suprafaţă (datând în totalitate din primul şi nu din cel de-al doilea mileniu î.Ch.), nu au ajutat la clarificarea chestiunii arzătoare a zilei. Căci în etapa timpurie în care se afla hititologia, problema crucială era stabilirea cu exactitate dacă a existat sau nu un „imperiu” clădit de hitiţi în Orientul Apropiat.

E ciudat, într-adevăr, cum de o expediţie atât de bine organizată ca şi cea a lui Humann nu a dezvăluit decât puţine informaţii şi asta în mod cu totul întâmplător, în timp ce un alt proiect, extrem de prost organizat, care s-a desfăşurat douăzeci de ani mai târziu, a avut drept urmare o scrie de descoperiri senzaţionale, ce au dus în cele din urmă la descifrarea misterului privind rolul hitiţilor în istoria lumii antice. În plus, şi mai ciudat este faptul că întreaga expediţie, condusă de dr. Hugo Winckler (1863–1913), asirologul german, a avut loc doar ca urmare a unui hazard politic. Asta deoarece unul din cei mai buni arheologi britanici primise deja acordul guvernului turc pentru a face săpături în oraşul descoperit de Texier, Boghazköy. În acea vreme însă, Kaiserul (Împăratul) Germaniei, marele amator de războaie Wilhelm al II-lea, se afla în relaţii mai bune cu Abdul-Hatnid al II-lea, sultanul Turciei, decât guvernul regelui Edward al VII-lea.

Amiciția aceasta politică era rezultatul unor factori economici. În 1899, Deutsche Bank (Banca Germaniei) obținuse concesionarea construcției căii ferate Berlin-Bagdad. Unul din cele mai mari proiecte feroviare din lume. Nu e deci de mirare că germanii şi nu britanicii au fost cei care au primit *firmanul,* permisul oficial de a face săpături la Boghazköy. Acordând această favoare, sultanul îşi arăta de fapt prietenia față de Kaiser, căruia îi plăcea să pozeze în protector al arheologilor, şi avea acum o ocazie minunată de a juca acest rol.

Cât despre savantul german care a pornit din Berlin în căutarea soluției la misterul hitit, el nu a acordat mai mare atenție acestor probleme colaterale ale istoriei contemporane care au stat la baza expediției sale, decât ar fi făcut-o colegul său britanic. De fapt, nici nu ar fi putut să îşi dea seama în ce măsură factorii respectivi au jucat un rol decisiv în proiectul său; numai noi, o jumătate de secol mai târziu, având o perspectivă diferită, vedem toate aceste detalii. Conjunctura politică specială l-a transformat pe Winckler în norocosul care a făcut un pas important înspre rezolvarea problemei hitite, ce dobândea tot mai multă importanță în ochii arheologilor şi ai istoricilor. Metoda sa de abordare a fost complet greşită. Dar cum putem să-i găsim pricină din asta, când rezultatele pe care le-a obținut, încă din primele zile, au fost atât de spectaculoase?

Capitolul trei
Winckler sapă la Boghazköy

Toate problemele reunite sub denumirea simplă „hitiți" păreau să se fi acumulat şi să dea pe dinafară. În prezent ne este uşor să profităm de perspectiva pe care ne-o dă distanțarea în timp şi să alegem acea temă coerentă ascunsă în masa confuză de interpretări (corecte sau greşite) avansate de primii cercetători din domeniu. Dar la vremea respectivă, lucrurile erau mult mai complicate. Să vedem aşadar ce avea de spus arheologul care urma să facă următoarele descoperiri importante. În decembrie 1907, Hugo Winckler scria în revista *Comunications of the German Orient Society* (Comunicările Societății Orientale Germane):

„Laolaltă cu monumentele aparținând în totalitate civilizației hitite sau celei din Asia Mică, au fost descoperite şi unele dovezi ale puternicei influențe babiloniene în aceste țări. Norocul a făcut ca, aproximativ în aceeaşi perioadă în care erau găsite documentele de la Tell el Amarna, să fie scoase la lumină şi tăblițe de lut cu scriere cuneiformă în Asia Mică. Locul unde au fost găsite acestea s-a dovedit a fi o aglomerare de ruine denumită Kültepe, situată lângă satul Kara Hüyük, la circa trei ore de mers la est de Kayseri. Dificil de interpretat şi dezvăluind puține

informații, aceste tăblițe dovedeau totuşi influența în Asia Mică a țărilor care foloseau scrierea cuneiformă, astfel încât au adăugat probe binevenite la puținele scrisori provenite din Asia Mică şi destinate faraonului egiptean, care au fost găsite la Tell el Amarna. Printre acestea se aflau doar câteva scrisori, cu un conținut nu prea bogat, din partea lui Suppiluliuma, rege al Chatti, şi încă două care mai mult adânceau enigmele decât le clarificau. Este vorba despre: 1) O scrisoare către regele Tarkundarau din Arzawa, de la Amenofis al III-lea. Din ea se putea deduce că ținutul Arzawa trebuie să fi fost situat undeva în Asia Mică; locația sa precisă însă nu a putut fi stabilită. 2) O scrisoare care îl numeşte pe un anume prinț Lapawa, menționat în alte surse ca vecin nordic al Regatului Ierusalimului şi al cărui tron trebuie să fi fost situat prin urmare undeva în apropierea localității Carmel. Însă cum puteau fi puse cap la cap aceste informații izolate rămânea un mister. Nu se putea explica nici cum o limbă care părea să fie cea a ținutului Arzawa ajunsese să fie vorbită în Palestina, în regiunea ocupată mai târziu de Israel (Samaria).”

Winckler sau alți arheologi contemporani cu el nu se gândeau încă la o posibilă soluție. S-ar fi putut ca scrisorile din Arzawa să fi fost scrise în limba *hitită*?

Urmau oare arheologii şi sapele lor să răspundă la această întrebare?

Dar mai întâi, să mai recapitulăm o dată pe scurt realizările tinerei ramuri ştiinţifice a hititologiei până în momentul în care Winckler a intrat în scenă. Cu alte cuvinte, în ce stadiu se afla cercetarea hitiţilor la începutul secolului XX?

În primul rând, mai mulţi exploratori, şi în special Texier, au relatat despre monumente, reliefuri şi inscripţii de un tip cu totul necunoscut, pe care le-au văzut în centrul Anatoliei şi în nordul Siriei.

În al doilea rând, A. H. Sayce a afirmat că aceste monumente, risipite în întreaga regiune dintre Smirna şi nordul Siriei, trebuie să fi fost relicve ale unui singur popor, pe care l-a identificat în mod corect ca fiind poporul hitit menţionat în Biblic.

În al treilea rând, plecând de la surse egiptene şi asiriene, de la unele tăbliţe de lut găsite în zona dintre Boghazköy şi Kayseri şi în special de la corespondenţa egipteano-hitită din arhivele de la Amarna, s-a demonstrat pe larg că ipoteza emisă de Sayce şi de Wright era corectă; hitiţii fuseseră într-adevăr o mare putere. Mai mult, au devenit cunoscute şi numele câtorva regi hitiţi.

În al patrulea rând, savanţii stabiliseră că hitiţii utilizau trei limbi şi scrieri principale; limba akkadiană în scriere cuneiformă (care putea fi citită şi înţeleasă); limba hitită în scriere

cuneiformă (care putea fi citită, dar nu putea fi înțeleasă); şi hitita hieroglifică, cum era cea descoperită pe Pietrele de la Hamath (care nu putea fi nici citită, nici înțeleasă). În următorul capitol ne vom ocupa de aceste probleme dificil de rezolvat.

În al cincilea rând, pe baza scrisorilor de la Arzawa, un singur cercetător, norvegianul Knudtzon, a ajuns la concluzia că hitita cuneiformă era o limbă indo-europeană. El şi-a retras însă această afirmație.

În al şaselea rând, Sayce şi alți câțiva cercetători descifraseră primele simboluri din hitită hieroglifică, în special ideogramele pentru „oraş", „țară" şi „rege"; nu puteau însă dovedi că interpretările lor erau corecte şi se aflau departe de descifrarea completă a limbii.

În al şaptelea rând, pe baza tuturor documentelor care puteau fi citite la acea vreme se presupunea că centrul puterii hitite se aflase undeva în centrul sau în nordul Anatoliei şi nu în nordul Siriei, aşa cum sugerau textele biblice. Descoperirile de la Zinjirli, unde se derulau primele săpături de anvergură într-o zonă culturală hitită, fuseseră recunoscute ca aparținând perioadei hitite târzii, neputând astfel nici să confirme, nici să infirme importanta teorie.

Totuşi, descoperirile de acolo au oferit unele informații privind religia, arhitectura şi influențele culturale generale ale hitiților din perioada târzie.

Acesta era bagajul de informații la dispoziția lui Winckler când şi-a început expediția. De fapt, puținele cunoştințe despre hitiți constau mai mult în întrebări. Dar în ştiință, formularea corectă a întrebărilor duce la noi descoperiri.

Prima expediție a lui Winckler a fost mai degrabă una de amator, deşi existau în vremea respectivă o seric de modele care ar fi putut să-l inspire. Cu câțiva ani înainte, Arthur Evans îşi începuse săpăturile la palatul din Cnossos de pe insula Creta. Robert Koldewey începuse şi el de puțină vreme să sape în Babilon. Ambele expediții au fost organizate într-o manieră impecabilă.

Poate că norul care a plutit deasupra expediției încă de la începuturile sale era legat, într-o oarecare măsură, de personalitatea lui Winckler Născut la Graefenhainichen, un orăşel din Saxonia, în 1863, Winckler a devenit un asirolog de marcă. Înainte de a se deplasa în Anatolia, săpase deja la Sidon, în 1903–1904. Cu toate acestea, producea o impresie nu prea plăcută celor care îl cunoşteau, aşa cum s-a întâmplat şi cu Ludwig Curtius, care a devenit asistentul său un an mai târziu. Curtius, care se remarcase ca analist arheolog, scria „Eram nerăbdător să lucrez cu un orientalist pe care nu mă puteam abține să

nu mi-l imaginez drept o persoană mondenă, umblată prin lume. Astfel încât am fost nu puțin surprins, când l-am întâlnit pe Winckler la Constantinopol, să dau peste un individ a cărui înfățișare nu avea nimic impresionant, cu o barbă castanie zburlită, purtând o cămaşă sport tivită cu mătase roşie şi având maniere de mic-burghez puțin adecvate pentru Orientul veritabil. Nu avea absolut nimic din personajul monden imaginat de mine."

În plus, Winckler era una din acele personalități nefericite care îşi fac peste tot duşmani şi îşi găsesc rar prieteni şi era „plin de ranchiună față de oricine se bucura de un succes mai mare decât al lui". Pe deasupra, mai era şi extrem de intolerant față de oponenții săi din domeniul ştiințific. Credea cu fanatism că orice lucru de valoare din lume îşi avea originea în Babilon orice altă părere o lua drept un afront personal şi îşi arăta imediat disprețul față de orice umanist care îndrăznea să vorbească în favoarea cordonului ombilical ce leagă civilizația occidentală de cea greacă.

Ca să pună capac la toate, Winckler era şi antisemit – o orientare ciudată pentru un orientalist pasionat. Poate că boala prelungită, şi în cele din urmă fatală, de care a început să sufere în 1913 era de vină pentru irascibilitatea şi pentru numeroasele sale inconsecvențe. În ciuda antisemitismului, i-a convenit că primele sale

explorări arheologice au fost subvenționate de finanțatori evrei. Departe însă de a-şi transpune antipatia profundă pentru evrei în teorii rasiale, Winckler a fost autorul unei fraze pe care antisemiții încălțați în bocanci şi teoreticienii raselor din zilele noastre ar fi trebuit să o învețe pe de rost: „Popoarele civilizate nu sunt niciodată pure din punct de vedere rasial; sunt mai degrabă întotdeauna produsul unui număr mare de straturi formate din rase mai mult sau mai puțin diferite."

Fondurile pentru explorările preliminare au fost asigurate de baronul Wilhelm von Landau, un discipol al lui Winckler, care finanțase şi expediția de la Sidon. Însoțitor, colaborator, reprezentant al guvernului şi conducător executiv al expediției, toate sarcinile comprimate într-una singură, era Theodore Macridy Bei, care lucrase cu Winckler şi la Sidon. Angajat al Muzeului Otoman din Constantinopol, Macridy Bei era replica orientală a personalității lui Winckler. Curtius, care în cele cinci sute de pagini ale memoriilor sale de-abia dacă are un cuvânt urât


Preoteasă de la Karkemiş

de spus despre vreuna din persoanele pe care le descrie, vorbeşte despre Macridy Bei ca despre un bărbat „cu ochi negri impenetrabili, pe o faţă proaspăt rasă, căreia malaria îi dădea o nuanţă gălbuie… Macridy Bei", continuă el, „era un amestec neobişnuit de diletant, autodidact doar pe jumătate, şi pasionat entuziast; de intrigant angajat în negocieri secrete şi de funcţionar loial îndeplinind cu sfinţenie ordinele superiorului său, Halii Bei… Fără a ne preveni, avea obiceiul de a lăsa baltă orice interes pentru arheologie şi de a se consacra în întregime propriilor lui plăceri. Azi era plin de farmec şi nobleţe, iar mâine se dovedea a fi un intrigant cinic… Uneori îmi părea asemeni lui Iago din *Othello!*"

Deşi Winckler şi colegii săi nu erau în niciun caz lipsiţi de experienţă, au pornit în prima expediţie de parc-ar fi fost ultimii amatori. Au călătorit cu

trenul până la Angora, unde plănuiau să-şi facă rapid provizii, cumpărând lucrurile de care aveau imediată nevoie. Pe lângă faptul că în Orient nu poți cumpăra nimic pe fugă, Angora era pe vremea aceea formată dintr-o grupare neînsemnată de cocioabe din lut ce înconjurau colina pe care era situat castelul (în prezent, sub noul nume de Ankara este capitala Turciei, are aproape 3.000.000 de locuitori, bulevarde largi, universități, muzee, clădiri moderne cu birouri de afaceri şi bănci şi un lac artificial – toate opera dictatorului Kemal Ataturk). Aprovizionarea a durat trei zile. Winckler, care se adapta greu la orice situație nouă, era înnebunit de toate târguielile pe care erau obligați să le facă. Nu au putut nici măcar să găsească nişte cai buni; singurele animale disponibile erau nişte mârțoage bătrâne. „Drept şa aveam acea dureroasă invenție orientală care în Europa s-ar fi bucurat cu siguranță de locul de onoare într-o cameră de tortură."

Au pornii în cele din urma la 14 octombrie, foarte târziu pentru clima din Turcia. Pentru Winckler orientalistul, Orientul era un loc ostil. Ziua suferea din cauza căldurii, noaptea din cauza frigului. Cele mai neînsemnate incidente îl scoteau din pepeni şi se certa cu toată lumea pentru orice fleac.

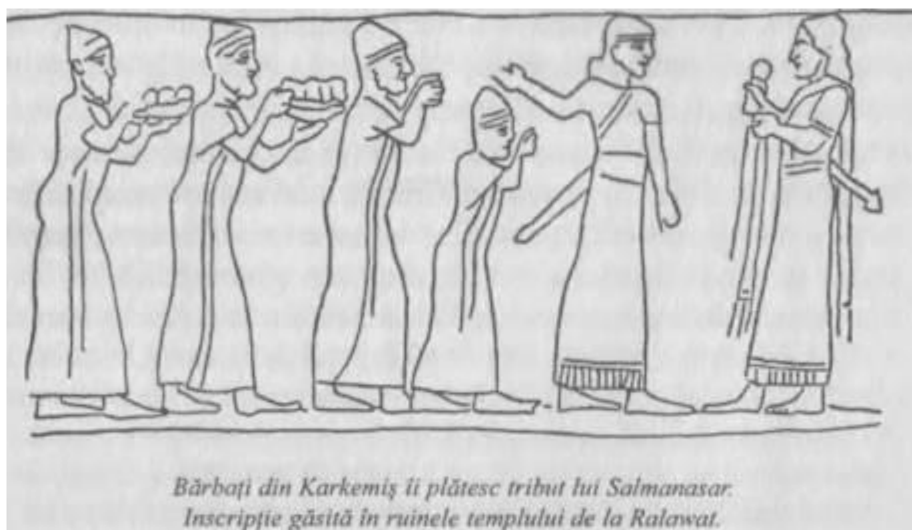
Călătoria călare a durat cinci zile. Noaptea, dormeau lângă foc sau într-o *musafir-oda*,

adăpostul pe care orice sătuc minuscul îl oferă drumeților (conform datinii, fiecare familie trebuie să ofere cazare pe rând). Winckler prefera acest aranjament hanurilor, vechile caravanseraiuri unde se găseau prea mulți *iacht-biti* – insecte şi gândaci. Pe de altă parte, într-o *musafir-oda* era de multe ori nevoit să-şi împartă patul cu vitele. „Cu toate acestea”, scria el, „animalele sunt cu siguranță foarte blânde şi cu mult mai puțin respingătoare față de natura umană decât restul locuitorilor, a căror servilitate insistentă față de străini nu este egalată decât de cea a sirienilor creştini”.

Condițiile erau însă diferite în Boghazköy. Aparent, nimic nu se schimbase de la vizita lui Texier, cu şaptezeci şi unu de ani în urmă. Dar în ultimele două decenii, numeroşi străini sosiseră la fața locului, întrebând imediat, nerăbdători şi nepoliticoşi, dacă existau ziduri antice prin împrejurimi. Toți aceşti străini găsiseră aceeaşi gazdă amabila în persoana lui Zia Bei, care era proprietarul unor întinderi nesfârşite de pământ, dar care nu avea voie să treacă frontiera provinciei sale, deoarece făcea parte din vechea familie nobiliară Selgiuk de care încă se temea sultanul Abdul-Hamid, un ipohondru veşnic îngrozit de ideea unor comploturi. Zia Bei se transformase într-un amestec de țăran şi aristocrat; călărea cai pursânge, însoțit peste tot de valetul său Ismail, pe care îl îmbrăca în uniforme splendide, dar el

însuşi prefera să poarte cămaşa țărănească tradițională fără guler şi papuci în picioare, în locul cizmelor de călărie. Zia Bei a fost cel care, primind de la nişte țărani o tăbliță de lut, o trimisese la Constantinopol, unde a văzut-o Macridy Bei şi i-a semnalat-o lui Winckler.

Zia Bei le-a făcut o primire călduroasă. Fiind străini de vază, aveau dreptul la saltele de mătase. Conform relatării lui Winckler, Macridy a fost primul care a sărit din pat şi a început să se scarpine. Winckler a cerut un alt pat. Servitorii erau în extaz; ce subiect inepuizabil de bârfa: bărbați în toată firea care făceau atâta caz de


Bărbați din Karkemiş îi plătesc tribut lui Salmanasar. Inscripție găsită în ruinele templului de la Ralawat.

câteva gângănii. După mult tărăboi, au adus paturi noi, care nu erau mai puțin vii.

La 19 octombrie au început lucrul. Winckler şi Macridy au examinat ruinele şi au refăcut traseul

lui Texier şi al celorlalți exploratori de după el. Ei înşişi căutau însă ceva anume: unde se afla locul în care fuseseră găsite tăblițele cu simboluri ciudate? Când localnicii din Boghazköy au înțeles în cele din urmă ce căutau străinii, le-au adus, săritori, bucăți de tăbliţe, care în ochii lor nu aveau nicio valoare. Când îşi scoteau oile la păscut de-a lungul vechilor ziduri şi unul din animale o lua la goană în altă direcție, nu îi deranja să arunce cu o bucată din aceasta de lut, atâta timp cât pe jos se găseau o mulțime de astfel de fragmente de tăbliţe. Winckler şi Macridy nu stăteau o clipă, de la răsăritul până la apusul soarelui; au trasat un cerc în jurul principalei zone de unde proveneau tăblițele, după care au descoperit că în locul unde, conform spuselor localnicilor, se găseau bucăți mari de plăci cu inscripții, cineva făcuse deja săpături. „Această descoperire nu ne-a trezit deloc invidia”, scrie Winckler, o afirmație neobişnuită pentru el. Calmul său era cauzat de felul în care fuseseră făcute săpăturile, fără nicio planificare şi extrem de neglijent. Winckler a fost încântat să descopere că înaintaşul său îşi pierduse curajul şi renunțase mult prea repede. Presimțea deja că era pe cale să facă o descoperire majoră. Căci deşi după trei zile de muncă încontinuu au fost nevoiți să oprească explorarea preliminară (fuseseră surprinşi de anotimpul ploios, care transformase terenul într-o mare de noroi), aveau deja învelite cu grijă nu mai

puțin de treizeci şi patru de fragmente de tăblițe hitite din lut. Cum în mod normal pentru arheologi şi o *singură* tăbliță poate fi o descoperire importantă, acesta era un rezultat senzațional care le răsplătea eforturile. Dar Winckler bănuia, în mod corect, că din pământul acela mai puteau fi scoase încă multe comori. Descriind drumul de întoarcere şi hanul, din Nefesköy, el, care de obicei bombănea tot timpul nemulțumit şi nu acorda nici cea mai mică atenție frumuseții sălbatice a peisajului anatolian, povesteşte că nu a putut să adoarmă şi a ieşit în pragul uşii, noaptea târziu, pentru a medita la viitor şi pentru a admira stelele.

În mai puțin de un an, Winckler făcuse o descoperire la care nimeni nu îndrăznise nici să viseze până atunci.

Expediția din 1906 a fost finanțată de Societatea Orientală Germană din Berlin, care la rândul său primea fonduri de la diverşi oameni de afaceri particulari La 17 iulie 1906, Winckler şi Macridy s-au întors la *conacul* lui Zia Bei, cum i se spunea „palatului”.

Deveniseră între timp buni prieteni. „Am păstrat cele mai bune relații cu beiul. Avea multe pretenții, de la o sticlă de coniac de calitate până la a-l ajuta să iasă dintr-o «strâmtorare trecătoare». Ne răsplătea în schimb după cum îi stătea în fire. Aplanase de pildă o grevă, care încetase fără multe proteste după ce dăduse el un ordin. Micile

favoruri prieteneşti valorează o avere în Orient!”

Şi-au stabilit cartierul general într-un cort lângă zidul împrejmuitor al fortăreței (*buyukkale*). Winckler, bolnav şi slăbit, suferea din cauza căldurii şi a mâncării proaste, gătite de bucătarul bulgar pe care îl angajaseră fiindcă ştia puțină germană. Arheologul se înghesuia într-o colibă rudimentară din nuiele, cu pălăria pe cap, înfăşurat în şaluri şi cu mânuşi pe mâini. Gemând adeseori de durere, făcea copii după tăblițele de lut care nu conteneau să sosească de pe şantier.

Faptul că Winckler, care în acelaşi timp era şi arheologul de pe şantier, a fost capabil să tragă imediat concluzii privind descoperirile sale era extrem de neobişnuit. Nu se întâmplă prea des ca arheologii să fie şi filologi în acelaşi timp, capabili să-şi folosească cunoştințele lingvistice pentru a exploata rezultatele săpăturilor pe care le întreprind. În plus, aici la Boghazköy, corespondența diplomatică a unui stat practic necunoscut până nu demult putea fi citită din momentul în care era adusă la suprafață. Motivul era faptul că hitiții din Boghazköy îşi redactaseră documentele şi scrisorile importante în akkadiană, care a fost la un moment dat, aşa cum am mai spus, limba diplomației în Orient. Filologii înțelegeau fără probleme akkadiana, mai ales când era scrisă, ca în cazul de față, într-o scriere care fusese şi ea descifrată de mult: scrierea cuneiformă babiloniano-asiriană.

O astfel de tăbliță a primit Winckler într-o zi, în mâinile sale înmănuşate, pe când şedea în coliba de nuiele. Descifrând-o, aşa bolnav şi negativist cum era, a sărit în sus de bucurie.

Şi-a amintit inscripțiile hieroglifice egiptene care le furnizaseră arheologilor primele indicii privind existența unei națiuni cunoscute sub numele de „Hatti" (sau „Chatti"). Printre acestea se afla o inscripție de pe zidul unui templu din Karnak, care vorbea despre un tratat încheiat între Ramses cel Mare şi Hattusilis al III-lea, regele din Hatti. (Idioții de egiptologi i-au citit numele Chatasar, dar el, Winckler, ştia deja că trebuie să fie Chattusil, simbolul „ch" reprezentând h-ul aspirat din germană!). Evident că tratatele din antichitate erau redactate de obicei în mai multe exemplare, aşa cum se întâmplă şi astăzi, şi aproape întotdeauna în limbile tuturor țărilor implicate. Dar nu era de-a dreptul o nebunie să spere că ar putea găsi, după mai mult de 3.100 de ani, un raport complet privind acest tratat, şi nu unul încastrat în stâncă, ca în Egipt, ci inscripționat pe o fragilă tăbliță de lut din țara celuilalt partener al tratatului, la aproape 2.000 km distanță de zidurile templului de la Karnak? Winckler visase la aşa ceva, dar îşi scosese ideea din minte. O asemenea descoperire ar ține de domeniul miracolelor; ar fi comparabilă cu minunile arheologice ca descoperirea Troiei făcută de Schliemann pe baza descrierilor lui Homer sau

descoperirea Nimrudului de către Layard. S-ar putea compara însă mai ales cu uimitorul succes al lui George Smith: în anii 1870, acesta se deplasase de la Londra la Ninive ca să găsească cele câteva tăblițe de lut care lipseau pentru a completa Epopeea lui Ghilgameş, şi le găsise!

Şi iată că un miracol asemănător avusese loc. Winckler, savantul lipsit de emoții şi bolnavul cronic, dădea din cap, nevenindu-i să creadă, în timp ce nota cu un entuziasm febril:

„La 20 august, după circa douăzeci de zile de săpat, pătrunsesem în pietrişul de la poalele dealului până la primul zid transversal. Sub acest zid s-a găsit o tăbliță foarte bine conservată, care chiar şi la prima vedere părea promițătoare. Am cercetat-o – şi toate experiențele mele anterioare s-au prefăcut în fum. Iat-o, acea tăbliță după care tânjisem mai mult în glumă şi care nu era mai mult decât o dorință pioasă: o scrisoare adresată de Ramses lui Chattusil, despre tratatul dintre ei doi. E adevărat că în ultimele zile fuseseră găsite tot mai multe fragmente de inscripții în care se făcea referire la tratatul dintre cele două state, dar acum aveam confirmarea; faimosul tratat, cunoscut din inscripția hieroglifică de pe zidul templului de la Karnak, urma să fie acum privit dintr-o perspectivă nouă, pe care i-o dădea cealaltă parte prezentă la negocieri. Ramses, ale cărui titluri şi descendență erau redate exact ca în textul tratatului, îi scria lui Chattusil, care era şi

el citat, iar conținutul scrisorii era pe alocuri identic cu unele pasaje din tratat.”



Basorelief de la Tell-Halaf, înfățișând probabil zeități hitito-hurrite.

A continuat apoi, împărtăşindu-şi emoțiile:

„Ce sentimente ciudate mă încercau pe mine, mai mult decât pe oricare altul, pe când contemplam acest document. Trecuseră optsprezece ani de când dădusem peste scrisoarea din Arzawa, găsită la El Amarna, în instituția ce era pe atunci muzeul din Bulaq, şi de când învățasem la Berlin limba mitanni. La acea vreme, în cursul investigațiilor ce au urmat descoperirii de la El Amarna, avansasem ipoteza conform

căreia tratatul lui Ramses ar fi putut fi redactat la început în scriere cuneiformă – iar acum țineam în mână una din scrisorile care au fost schimbate în decursul negocierilor, într-o scriere cuneiformă excelentă şi într-o babiloniană frumoasă!” Sosise momentul să pregătească următoarea expediție, din anul 1907, mai minuțios şi mai atent planificată. Fiindcă Winckler era deja convins că obiectul săpăturilor sale nu era un oraş hitit oarecare, ci că se afla chiar deasupra capitalei Imperiului Hitit. La urma urmei, găsiseră numeroase documente guvernamentale în zonă. În mod normal, arhivele de stat erau depozitate la reşedința regelui, nu? Iar de regulă, reşedința regelui era identică cu capitala țării, nu? Dacă toate acestea erau adevărate, atunci care era numele oraşului? În Orientul Antic, țara şi capitala purtau de multe ori acelaşi nume. Prin urmare, Winckler a dedus că „țara Chatti” trebuie să fi avut capitala în „oraşul Chatti”. S-a dovedit că presupunerea sa a fost corectă. În prezent scriem numele capitalei drept „Hattuşaş”, dar aplicăm acelaşi principiu, această denumire nefiind decât o interpretare modernă bazată pe cunoştințe filologice mai vaste.

Cercetătorul a avut într-adevăr un noroc incredibil. Încă de la primele sale eforturi, Winckler a adus la lumină inima şi creierul Imperiului Hitit, oraşul care s-a bucurat pentru scurtă vreme de gloria de a fi pus în acelaşi rând

cu Babilonul şi cu Teba. Conştient de importanţa descoperirii sale, Winckler scria în 1907: „Aceste arhive proaspăt scoase la suprafaţă vor da de lucru multor savanţi, multă vreme de acum încolo.” El însuşi şi-a continuat munca, iar al doilea an s-a dovedit şi mai fructuos decât primul, în ciuda unor circumstanţe ocazionale destul de neplăcute. Dar Winckler a avut dreptate: în prezent, aproape cincizeci de ani mai târziu, încă se fac săpături la Boghazköy, cu rezultate demne de luat în seamă.

Nu e de mirare că Winckler simţea acum că locul lui era la Boghazköy. Dar în secolul XX, munca arheologilor nu mai depindea doar de entuziasmul pur. Zilele săpăturilor întreprinse de amatorii aventurieri – asemenea lui Layard, care în 1845 a pornit cu şaizeci de lire în buzunar şi a descoperit Ninive, sau lui Belzoni care în 1817 deschidea mormintele regale egiptene cu ajutorul unor berbeci rudimentari apuseseră de mult Pentru a-şi putea continua munca. Winckler avea nevoie de mai mulţi bani.

De nevoie, a apelat la ajutorul colegilor săi cercetători clasicişti, pe care el, în calitatea sa de pan-babilonian, îi dispreţuia cu atâta convingere. Directorul Institutului Arheologic German din Berlin era Otto Puchstein, a cărui personalitate era exact opusul lui Winckler.

Puchstein era un bărbat monden, cel mai de

seamă gentleman cosmopolit din rândul arheologilor germani, şi în acelaşi timp un savant de primă mână. Avea şi simțul umorului şi al ironiei, căci după ce a ascultat planurile lui Winckler şi-a exprimat regretul fiindcă institutul nu era în măsură să finanțeze o astfel de expediție, fără îndoială extrem de importantă, în lipsa unui ajutor din afară. S-a oferit în schimb să-i vorbească despre proiect unui filantrop renumit, cu condiția ca Winckler în persoană să discute chestiunile financiare direct cu potențialul finanțator.

Memorabila întâlnire a avut loc la scurt timp după aceea. Winckler, antisemitul convins, s-a trezit în fața lui James Simon, bancherul evreu. Şi de această dată, sursa noastră de informare este Ludwig Curtius, care totuşi nu a asistat la discuția aprinsă şi nu îşi numeşte sursa:

„James Simon l-a întrebat de ce sumă are nevoie pentru a-şi continua săpăturile. Winckler a răspuns: «Treizeci de mii de mărci». James Simon şi-a scos carnetul de cecuri, a scris un cec cu suma respectivă şi i l-a întins zâmbind solicitantului. Puchstein a primit şi el, pentru partea sa din expediție, aceeaşi sumă din fondurile private aflate la dispoziția Kaiserului."

Pentru a-şi satisface pasiunea proprie şi în interesul arheologiei în general, Puchstein a insistat asupra unei condiții: săpăturile de la Boghazköy trebuiau să ia în considerare şi

arhitectura oraşului. Cererea era perfect logică. La urma urmei, încă de la vizita lui Texier se ştia că la Boghazköy se aflau ruine ale unor temple, turnuri şi fortificații. Nimeni nu contesta importanța studierii inscripțiilor în continuare, dar şi studierea arhitecturii era la fel de importantă. Acest lucru ar fi fost evident în ochii oricui, mai puțin pentru Winckler, care pornea pe urma inscripțiilor cu un fanatism maniacal. Winckler s-a declarat cu mare greutate de acord cu ideea lui Puchstein, dar, aşa cum s-a dovedit ulterior, nu prea şi-a ținut promisiunea.

Cum se obişnuia deja, expediția din 1907 a pornit de la conacul lui Zia Bei. De data aceasta, le-a fost oferit un ospăț pantagruelic în *selamlâk*, cea mai mare odaie de zi, ai cărei pereți erau împodobiți cu tapițerii de mătase. Străinii s-au aşezat pe covoare prețioase, între gazda lor şi *imam* (preotul-islamic). Băieți cu castroane şi şervete i-au spălat pe mâini şi i-au stropit cu parfum. Întâi au fost servite trufandale şi limonadă. Apoi, servitorii au împins în încăpere un platou de aramă lung de doi metri, încărcat cu delicatese. Curtius, care participa la expediție ca asistent, a remarcat cu grija unui savant cu experiență că platoul era acoperit „cu versuri din Coran în scrierea kufică din secolul al XV-lea”!

Oaspeții şi-au luat lingurile (la masă nu se aflau nici cuțite nici furculițe) şi au mâncat primul fel, o

supă de lapte. Iată relatarea lui Curtius:

„Lungimea meniului ne-a provocat îngrijorare. Conform legilor politeții orientale, oaspetele trebuie să mănânce foarte mult; nimeni nu se poate scuza pretextând că nu îi e foame sau că are o digestie mai lentă. Bei-ul ne servea cu mâinile lui. Deşi prima înghițitură din felurile de mâncare era bună la gust, cantitatea extraordinară de grăsime folosită la gătit, amestecurile neobişnuite de mirodenii, porțiile gigantice care se acumulau în farfuriile noastre şi mai presus de toate mâncatul cu mâna – obicei curent şi la masa lui Ludovic al XIV-lea în elegantul Versailles – ne-au cauzat mari dificultăți. Ultimul fel a fost o oaie întreagă friptă pe o țepuşă şi adusă la masă pe un platou uriaş – o oaie din acelea cu coada plină de grăsime care fac mândria acestor ținuturi. Cum să descriu oroarea pe care am resimțit-o când beiul a desprins cu mâna dreaptă o bucată imensă de grăsime din coada animalului şi mi-a pus-o în farfurie în semn de mare onoare.

Bucătarul, care stătea lângă bei, trebuia să guste din toate mâncărurile pe măsură ce erau servite, pentru a ne înlătura teama de a fi otrăviți. Tot timpul cât a durat masa, în spatele scaunului Beiului, după *kavasses*-ii săi (gărzile de corp), au stat umili vreo doisprezece indivizi, fără să scoată vreun cuvânt. Aceştia erau rudele sale de gen masculin şi preoțimea de rang inferior, şi ci invitați la masă, dar ca oaspeți de rangul al doilea,

urmând să fie serviți după ce terminam noi.

Desertul a constat în prăjituri îngrozitor de dulci. După care servitorii au apărut din nou cu castroane, ulcioare şi prosoape şi ne-au spălat pe mâini. Apoi ne-am ridicat şi magnificul platou a fost împins afară din încăpere…” La care Curtius, la fel de entuziasmat de descoperirile sale, în ciuda caznelor prin care tocmai trecuse, adaugă: „Moment în care am profitat de ocazie şi l-am examinat mai îndeaproape.”

Întrebarea care se pune este următoarea: ce anume a realizat, după această teribilă petrecere de început, expediția lui Winckler? Fiindcă nu dorim să prezentăm nişte rezultate false prin prisma subiectivismului lui Winckler, e mai bine să îl lăsăm pe Curtius să îşi continue relatarea, pentru că e un martor nepărtinitor. Pe lângă caracterul său integru, Curtius era un arheolog „clasicist” şi avea deci o detaşare binevenită față de întreaga chestiune. El scria:

„Winckler nu lua parte personal la săpăturile propriu-zise. El îşi petrecea ziua întreagă în birou, unde citea nenumăratele tăblițe cuneiforme care erau scoase la lumină în fiecare zi, pentru a avea o privire de ansamblu asupra conținutului lor Macridy nu considera că era necesar să ne informeze asupra locului sau modului în care fuseseră descoperite aceste tăblițe. Omul lui de legătură, un fel de maistru-şef al muncitorilor, era

un kurd înalt şi subţire cu o înfăţişare plăcută, pe nume Hassan, care se îmbrăca din cap până-n picioare în costumul maroniu tradiţional. Într-o dimineaţă l-am văzut ieşind din casa unde locuiam, care fusese construită la jumătatea drumului ce ducea la şantier, cu un coş şi un târnăcop. Se îndrepta spre marele templu situat în câmpia de la picioarele noastre. L-am urmărit pentru a vedea ce are de gând. Şi am zărit în încăperea nr. 11 din marele templu tăbliţe de lut intacte, aşezate transversal în straturi ordonate Kurdul s-a repezit asupra lor cu aceeaşi nepăsare cu care o ţărancă îşi scoate cartofii din pământ şi a spart suficiente bucăţi pentru a-şi umple coşul. S-a întors cu această recoltă la casa noastră şi i-a înmânat tăbliţele lui Macridy-Bei, care i le-a dus triumfător lui Winckler.

Faptul că săpăturile într-un loc atât de important erau lăsate pe mâna lui Hassan m-a contrariat teribil Când am propus însă să îl asist la supravegherea sitului şi la cercetarea locaţiei în căutarea unor obiecte de ceramică, am avut o dispută cu Macridy, care mi-a replicat că potrivit contractului nu aveam ce căuta acolo. El era cel care urma să facă rapoartele privind scoaterea la suprafaţă a tăbliţelor de lut. Lucru care nu s-a întâmplat niciodată. Dar imaginea clară pe care am păstrat-o în memorie a acelor tăbliţe aşezate în rânduri ordonate contrazice explicaţia lui Puchstein, conform căreia, ele ajunseseră acolo

fiindcă fuseseră folosite ca material de umplutură. Locația lor nu poate fi explicată decât dacă presupunem că tăblițele făceau parte dintr-o arhivă depozitată inițial într-o încăpere situată deasupra pivniței unde le-am găsit şi că alunecaseră acolo în urma unui incendiu devastator. La vremea respectivă, Macridy nu-mi permitea decât să caut în fiecare zi printre fragmentele aduse de kurd, bucăți de ceramică. Însă printre toate aceste tăblițe de lut nu a fost găsit nici măcar un ciob, ceea ce reprezintă încă un argument în plus împotriva teoriei materialului de umplutură."

O astfel de metodă de excavare încălca cele mai elementare reguli ale cercetărilor arheologice. Winckler şi Macridy lucrau la fel de grosolan ca şi Schliemann în timpul primelor sale săpături de la Troia – dar cel puțin Schliemann îl avea alături pe cercetătorul profesionist Dörpfeld care îi supraveghea activitatea. Oricât de îngrozit a fost de cele întâmplate, Curtius era mult prea tânăr ca să poată interveni cu autoritate. Descoperiri importante erau aşezate laolaltă în grămezi; legăturile dintre obiecte şi locurile unde erau găsite nu mai puteau fi stabilite; adâncimile straturilor descoperite nu erau înregistrate niciunde. În fața acestor grămezi negrupate de tăblițe de lut era imposibil să mai ştii dacă proveneau din cetate sau din templu. După toate probabilitățile, mâinile muncitorilor rupeau în

bucăți obiectele întregi şi nimeni nu le spunea nici măcar să aibă mai multă grijă.

Şi totuşi, situl era atât de bogat, atât de productiv în ciuda muncii de mântuială a săpătorilor, încât la sfârşit, rezultatele i-au entuziasmat pe toți. Winckler a găsit peste 10.000 de tăblițe din lut în total, dintre care unele erau extrem de bine conservate. Aceasta era cea mai mare descoperire (din punct de vedere cantitativ) de pe un şantier arheologic de la scoaterea la lumină a bibliotecii de tăblițe din lut a regelui Assurbanipal de la Ninive şi a arhivelor de la Tell el Amarna.

Chiar şi arheologii care veniseră special pentru a studia arhitectura locului nu au fost întru totul dezamăgiți. Aflându-se în vecinătatea regilor, a sfincşilor şi a leilor şi având posibilitatea de a măsura cu piciorul kilometrii zidurilor oraşului, au reuşit să îşi facă o imagine aproximativă a extinderii puterii hitite. Totodată, au recunoscut pentru prima oară elementul specific al culturii hitite: „autodidactă, originală şi sălbatică”. În Boghazköy, „o grandoare îndrăzneață, plină de imaginație, dar în acelaşi timp crudă şi mai degrabă barbară amintea constant de civilizația miceniană din Grecia”. O comparație surprinzătoare pentru cei care nu văzuseră nicio construcție hitită şi care auziseră vag vorbindu-se despre ei, căci în acea vreme, ruinele de la Micene erau considerate cele mai grozave vestigii ale

istoriei europene timpurii, ce abia începea să fie descoperită şi studiată.

La poalele zidurilor din piatră ale cetății, pe care se înălțau turnuri, arheologii au descoperit un aşa-numit *poterne,* o intrare lăturalnică de forma unui tunel lung de aproximativ şaizeci şi şapte de metri, care făcea legătura între interiorul oraşului şi terenul din afara fortificațiilor. Au încercat în zadar să se târască înăuntrul tunelului, dar au fost opriți din drum de noroiul şi molozul adunate acolo timp de milenii. Când în cele din urmă drumul a fost curățat şi au reuşit să străbată pentru prima oară tunelul fără să se aplece, au fost atât de copleşiți de emoție încât Curtius, la aproape cincizeci de ani după acel eveniment, scria:

„După ce drumul a fost curățat, am sărbătorit un fel de a doua zi de deschidere şi am străbătut întregul tunel într-o atmosferă solemnă: eram primii oameni care făceau acest lucru după poate mai mult de trei mii de ani. Momentul festiv nu era în onoarea noastră, ci în cea a marelui arhitect necunoscut care concepuse această structură impresionantă.”

Tot în cursul anului 1907, Winckler şi-a publicat raportul preliminar [5] privind rezultatele săpăturilor şi descifrarea primelor tăblițe de lut.

---

[5] *Vorläufiger Bericht*

Printre altele, lucrarea conținea prima şi bineînțeles încă incompleta listă a regilor hitiți. Lista acoperea perioada 1350–1210 î.Ch., de la Suppiluliuma la Amuwandas al IV-lea, şi cuprindea şi redarea fonetică a numelor acestora, bazată pe dovezi şi nu doar pe presupunerile egiptologilor de până atunci. Astfel, pentru a nu da decât un exemplu, Sapalulu a fost corectat în Suppiluliuma, iar Maurasar în Mursilis.

„Acest articolaş lipsit de pretenții”, declara un specialist în domeniu mulți ani mai târziu, „va trebui să fie întotdeauna considerat una din cele mai importante producții ale orientalisticii.”

Tot în acelaşi an, 1907, un arheolog englez în vârstă de treizeci şi unu de ani, John Garstang, călătorea prin Siria şi Anatolia. A făcut săpături la Sakje-gözü şi i-a făcut o vizită lui Winckler la Boghazköy, unde a cercetat şantierul cu mare interes. Trei ani mai târziu a publicat *The Land of the Hittites*: *An Account of Recent Explorations and Discoveries in Asia Minor, with Descriptions of the Hittite Monuments, with Maps and Plans, Ninety-nine Photographs and a Bibliography* (Țara Hitiților: O relatare a explorărilor şi descoperirilor recente din Asia Mică, cu descrieri ale monumentelor hitite, cu hărți şi planuri, nouăzeci şi nouă de fotografii şi o bibliografie). Acest volum gros era – după tratatele lui Sayce şi al lui Wright, în mare măsură teoretice – prima tentativă importantă de schițare a unei imagini de

ansamblu asupra Imperiului Hitit plecând de la monumentele şi documentele descoperite.



Animal fantastic, de la Karkemiş.

Ani de zile, cartea lui Garstang a rămas o lucrare de referință în hititologie. Acest lucru era inevitabil, deoarece numărul textelor ce puteau fi citite (adică numărul textelor redactate în limba akkadiană şi în scrierea cuneiformă babiloniano-asiriană) era limitat; şi în acea etapă a cercetărilor asupra civilizației hitite, arheologii, chiar dacă descopereau tot mai multe monumente, nu erau încă în stare să ofere o interpretare inteligibilă a acestora.

Winckler a mai condus o seric de săpături la Boghazköy, în 1911–1912. Era deja grav bolnav. Avea nevoie de îngrijire permanentă din partea unei infirmiere, pe care o prezenta drept soția lui, pentru a nu contraria standardele morale austere

ale localnicilor. D. G. Hogarth, Leonard Woolley şi T. E. Lawrence au săpat la Karkemiş, la frontiera siriană, între anii 1911–1914, Tăblițele din lut descoperite de Winckler au fost depozitate la Muzeul din Berlin; sculpturile şi inscripțiile hieroglifice de la Karkemiş au fost trimise la British Museum, iar ulterior la Ankara. Dar hititologia se afla într-un impas. Trebuia făcut ceva, era necesară o nouă abordare. Era însă o asemenea nouă abordare la îndemână? Părea evident faptul că inițiativa trebuia acum să treacă de la arheologi la lingvişti.

Multe din tăblițele de lut din arhivele de la Boghazköy fuseseră descifrate de Winckler, dar mai existau încă multe altele scrise în „limba de la Arzawa”, necunoscută şi neinteligibilă, adică în limba hitită. Următorul pas părea să fie căutarea informațiilor care lipseau în textele hitite: mai exact, obținerea de explicații de la hitiții înşişi.

La moartea lui Winckler în 1913, în testamentul său s-au găsit referințe la anii petrecuți încercând să descifreze „hitită cuneiformă”. Însă nicio însemnare sau manuscris de acest gen nu au fost descoperite. Primul război mondial s-a abătut apoi asupra Europei. Săpăturile au fost întrerupte brusc; doar câțiva cercetători turci au continuat să sape ici-colo, dar au lucrat fără metodă şi prin urmare fără mare succes. Lunga şi fructuoasa cooperare dintre specialiştii britanici şi cei germani a fost şi ea întreruptă: Muzeul din Berlin

şi British Museum erau acum despărțite de tranşee kilometrice şi de focuri de artilerie. Cercetarea arheologică s-a retras de pe şantier în liniştea încăperilor de studiu. Şi acolo, în biroul unui savant, a fost făcută o descoperire care a deschis noi perspective tinerei ramuri ştiințifice a hititologiei. Această descoperire era descifrarea, sau mai corect spus, explorarea lingvistică a hititei cuneiforme.

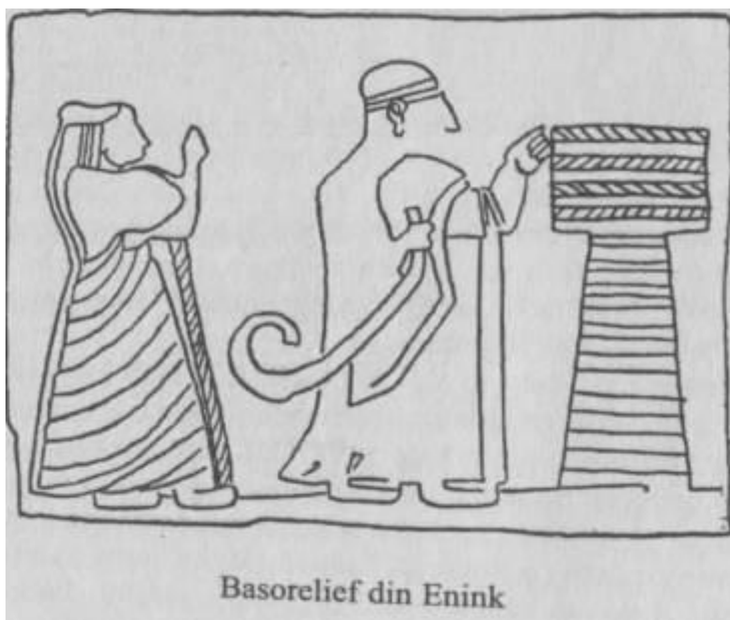
Într-o vreme în care întreaga Europă era implicată în lupte sângeroase, un simplu locotenent din armata austriacă i-a permis unui om de ştiință să-şi petreacă cei patru ani de război investigând o limbă moartă şi nu trăgând cu mitraliera. Acest favor i-a adus un loc nemuritor în istoria filologiei. În prefața la lucrarea sa crucială despre limba hitiților[6], savantul ceh Hrozný şi-a exprimat recunoştința față de un anume locotenent A. Kammergruber pentru „înțelegerea şi respectul pe care le-a arătat pentru munca autorului”, într-o manieră relaxată, tipic vieneză, Kammergruber îl scutise pe tânărul student pasionat de hitită de toate îndatoririle militare.

---

[6] *Die Sprache der Hethiter, ihr Bau und ihre Zugehörigkeit zum Indogermanischen Sprachstamm.*



Partea a II-a
Descifrarea scrierii hitite


Basorelief din Enink

Capitolul patru
Despre arta descifrării

Nici unul din elementele legate de studierea civilizațiilor antice nu ni se pare a fi mai misterios decât arta (aproape magia neagră) descifrării inscripțiilor, care au stat îngropate sub nisip şi dărâmături câteva mii de ani, inscripții ale căror autori făceau parte din popoare moarte cu tot atâtea mii de ani în urmă, de care nu suntem legați ca rasă, ci doar prin legătura subțire şi mai degrabă generală a continuității istorice. Această „magie neagră" se practică însă cu tot mai mare

succes în prezent.

Problemele pe care le ridică descifrarea limbilor sunt de mai multe feluri. Scrierea latină este folosită şi astăzi de numeroase popoare, deşi limba e moartă de mult. Oricine poate citi o inscripție scrisă în urmă cu două mii de ani pe un arc de triumf roman. Mulți pot nu doar să o citească, ci să o şi înțeleagă. Latina ca limbă populară a murit o dată cu Imperiul Roman; dar ca limbă a culturii a supraviețuit timp de secole, până în zilele noastre. Este o limbă, moartă, dar a cărei cunoaştere nu s-a pierdut niciodată.

Majoritatea limbilor şi scrierilor din Orientul Antic nu se află în aceeaşi situație ideală. Arheologii din secolul trecut au recuperat de sub pământ nenumărate monumente literare, inscripții în piatră, tăblițe din lut, sigilii, manuscrise în lemn şi papirus. Unele erau redactate într-o scriere cunoscută, dar limba era neinteligibilă. În cazul altora, limba era cunoscută, dar simbolurile scrierii reprezentau o enigmă. Iar altele erau compuse într-o limbă necunoscută şi redate prin simboluri necunoscute. Pentru a complica şi mai mult lucrurile, o parte din aceste descoperiri erau monumentele literare ale unor popoare *necunoscute ele înseşi.*

Exact în fața unei asemenea enigme întreite s-a găsit şi William Wright atunci când a desprins pietrele de la Hamath din zidul în care erau

încastrate: pietrele erau acoperite cu simboluri necunoscute şi nemaivăzute până atunci, într-o limbă necunoscută, scrise de un popor necunoscut.

Vorbind tocmai despre o astfel de problemă, Alice Kober, tânăra filoloagă americană de excepție, care şi-a adus o contribuție atât de importantă la descifrarea inscripțiilor din Creta, remarca nu demult: „Să spunem lucrurilor pe nume: o limbă necunoscută redată într-o scriere necunoscută nu poate fi descifrată!”

Cu toate acestea, în prezent ştim că piatra lui William Wright era inscripționată cu o scriere hieroglifică utilizată de hitiți. Aceste hieroglife au fost practic descifrate în întregime, iar limba hitită poate fi înțeleasă aproape în totalitate.

Pentru a urmări modul în care a fost rezolvată această enigmă, trebuie să începem exact de unde a început şi hititologia însăşi: de la textele *cuneiforme* neinteligibile, dar care puteau fi citite, găsite la Boghazköy.

În spatele descifrării inscripțiilor antice se află o tradiție veche de circa o sută cincizeci de ani. Cele mai de seamă două triumfuri din acest domeniu sunt legate de numele lui Georg Friedrich Grotefend, genialul învățător german, şi al lui Jean-François Champollion, copilul-minune care la vârsta de şaisprezece ani vorbea deja opt limbi străine. În ambele cazuri, se cunoştea deja un

element al inscripției Pentru Grotefend, cel care a descifrat scrierea cuneiformă, acest element a fost, aşa cum a recunoscut şi el, o simplă ipoteză la început (presupunerea sa că anumite semne reprezentau trei nume cunoscute ale unor regi persani), care s-a dovedit corectă încă de la prima testare, deschizând astfel drumul descifrărilor ulterioare. Pentru Champollion, cel care a dezlegat misterul hieroglifelor egiptene, elementul cunoscut se afla într-un text în limba greacă, ce putea fi citit. În inscripția trilingvă de pe placa de la Rosetta, Champollion a reuşit să identifice numele lui Ptolemeu, menționat în textul grecesc, cu un grup de semne hieroglifice care ieşeau în evidență, fiind plasate sub forma unui cerc, şi în acest fel a stabilit primele cinci litere care au stat la baza interpretărilor ulterioare.

Atât Grotefend cât şi Champollion au folosit ca punct de plecare nume proprii cunoscute din alte surse. În secolul ce a urmat s-a dovedit că această metodă a căutării numelor proprii în text era în principiu cea mai bună cale de abordare a unei probleme legate de descifrare.

Recent, arheologul Ernst Sittig a încercat o altă abordare, plecând de la experiența sa ca expert în descifrarea codurilor în cadrul armatei germane. După aproximativ cincizeci de ani în care savanții s-au chinuit în zadar să descifreze inscripțiile antice din Creta, Sittig a obținut rezultate satisfăcătoare într-o oarecare măsură combinând,

pentru prima dată, metoda lingvisticii comparate cu abordarea statistică utilizată de serviciile secrete pentru spargerea codurilor inamice. Totuşi, metoda indiciilor oferite de numele proprii şi-a dovedit valoarea atunci când un tânăr englez, pe numele său Michael Ventris, care a pătruns în domeniu venind din afară (lucrase ca arhitect specializat în construcția de şcoli din materiale prefabricate), a obținut un succes şi mai mare în interpretarea inscripțiilor cretane, el alegând să compare cu răbdare semnele şi numele proprii.


Basorelief de la Karkemiş

Începând cu Champollion însă, un text redactat în două limbi – ceea ce arheologii numesc o inscripție bilingvă – reprezintă visul oricărui filolog care are de-a face cu o scriere nouă. Dar acest vis s-a împlinit rareori atât de frumos ca în cazul lui

Champollion. Pe de altă parte, un noroc extraordinar ca acesta nu mai e necesar: tehnicile au evoluat mult în ultimul secol. Indicii neînsemnate care nu le-ar fi spus nimic pionierilor descifrării oferă în prezent informații vitale, şi cu fiecare nouă descifrare creşte şi gradul de înțelegere al legăturilor dintre limbile antice.

Curios este faptul că existența acestei legături a fost descoperită cu mult înainte de primele descifrări, şi anume în anul 1786. Şi această descoperire a fost făcută nu în centrele tradiționale de studii ale Orientului Apropiat (adică în Anglia şi Germania), ci în India. Bărbatul înzestrat cu talente lingvistice fenomenale, care a întrezărit pentru prima oară acest sistem de interrelații extrem de important şi care a făcut prin urmare cea mai fructuoasă descoperire din istoria filologiei, era la vremea respectivă şeful Curții Supreme de Justiție din Calcutta. În timpul liber se ocupa nu neapărat cu compararea limbilor, ci cu colecționarea şi traducerea legilor (nescrise) din cultura hindusă şi cea mohamedană.

Numele său era William Jones; se născuse la Londra în 1746. A studiat limbile antice şi istoria la Harrow şi s-a specializat în persană, arabă şi ebraică. Dar când şi-a dat seama că acest domeniu nu era prea profitabil l-a abandonat şi, din motive financiare, a ales să studieze dreptul. A cunoscut în această nouă carieră o ascensiune fulminantă, ceea ce spune multe despre capacitățile sale

intelectuale. Şi mai grăitor este faptul că a tăcut o descoperire filologică care a influențat enorm practic toate domeniile istorice. Această descoperire a reprezentat o unealtă extrem de folositoare în studierea istoriei antice, a extins enorm cunoştințele pe care le deținem în domeniul etnologici (marile migrații şi amestecurile de rase şi culturi), al geografiei antice, al sociologiei (dreptul familiei, formarea şi natura organizărilor sociale timpurii) şi a contribuit chiar la dezvoltarea zoologiei şi a botanicii (răspândirea animalelor şi plantelor în perioada antică: extinderea domesticirii timpurii a animalelor).

Probabil faptul că a fost transferat în India l-a stimulat pe Jones să studieze sanscrita, vechea limbă folosită în literatură şi în ştiință învățând sanscrita, a întrezărit în limbile pe care le ştia deja un schelet ascuns. În spatele trăsăturilor specifice fiecărei limbi le-a putut distinge adevărata față, asemănările lor cu familia din care făceau parte (astfel, el a pus bazele lingvisticii comparate).

Îndatoririle de magistrat colonial nu i-au permis lui Jones să aprofundeze şi să detalieze descoperirea pe care o făcuse. Dar alți cercetători au început să clădească plecând de la ideea sa. Rasmus Christian Rask (1786–1832), un filolog clasicist danez, care era în acelaşi timp şi un globe-trotter extrem de neacademic, şi-a propus să studieze la fața locului diversele subiecte care îl interesau. Timp de patru ani a străbătut Persia şi

India, studiind limbile antice din aceste țări. Dar lui Franz Bopp, lingvist german (1791–1867) i-a revenit misiunea de a încorona descoperirile intuitive ale lui Jones cu o carte, pentru redactarea căreia i-au trebuit şaisprezece ani de muncă neîntreruptă (şi asta doar pentru secțiunea principală). Lucrarea lui Bopp, *Gramatica comparată a limbilor sanscrită, zend, greacă, latină, lituaniană, gotică şi germană*[7] a introdus metoda ştiințifică strictă în lingvistica comparată. Bopp a devenit un Winckelmann al filologiei.

În încheierea lucrării sale, Bopp a dovedit existența unei grupe de limbi care, deoarece include limbile din India, Asia Centrală şi de Vest şi mare parte din Europa, pot fi denumite „indo-europene": limbi care prezintă asemănări uimitoare de vocabular şi de formă, şi care sunt, prin urmare, înrudite. Un exemplu preferat şi lămuritor este acela al cuvântului tată: în engleză *father,* germană *Vater,* franceză *pere,* spaniolă *padre,* latină *pater,* greacă *pater,* irlandeză veche *athir,* gotică *fadar,* sanscrită *pitar,* tohariană *pacar.* Cu cât sunt mai vechi limbile cercetate, cu atât sunt mai asemănătoare cuvintele comune. Concluzia era evidentă: limbile înrudite trebuie că îşi au originea într-o limbă comună, chiar dacă par atât de diferite unele de altele în prezent.

Un pas şi mai important a fost făcut o dată cu

---

[7] *Vergleichende Grammatik des Sanscrit, Zend, Griechischen, Lateinischen, Litthauischen, Gothischen und Deutschen.*

descoperirea faptului că schimbările sunetelor şi ale inflexiunilor din aceste limbi sunt guvernate de anumite reguli. Prin urmare, după ce s-a adunat suficient material pentru comparații, cercetătorii au fost în stare să inverseze procesul natural de schimbare. Altfel spus, puteau fi reconstruite în mod sistematic fragmente dintr-o limbă antică – după ce se stabilea că aparține familiei indo-europene – deoarece se cunoşteau regulile conform cărora se produceau schimbările aferente. Un progres şi mai important a fost realizat o dată cu recunoaşterea unor relații mai subtile ce dovedeau grade de rudenie mai apropiate în cadrul grupei extinse a limbilor indo-europene. De atunci încolo, concluziile se pot trage, de pildă, şi doar pe baza localizării geografice sau tribale a acestor limbi. De aici provine importanța acestor studii lingvistice pentru cercetătorii civilizațiilor antice. Ele nu au dus în mod direct la descifrarea limbilor necunoscute, dar s-au dovedit de o valoare inestimabilă datorită indiciilor pe care le oferă asupra structurii şi gramaticii unei limbi din care s-au găsit doar frânturi disparate.

Evident, prima răsplată a filologilor care susțineau teoria limbilor indo-europene a fost batjocura. Părea pur şi simplu ridicol să susții existența unei înrudiri între afgană şi islandeză, sanscrită şi rusă, frizonă şi limba țiganilor, sau latină şi prusacă veche. La urma urmei, aria

geografică acoperită chipurile de această grupă lingvistică se întindea din India, peste Orientul Apropiat, până în cel mai îndepărtate puncte vestice al Europei. Era o zonă fragmentată de deşerturi, lanţuri muntoase şi mări, locuită de rase extrem de diferite.

Filologul indo-european se află şi în ziua de astăzi în faţa unor dileme încă nerezolvate. De exemplu, „căminul original” al acestei grupe lingvistice nu a fost în niciun caz stabilit o dată pentru totdeauna: în prezent se consideră că s-a aflat undeva în zona cuprinsă între sudul Rusiei şi Europa Centrală. Dar existenţa acestei grupe lingvistice, a înrudirilor tot mai apropiate între limbile care o formează faţă de celelalte grupe lingvistice ale rasei albe (hamito-semitică, caucaziană, dravidiană şi limba bască, care este izolată) nu mai este pusă sub semnul întrebării.

Pe lângă metodele testate care au dus la descifrarea limbilor moarte şi a scrierilor pe întreg parcursul sec. Al XIX-lea, filologia indo-europeană oferea acum o nouă cheie de dezlegare a enigmei tăbliţelor hitite din lut de la Boghazköy. Ciudat, dar cel care a utilizat prima dată această cheie de descifrare nu era un filolog indo-european, ci un asirologi adică, din punct


Stelă votivă de la Maraş

de vedere lingvistic, un cercetător al grupei de limbi semitice, deoarece babiloniano-asiriana este considerată ca făcând parte din familia limbilor semitice de est.

„Raportul preliminar” este pentru omul de ştiinţă ceea ce este cererea de patentare pentru un inventator. Prioritatea asupra unei descoperiri se asigură prin publicarea unui astfel de raport.

În decembrie 1915 a apărut în *Comunicările Societăţii Orientale Germane* un eseu intitulat: „Soluţia problemei hitite”[8], un „raport preliminar” de dr. Bedřich (Friedrich în germană) Hrozný.

---

[8] „Die Losung des hethitischen Problems”, *Mitteilungen der Deutschen Orientgesellschaft.*

În prima notă de subsol, autorul explică motivele pentru care s-a grăbit să îşi publice lucrarea:

„Având în vedere războiul, care ar putea să întârzie în mod considerabil încheierea precum şi publicarea studiului meu, şi având, de asemenea, în vedere probabilitatea apariției altor articole despre hitiți provenite din alte zone, am decis să public imediat introducerea la lucrarea mea într-o formă prescurtată în aceste *Comunicări ale Societății Orientale.*"

Cu siguranță, era surprinzător faptul că cineva reuşise atât de repede să descifreze secretul tăblițelor cuneiforme hitite. Dar şi mai surprinzătoare, de-a dreptul o ştire senzațională în lumea ştiințifică, era natura soluției. Căci nimeni nu visase la ce rezultat se va ajunge.

După moartea lui Winckler, Societatea Orientală Germană din Berlin a oferit colecția sa de tăblițe cuneiforme hitite unui grup de tineri asirologi, pentru a le pune în ordine şi a le transcrie. Încă de la început, în grup s-au remarcat două personalități diametral opuse; germanul serios şi mai degrabă greoi Ernst F. Weidner şi cehul talentat şi plin de viață Bedřich Hrozný, născut în Polonia în anul 1879.

La izbucnirea primului război mondial, germanii le-au îmbrăcat imediat pe aceste creaturi inutile, care studiau limbile antice, în uniforme de combatanți. Weidner, un munte de om, a fost trimis la artileria grea. În timp ce avansa încet

înspre rangul de caporal, rivalul său Hrozný a nimerit în puf. Înrolat în armata austro-ungară, a găsit un superior tolerant în persoana locotenentului Kammergruber, un vienez iubitor de viață care l-a simpatizat pe tânărul profesor şi care, atât cât i-a stat în putință, i-a oferit lui Hrozný libertatea de a-şi continua cercetările. Acesta nota recunoscător: „Prezenta lucrare a fost definitivată în timpul serviciului militar al autorului."

De fapt, cehul ne spune că şi a doua lucrare a sa a fost terminată tot în aceeaşi perioadă. Când ne gândim că aceste articole erau departe de a fi uşor de scris, că au reprezentat o muncă de pionierat ştiințific de cel mai înalt nivel, ne putem imagina că serviciul militar al savantului de treizeci şi cinci de ani nu a fost extrem de dificil. I s-a oferit chiar ocazia de a petrece câteva săptămâni la Constantinopol, examinând materiale cuneiforme hitite care la acea vreme nu prea erau accesibile cercetătorilor europeni.

Nu vrem, cu siguranță, să sugerăm că Weidner, care asuda deasupra tunului său. Ar fi putut să-l depăşească pe colegul său ceh mai norocos decât el dacă n-ar fi fost această situație particulară, mai ales fiindcă ştim în prezent că germanul se afla pe o pistă greşită. Şi ar fi o prostie să susținem că Hrozný a descifrat limba hitită numai datorită faptului că a avut la dispoziție mai mult timp decât rivalul său. Hrozný realizase deja multe în

domeniul respectiv; la vârsta de douăzeci şi patru de ani participase la săpături în nordul Palestinei şi publicase rapoarte extrem de apreciate despre textele cuneiforme, iar la douăzeci şi şase de ani fusese numit profesor la Viena.

Este deci evident faptul că Hrozný şi-a început misiunea de cercetare echipat cu cunoştinţe fenomenale. Era pe deasupra binecuvântat şi cu o îndrăzneală ştiinţifică enormă. Abordarea sa era complet lipsită de prejudecăţi; nu dorea să permită ca sugestiile altora să îi influenţeze concluziile şi era întru totul pregătit să fie el însuşi surprins. Lucra pornind direct de la dovezi, chiar dacă observaţiile sale riscau să contrazică opiniile deja formate. Ştim din propriile sale mărturisiri că atunci când şi-a început munca de cercetare nu avea nici cea mai vagă idee despre natura limbii ce avea să i se dezvăluie.

Din când în când, în istoria descoperirilor de genul celei a lui Hrozný se ajunge la un punct culminant în care nenumăratele porniri pe piste greşite şi intuiţii noi, infinita muncă plină de răbdare ce constă în formularea, compararea şi respingerea de propuneri culminează într-o singură idee care se dovedeşte a fi crucială. Iar această idee, rezultatul atâtor căutări şi zile de muncă anevoioasă, este de obicei surprinzător de simplă.

Punctul de la care a plecat Hrozný în cercetarea

sa a fost determinarea numelor proprii. Următorul punct a fost descifrarea aşa-numitelor „ideograme” conținute de textele hitite.

Scrierea cuneiformă babiloniano-asiriană din textele de la Boghazköy a fost în forma sa timpurie (ca toate celelalte scrieri) redată cu ajutorul imaginilor (pictogramelor) şi a evoluat ulterior în scriere silabică. Un număr mare din imaginile originare au fost păstrate în această scriere silabică. Ideogramele în cauză au fost preluate de hitiți şi puteau fi „citite” de cercetătorii scrierii cuneiforme: adică puteau fi înțelese fără a se cunoaşte limba respectivă.

Un exemplu va face lucrurile mai uşor de înțeles. Cei dintre noi care nu cunoaştem decât limba engleză, când vedem numeralul „10” scris în engleză, germană sau franceză îl înțelegem imediat. Faptul că un francez îi spune acestei cifre *dix* şi un german îi spune *zehn* nu ne afectează în niciun fel înțelegerea.

Astfel, cu ajutorul ideogramelor, Hrozný a citit cuvintele „peşte” şi „tată”. Apoi, examinând până la epuizare cele mai mici detalii, a înaintat bâjbâind de la un cuvânt la altul, de la o formă la alta, până într-o zi când a descoperit (numai pe baza schimbărilor de formă ale cuvintelor şi în ciuda faptului că nu obținuse încă înțelesul nici unei fraze) că hitită prezintă forme gramaticale specifice grupei de limbi indo-europene. A recunoscut în special o formă participială.

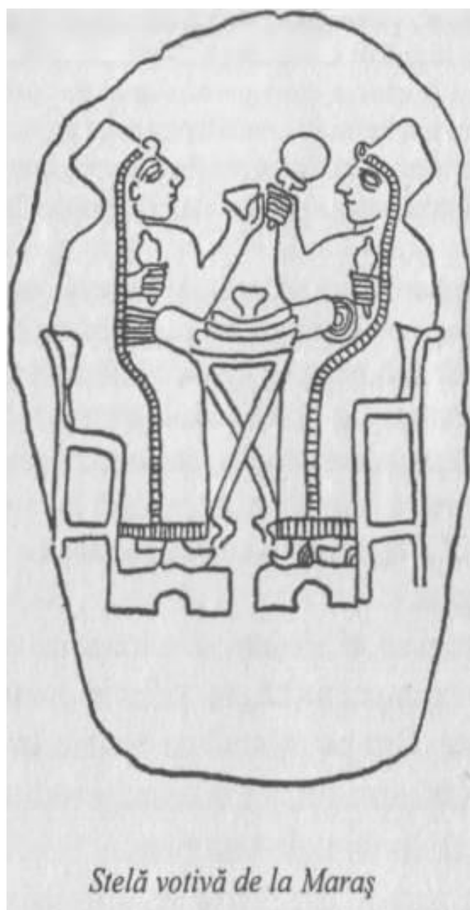
Această descoperire era extrem de tulburătoare. Existau deja numeroase teorii privind hitită. Dar cu excepția unui singur cercetător, care ulterior și-a retractat spusele, nimănui nu-i trecuse prin cap că hitită ar putea fi o limbă indo-europeană. Nu exista nicio bază obiectivă pentru această idee, deoarece a presupune că indo-europenii dominaseră Anatolia continentală în mijlocul celui de-al doilea mileniu î.Ch. Însemna a contrazice tot ce aflaseră istoricii Orientului Apropiat.

Nu e de mirare deci că Hrozný și-a tratat cu scepticism propriile concluzii. Avea impresia că era indus în eroare de anumite accidente lingvistice. Dar pe măsură ce înainta în cercetări, era nevoit să remarce, fără voia lui, tot mai multe indicii ale apartenenței hititei la familia de limbi indo-europene.

A venit însă și ziua în care Hrozný, aplecat deasupra unui text anume, a tras aer în piept și, conștient de îndrăzneala propriei teze, a avut curajul să gândească: „Dacă am dreptate și interpretarea acestui rând este corectă, se va dezlănțui o furtună științifică.” Dar fraza pe care o citea părea clară și lipsită de ambiguități. Nu avea de *ales:* trebuia să spună ce vedea, chiar dacă acest lucru dădea peste cap părerile tuturor specialiștilor în istorie antică.

Fraza care l-a dus pe Hrozný la această concluzie era următoarea: *nu ninda-an ezzatteni vâdar-ma ekutteni. Un* singur cuvânt era cunoscut: *ninda.*

Din ideograma sumeriană se putea deduce că acest cuvânt însemna „pâine”.



Stelă votivă de la Maraş

Hrozný şi-a spus în sinea lui: „O frază în care este folosit cuvântul pâine poate foarte bine (chiar dacă nu este obligatoriu, bineînțeles!) să conțină şi cuvântul «a mâncă».” Cum în acel punct indiciile conform cărora hitită putea fi o limbă indo-europeană erau deja copleşitoare ca număr, a făcut o listă cu diferitele cuvinte indo-europene care însemnau „a mânca”. Se putea să aibă de-a

face cu un cuvânt înrudit hitit? Englezescul „eat” (a mânca) era în latină *edo,* în germana superioară veche... De îndată ce a scris varianta din germana superioară veche, Hrozný a ştiut că se afla pe o pistă corectă. Cu siguranță, cuvântul german *ezzan* semăna destul de mult cu hititul *ezzatteni.*

Următorul cuvânt important, care părea să implore o astfel de comparație, era fără nicio îndoială *vâdar.* Cum apărea în acelaşi rând cu „pâine” şi „a mânca”, putea fi foarte bine legat de mâncare. Hrozný, un adevărat ogar pe urmele unei limbi indo-europene, a văzut o asemănare cu englezescul *water,* germanul *Wasser,* cuvântul din saxona veche *watar.* Nu e nevoie să aprofundăm aici considerentele gramaticale complicate care l-au dus la interpretarea frazei hitite, dar ajuns în acest punct, Hrozný a încercat o traducere: „Acum pâine veți mânca, pe urmă apă veți bea.”

Această traducere a frazei era o confirmare uimitoare a ideii sugerate încă din anul 1902 de orientalistul norvegian Knudtzon, a cărui teorie a fost întâmpinată cu asemenea dispreț de restul experților încât şi-a retras-o Hitită era, la urma urmei, o limbă indo-europeană!

Au urmat şi alte concluzii. Cum arheologii puteau stabili că textele de la Boghazköy datau din secolele XIV şi XIII î.Ch. Şi cum existau unele indicii care dovedeau că multe dintre ele erau copii ale unor documente cu mult mai vechi, unele datând poate chiar din secolul XVIII î.Ch., Hrozný

putea pretinde că a descifrat probabil cea mai veche limbă indo-europeană. Textele sale erau comparabile ca vârstă cu cele mai vechi părți din Rig Veda, scrierile hinduse, care au început să fie redactate în India la mijlocul celui deal doilea mileniu î.Ch.

La 24 noiembrie 1915, Hrozný a ținut o prelegere despre rezultatul descifrărilor sale în fața membrilor Societății pentru Orientul Apropiat din Berlin. O lună mai târziu, prelegerea a fost publicată. Cartea sa despre descifrarea însăşi a fost însă editată prima oară la Leipzig în 1915, sub titlul: *Limba hitiților; structura şi apartenența sa la familia lingvistică indo-europeană.* Prima frază din prefață suna astfel:

„Prezenta lucrare îşi propune să stabilească natura şi structura misterioasei până acum limbi a hitiților şi să descifreze această limbă... Se va demonstra că hitită este în mare parte o limbă indo-europeană."

În cele 246 de pagini ale cărții, Hrozný a prezentat cea mai completă descifrare a unei limbi moarte ce a fost vreodată oferită publicului. Aproape niciuna din opiniile sale nu era ipotetică sau provizorie; autorul prezenta concluzii definitive.

În acelaşi timp, savantul a profitat de ocazie pentru a-şi încheia socotelile cu oponenții săi. Căci cu puțin timp înainte de a-şi termina lucrarea, Hrozný a dat peste cea mai recentă carte a

rivalului său, Weidner, intitulată *Studii de lingvistică hitită*[9]. Într-o anexă la lucrarea sa, Hrozný observa că Weidner, „care pare să-şi fi schimbat părerile din vara lui 1915”, accepta în prezent că „nu mai poate fi negat un anume element arian în limba hitită”. Hrozný atribuie opiniile revizuite ale lui Weidner lecturării propriului său articol din 1915, „Raportul preliminar”. Chiar dacă nu îl acuză direct pe Weidner că i-a împrumutat părerile, savantul pune într-o notă de subsol o serie de întrebări extrem de sugestive, insinuând că Weidner a adoptat în pripă câteva din ideile sale, „evitând pe cât posibil să-mi menționeze numele”.

Această gâlceavă nu este prea lămuritoare din punct de vedere ştiinţific, dar este de înţeles. Cu toate acestea, părerile lui Weidner nu erau în niciun caz lipsite de logică; trebuie să ne amintim că la vremea când le-a formulat, ceilalți savanți bâjbâiau încă în întuneric. Hrozný admite că hitită conține, de asemenea, şi multe elemente străine, probabil de origine caucaziană. Pe de-o parte, comentează: „În totalitatea sa, teoria lui Weidner trebuie din păcate să fie catalogată drept inadecvată din punctul de vedere al hititologici.” Pe de altă parte, însă, adaugă, în ciuda voinței sale, că lucrarea „nu este lipsită totuşi de o oarecare valoare” şi că „din punctul de vedere al

[9] *Studien zur heihitischen Sprachuissenschaft.*

asirologiei”, Weidner a „extins în anumite paragrafe cunoştinţele noastre legate de vocabular”.

Nu este nevoie să reluăm aici numeroasele subiecte de dispută dintre cei doi cercetători. Lucrarea lui Hrozný rămâne adevăratul triumf pe care bătrânul maestru al istoriei antice, Eduard Meyer, îl saluta în prefaţa sa la cartea semnată de ceh. Meyer scria:

„Dintre toate rezultatele bogate ale săpăturilor întreprinse de Societatea Orientală Germană, descoperiri care ne-au lărgit şi ne-au aprofundat, în toate direcţiile, cunoştinţele despre cea mai veche cultură şi istorie a omenirii, se poate spune că nimic nu se apropie ca importanţă şi ca nivel de descoperirea pe care profesorul Hrozný o publică în acest volum.”

Arheologul care găseşte o comoară aurită şi mumiile unor regi morţi de mult nu este singurul care cunoaşte acel moment de iluminare când are sentimentul că atinge cu mâna trecutul însuşi. Acelaşi fior îl poate străbate şi pe cercetătorul aplecat asupra cărţilor din biroul lui, care cugetă la o singură frază, întorcând-o pe toate părţile, până când brusc tresare uimit, la auzul vocilor ce se ridică din mormintele străvechi. Un asemenea subiect implică mai mult decât filologia seacă. Căci oare „water” (apă în limba engleză), strigat în mijlocul deşertului, nu înseamnă o sete mistuitoare? *Vâdar, water, Wasser:* e

cutremurător când ne dăm seama că deşi îi separă trei mii de ani, un frizon care locuieşte pe țărmurile germane ale Mării Nordului şi un olandez din Pennsylvania din nord-estul Americii ar înțelege strigătul de sete al unui hitit!

Capitolul cinci
Hitiții vorbeau hitită?

O dată cu descifrarea limbii de către Hrozný, o a doua parte a arhivelor regale de la Hattuşaş a început să vorbească. Din nenumăratele tăblițe de lut scoase la suprafață la Boghazköy între anii 1906–1912, unele au putut fi descifrate pe loc. Winckler s-a putut ocupa de ele, deoarece hitiții îşi redactaseră documentele de stat într-o limbă împrumutată, akkadiana – în prezent bine cunoscuta limbă a relațiilor internaționale din Orientul Apropiat – şi într-o scriere împrumutată, scrierea cuneiformă babiloniano-asiriană.

O altă parte – documentele în care hitiții folosiseră, de asemenea, scrierea cuneiformă, dar pe care le redactaseră în limba proprie – era acum accesibilă datorită descoperirilor geniale ale lui Hrozný. Legile, religia şi medicina, regulile morale şi tradițiile, faptele de vitejie ale regilor şi triburilor, toate erau acum scoase la iveală în limba hitiților înşişi. Istoria acestei națiuni a ieşit la lumină dintr-o singură mişcare. Dar din

punctul de vedere al ştiinţelor istorice, nu există cunoaştere finală; doar staţii pe calea descoperirilor ulterioare. De-abia îşi publicase Hrozný metoda de descifrare, când au apărut probleme noi şi o dată cu ele alte dispute.

În primul rând, specialiştii în istoria antică au fost extrem de vexaţi. Presupunerea că indo-europenii fuseseră un grup dominant în Asia Mică nu se încadra deloc în ideile lor preconcepute. Pe un ton oarecum batjocoritor, istoricii le-au cerut filologilor să aibă amabilitatea de a-i informa de unde anume ar fi venit aceşti indoeuropene întrebarea era nedreaptă: istoricii înşişi ar fi trebuit să răspundă la ea.

Specialiştii în chestiuni indo-europene au intrat şi ci în joc. Erau foarte porniţi împotriva lui Hrozný, care nu era un expert în domeniu, deoarece în entuziasmul descoperirii sale se aventurase pe terenul alunecos al afirmaţiilor dubioase din punct de vedere ştiinţific. Mai ales în cazul chestiunilor legate de relaţiile familiale specifice dintre cuvinte. Evident, nevoia corectărilor pe ici şi colo nu a diminuat în niciun fel strălucirea succesului său, dar era necesară o revizuire considerabilă a detaliilor înainte de a se putea face noi progrese.

Primul set de corecturi a fost realizat de filologul german Ferdinand Sommer (născut în 1875 la Trier), care până în 1920 a publicat un comentariu pur filologic, dar extrem de sever al tuturor

argumentelor lui Hrozný. Munca lui Sommer a fost continuată şi perfecţionată în multe detalii de Johannes Friedrich, care lucra la Universitatea din Leipzig şi care din 1950 se află la Berlin, şi de Albrecht Götze, în prezent la Yale University. Gramatica limbii hitite a fost elaborată de Louis-Joseph Delaporte, secţiuni din al cărui *Manual al limbii hitite*[10] au apărut la Paris între anii 1929–1933, şi de E. H. Sturtevant de la Yale University (*A Comparative Grammar of the Hittite Language* – Gramatica comparată a limbii hitite, 1933). În 1940, Johannes Friedrich a adus gramatica la un nivel apropiat de perfecţiune în lucrarea sa *Elemente de hitită*[11]. În 1946, a fost adăugată o a doua parte, care conţinea numeroase selecţii de texte transcrise, însoţite de explicaţii şi vocabular; iar în 1952–1954, a apărut voluminosul său *Dicţionar hitit*[12].

Cu toate acestea, în prefaţa la cartea sa *Elementele,* Friedrich mărturiseşte că cunoştinţele legate de vocabularul hititei şi de particularităţile gramaticale nu sunt nici pe departe complete. În special în textele religioase, afirmă el, există „numeroase expresii tehnice al căror înţeles ne este încă obscur şi s-ar putea să rămână aşa multă vreme de acum încolo”. Savantul e extrem de prudent şi, în loc să definească cuvintele,

---

10 *Manuel de la langue hittite.*
11 *Hethitisches Elementarbuch.*
12 *Hethitisches Worterbuch.*

preferă de multe ori să le dea doar clasificarea, ca de pildă „un obiect de îmbrăcăminte” sau „alimente coapte în cuptor”; ori merge până într-acolo încât spune: „Substantiv cu înțeles nedeterminat.”

Dar aceste rezerve par inutil de pedante puse față în față cu una din ultimele fraze din introducerea sa, în care Friedrich remarcă nepăsător, de parcă ar fi cea mai naturală observație din lume, că a întreprins ceea ce constituie cu siguranță unul din cele mai mari triumfuri ale artei descifrării:

„În câteva pasaje, puține la număr, *erorile* evidente ale vechilor scribi (câteva terminații greşite sau dublate şi alte asemenea scăpări) au fost *corectate* fără alte comentarii.”

Evoluția istorică pe care tocmai am descris-o nu a fost atât de continuă pe cât pare atunci când trecem de la o dată la alta. În 1919, de pildă, un filolog elvețian pe nume Emil Forrer a dus la bun sfârşit o sarcină care fusese neglijată până atunci deoarece nimeni nu dorea să pună pe tapet complicații inutile atâta timp cât existau încă probleme mai simple de rezolvat. Forrer a țintit în inima complicațiilor atunci când a publicat un eseu intitulat *Cele opt limbi ale arhivei de la Boghazköy*[13].

Opt limbi!

---

[13] *Die acht Sprachen der Boghazköi-Inschriften.*

Articolul, scurt, dar extrem de bogat în conținut, începea cu următoarea afirmație directă:

„Examinarea tuturor fragmentelor de la Boghazköy a arătat că în acestea apar nu mai puțin de opt limbi: pe lângă sumeriană, akkadiană şi limba cunoscută până în prezent sub numele de «hitită», care, aşa cum vom demonstra în continuare, ar fi mai corect să fie numită kanesită, mai apar PROTO-INDICA, HURRITA, PROTO-HITITA, LUVITA şi PALAIANA."

Nu atât numărul limbilor enumerate de Forrer a produs surpriză şi consternare. Observațiile lui erau corecte, dar s-a dovedit după scurt timp că numai două limbi erau predominante, celelalte prezentând doar nişte frânturi. O populație poliglotă este una din caracteristicile inerente ale oricărei metropole. În ruinele unei Londre de mult apuse, arheologii viitorului vor descoperi într-o zi fragmente de scriere chineză, inscripționate pe magazinele din cartierul chinezesc. Asta nu înseamnă însă că vor trage neapărat concluzia că limba chineză era una din limbile importante care se vorbeau la Londra în secolul al XX-lea d.Ch.

Derutant era argumentul colateral al lui Forrer, conform căruia, hitită ar trebui de fapt să fie denumită kanesită. La doi ani după ce Hrozný îşi publicase principala lucrare, Forrer stârnea îndoieli cu privire la limba pe care o descifrase acesta, întrebându-se dacă ea era într-adevăr hitită. Şi chiar dacă argumentul lui Forrer era

convingător, opinia publică a refuzat să renunțe la o denumire consacrată, chiar dacă eronată, doar pentru a adopta o alta care s-ar putea dovedi într-o zi la fel de îndepărtată de adevăr.

Forrer a pornit de la presupunerea, pe care nu o contesta nimeni, că hitiții trebuie să fi migrat în Asia Mică, deoarece erau un popor indo-european. A apărut imediat problema populației care se găsea deja acolo, iar fiindcă multă vreme nu s-a ştiut nimic despre ea, i s-a spus pur şi simplu „proto-hitită."

Limba sa non-indo-europeană apărea în mai multe din documentele de la Boghazköy şi era întotdeauna precedată de cuvântul *hattili* („în hitită"). Acest termen era fără nicio îndoială derivat din Hatti, numele țării. *Hatti*, prin urmare, unde se vorbise hatita (hitita), existase ca regat înainte de invadarea Asiei Mici de către clasa conducătoare indo-europeană. Dovezi ale acestor afumații se găseau în trei inscripții ale regelui Anitta din Nesa, în care se menționează un război câştigat împotriva „regelui Hatti".

Hattiții (hitiții) ar trebui deci să fie denumirea corectă pentru primii locuitori şi nu pentru cuceritorii indo-europeni.

Din nefericire însă, savanții au aflat despre vorbitorii de hattită doar după ce numele de hitiți fusese deja aplicat cuceritorilor, pe baza textelor biblice. Această veritabilă gafă nu mai poate fi reparată. Ideea a fost luată în serios o scurtă

perioadă după apariția eseului lui Forrer, dar apoi s-a renunțat la ea. O.R. Gurney, profesor de asirologie la Oxford, expediază chestiunea fără a sta mult pe gânduri. Regatul şi limba sa oficială au devenit cunoscute drept hitite, observă el, şi această denumire trebuie acceptată.

Forrer a susținut utilizarea denumirii de „kanesită" pentru limba descifrată de Hrozný, argumentând că unele cântece religioase hitite erau prezentate ca fiind recitate de un „cântăreț din oraşul Kanes". Acest argument nu este nici mai mult nici mai puțin valabil decât altele care au fost înaintate pentru a susține alte denumiri.

Nu avem cum să ştim în prezent cum îşi spuneau „hitiții" atunci când au invadat Asia Mică.

Deşi descifrarea rapidă a hititei (o dată ce i s-a recunoscut apartenența la familia indo-europeană) a contribuit enorm la umplerea de către cercetători a golurilor din istoria acestui popor, unele probleme legate de scriere şi de afinitățile lingvistice au rămas nerezolvate până în zilele noastre. Vom menționa aici doar trei dintre acestea.

În primul rând, s-a stabilit că hitiții au migrat în Asia Mică. Întrebarea este: De unde au venit? Hrozný părea să fi rezolvat această problemă o dată cu descifrarea limbii, pentru că a demonstrat nu doar că hitită era indo-europeană, ci şi că aparținea grupului „centum" sau de vest, care

include greaca, latina, celtica şi germanica. (Indo-europeană este împărțită în două grupe principale cunoscute, în funcție de forma cuvântului „sută”, sub denumirea de grupa de limbi „centum” şi grupa de limbi „satem”; printre limbile „satem” se numără ramurile estice, cum sunt limbile slave, iraniana şi limbile indiene).

Concluzia evidentă părea să fie, prin urmare, că hitiții au venit din vest, pătrunzând în Asia Mică prin Balcani şi Bosfor. În momentul de față, când ştim puțin mai multe despre bizarele migrații întreprinse de diferitele popoare vorbitoare de limbi indo-europene, această teorie nu este în niciun caz universal acceptată. Numeroşi savanți au demonstrat prin nişte raționamente extrem de subtile că hitiții trebuie să fi pătruns dinspre munții Caucaz. Ferdinand Sommer, de exemplu, indică începutul unei rugăciuni selectate dintr-un ritual promulgat de regele hitit Muwatallis (în jurul anului 1300 î.Ch.):

Rege al Soarelui din Ceruri, păstor al omenirii!
Te ridici din mare, Soare din Ceruri.
Înspre Ceruri te-ndrepți urmându-ți cursul
Rege al Soarelui din Ceruri, Stăpânul meu! Odraslelor oamenilor,
Câinilor, porcilor, fiarelor sălbatice de pe câmpii.
Le faci dreptate, o Soare divin, zi după zi!

Trebuie remarcat al doilea vers, „Te ridici din

mare”. Cum pe vremea lui Muwatallis hitiții locuiau în Anatolia continentală de cel puțin patru sute de ani, această invocare nu se poate baza decât pe o amintire, deoarece pentru anatolieni, soarele nu se ridică din mare. Există însă două posibilități: fie Marca Neagră, fie Marca Caspică s-ar fi putut afla la stânga hitiților în timpul migrației acestora.

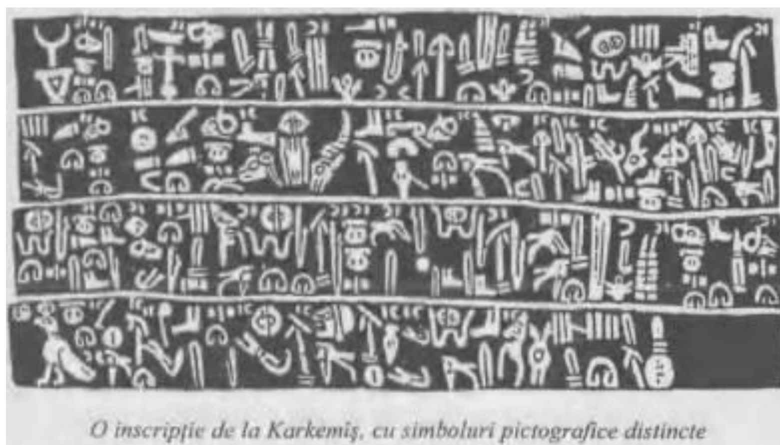
A doua problemă: numele regilor acestui popor indo-european sunt întru totul *non*-indo-europene. Încă de la începuturi, ele sunt proto-hitite (aşa sunt numiți convențional acei hatti care au locuit în Anatolia înaintea venirii indo-europenilor – n. ed. rom.). Acelaşi lucru se poate spune şi despre numele zeilor hitiți: acestea sunt fie proto-hitite, fie hurrite. Explicația oferită este că elemente din populația proto-hitită s-au amestecat cu cuceritorii hitiți; se presupune că stăpânii au încercat să îşi consolideze puterea prin asimilare. Dar această explicație e departe de a fi satisfăcătoare.

A treia problemă: în timpul domniei primilor regi hitiți în Anatolia existau o serie de aşezări negustoreşti asiriene înfloritoare. Una din cele mai importante astfel de aşezări se afla în localitatea Kültepe din zilele noastre, lângă Kayseri. Numeroase tăblițe din lut vorbesc despre o activitate comercială bogată. Este foarte ciudat deci că hitiții, care încă de la început şi-au redactat majoritatea documentelor şi rapoartelor

în scrierea cuneiformă babiloniano-asiriană, nu au utilizat deloc tipul de scriere specific acestor coloniști și negustori asirieni; au folosit în schimb un stil cu totul diferit de caligrafie akkadiană bine cunoscută, care nu s-a găsit niciunde în altă parte, dar care este probabil extrem de vechi.

Prin urmare, fie că hitiții au invadat Țara Hatti din nord-est sau din nord-vest, nu ar fi putut aduce cu ei o scriere cuneiformă. Cuneiformele sunt o invenție din sudul Mesopotamiei. De unde provenea deci această scriere cuneiformă hitită?

Aceasta este, în linii mari, povestea descifrării tăblițelor cuneiforme hitite de la Boghazköy, întocmite de hitiți în limba lor, dar într-o scriere împrumutată de la asirieni. Trebuie să ne amintim însă că nu tăblițele cuneiforme de la Boghazköy au fost cele care au atras prima dată atenția asupra hitiților, ci mai degrabă acele



O inscripție de la Karkemiș, cu simboluri pictografice distincte

hieroglife ciudate care au fost găsite în principal la Karkemiş şi mai puțin în centrul Siriei şi în centrul Anatoliei. Aceste hieroglife, care nu semănau deloc cu cele ale egiptenilor, i-au făcut pe Sayce şi pe Wright să presupună existența unei civilizații până atunci necunoscute, la nord şi la sud de munții Taurus.

După descoperirea tăblițelor de la Boghazköy, inscripționate într-o scriere lizibilă, majoritatea savanților (în special istoricii) au ales calea mai uşoară şi şi-au concentrat atenția asupra acestor texte cuneiforme. Câțiva cercetători au refuzat însă să renunțe la încercarea de dezlegare a misterului hieroglifelor.

Era cea mai întunecată enigmă a orientalisticii, căci atât limba cât şi scrierea erau necunoscute.



Fragment dintr-o inscripție de la Bulgarmaden. Spre deosebire de inscripția de la Karkemiş (pagina anterioară), scrierea este mult mai cursivă.

Era însă în acelaşi timp şi cea mai fascinantă problemă: hitiții îşi foloseau, după toate probabilitățile, hieroglifele lor specifice nu în scopuri profane, ci doar în scopuri sacre, nu

pentru a reda întâmplările obişnuite ale vieții de zi cu zi, ci acele fapte ce prezintă o importanță capitală. Hieroglifele lor, se părea, fuseseră rezervate doar relatărilor despre faptele extraordinare ale zeilor şi regilor. Studierea lor a început o dată cu descoperirea hitiților, adică cu aproximativ treizeci de ani înainte de descifrarea hititei cuneiforme.

De-abia în prezent, la ora când sunt scrise aceste rânduri (anii 1950 – n. ed. rom.), sarcina este aproape finalizată.

Capitolul şase
Din nimic nu se poate descifra nimic

„Nu uitați că dacă vreți să faceți o descoperire, trebuie să vă obişnuiți cu gândul că puteți greşi.” Această avertizare binevenită este extrasă din memoriile lui Archibald Henry Sayce, care şi-a dedicat întreaga viață studiului limbilor orientale. Trebuie reamintit că el a fost primul care a înaintat teza îndrăzneață conform căreia monumentele hieroglifice presărate ici-colo de la Hamath până la Smirna erau mărturii ale unui Imperiu Hitit unificat şi că tot el a fost primul care a încercat să descifreze scrierea în cauză. De-a lungul întregii sale vieți, a revenit din nou şi din nou la această problemă şi a urmărit încontinuu eforturile savanților mai tineri (dintre care unii erau discipoli

de-ai săi), încurajându-i şi sfătuindu-i. În 1931, la vârsta de optzeci şi şase de ani, a scris ultima lucrare despre acest subiect: a murit doi ani mai târziu.

Hititologii de astăzi, aruncând o privire asupra istoriei descifrărilor, îşi exprimă adeseori dezaprobarea față de primele teorii ale lui Sayce. Friedrich declară că ar fi „o pierdere de timp” să contrazică „interpretările fantastice” ale lui Sayce care erau, consideră el, „de foarte multe ori de-a dreptul date de un amator”. În memoriile sale, însă, publicate în 1923, bătrânul înțelept a recunoscut de bunăvoie că s-a grăbit adeseori şi că a lucrat într-un mod grosolan. Scuza pe care o invocă e fraza citată anterior – şi are dreptate. E foarte uşor să-i reproşezi unui pionier că s-a îndepărtat de pista corectă: pista aceasta nu exista însă când şi-a început el cercetările, în realitate, A.H. Sayce nu a fost doar primul care i-a identificat pe hitiți ca fiind creatorii unei mari civilizații; el a fost, de asemenea, primul care a dezlegat câteva din semnele scrierii lor hieroglifice: o adevărată izbândă ştiințifică.

Încă de la început, au fost adunate câteva indicii ajutătoare, din experiența descifrării altor scrieri din antichitate. De exemplu, aproape în toate scrierile popoarelor antice, numele regilor erau scoase în evidență într-un mod special; în egipteană, de pildă, acest lucru se realiza cu ajutorul unui contur oval, denumit în prezent

cartuş. O altă trăsătură specifică scrierilor antice este adăugarea constantă a unui semn particular unor semne (pictograme) care indică anumite lucruri specifice, precum regalitatea sau o zeitate. De aici se poate presupune că acest semn particular este un „determinativ” atunci când apare în alte contexte. Într-o inscripție hieroglifică, acest semn marchează o pictogramă ca fiind o figură regală la fel de sigur ca o coroană de aur aşezată pe capul unui personaj dintr-o fabulă occidentală. Toate scrierile antice utilizează astfel de determinative; pe lângă numele regilor, şi numele oraşelor şi ale țărilor sunt de obicei tratate în acelaşi fel.

Pentru savantul care se străduieşte să descifreze o scriere, descoperirea unor astfel de determinative este extrem de importantă, pentru că astfel ştie cel puțin că un grup de semne legat de un determinativ trebuie să reprezinte un rege, o țară sau un oraş. Cercetătorul poate trage şi alte concluzii în funcție de lungimea grupului de semne; el examinează scrierea în contextul său istoric şi caută nume pe care le cunoaşte deja din istoria națiunilor învecinate care au trăit în aceeaşi perioadă.

Pe de altă parte, pentru descifrarea hieroglifelor din Creta (ale căror mistere au început să fie pătrunse de-abia în ultimii ani), factorul decisiv a fost recunoaşterea unei liniuțe diagonale ca fiind semnul de despărțire dintre cuvinte. Importanța

acestui semn asemănător unei virgule a trebuit ghicită, căci fără această liniuță cum ar fi putut fi despărțite în cuvinte semnele hieroglifice care curg încontinuu de pe un rând pe altul? Cum ar fi putut fi studiate prima şi ultima silabă din scrierea cretană în mod sistematic prin metode statistice (aşa cum se procedează începând din 1950), dacă această liniuță diagonală nu le-ar fi indicat savanților unde să caute începutul şi sfârşitul cuvintelor?

Întâi de toate, trebuie bineînțeles stabilit, înainte de a începe descifrarea, cum se citeşte scrierea. Adică, de la stânga la dreapta sau de la dreapta la stânga, de sus în jos sau de jos în sus? Numai noi, occidentalii, considerăm că e logic ca scrierea şi citirea să se facă de la stânga la dreapta. Cu o sută cincizeci de ani în urmă, când Grotefend examina primele copii ale textelor cuneiforme, principala lui problemă o constituia direcția în care înainta scrierea. Într-o inscripție dreptunghiulară, oricare dintre cele patru laturi poate fi partea de sus, cu care se începe.



Din fericire, inscripțiile hieroglifice hitite nu au pus această problemă, deoarece majoritatea

apăreau pe monumente, pe ziduri de piatră, pe sculpturi. Era greu de crezut că autorul se gândea că oamenii vor sta în cap pentru a-i citi textul. Mai mult, existau câteva indicii simple ale faptului că inscripțiile trebuiau citite în „bustrofedon”: „cum ară plugul.” (Vezi ilustrațiile VI și XVI). Experiența dobândită din descifrarea altor limbi ne spune, de pildă, că în primul rând al unei inscripții, această hieroglifa reprezintă după toate probabilitățile începutul. Apoi, în funcție de latura pe care se găsește spațiul liber din ultimul rând, poate fi stabilită direcția rândurilor. Faptul că pe rânduri alternative semne grafice cum ar fi mâini, picioare și capete indică direcții opuse vine în sprijinul acestei concluzii.

Un alt truc folosit de savanți pentru a stabili caracterul unei scrieri necunoscute este (oricât de elementar ar suna) numărarea simbolurilor. Logica e simplă: o scriere necunoscută care conține mai puțin de treizeci de semne diferite nu are cum să fie o scriere silabică, deoarece treizeci de silabe nu sunt suficiente pentru a reproduce o limbă. Prin urmare, o astfel de scriere trebuie să fie alfabetică.

Pe de altă parte, în cazul în care conține în jur de o sută de semne, se poate presupune imediat că scrierea este silabică. Dacă are și mai multe semne, scrierea trebuie să fie ideografică: semne separate pentru fiecare cuvânt sau idee.

„Din nimic nu se poate descifra nimic”, declară

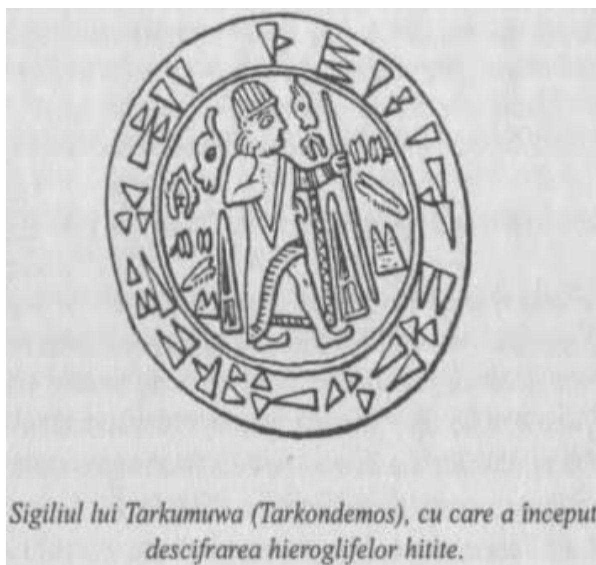
Friedrich şi citează ca exemple scrierea din Insula Paştelui şi scrierea de pe malul Indului, de la Mohenjo-Daro; pentru acestea nu există în prezent niciun punct de abordare şi nici măcar nu se poate bănui o legătură cât de mică cu alte scrieri cunoscute, în ceea ce priveşte hieroglifele hitite, pe de altă parte, a existat încă de la început posibilitatea stabilim cel puțin a caracterului scrierii, folosind metodele pe care le-am indicat anterior. Iar pe baza experienței acumulate de două generații de specialişti în descifrare, au putut cel puțin fi stabilite câteva semne încă de la început.

Dar norocul a părut să fie de partea lui Sayce când şi-a început primele tentative de interpretare (înainte de 1880). Din start, zeița prietenoasă i-a aşezat în poală visul tuturor specialiştilor în descifrare: un text bilingv, redactat în două limbi. Sayce şi-a primit textul bilingv, dar…

În jurul anului 1860, un colecționar de monede din Constantinopol, pe numele său Iovanov, a achiziționat din Smirna un disc micuț de argint, pe care era reprezentată figura unui bărbat înconjurată de semne bizare, nemaiîntâlnite până atunci, şi având pe margini, de jur-împrejur, o inscripție cuneiformă. În cursul cercetărilor sale, Sayce a dat peste descrierea acestui disc (un oarecare dr. Mordtmann îl menționase în trecere în 1862) şi, auzind despre scrierea cuneiformă, a

intuit nu se ştie cum că semnele ciudate inscripționate pe disc erau hieroglife hitite. A simțit că visul său era aproape de a se împlini: găsise un text bilingv chiar în primele faze ale descifrării!

Cu toate acestea, mare i-a fost dezamăgirea când eforturile sale de a localiza sigiliul au rămas fără rezultat. Fusese adus în Anglia, nu exista nicio îndoială în această privință. Dar dispăruse fără urmă. Sayce a făcut apel la colegii săi, la muzee, la publicul larg; a scris scrisori, i-a



Sigiliul lui Tarkumuwa (Tarkondemos), cu care a început descifrarea hieroglifelor hitite.

rugat pe toți cei care ştiau ceva despre sigiliu să îl informeze fără întârziere.

În cele din urmă, un angajat al British Museum i-a răspuns. Da, a declarat el, îşi amintea că un sigiliu ciudat, de felul celui pe care îl căuta Sayce,

fusese oferit muzeului în 1860.

Şi ce s-a întâmplat?

Muzeul a refuzat să-l cumpere, a spus angajatul.

De ce, pentru numele lui Dumnezeu?

Ei bine, se pare că sigiliul era atât de bizar încât conducerea muzeului a bănuit că era un fals.

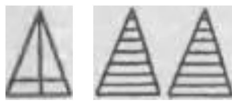
Sayce şi-a văzut speranțele spulberate.

Dar, a adăugat funcționarul, dacă îşi amintea bine, fusese făcută o copie prin galvanoplastie a sigiliului. Şi aceasta se afla pe undeva prin apropiere.

La puțin timp după aceea, Sayce se afla în posesia unei copii a sigiliului. Bănuiala i-a fost confirmată: era un text bilingv! Dar acum că găsise inscripția în două limbi, aceasta prezenta din păcate un mare defect: textul era prea scurt. Conținea mult prea puține semne pentru ca savantul să poată face comparații şi să stabilească relații sigure între grupurile hieroglific şi cuneiform.

Interpretarea textului cuneiform a dat următorul rezultat:

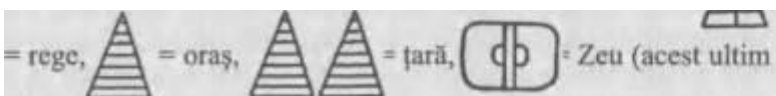
„Tar-rik-tim-me sar mat Er me-e”. Tarriktimme, Stăpânul țării Er me-e. Discul este cunoscut de atunci drept „Sigiliul lui Tarkondemos” (numele a fost în prezent corectat, devenind „Tarkumuwa”). Când Sayce a comparat inscripția cuneiformă cu hieroglifele, a decis bazându-se pe intuiție că semnele



trebuie să corespundă cuvintelor „rege” şi „țară” din textul cuneiform. Nu are niciun rost să îi minimalizăm realizarea spunând că nu a stabilit decât semne pentru cuvinte şi nu semne fonetice. În orice caz, acestea au fost primele senine citite din scrierea hieroglifică hitită şi ulterior s-a dovedit că au fost interpretate corect.

Dar din păcate, aceste două semne au fost tot ce s-a putut obține din sigiliul lui Tarkumuwa. Toate tentativele de a stabili şi alte legături între scrierea cuneiformă şi hieroglife n-au făcut decât să îi inducă pe savanți în eroare. S-au făcut tot mai multe astfel de încercări, care s-au bucurat mai târziu de mai mare succes, atunci când alte sigilii, găsite de Kurt Bittel la Boghazköy, au putut fi comparate. Dar textele acestor sigilii se dovedeau de fiecare dată a fi prea scurte.

Cu toate acestea, Sayce şi-a îndreptat atenția înspre restul materialului disponibil. L-a aranjat, l-a comparat, a găsit relații. Şi, ca rezultat al primelor sale eforturi de descifrare a hieroglifelor hitite, ne-au rămas interpretările corecte ale următoarelor semne:



semn l-a dedus din templul de la Yazilikaya, unde inscripțiile care străjuiesc reprezentările divinității încep întotdeauna cu acest sim bol şi terminațiile:



Este de-a dreptul uimitor că în acelaşi an în care au fost descoperiți hitiții nu mai puțin de şase simboluri din scrierea lor, redată într-o limbă necunoscută, au fost interpretate corect. Da, într-adevăr, interpretările ulterioare ale lui Sayce au fost de multe ori de-a dreptul fanteziste. Dar munca lui, şi probabil puterea imaginației sale, i-a inspirat pe savanții care au venit după el. Cu siguranță, chiar şi gafele sale au avut un efect benefic. A trebuit să treacă aproape douăzeci de ani până când a apărut un alt bărbat, mai tânăr, ale cărui eforturi înspre rezolvarea enigmei hieroglifelor hitite aveau să se dovedească la fel de stimulatoare pentru cercetările ulterioare ca şi cele ale lui Sayce.

Acum sosise însă vremea unui alt tip de muncă. După perioada descoperirilor, cu toată agitația entuziasmată ce o caracterizează, trebuie întotdeauna să urmeze o scurtă perioadă de reflecție. Şi în acest interval se găseşte de fiecare dată o persoană care adună şi aranjează materialele în linişte, făcând ordine printre ele. O

astfel de persoană era deja adâncită în muncă.

Când spre sfârşitul secolului al XIX-lea, Sir Arthur Evans a descoperit „Palatul lui Minos” din Creta şi după ani de săpături laborioase l-a adus la lumină, a scos la suprafață circa 2.000 de tăblițe din lut. Evans şi-a rezervat dreptul de a publica aceste tăblițe – aşa cum i se cuvenea, el fiind descoperitorul lor. În 1909 a publicat o parte din inscripții în cartea sa *Scripta Minoa I,* promițând că va urma un al doilea volum în curând. Nu şi-a ținut însă niciodată promisiunea. Tăblițele, extrem de importante pentru istoria timpurie a Europei (şi, aşa cum au demonstrat cercetările lui Michael Ventris, conținând o serie de revelații senzaționale), au fost practic îngropate din nou în cutii depozitate în colibe din Creta şi în pivnițele Muzeului din Atena. Savanților, care se pregăteau de ani de zile să descifreze scrierea cretană, li s-a interzis accesul la tăblițele originale. Au trecut *patruzeci de ani* până când John Myres, prieten şi discipol al lui Evans, a publicat (în 1952, după moartea acestuia) al doilea volum din *Scripta Minoa,* Norocul face ca noi tăblițe să fi fost descoperite recent la Pylos de către arheologul american Blegen, dar şi acestea au fost făcute publice în 1951, la doisprezece ani de la descoperirea lor. Încă alte câteva descoperiri contemporane au fost publicate imediat şi datorită acestui material suplimentar a devenit posibilă rezolvarea aproape în întregime a misterului

scrierii din Creta, care i-a şicanat şi i-a chinuit pe savanți vreme de mai bine de o generație.

Acest exemplu dintr-un domeniu înrudit arată cum insuficiența materialului poate opri întreaga muncă de cercetare, atunci când se ajunge la un anumit punct în descifrare. Pe lângă acest motiv există şi alte obstacole, de natură pur tehnică. De cele mai multe ori, de pildă, tăblițele sunt împrăştiate prin muzeele din toată lumea, astfel încât savanții nu au posibilitatea să examineze originalele, ci depind de reproduceri. Şi se dovedeşte adeseori că copiile pregătite la fața locului sunt ilizibile, că desenele sau fotografiile originale sunt nesatisfăcătoare dintr-un motiv sau altul şi devin tot mai proaste cu fiecare reproducere succesivă.

În trecut, cei care copiau inscripțiile şi reproduceau monumentele antice comiteau nenumărate erori. Aveau tendința să introducă în schițe propriile lor concepții, care erau probabil justificate din punct de vedere artistic, dar care se dovedeau dăunătoare din punct de vedere ştiințific. Prin urmare, lumea arheologici a răsuflat uşurată o dată cu apariția fotografiei (adică a plăcilor uscate şi a instantaneelor pe film, căci în deşert sau în junglă daghereotipurile nu erau de niciun folos). Cum „aparatul de fotografiat nu minte”, se considera acum că reproducerea obiectivă a originalelor era asigurată.

Această încredere naivă în fiabilitatea fotografiei

a cunoscut aceeaşi soartă ca şi restul credințelor populare. Un sigiliu hieroglific putea fi fotografiat foarte uşor în studio, într-adevăr. Altfel stăteau însă lucrurile când un arheolog, atârnat de o frânghie prinsă de un perete de stâncă, încerca să fotografieze o inscripție încrustată în piatră. Norii aveau obiceiul de a acoperi soarele exact în momentul strategic. De câte zile ar fi avut arheologul nevoie pentru a găsi cel mai bun punct în care să stea suspendat împreună cu aparatul său? Câte ore ar fi trebuit să se bălăngăne în aer pentru a stabili care unghi al luminii e cel mai indicat pentru a scoate în evidență caracterul tridimensional al inscripției erodate de vreme?

Au fost cazuri în care, de-a lungul timpului, s-au publicat şase fotografii diferite ale unei inscripții în stâncă, fiecare dintre ele realizată în alt moment al zilei şi în cele mai diverse condiții. Pe baza acestor fotografii, savanții au tras concluzii importante. A apărui apoi o a şaptea sau a opta fotografie pe care deveniseră vizibile, ca prin minune, simboluri care lipseau cu desăvârşire din imaginile anterioare.

Această scurtă abatere de la subiect sugerează cât de important este în orice muncă de descifrare ca cineva să îşi asume, din când în când, sarcina ingrată şi obositoare de a aduna tot materialul disponibil dintr-un domeniu anume, de a-l aranja şi de a-l reproduce cu o exactitate care să permită abordarea cea mai apropiată posibil de original. În

cazul hieroglifelor hitite, această sarcină a fost preluată de Leopold Messerschmidt în 1900, care a dus-o la bun sfârşit cu o meticulozitate tipic germană. Lucrarea sa, *Corpus inscriptionum Hettiticarum,* urmată de două anexe în 1902 şi 1906, conține reproduceri îngrijite ale tuturor inscripțiilor hitite disponibile la vremea respectivă.

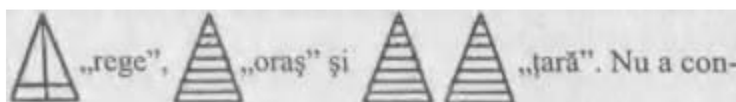
Cercetarea hieroglifelor a început cu cele patru inscripții de pe Pietrele de la Hamath. *Corpus*-ul lui Messerschmidt conținea circa o sută de inscripții, unele lungi de pe monumente, altele scurte, cu doar câteva simboluri, unele intacte, altele aproape ilizibile, în piatră sau în lut. La publicarea acestei colecții, savanții au realizat pentru prima oară că aveau mai mult material decât fusese suficient, în cazul altor limbi antice, pentru a se ajunge la rezultate concrete. Părea acum o certitudine faptul că, cu încă puțină muncă, misterele hititei vor fi dezlegate.

Cu câțiva ani înainte, apăruse un savant a cărui muncă urma să reprezinte, în următorii patruzeci de ani, o influență covârşitoare în două direcții diferite: atât ca sursă fertilă de idei, cât şi ca sursă de confuzie. Prima sa lucrare a fost publicată în 1894 şi a fost republicată patru ani mai târziu într-o carte intitulată *Hitties and Armenians* (Hitiți şi armeni). După vreo douăzeci şi cinci de ani, un cercetător atât de capabil ca Friedrich avea să spună despre ea: „Lucrarea este mai mult decât o

încercare dificilă pentru puterea noastră de înțelegere, căci nu e uşor să refaci raționamentul ştiințific redat în acest articol.”

Autorul lucrării, care oferea o scrie de ipoteze noi inspirate de o intuiție şi o inteligență extraordinare, era asirologul Peter Jensen (1861–1936). Studiul său este absolut fenomenal: un amestec genial de enormități strigătoare la cer şi de observații remarcabile, astfel încât toți savanții care i-au urmat au fost nevoiți să îşi înceapă munca de cercetare cu o analiză critică a lucrărilor sale. Unele din erorile lui Jensen erau susținute de argumente atât de convingătoare şi de serioase, încât au fost necesare decenii de studiu pentru a fi combătute şi respinse. Raționamentele sale ingenioase se bazau pe cunoştințe filologice atât de bogate, încât nu era deloc uşor să alegi grâul de neghină.

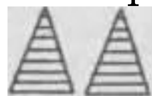
Hieroglifa  de exemplu, a interpretat-o corect drept „eu sunt”. L-a corectat astfel pe Sayce, care presupunea că înseamnă „eu vorbesc”. Jensen a provocat apoi o confuzie totală, interpretând greşit una din cele mai corecte supoziții ale lui Sayce: ideogramele



Nu a considerat că există vreo diferență între



interpretând ambele semne drept „rege” ș i interpretând prin urmare


„de două ori rege” sau, cu alte cuvinte, „rege magnific”. Şi-a adus o contribuție foarte importantă la cercetările ulterioare, descifrând în mod corect numele oraşului Karkemiş,


şi în sfârşit, pe baza numeroaselor sale interpretări, corecte sau greşite, dar la fel de bine demonstrate, a ajuns la o concluzie care reprezintă punctul culminant al cercetărilor sale: hitită hieroglifică era înrudită cu armeana.

S-au adus peste zece argumente valabile împotriva acestei afirmații. Probabil cel mai bun dintre ele este primul argument înaintat de Friedrich, şi anume că „între utilizarea hieroglifelor hitite şi fixarea literară a limbii armene (în jurul anului 400 d.Ch.) s-a scurs un interval de timp de circa 1.000–1.200 de ani”.

Jensen avea un temperament dificil, din cauza căruia nu accepta niciodată să îşi revizuiască opiniile Orice atac la adresa părerilor sale îl făcea şi mai încăpățânat, adopta o poziție şi mai extremă şi îşi apăra teoriile prin polemici violente. Au fost necesari mulți ani de dispute pentru a-l convinge să-şi modifice unele din ideile mai vechi; iar

rezultatele au fost tragi-comice, căci de data aceasta a declarat că primele sale interpretări *corecte* fuseseră greşite (de pildă, descifrarea numelui oraşului Karkemiş).

Pentru cititorul care este interesat să urmărească diferitele abordări ale problemei descifrării, iată numele savanţilor care, pe lângă Jensen, s-au aplecat asupra chestiunii până la sfârşitul anilor 1920. În ordinea apariţiei lucrărilor lor importante, aceştia sunt; C.J. Hall, J. Menant, J. Campbell, F.E. Peiser, J. Halévy, C.R. Conder, L. Messerschmidt, Fritz Hammel, A. Gleye, R. Rusch, R.C. Thompson, A.E. Cowley, G. Arthaud, Carl Frank.

Grăitor pentru nesiguranţa în care se zbăteau cu toţii este faptul că nu au reuşit să cadă de acord asupra interpretării simbolurilor. Uneori, întreaga lucrare era lipsită de valoare fiindcă porniseră de la o singură premisă falsă. Peiser, de pildă, a propus nişte interpretări extrem de ingenioase ale unei inscripţii de la Karkemiş, după ce a aranjat în mod incorect ordinea rândurilor. Halévy s-a agăţat de ideea originii semitice a poporului hitit; Gleye, un autodidact din afara cercurilor ştiinţifice, a încercat să interpreteze hieroglifele căutând legături etimologice cu limbile fino-ugrice. Cowley a preferat pista limbilor caucaziene.

Cu toate acestea, la sfârşitul anilor 1920, fuseseră descifrate câteva *nume,* cu un oarecare

grad de siguranță (printre care Tyana, Hamath şi Gurgum) şi astfel au fost stabilite încă câteva simboluri, pe care se puteau baza cercetările ulterioare.

Verständnis

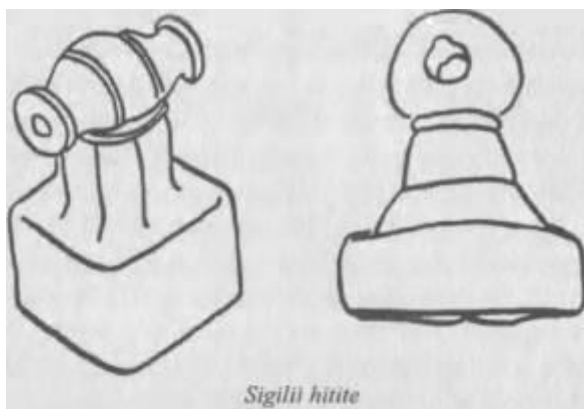
1. = „Gott"
2. = Königsnamen
3. = „(Gross)König"
4. = Königsschirm
5. ıc = Gelenk, verbindet die Redeglieder
6. = „Sonne"
7. = „Sonnengott"
8. = „Göttin"
9. = „Gross-Königin"
10. = die „nackte" Göttin
11. Übereinstimmung der Endungen bei Substantiv, Adjectiv und Apposition.
12. = Personennamenzeichen
13. und = Nominativ-Endung
14. = „dieser"
15. = „Siegel"
16. △ = „Stein"
17. = „Denkmal"
18. = „Säule"
19. = „Werk-, bearbeitet"
20. = „Schale"
21. = „Bild"
22. = „Schrift"[?]
23. = „Tor(turm)"
24. = „folgen"
25. ı = = Personennamenzeichen
26. ıc = „Kind"
27. ıc = „Erbsohn"
28. ıc = „Enkelkind"
29. ıc = „Ur-Enkel"
30. ıc = „Ur-ur-Enkel"
31. ıc = „Ur-ur-ur- "
32. ıc = „Ur-ur-ur-ur- "
33. = Possessiv-Suffix
34. = „Herzog, Heerführer"
35. c, = „Götter"
36. = Particip-Endung
37. = „lieben"
38. = „von" beim Passiv
39. = Ortsnamenzeichen
40. = „Land"
41. = „Herr"
42. = „ich heisse"[?], „ich bin"[?]
43. c, = Gentil-Endung
44. und sind gleichwertige Casus-Endungen
45. = „und"

Lesung

1. = = mu
2. = va
3. = ta =
4. = li
5. = kal
6. = pa, pe
7. = Runda
8. = gar'
9. = ga
10. = mi, me
11. = ., . =
12. = si
13. = gur = gu'
14. = gu
15. = ma
16. = tu
17. = na
18. = a(å)
19. = ḫi
20. = la
21. =
22. = ḫu'
23. Abstrich = '(aus r)
24. = kar'
Var. = gar', = ga'
25. = a
26. = = sur
27. = zi
28. = ti
29. = urar
30. = ra
31. △ = sanḫa, saŋa
32. = ḫa

Pagina 34 din cartea lui Emil O. Forrer, Die Hethitische Bilderschrift (Scrierea pictografică hitită). Aceasta este interpretarea pe care a dat-o Forrer hieroglifelor hitite în 1932.

Violența disputelor asupra unor chestiuni care pot părea nişte fleacuri în ochii unui neinițiat şi felul în care astfel de neînțelegeri profesionale pot degenera în acuze personale pot fi ilustrate prin controversa dintre Carl Frank şi Jensen care s-a derulat între anii 1923–1924. Însă tocmai acest fanatism care duce la declanşarea unor asemenea dispute este forța motivantă necesară de care au nevoie savanții pentru a face noi descoperiri.


Sigilii hitite

Frank publicase în *Zeitschrift für Assyriologie* o nouă lucrare despre descifrări intitulată: „Aşa-zisele inscripții hieroglifice hitite” [14]. Articolul discuta teoriile lui Jensen şi n-a trecut mult până au început să iasă scântei. Jensen a remarcat caustic că aplicase „noua” metodă de descifrare propusă de Frank în urmă cu treizeci de ani. A intrat apoi în detalii, făcând bucățele lucrarea lui Frank, şi a încheiat astfel: „Ar trebui să lase jos

[14] *Die sogenannten hethitischen Hieroglypheninschriften.*

stiloul, înroşindu-se de ruşine.”

Frank a replicat imediat în articolul său „Studii despre inscripțiile hieroglifice hitite”[15]: „Îmi este imposibil, din punct de vedere psihologic, să dezbat aceste nimicuri… Munca lui nu are nici urmă de pătrundere în profunzime a înțelesului inscripțiilor… *Niciunde nu apare un progres important, sau o speculație ingenioasă.*” Ultima propoziție a subliniat-o cu caractere italice, pentru a fi sigur că insulta îşi atinge ținta.

Bineînțeles, amândoi aveau dreptate şi greşeau în acelaşi timp: aveau dreptate când susțineau că celălalt a tăcut erori grave; greşeau când afirmau că ei înşişi nu făcuseră niciuna. Dacă considerăm că o astfel de dispută între savanți este deplasată, uităm că orice muncă intelectuală pură, dacă îi este dedicată întreaga viață, necesită şi o implicare afectivă şi personală a autorului ei.

După această dispută violentă, problema hieroglifelor hitite le-a părut majorității cercetătorilor o castană atât de fierbinte încât au preferat să nu se atingă de ea. Au trecut câțiva ani, în care nimeni nu a făcut vreo afirmație de valoare, până în 1928 când un tânăr lingvist italian, pe numele său Meriggi, a prezentat o scrie de interpretări noi. Apoi, începând din 1930, un grup nou de savanți, dintr-o generație mai tânără, a atacat dintr-o dată enigma şi au început să, o

---

15 *Studien zu den hellischen Hieroglypheninschrtften.*

reexamineze, de jos în sus. Aceştia erau Ignace J. Gelb, Emil O. Forrer şi Helmuth T. Bossert.

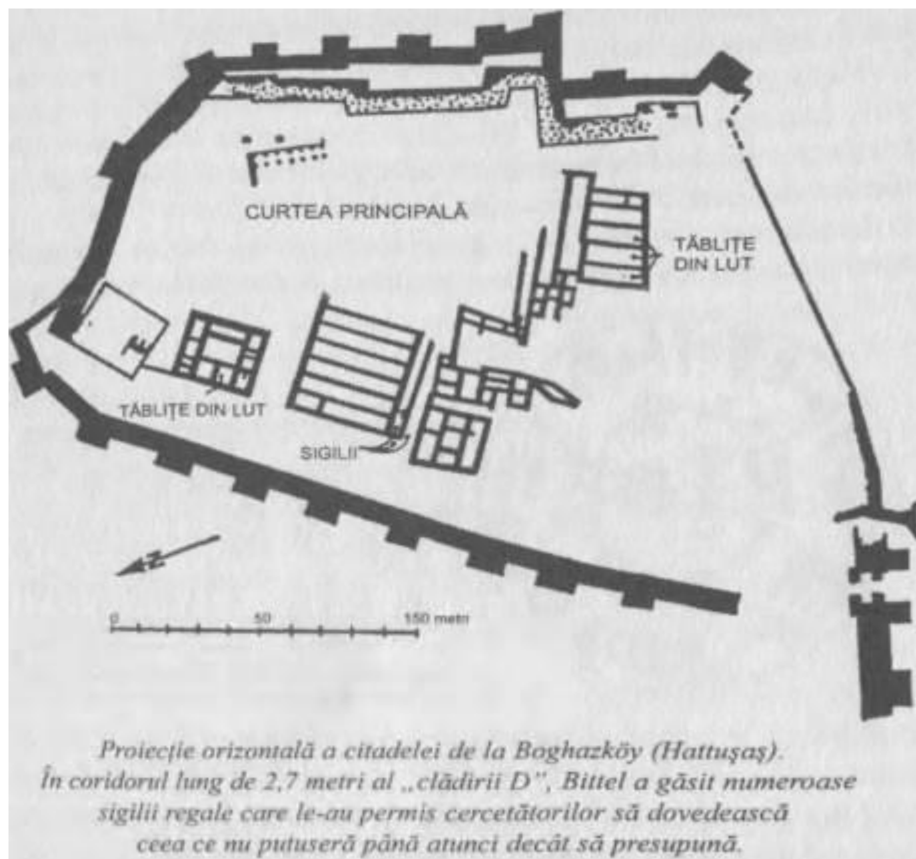
Importanța activității lor este dată de faptul că, pentru prima oară în istoria descifrării, erau toți de acord în privința unui mare număr de interpretări Meriggi şi Bossert au fost primii care au ajuns la aceleaşi rezultate. Pe neaşteptate, descoperirile lor au fost confirmate de decanul de vârstă al hititologilor, Bedřich (Friedrich) Hrozný, care a luat cuvântul după ani buni de tăcere. Pe baza comparațiilor cu hitită cuneiformă, pe care o cunoştea mai bine ca oricine, Hrozný a tras câteva concluzii. În acelaşi timp, un accident fericit a făcut lumină asupra acelor aspecte ale problemei care rămăseseră neelucidate în ciuda lungilor ani de eforturi laborioase. În 1934, arheologul german Kurt Bittel făcea săpături la Boghazköy, capitala hitită unde Winckler descoperise atâtea materiale prețioase. Încă de la început, Bittel a găsit circa trei sute de tăblițe din lut din care în jur de *o sută erau bilingve!*

După toate interpretările greşite din primii ani, se renunțase aproape complet la descifrarea sigiliilor. Acum, însă, savanții s-au pus din nou pe treabă, cu forțe noi. În 1936, Bittel şi Güterbock au obținut mai întâi interpretarea corectă a numelui regelui, pe tema căruia se


Sigiliul lui Indilimma şi sigiliul lui Tabarnas

purtaseră până atunci multe dispute. De data aceasta nu mai exista nicio îndoială: era vorba despre Suppiluliuma, care trăise între anii 1375–1335 î.Ch. Iar interpretarea a dus la o altă descoperire, care nu era altceva decât urmarea sa logică.

La Nishan Tash, o stâncă din apropierea localității Boghazköy, se afla o inscripție hieroglifică lungă, dar erodată de vreme, care era cunoscută de mulți ani. Se bănuise dintotdeauna că inscripția ar trebui să îi fie atribuită lui Suppiluliuma, dar acum era posibil să se dovedească acest lucru. Numele lui era înscris cu hieroglife, încununat de acea „ediculă” arcuită care însoțea întotdeauna numele conducătorilor hitiți, la fel cum cartuşul înconjura numele faraonilor. Lângă ea se aflau alte „edicule”, indicând că era vorba despre numele altor conducători. Concluzia savanților, dictată de



Proiecție orizontală a citadelei de la Boghazköy (Hattuşaş). În coridorul lung de 2,7 metri al „clădirii D", Bittel a găsit numeroase sigilii regale care le-au permis cercetătorilor să dovedească ceea ce nu putuseră până atunci decât să presupună.

experiență, era că aveau de-a face cu un tabel genealogic care se întindea până la a treia generație: toți monarhii orientali adorau să îşi enumere strămoşii în inscripții.

Uimitor era faptul că hieroglifele pentru tată şi străbunic erau aceleaşi, dar numele bunicului era diferit. Întrebarea evidentă era: au existat doi regi printre înaintaşii lui Suppiluliuma care au purtat acelaşi nume şi între domniile cărora s-a aflat pe tron un rege cu un nume diferit?

Au existat într-adevăr doi asemenea regi, iar numele lor erau cunoscute de mult, fiindcă

succesiunea regilor hitiți era menționată în mod frecvent în documentele cuneiforme descoperite la Boghazköy şi descifrate deja. Tatăl lui


Ædicula, însemnul regalității, este inscripționat deasupra numelui tuturor regilor. Aici, regele este Muwatallis.

Suppiluliuma fusese regele Tudhaliyas al III-lea, străbunicul lui fusese Tudhaliyas al II-lea, în timp ce bunicul lui purtase numele complet diferit de Hattusilis. Aceste nume se potriveau de minune în inscripția de la Nishan Tash. Examinarea altor sigilii din cele recent descoperite a confirmat această interpretare şi a mai furnizat câteva simboluri.

În sfârşit, fusese identificată, fără să mai existe vreo îndoială, redarea hieroglifică a numelor a patru regi hitiți, Suppiluliuma, Tudhaliyas, Hattusilis şi Urhi-Teşub. Aceasta era prima

dovadă absolută a faptului că majoritatea semnelor care fuseseră până atunci interpretate fără ajutorul textelor bilingve fuseseră interpretate corect: un triumf obținut după cincizeci de ani de muncă de cercetare, adeseori istovitoare, a savanților din Anglia, Germania, Italia şi Statele Unite.

Dar încă o dată speranțele trezite de descoperirea noilor sigilii au fost înşelate. Textele erau din nefericire prea scurte, iar de cele mai multe ori, discurile nu erau întregi sau erau parțial şterse. Güterbock, profesorul german de la Ankara care a făcut multe eforturi pentru a descifra sigiliile, a devenit extrem de pesimist în legătură cu posibilitățile unor descifrări viitoare. Iar Sayce a notat resemnat: „Am renunțat să mai sper la o descifrare în adevăratul sens al cuvântului, dacă norocul nu ne scoate în cale un text bilingv suficient de lung.”

Şi atunci a avut loc descoperirea atât de puțin probabilă. Ceea ce Sayce numea ultima ieşire din impas, textul bilingv la care savanții visau de circa şaptezeci de ani, a fost găsit în cele din urmă în 1946. Ciudat, a fost găsit de un cercetător care lucra cu sigiliile, asemenea lui Güterbock, dar care nu a devenit niciodată atât de pesimist ca şi colegul său. Din contră, anunțase plin de încredere că într-o zi, scrierea hieroglifică hitită va fi descifrată chiar şi fără o inscripție bilingvă de o lungime considerabilă.

Statuia denumită „Zei pe doi boi" a fost prima descoperire importantă de la Karatepe. Toate cele patru laturi ale sale erau acoperite cu inscripţii feniciene. Dărâmată de nomazi porniţi în căutarea comorilor, trei dintre laturi i-au fost grav distruse. Aceasta este singura faţă care a rămas intactă.

Acest cercetător era profesorul Helmuth Theodor Bossert. El a găsit inscripția bilingvă doar datorită faptului că, în 1933, la o recepție a guvernului turc, organizată la Ankara, răspunsese fără să se gândească prea mult unei întrebări care îi fusese pusă fără intenții prea serioase. Ministrul turc al Educației îl întrebase dacă nu i-ar plăcea să vină la Istanbul, să predea un timp la universitatea de acolo. Fără să clipească, Bossert răspunsese: „O, bineînțeles! De ce nu?”

Vom vedea mai târziu unde l-a dus acest răspuns.

Partea a III-a
Secretul puterii hitiților



Zeul Teșub

Capitolul şapte
Regii de la Hattuşaş

Înainte de a discuta despre istoria hitiților, ar trebui să înțelegem în ce constă sarcina istoricului. Acesta este un subiect asupra căruia domneşte o oarecare confuzie. Accentuând caracterul ştiințific al muncii lor, istoricii din secolul al XIX-lea şi din secolul XX au lăsat impresia că scrierile lor sunt strict ştiințifice şi conforme cu realitatea.

Nimic nu e mai departe de adevăr. Singura ramură ştiințifică a scrierii istorice este critica surselor, care a fost perfecționată în secolul al XIX-lea. Criticul surselor examinează sursele existente cu ajutorul numeroaselor tehnici ale ştiințelor moderne. Cronici, relatări, documente diverse, carte, scrisori, tradiții de toate felurile sunt supuse unei analize scrupuloase. Se folosesc metode ştiințifice pentru a se stabili originea, autenticitatea şi valoarea materialului disponibil. Dar selectarea surselor îi revine în continuare istoricului. Ce alege el drept sursă relevantă depinde de concepția sa legată de perioada pe care o studiază. Şi din acest punct de vedere, istoricul este limitat de propriul său temperament şi se ghidează după spiritul vremii sale.

Entuziasmați peste măsură de noua lor „abordare ştiințifică”, primii exponenți ai criticii surselor au ignorat acest aspect subiectiv al

chestiunii. Celebrul istoric german Leopold von Ranke exprima convingerea a mare parte dintre colegii săi de breaslă atunci când scria: „S-a spus că sarcina istoricului este să judece trecutul astfel încât contemporanii săi să poată trage din el învățăminte pentru viitor. Prezenta lucrare nu îşi propune asemenea obiective ambițioase; scopul său nu este altul decât să arate ce s-a întâmplat în realitate.”

„*...Ce s-a întâmplat în realitate”.* Aceste cuvinte dezvăluie un punct de vedere firesc pentru o epocă în care ştiința se afla la începuturile sale. Este implicită credința că mărirea şi decăderea statelor şi națiunilor pot fi reconstruite plecând de la fragmente separate de informații, la fel cum compuşii chimici pot fi realizați prin punerea laolaltă a unor elemente separate. Dacă am considera declarația lui Ranke drept tipică pentru scrierea istorică, am fi nevoiți să ne îndoim de valoarea tuturor marilor istorici care au existat vreodată. Printre cei supuşi judecății şi găsiți cu lacune s-ar număra Herodot (poreclit nu numai „părintele istoriei”, ci şi „părintele minciunilor”), Tucidide, Tacit şi Suetoniu (care, în calitatea sa de „povestitor de anecdote”, ar trebui să se bucure de prea puțină apreciere în zilele noastre). Froissart şi Gibbon ar fi retrogradați la rangul de autori de ficțiune istorică, ca să nu mai vorbim de spiritele îndrăznețe ca Herder, Carlyle, Nietzsche, Spengler şi Toynbee. Şi totuşi, apreciem în continuare

lucrările istorice ale acestor autori, chiar dacă abundă în erori evidente de detaliu.

De partea cealaltă se află Oswald Spengler, care a declarat fără ezitare:

„Scrierea istorică este ficțiune!”

Fără încetare, Spengler a insistat asupra funcției interpretative a istoricului. Johan Huizinga (1872–1945), istoricul olandez, a exprimat cu mare profunzime o opinie similară atunci când a afirmat:

„Istoria este forma intelectuală sub care o cultură îşi hotărăşte de una singură sensul trecutului său.”

Nici metoda ştiințifică a lui Ranke, nici abordarea interpretativă a lui Spengler nu ne vor ajuta să clarificăm evenimentele istorice care au avut loc în al doilea mileniu î.Ch. În Asia Mică. Imaginea pe care o avem despre acea perioadă este încă mult prea sumară, viziunile noastre sunt încă prea neclare.

Arheologii au descoperit un material foarte bogat, dar golurile sunt încă enorme. Cu ceea ce are în prezent la îndemână, istoricul poate, în cel mai bun caz, să asambleze o istorie a regilor hitiți şi a războaielor purtate de aceştia. Regii şi războaiele sunt foarte bune, dar secolul al XIX-lea ne-a învățat să căutăm şi altceva: modul



Boghazköy (Hattuşaş)

de viață al unei civilizații, istoria sa culturală. În acest domeniu, se pare că hitiții nu ne oferă prea multe. Bineînțeles, se pot trage unele concluzii despre religia, legile, arta şi obiceiurile Regatului Hitit din textele de pe tăblițele din lut care se referă la anumite subiecte. Orice cultură antică ne dezvăluie ceva despre ea însăşi în acest mod. Dar cultura hitită rămâne în multe privințe un mister, pentru că nu s-a putut distinge nicio dezvoltare organică, niciun stil şi caracter propriu de

necontestat. Cum vom vedea mai încolo, însă, chiar aceste obstacole îi oferă unui istoric îndrăzneț şi curajos o serie de oportunități extraordinare.

În 1834, Texier a ajuns în fața ruinelor de la Boghazköy, sau Hattuşaş cum o vom numi de acum încolo, utilizând denumirea istorică. În 1907, Winckler a demonstrat că Hattuşaş fusese capitala Imperiului Hitit. La nouăsprezece secole *după* moartea lui Christos, a început cercetarea istoriei hitite. După citirea tăblițelor din lut, s-a dovedit că imperiul se născuse la Hattuşaş cu aproximativ nouăsprezece secole *înainte* de moartea lui Christos. Este deci potrivit să ne începem relatarea despre istoria hitită cu povestea oraşului Hattuşaş.

Aceasta a început cu un blestem!

„L-am luat cu asalt noaptea”, a declarat bombastic regele, „şi pe locul lui am semănat buruieni”. Şi continuă: „Cine va fi rege după mine şi va ridica din nou Hattuşaş, pe acela să-l pedepsească zeul hitit al furtunii!”

Aceste cuvinte fac parte dintr-o inscripție lungă de pe zidurile unui templu, scrisă într-o formă veche a limbii hitite. Ele au fost rostite de regele Anittas din Kuşara, care l-a înfrânt pe prințişorul local ce domnea peste fortăreața de la Hattuşaş şi a distrus oraşul din temelii. Blestemul lui n-a fost băgat în seamă. Cândva în preajma anului 1800 î.Ch., Hattuşaş a fost reconstruită de un alt

domnitor, care a făcut-o mai măreață şi mai frumoasă decât înainte.

Nu ştim prea multe despre gloria şi decăderea numeroaselor triburi şi popoare care ocupau Asia Mică, Siria şi Mesopotamia în acele vremuri. Imperiul Babilonian al lui Sargon (în jurul anului 2300 î.Ch.) decăzuse de mult; influența asirienilor în Asia Mică scădea continuu. Oraşe-stat şi regate minuscule se războiau între ele cu mai mult sau mai puțin succes; se formau alianțe; ici-colo, apăreau unele *ententes cordiales* (antante cordiale) sortite unei vieți scurte. Dar din câte ştim nu au existat concentrări importante de putere.

Această situație s-a schimbat, însă, o dată cu pătrunderea hitiților dinspre nord. Au venit din nord-est sau din nord-vest? Nu ştim, aşa cum nu ştim nici care era numele lor adevărat (vezi capitolul 5). Dar în orice caz, erau indo-europeni. Fără îndoială, armata lor nu număra mai mult de câteva mii de oameni. Dar s-au dovedit a fi mai inteligenți şi mai rezistenți decât băştinaşii, proto-hitiții. Din momentul în care au apărut pe scenă, au arătat o rară combinație de viclenie politică şi forță militară. Se pare că erau atât de puternici, încât nimeni nu le-a opus cu adevărat rezistență. Au cucerit regiunea şi, după toate aparențele, au fost suficient de înțelepți ca să nu-i transforme pe învinşi în sclavi. Şi-au câştigat, în schimb, loialitatea noilor lor supuşi.

Ciudat este faptul că primii regi hitiți au ținut să

îşi lege originile de dinastia Kuşara, de acelaşi rege Anittas care distrusese Hattuşaş şi proferase un blestem asupra celui ce ar îndrăzni să reconstruiască oraşul. Nu am şti prea multe în prezent despre primii regi hitiți, dacă un conducător, care a trăit la circa o sută cincizeci de ani după cucerire, nu ar fi scris o prefață istorică la edictele sale, pentru a-şi justifica propriile inovații. Acest rege, pe numele său Telepinus, menționează trei domnitori ca fondatori ai regatului: Labarnas, Hattusilis I şi Mursilis I.



Stelă regală găsită la Biredjik

Numele Labarnas (Tabarnas) a căpătat ulterior înțelesul de „rege”, într-atât a fost asociat purtătorul său cu noțiunea de măreție, aşa cum, mulți ani mai târziu, numele lui Cezar a dat naştere titlurilor imperiale de țar, kaiser şi aşa mai departe. Dacă puținele informații pe care le

deținem sunt corecte, Labarnas a fost fondatorul primului Imperiu Hitit. „Iar țara era mică...”, ne spune unul din texte. „Oriunde intra pe câmpul de bătălie, brațul lui puternic îi învingea pe duşmani”, spune un altul. A unit oraşele-stat şi regatele minuscule într-o nouă entitate politică, i-a extins granițele în vest şi sfera de influență în sud şi în nord, poate până la malul Mării Negre şi al Mării Mediterane. Există unele informații care ne lasă să credem că a fost primul care a stabilizat instituția monarhiei, instituind un oarecare grad de regularitate a succesiunii. În orice caz, Labarnas a fost cel care a introdus dreptul regelui de a-şi numi succesorul.

Fiul său, Hattusilis I (1650–1620 î.Ch.), a continuat opera începută de tatăl său. A înaintat în sud înspre Alep, pentru a crea un stat-tampon care să-i protejeze imperiul. Cei mai periculoşi duşmani îl încolțeau însă pe la spate. Întors acasă bolnav după campania din Alep, şi-a scris testamentul, care e în acelaşi timp o elegie despre propriile suferințe. Este un document unic în literatura timpurie a lumii. Lamentările regelui de pe patul de moarte ating intensitatea poeziei:

Aşa vorbeşte Marele Rege, Tabarnas, către adunare şi sfatul dregătorilor:

Am căzut bolnav. Vi l-am înfățişat pe băiatul Labarnas şi am spus:

„El se va sui pe tron.”

Eu, regele, l-am numit fiul meu, l-am îmbrățișat

L-am crescut şi l-am răsfățat. Dar priviți! cum s-a purtat

Băiatul cât am zăcut eu la pat. Întrece orice închipuire!

N-a vărsat o lacrimă, n-a arătat pic de milă.

E rece şi fără inimă.

Atunci eu, regele, l-am chemat la căpătâiul meu.

Ei bine! Pot să-l mai socotesc şi mai departe pe un nepot, fiul meu?

N-a ascultat niciodată de cuvintele regelui. În schimb, a ascultat de cuvintele maică-sii, vipera aceea.

Frați şi surori l-au sfătuit rău, din nou şi din nou.

Sfaturile lor le-a ascultat. Eu, regele, am aflat însă totul.

Fie: La război voi răspunde cu război!

Dar de ajuns! Acesta nu mai e fiul meu! Atunci, maică-sa a mugit ca o vacă:

„Au arvunit pântecele din trupul meu viu. Pe el l-au distrus

Iar tu vrei chiar să-l omori!” Dar eu, regele, i-am făcut vreodată vreun rău?

Nu l-am făcut preot?

Întotdeauna l-am prețuit mai mult ca pe ceilalți; întotdeauna m-am gândit

numai la binele lui. Dar el niciodată

Nu a îndeplinit cu drag dorințele regelui său. Atunci cum ar putea,

Dacă ar fi după dorința lui,

Să iubească Hattuşaş?

Regele, aflat în pragul morţii, propune un nou succesor care să îl înlocuiască pe moştenitorul cel neascultător: nepotul său Mursilis. Dă ordine pentru pedepsirea moştenitorului său fără suflet şi a surorii sale, reducându-le venitul şi exilându-i pe una din proprietăţi, pe care nu au voie să o părăsească. Face, de asemenea, câteva observaţii generale privind educaţia potrivită pentru prinţi şi îi dă câteva sfaturi proaspăt alesului succesor. Chiar dacă tânărul urmează să trăiască la curte, el trebuie să ducă o viaţă modestă, cu apă şi pâine. Şi să aştepte bătrâneţea pentru a trece la vin. „Atunci, poţi bea după pofta inimii."

Acest document emoţionant, care a fost scris în jurul anului 1620 î.Ch., pune o problemă deosebită. Ar fi putut o asemenea simplitate demnă şi un limbaj atât de puternic, alternarea aceasta artistică de pasaje narative şi dialog, de lamentări şi sfaturi, să fi apărut, după cum s-ar părea la prima vedere, de nicăieri? Dacă da, atunci am avea de-a face cu un miracol. Experienţa sugerează însă că acest testament al lui Hattusilis trebuie să fi fost punctul culminant al unei lungi dezvoltări a literaturii. În prezent nu avem nicio dovadă a unei astfel de dezvoltări literare în întregul Imperiu Hitit. Unul din cercetătorii contemporani ai culturii hitite, dr. Margarete Riemschneider, crede că testamentul se vroia întâi

de toate un document politic. Acest lucru parc puțin probabil, dacă ținem cont de concluziile extrem de personale. Însă în orice caz, teoria dr. Riemschneider nu ar explica decât conținutul testamentului, nu şi *forma* sa şlefuită.

Conform testamentului, unul din ultimele acte oficiale ale lui Hattusilis a fost numirea lui Mursilis ca succesor al său la tron, trecând peste capul ghinionistului său fiu născut primul. Acest nepot, Mursilis I (1620–1590 î.Ch.), a unit federația slăbită de oraşe-stat în primul *Imperiu* Hitit, creând o a treia mare putere în Orient, o putere care ținea piept Egiptului în sud-vest şi Babilonului în sud-est. După ce a cucerit Alepul, pe care înaintaşul său nu a reuşit să-l supună, a investit toate resursele imperiului într-un atac asupra Babilonului. Această idee era la fel de dramatică şi de nesăbuită ca şi invadarea Indiei de către Alexandru cel Mare, sau ca şi tentativele lui Carol al XII-lea şi ale lui Napoleon de a cuceri Rusia. Mursilis a cucerit Babilonul, dar evident că nu şi-a putut păstra controlul asupra unui oraş situat la aproape două mii de kilometri distanță de capitala sa de la Hattuşaş.

În 1590, la scurt timp după ce s-a întors din războiul împotriva Babilonului, Mursilis a fost asasinat de cumnatul său. Această dată este una din puținele puncte fixe din istoria hitită, deoarece corespunde cu data bine stabilită a căderii primei

dinastii babiloniene.

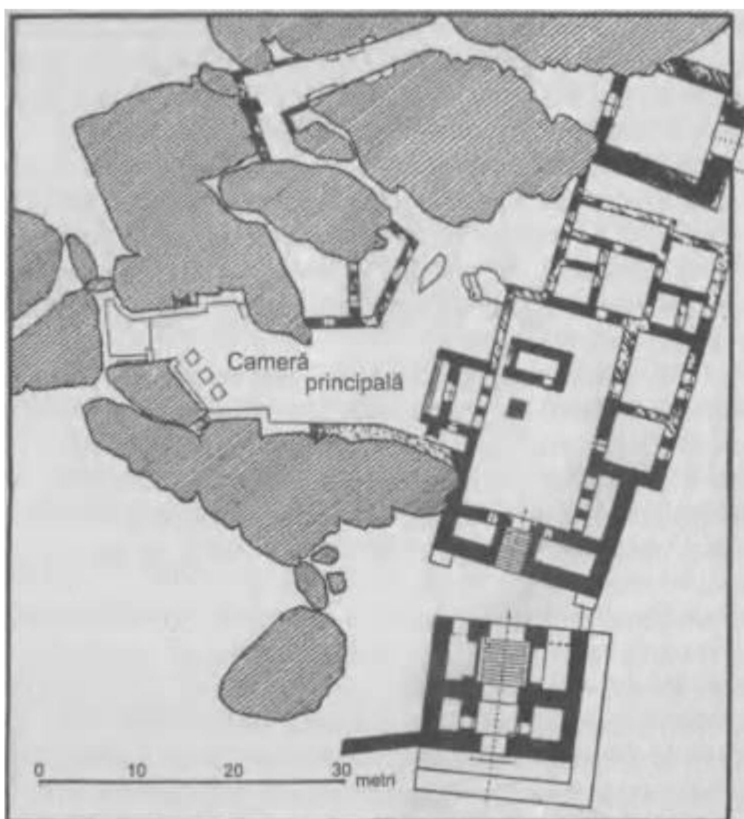
În spatele listei de nume cu rezonanțe sălbatice – Hantilis, Zidantas, Ammunas, Huzziyas – se ascund intrigi de curte şi lupte dinastice pentru putere, în rândul regilor, al nobilimii şi preoțimii. Sunt adevărate tragedii shakesperiene: Imperiul Hitit îşi avea propriii Hamlet, Machbet şi Richard al III-lea cu trei mii de ani înainte ca Bardul din Avon să-şi fi scris primele piese. Fratricide şi pariciduri decideau succesiunea pe tron; văduve ambițioase şi regenți avizi de putere conduceau în locul minorilor neputincioşi.

Bazele monarhiei fiind atât de şubrede, numai instituirea unei dinastii regale legitime putea reinstaura ordinea. Forțați de împrejurări, hitiților le-a venit ideea succesiunii ereditare la tron.

Se pare că Telepinus a fost cel care a venit cu acest concept politic vital. El a creat un fel de monarhie constituțională. Legea prevedea că tronul urma să fie moştenit de urmaşul de gen masculin din familie, dar *Pankus,* consiliul nobililor, a primit dreptul de a judeca actele regelui însuşi. Consiliul putea emite un avertisment, dacii îl suspecta pe rege de intenții criminale asupra uneia din rudele sale. Mai mult, consiliul îl putea condamna pe rege la moarte, dacă avea dovezi că acesta îşi omorâse un membru al familiei.

„Constituția” a reprezentat un progres important față de situația politică anterioară. Cum Telepinus

avea dreptul de a-şi întări autoritatea regală, funcțiile *Pankus*-ului erau limitate doar la intervenția în cazul în care regele



Planul templului în stâncă de la Yazilikaya, din apropiere de Boghazköy (Hattuşaş). Se mai pot vedea doar câteva rămăşițe ale fundației clădirilor din afara (dreapta) cavității din stâncă. Acest desen este o reconstituire a aşezării, din prima jumătate a secolului XIII î.C.

comitea o crimă Pe de altă parte, cum nu exista pretenția că regele ar fi fost de origine divină sau că ar fi primit puterea de la un zeu, statutul legal al acestuia era dat, în cele din urmă, de *Pankus*. Politologii ar trebui cu siguranță să investigheze această primă formă de monarhie constituțională.

Nu este surprinzător faptul că prima codificare a legislației hitite a avut loc în această perioadă, foarte probabil sub conducerea lui Telepinus însuşi. Cu siguranță, legile se bazau pe altele mai vechi. Erau, de asemenea, influențate în mare măsură de codurile babilonian şi asirian Erau însă diferite de restul codurilor legislative orientale prin blândețea sancțiunilor pe care le instituiau şi deoarece conțineau numeroase inovații juridice. Din acest punct de vedere, sunt demne de admirația noastră.

Din păcate, nu ştim prea multe despre felul în care erau puse în practică noile legi ale lui Telepinus. Timp de decenii, savanții au construit teorii care s-au dovedit a fi bazate pe o neînțelegere. Nimeni nu este vinovat de această neînțelegere. Este una din acele erori care se strecoară în orice ştiință nouă. În eroare era implicată o chestiune de cronologie, iar cronologia poate fi crucială pentru interpretarea datelor.

La un moment dat, istoricii l-au plasat pe Telepinus în perioada 1620–1600 î.Ch. Următorul set de texte a trebuit datat în jurul anului 1430 î.Ch. Din această cauză, istoricii s-au văzut în fața unui gol de circa două sute de ani, o perioadă despre care aparent nu se ştia nimic. Nu s-a găsit niciun document, nicio inscripție, niciun obiect care să aparțină acelor ani. Niciunde în altă parte în istoric nu au dispărut aşa două sute de ani, fără să lase nicio urmă.

Kurt Bittel, urmaşul lui Winckler pe şantierul de la Boghazköy, a întocmit un „Tabel al regilor hitiţi”, în care a lăsat pur şi simplu un loc gol în dreptul celor două sute de ani (din 1600–1400 î.Ch.). Albrecht Götze, unul din cei mai buni hititologi în viaţă, a fost pus în încurcătură de aceeaşi perioadă necunoscută, dar a promis că enigma va fi dezlegată în curând. „Deocamdată”, a spus el, „voi sugera doar că îl văd golul ca legat de o perioadă de vârf a puterii hurrite, atinsă în regatul Mitanni”. Götze a remarcat că materialul începea să apară din nou în jurul anului 1430 î.Ch. — „după o perioadă în care hitiţii au redevenit lipsiţi de importanţă în regiunea în cauză”.

Se poate ca într-adevăr aşa să se fi întâmplat? Se poate ca o putere mare, aliată în expansiune, să fi „redevenit lipsită de importanţă în regiunea în cauză” şi să fi rămas astfel timp de două sute de ani?

Să presupunem, de exemplu, că am şterge o perioadă echivalentă din istoria civilizaţiei occidentale; de pildă, între anii 1500–1700. În acest caz, nu ar mai exista perioada de tranziţie dintre evul mediu şi epoca modernă. Istoricii s-ar găsi în faţa a două culturi aparent diferite. Descoperirea Lumii Noi ar fi complet ştearsă din istorie; măreţia Spaniei; perioada de glorie a Portugaliei; întreaga eră barocă; reforma religioasă cu efectele sale profunde asupra tuturor aspectelor civilizaţiei noastre; începuturile ştiinţei

moderne în lucrările lui Giordano Bruno, Galilei, Tycho Brahe şi Johannes Kepler; filosofia critică a lui Hobbes, Spinoza şi Leibniz; naşterea dramaturgiei moderne în operele lui Shakespeare, Molière şi Calderon.

Ce sarcină dificilă pentru istorici, să completeze doar din ghicite posibilele evenimente din aceşti două sute de ani: să ne imaginăm că ultimele informații de care dispun datează de pe vremea lui Carol al V-lea şi că se află în fața unui gol total până la domnia lui Frederic cel Marc al Prusiei! Tocmai o astfel de problemă trebuiau hititologii să rezolve. Acele două sute de ani în care se părea că noaptea cea mai neagră se coborâse asupra Asiei Mici. Paginile lipsă, care păreau să fi fost smulse din istorie, i-au făcut să înainteze cele mai fanteziste presupuneri.

Toate teoriile lor s-au dovedit false.

În prezent, când enigma a fost dezlegată, soluția parc foarte simplă. Cu toate acestea, este uimitor că nimeni nu s-a gândit să supună *cronologia* stabilită a evenimentelor din Asia Mică unei investigații critice. Cu siguranță, cineva trebuie să fi ghicit, chiar dacă nu a reuşit să şi dovedească imediat, că se greşise de fapt întregul sistem de datare. Cu siguranță, cuiva trebuie să-i fi trecut prin minte că istoria unui popor nu poate sta în loc două sute de ani.

Pentru a înțelege cum a apărut această confuzie bizară, vom arunca o privire în domeniul

cronologiei.

Capitolul opt
Ştiința datării istorice

Cunoştințele pe care le au oamenii despre părinții, bunicii şi străbunicii lor – adică despre propriii strămoşi – sunt cea mai simplă, mai naturală şi în acelaşi timp cea mai elementară modalitate de calculare a timpului. Această metodă este folosită şi în zilele noastre de popoarele primitive, împreună cu amintirile legate de catastrofele naturale. În zonele rurale, chiar şi în prezent, oamenii vorbesc despre evenimente în genul: „Când bunicul era tânăr…”, „În anul uraganului…”, „În anul când au fost inundațiile…”.

În mod normal, deşi nu întotdeauna, când un popor îşi dezvoltă metode mai fiabile de calculare a timpului înseamnă că se află pe o treaptă superioară a progresului cultural. Egon Friedell, cel mai strălucit istoric al culturii din vremea noastră, ale cărui cărți, extrem de neştiințifice, au constituit o sursă de informare enormă pentru savanți, remarca o dată: „Cea mai puternică dorință a omului, visul său etern, este să aducă *cronologia* în lumea sa. După ce am supus timpul unei scheme de calcul, după ce l-am făcut inteligibil prin măsurători, ne iluzionăm că îl

putem controla, că ne aparține.”

Observarea cu precizie a schimbărilor anotimpurilor în cursul unui an este de obicei punctul de plecare pentru stabilirea astronomică detaliată a timpului în Egipt, belşugul cu care îi binecuvânta fluviul Nil pe localnici a stat la baza acestor observații, în Babilon, frica de forțele distrugătoare ale celor două râuri (Tigru şi Eufrat) a jucat acelaşi rol. În civilizația mayaşă din America Centrală, stabilirea marilor cicluri anuale a degenerat într-un adevărat terorism al calendarului, care a înlănțuit întreaga viață a oamenilor în cămaşa de forță a evenimentelor astronomice.

Cultura greacă, pe care în mod normal o plasăm deasupra restului culturilor din lumea antică, era deosebită în această privință, căci nu utiliză calculările precise ale timpului – cu excepția Jocurilor Olimpice. Grecii nu posedau, în general, simțul istoriei; ignorau datele şi puneau nepăsători laolaltă evenimente şi personaje din epoci diferite, rezultatul fiind o imensă confuzie, după cum se vede la Herodot.

Oswald Spengler comenta:

„Pentru că avem simțul istoriei, noi, moştenitorii culturii vest-europene, suntem excepția mai degrabă decât regula. Istoria universală este viziunea *noastră* asupra lumii, nu cea a «omenirii».” Adevărul acestei afirmații iese în evidență dacă ne gândim la babilonieni care, chiar

dacă aveau metode rafinate de calculare a timpului, nu au utilizat niciodată această tehnică în scopuri istorice.

Oricine se apleacă pentru prima oară asupra studiului istoriei antice trebuie să fie impresionat de modul pozitiv în care istoricii moderni datează evenimente care au avut loc cu mii de ani în urmă. Pe măsură ce-şi continuă studiul, uimirea sa va creşte, cu siguranță. Căci dacă examinăm sursele istorici antice, vedem cât de puține la număr, imprecise sau de-a dreptul false erau cronicile, chiar şi pe vremea când erau scrise. Şi pe cât au fost de puțin calitative la început, s-au deteriorat şi mai mult până au ajuns la noi: sunt pe jumătate distruse de timpul necruțător sau de neglijența şi nepăsarea oamenilor.

În realitate, cu cât ne adâncim mai mult în studiu, cu atât suntem mai puțin impresionați de datele care ne-au stârnit la început curiozitatea. Începem să vedem scheletul istoriei cronologice aşa cum este el de fapt: o structură pur ipotetică, şi încă una care riscă să se dezmembreze din toate încheieturile. Şubredă şi într-o rână, ne dă imaginea unei istorii ciudat de arbitrare, în timp ce instinctele noastre ne spun că civilizațiile antice trebuie să fi cunoscut o dezvoltare logică şi organică într-o oarecare măsură. Când ajungem la acest punct în studiul nostru, începem să ne îndoim de fiecare dată în parte!

Pentru a da un exemplu al lipsei de fiabilitate a

cronologici: cercetătorii, după investigații care au durat un secol, au fost nevoiți să schimbe data unificării Egiptului de către regele Menes, care a întemeiat prima dinastie egipteană, de la 5867 î.Ch. La 2900 î.Ch. Şi chiar şi această ultimă dată, considerată adevăratul început al istoriei Egiptului, nu a fost încă stabilită cu o certitudine care nu lasă loc de îndoială.

Aflând despre cele două secole care lipsesc din istoria hitită, încrederea noastră în istoria cronologică riscă să fie serios zdruncinată. Dar pe măsură ce înaintăm în investigații, ne recăpătăm respectul pentru realizările istoricilor, Aflăm că savanții au avut grijă să facă distincția între date „sigure” şi date „presupuse”. Şi descoperim că structura cronologică a istoriei antice se sprijină pe cel puțin câteva puncte solide. Câteva date-cheie, în jurul cărora sunt reunite alte date, pot fi stabilite aproape fără nicio eroare. Sunt „sigure”.

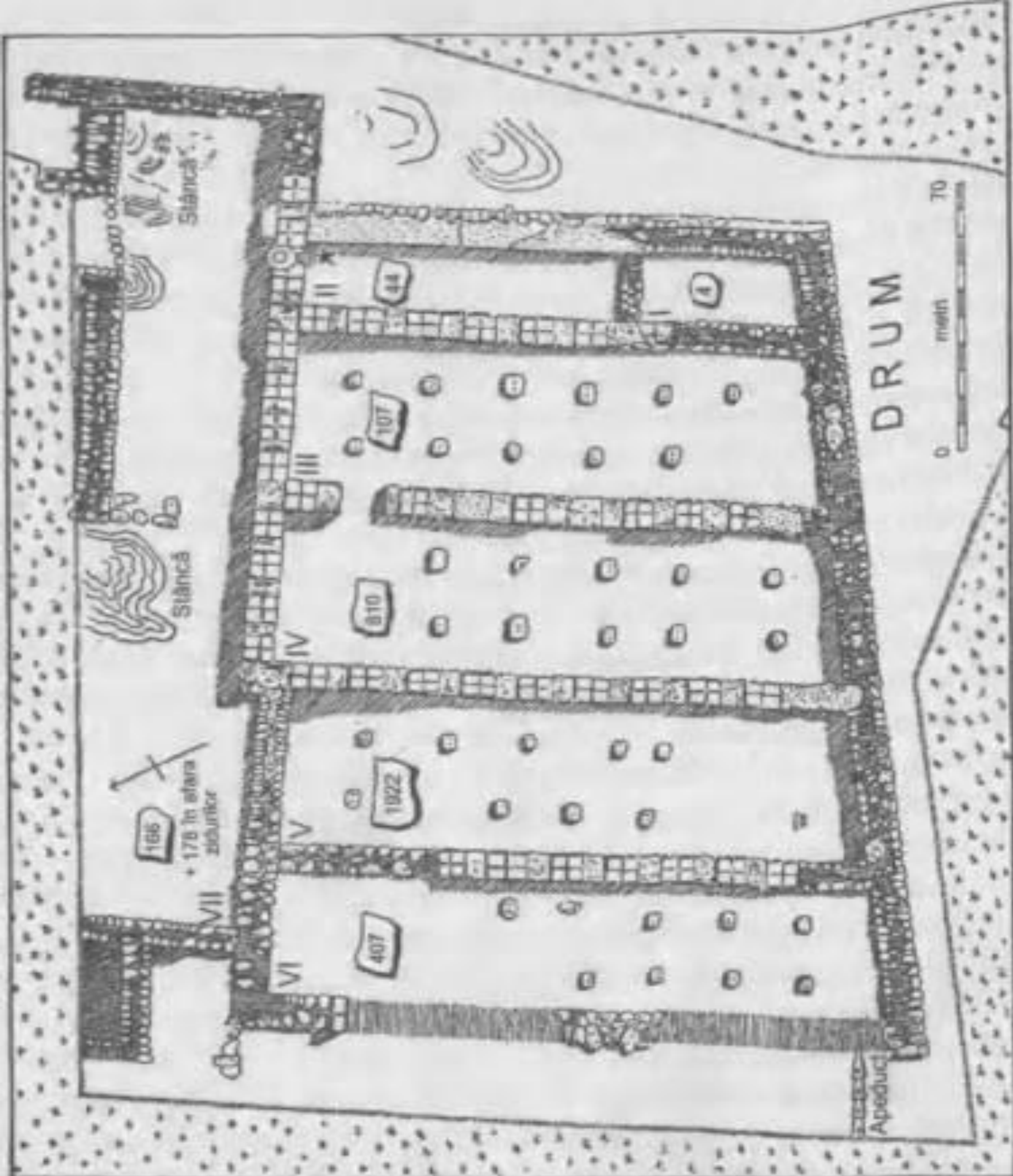
Cercetarea arheologică a început prin studierea materialului vizibil; doar ulterior s-a trecut la căutarea straturilor culturale profunde, ascunse sub fragmentele şi cioburile de la suprafață. În acelaşi fel, istoricul a început cu relatările bine scrise şi apoi a bâjbâit făcându-şi drum printre capitolele mai întunecate ale trecutului. De câte ori găsea legături directe cu evenimente greceşti, persane sau egiptene târzii, putea introduce aceste date noi în tabelul său cronologic. Savanții cunosc până în prezent, destul de bine,

evenimentele importante din primele câteva mii de ani înainte de Christos, care au fost datate în mod satisfăcător.

Cu cât înaintăm mai mult în trecut, însă, cu atât mai fragile devin legăturile cu evenimentele cunoscute. Sursele înseşi sunt mai puține, iar informațiile mai rare. Şi mai rău, sursele devin tot mai vagi. Cronicile se transformă în mituri, în saga narative, în poveşti fantastice despre împărați şi zei. Pentru al doilea mileniu î.Ch., savanții recunosc posibile erori de decenii în datările lor cronologice; în al treilea mileniu, estimările lor ar putea fi greşite cu câteva secole.

După descifrarea scrierii cuneiforme, primele puncte de plecare au fost furnizate de listele cu regi, cu date şi de alte liste, cronici şi inscripții regale.

Numim „liste cu regi” acele tabele care cuprind numele regilor şi numărul de ani în care au



Planul „Clădirii A" de la Boghazköy (Hattuşaş). Aici, Bittel a găsit în 1931 noi tăbliţe din lut. Numerele redate cu cifre arabe din fiecare din cele şapte încăperi reprezintă numărul tăbliţelor găsite şi indică faptul că încăperile IV, V şi VI erau folosite pentru depozitarea arhivelor. Asteriscul din încăperea II arată locul unde a fost descoperit unul din puţinele morminte localizate până în prezent la Boghazköy.

domnit aceştia. Cea mai veche listă de acest fel găsită în Asia Mică este o stâncă de formă cubică, de douăzeci de centimetri, pe care sunt enumerați „proto-regii”, conducătorii mitici care au domnit între Creație şi Potop. Acest tabel se întinde până în timpuri istorice: până înainte de începutul celui de-al doilea mileniu î C.

Lista, pe care savanții o numesc „Lista babiloniană a vechilor regi WB 444”, este completată de alte două liste, denumite „A” şi „B”. Cu ajutorul acestora, cu ajutorul „Listei regilor asirieni” găsite la Khorsabad în iarna 1932–1933 şi cu ajutorul mai multor fragmente de liste ale unor dinastii ulterioare, cronologia poate fi adusă până în primul mileniu î.Ch., punct începând de la care există suficiente informații din alte surse care facilitează datarea exactă.

Auzind despre existența unor astfel de liste de domnitori relativ continue, care indică lungimea fiecărei domnii în parte şi menționează pe alocuri şi unele evenimente majore, ne-am putea gândi că datarea cronologică nu ar trebui să pună nicio problemă. Dacă aruncăm o privire pe o asemenea listă însă, suntem repede dezamăgiți. „WB 444”, de exemplu, începe cu regii care au domnit înaintea Potopului.

Când puterea regală a coborât din Ceruri,
regatul era în Eridu.
În Eridu Alulim era rege.

28.800 de ani a domnit.
Alalgar a domnit 36.000 de ani.
Doi regi -
64.800 de ani au domnit.
Eridu a fost detronat;
regatul a trecut în Bad-tibira.
În Bad-tibira En-men-lu-anna
a domnii 43.200 de ani.
En-men-gal-anna
a domnit 28.800 de ani.
Zeul Dumuzi, păstorul, a domnit
36.000 de ani.

Şi aşa mai departe.
Iată cum începe „Lista B a regilor babilonieni”:

Sumu-abi, rege		*15 ani*
Sumu-la-il		*35 ani*
Sabu	*fiul lui*	*14 ani*
Apil-Sin	*fiul lui*	*18 ani*
Sin-muballit	*fiul lui*	*30 ani*
Hammurabi	*ful lui*	*55 ani*
Samsu-iluna	*fiul lui*	*35 ani*

Şi aşa mai departe.
Nu e necesar să discutăm aici longevitatea remarcabilă a regilor dinaintea Potopului. Este evident că pentru scopurile actuale, acest aspect al listei nu are nicio valoare istorică, chiar dacă este posibil ca într-o zi arheologia să verifice

existența acestor domnitori. În acel moment, e foarte probabil ca domniile lor să se dovedească cu câțiva ani mai scurte decât reiese din listă.

Aceste exemple sunt suficiente pentru a demonstra fără niciun punct istoric fix de referință că listele cu regi nu le oferă cercetătorilor mai mult decât o înşiruire. Cu alte cuvinte, este evident din „Lista cu regi B” că Sumu-la-il a domnit treizeci şi cinci de ani după regele Sumu-abi, care a stat pe tron doar cincisprezece ani. Dar când şi-a început Sumu-la-il domnia nu reiese de nici unde din listă.

Dar asta nu e cea mai mare problemă. Arheologii şi istoricii ar fi încântați dacă ar putea cel puțin să se bazeze pe ordinea urcării pe tron. Dar acest lucru nu este posibil. Autorii listelor babiloniene au omis cu seninătate regi pe care i-au considerat lipsiți de importanță. Sau au copiat greşit. Sau au luat dinastii care au domnit în acelaşi timp şi le-au enumerat una sub alta, în loc de a le menționa una lângă alta.

Un document din timpul domniei regelui Sargon I (în jurul anului 2350 î. C), de pildă, susținea că nu mai puțin de 350 de regi au condus ținutul Assur înaintea acestuia – o afirmație total neplauzibilă, care totuşi a stat la baza unor confuzii enorme. Savanții au descoperit în cele din urmă unde se afla greşeala: copistul pusese pur şi simplu la un loc mai multe liste cu regi diferite.

Explorând labirinturile cronologiei, savanții pot uneori să se folosească de „listele cu date şi

eponimi”. Între domniile lui Sargon I şi Hammurabi (timp de aproape 700 de ani), babilonienii au avut obiceiul de a da nume anilor şi de a întocmi cataloage cu aceste nume. Pare simplu, dar anticii şi-au îngreunat sarcina şi au făcut lucrurile la fel de dificile şi pentru noi.

Datele adevărate, care citează un an anume, sau o lună sau zi din acel an, se găsesc foarte rar. Scribii babilonieni denumeau un an după un eveniment important care avusese loc în anul anterior: pentru noi, o procedură ilogică, dar care s-a practicat multă vreme şi în Egipt, în timpul Vechiului Regat. Evenimentul acesta poate fi o victorie militară, ridicarea unui templu, numirea unui înalt funcționar sau a unui general. Cel mai important eveniment este, bineînțeles, venirea pe tron a unui nou rege.

Savanții şi-au dat în curând seama că aceste liste conțineau o capcană. Obiceiul era ca începutul unei domnii să se calculeze în mod oficial din timpul Festivalului Anului Nou; perioada dintre schimbarea efectivă a conducătorului şi sfârşitul anului era inclusă în domnia fostului rege. Nu se putea şti însă dacă a fost urmată metoda tradițională de calculare sau nu. Mai mult, denumirile anilor erau adeseori schimbate pentru a face pe plac capriciilor unui rege, sau pentru a falsifica intenționat istoria, sau din orice alt motiv. În fine, scribii aveau obiceiul să prescurteze numele, distorsionându-le adeseori

astfel încât nu mai puteau fi recunoscute. Sau în alte cazuri citau din memorie şi făceau greşeli.

Din toate acestea reiese clar că stabilirea unei scheme cronologice a istorici antice nu era o sarcină uşoară. Existau însă şi alte complicații. „Listele cu eponimi”, în care anul era numit după un înalt funcționar, un general sau un rege mai degrabă decât după un eveniment, puneau la fel de multe probleme. (Întâmplător, aceeaşi metodă a fost folosită mult mai târziu în Grecia). Asirienii foloseau de mult acest principiu pentru a denumi anii Dar la fel ca în cazul listelor cu date, existau numeroase abateri iraționale de la normă.

În ciuda acestei inconstanțe înnebunitoare, au putut fi făcute şi unele progrese. Comparând în mod sistematic, savanții au recunoscut perioadele lipsă, au depistat greşelile şi din când în când au reuşit să stabilească o relație temporală între un eveniment şi un personaj anume. Însă nu s-a putut obține niciun punct istoric fix.

Situația a început să devină mai promițătoare o dată cu descifrarea şi supunerea la studii intensive a „cronicilor”. Aceste cronici nu pot fi comparate cu cronicile noastre din evul mediu. În textele noastre medievale avem de-a face cu un simț al istoriei care se trezeşte încet în mintea autorilor lor. Cele din Orientul Apropiat (cu excepția câtorva cronici hitite) nu erau mai mult decât nişte tentative de a grupa evenimentele importante în jurul unor persoane de vază.

Povestea se scria la multă vreme după evenimentul în cauză; ignoranța naratorului, inadvertențele relatărilor şi aberațiile tradiției îşi făceau toate loc în text. Cronicarii păstrau ceea ce cunoşteau; nu tăceau niciun efort pentru a completa ceea ce nu ştiau dar ar fi putut afla. Aranjau evenimentele într-o ordine proprie. Cronicarii aveau obiceiul să copieze pasaje din predecesorii lor, să „îndulcească” pasajele mai spinoase pentru a le face pe gustul lor, să adauge anecdote pe care le ştiau de la străbunici şi să lase moştenire această versiune trunchiată a istoriei următorului cronicar, care o trata în acelaşi fel. Cea mai importantă dintre cronicile babiloniene ne-a parvenit într-o astfel de „copie a unor copii” scrisă în epoca lui Cirus cel Mare (în jurul anului 550 î.Ch.). Versiunea originală trebuie să fi fost extrem de veche, dar nu se ştie exact de când datează.

Ciudat, dar un savant din zilele noastre poate examina surse care erau inaccesibile pentru un cronicar babilonian care locuia în provincie. Pe baza acestor informații, savantul poate sublinia greşelile unui cronicar dispărut cu peste trei mii de ani în urmă. „Nu, ştim de unde şi-a obținut materialul autorul «Cronicii K»”, scrie un astfel de istoric contemporan, „dar ar fi putut adăuga multe lucruri la secțiunea despre Sargon şi dinastia lui dacă ar fi folosit inscripțiile deja adunate în Biblioteca Templului de la Nippur”.

O completare şi adeseori confirmare a acestor cronici sunt „inscripțiile regale”, acele relatări pe care regii le ciopleau în stâncă sau le coceau în lut, pentru ca posteritatea să afle marile realizări din timpul domniei lor. Aceste inscripții trebuie însă evaluate cu cea mai mare grijă. Conținutul


Statuetă din bronz

lor nu este doar nedemn de încredere: ele sunt adeseori nişte minciuni sfruntate. Regii orientali erau de cele mai multe ori nişte tirani, întotdeauna nişte despoți. Încă de la începuturile istoriei, aceşti domnitori şi-au făcut un obicei din a decide ei înşişi care era adevărul. Nici măcar nu erau nevoiți să se laude singuri; pentru că însăşi existența lor

este considerată supraumană, li se atribuiau fapte supraumane. Este absurd să ne imaginăm că regii orientali erau autorii inscripțiilor lor, doar pentru că textele lor începeau întotdeauna cu: „Eu, Marele Rege...”. Despoții nu au nevoie să îşi scrie singuri elogiile. Când Hitler se afla la apogeul puterii sale, existau multe persoane lucide care şi-au dat seama că sfârşitul se zărea deja la orizont, dar şi sute de mii de oameni care îl ridicau în slăvi pe „cel mai mare general din istorie”, „Führer-ul trimis din Ceruri”, deşi nimeni nu îi obliga să facă acest lucru. Hitler nu a trebuit să-şi comande panegiricul; acoliții săi i l-au servit din proprie inițiativă.

Cu toate acestea, chiar şi inscripțiile regale contribuie într-o oarecare măsură la cronologie, deoarece fac legătura între anumite evenimente şi anumite persoane. Există o mare probabilitate ca cel puțin relația să fie corectă, chiar dacă modul de prezentare este fals.

Acestea sunt deci relatările din care adunăm cât mai multe informații putem despre istoria Orientului Apropiat. Avem, în plus, un text foarte modest care a fost descoperit în secolul al XIX-lea în faimoasa bibliotecă cu tăblițe din lut a lui Assurbanipal, de la Ninive. În cuvinte simple şi clare, acest text vorbeşte despre războaiele dintre Asiria şi Babilonia şi descrie pacea prin care a fost încheiat fiecare război. Altfel spus, textul sincronizează istoria asiriană cu cea babiloniană.

Textul respectiv era de o valoare nepreţuită, deoarece le oferea savanţilor *paisprezece* sincronizări. „Sincronismul” este cuvântul magic, acel „deschide-te, Sesame” care a deschis în cele din urmă intrarea în peşterile întunecate şi bogate ale trecutului.

Timp de o sută de ani, cu o răbdare şi o minuţiozitate fără sfârşit, savanţii s-au străduit să stabilească aceste sincronisme. Asemeni unor marinari în ape înşelătoare, nu vedeau decât câteva luminiţe şi nu ştiau dacă să îndrăznească să aibă încredere în ele. Ajutaţi doar de o mână de date de bază, au încercat să întocmească un sistem de coordonate care să acopere peste două mii de ani de istorie antică. Mii de lucrări au fost scrise pentru a trata probleme incredibil de minoic. Pentru cronologia generală, însă, există extrem de puţine studii exhaustive; chiar şi tabelele cronologice sunt foarte rare. Nici nu e de mirare, căci oricine publica un tabel se expunea unor asemenea critici nemiloase încât a doua oară se abţinea şi ţinea pentru el supoziţiile fanteziste.

Acest dureros proces de comparare a datelor nu ar fi dus la niciun rezultat dacă cercetările nu ar fi depăşit în cele din urmă graniţele istoriei babiloniano-asiriene. O sursă evidentă de materiale suplimentare era Biblia: care este în aceeaşi măsură o cronică şi o carte religioasă. Dar s-a dovedit în curând că în tabelele istorice ale

egiptologilor se găsea o şi mai buna scară de comparație. De fapt, cercetătorii Egiptului au fost primii care le-au furnizat celor ce studiau Ținutul celor Două Râuri (Mesopotamia – n. ed. rom.) câteva *puncte fixe.*

Egiptologii au avut o muncă mult mai uşoară. Materialul pe care îl aveau la dispoziție era incomparabil mai bogat. Expedițiile arheologice din Egipt au scos la iveală o „pradă” super-abundentă: timp de decenii, savanții au descoperit la suprafața solului material pe care colegii lor din Mesopotamia trebuiau să-l selecteze cu grijă din molozul adunat timp de milenii. În marca relatare istorică a preotului egiptean Manethon *(circa* 280 î.Ch.), egiptologii au găsit o prezentare cronologică care se întindea de la Menes, fondatorul statului egiptean, până la cucerirea Egiptului de către Artaxerxes al III-lea, regele perşilor, în 343 î.Ch. În ciuda defectelor sale, această „istorie” le-a furnizat o bază cronologică solidă. Mai mult, listele cu regi egipteni erau incomparabil mai clare şi mai detaliate decât cele găsite în Mesopotamia. Inscripțiile regale egiptene erau aproape prea bogate în informații. Dar darul unic pe care l-a făcut Egiptul istoricilor antichității a fost calendarul egiptean.

Acest calendar era neprețuit pentru că era relativ uşor de înțeles şi aproape identic cu calendarul iulian care a continuat să fie folosit în Occident până în secolul VI d.Ch. Cu ajutorul acestui

calendar, savanții au obținut primele puncte fixe din istoria antică a Orientului Apropiat.

Deoarece revărsarea Nilului aducea cu ea în fiecare an binecuvântatele aluviuni prevestitoare de recolte bogate, egiptenii calculau în mod evident timpul în funcție de „anul Nilului”. Foarte devreme în istoria Egiptului, preoții au observat că acest an al Nilului coincidea cu mişcarea de revoluție anuală a stelei fixe Sirius, pe care egiptenii o numeau Sothis şi pe care o venerau sub forma zeiței Isis.

Conform calculelor astronomice moderne, un an Sothis corespunde aproape întru totul unui an solar. Egiptologii au colaborat cu astronomi şi cu matematicieni şi au efectuat o serie de calcule extrem de detaliate, pentru a descoperi marja precisă de eroare. S-a ajuns la concluzia că 1.461 de ani egipteni erau echivalentul a 1.460 de ani solari iulieni, iar această descoperire s-a dovedit extrem de fructuoasă pentru cronologic. Arheologii puteau acum utiliza „Perioada Sothis” pentru a stabili cu o certitudine absolută puncte de referință fixe.

Un scriitor roman pe numele său Censorinus a furnizat primul punct fix. El a descris sfârşitul unei Perioade Sothis cu atâta precizie, încât astronomii, calculând ascensiunea lui Sirius, au putut să determine anul ca fiind 137 d.Ch. Din această dată era suficient acum să se scadă alte

Perioade Sothis de 1.460 de ani iulieni pentru a se stabili noi puncte fixe Matematicienii erau pregătiţi să îşi continue calculele la nesfârşit, dar arheologii i-au oprit la a patra perioadă; săpăturile lor nu scoseseră la iveală dovezi ale existenţei unei civilizaţii atât de timpurii. Următoarea dată stabilită în acest fel a fost 19 iulie 237 î.Ch. (pe stilul vechi, adică conform calendarului iulian). Datarea se baza pe o inscripţie, „Decretul Canopus", în care se menţiona „ridicarea lui Sothis". Un papirus denumit după Georg Ebers, romancier şi egiptolog, a oferit data începutului celei de-a opta dinastii, plecând de la alt papirus, astronomii au putut fixa începutul celei de-a douăsprezecea dinastii. Acum listele cu regi, care înregistrau duratele diferitelor domnii, au căpătat brusc un înţeles. Au putut fi stabilite tot mai multe date, în interiorul cadrului deja fixat. Asirologii au profitat şi ei de acest lucru: scrisori, tratate şi relatări ale războaielor cu Egiptul puteau fi datate de acum încolo.

Se făcuse un prim pas extraordinar. Cu mândrie, marele istoric german Eduard Meyer, în a sa *Cronologie egipteană* (1904–1908), a calculat *„cea mai veche dată din istoria lumii: 19 iulie 4241 î.Ch."*. Ulterior s-a descoperit că aşa-numita calculare a Perioadelor Sothis, deşi minunat de exactă până în al doilea mileniu î.Ch., nu mai era atât de fiabilă pentru timpurile mai vechi. În tratate lungi şi complexe, matematicienii au

explicat de ce, iar majoritatea egiptologilor au ajuns în prezent să le accepte argumentele.

Această evoluție a însemnat o lovitură puternică în special pentru asirologi. Întreaga cronologie a Orientului Apropiat era încă o dată aruncată într-o stare de confuzie deplină.

Trebuie să ne întoarcem acum la întrebarea care ne-a adus la subiectul cronologici. Ce se întâmplase cu cei două sute de ani care lipseau?

Chiar dacă schema cronologică a istoriei babiloniano-asiriene a fost reconstituită destul de bine, o mare problemă a rămas nerezolvată până nu de mult. Este vorba despre plasarea în timp a regelui Hammurabi. Datele domniilor unor regi mai puțin importanți din al doilea mileniu î.Ch. Fuseseră deja stabilite. Numai Hammurabi a rămas neancorat în timp. În ciuda inteligenței şi a ingeniozității de care au dat dovadă, arheologii nu au reuşit să îl plaseze pe marele rege legiuitor, fără nicio îndoială cel mai important dintre monarhii care au domnit între Tigru şi Eufrat.

Savanții au considerat că erau îndreptățiți să presupună anumite sincronisme. Au calculat încă o dată şi încă o dată anii de domnie din listele cu regi. Au reexaminat straturile arheologice. S-au consultat cu experții în istoria comparativă a artei, acei profesionişti care pot scoate un volum întreg dintr-un fragment de ceramică sau dintr-o bucată de sculptură. Iarăşi şi iarăşi ajungeau la secolul

XIX sau XX î.Ch. După toate probabilităţile, această dată timpurie era cea corectă; nu exista nicio dovadă care să fi indicat că Hammurabi ar fi putut trăi mai târziu, într-o perioadă mai apropiată de a noastră.

Exista însă o informaţie pe care nimeni nu a considerat-o importantă. Era un document juridic, datat în „al zecelea an al lui Hammurabi”, în care se făcea un jurământ în numele lui „Marduk, Hammurabi şi Şamşi-Adad”.

Marduk era zeul suprem, Hammurabi, legiuitorul babilonian. Dar Şamşi-Adad era un rege asirian care, conform tuturor celorlalte documente, nu avea cum să fi trăit în vremea lui Hammurabi, ci trebuie să fi trăit cu două secole mai devreme. S-a considerat prin urmare că exprimarea din jurământ era o formulă tradiţională; nimeni nu a tras concluzia că Hammurabi şi Şamşi-Adad ar fi putut de fapt să fie contemporani. Şi deoarece această posibilitate a fost neglijată, două sute de ani au fost „pierduţi”.

Printre cronologiile din Egiptul antic şi din Mesopotamia, savanţii au putut manipula informaţiile pe care le deţineau astfel încât să îl încadreze pe Hammurabi undeva – existau suficiente dinastii şi suficienţi regi cu care se putea jongla. Dar cum documentele hitite erau mult mai puţine la număr şi listele cu regi lipseau din păcate, astfel de manipulări nu erau posibile. Cele două secole lipseau pur şi simplu.

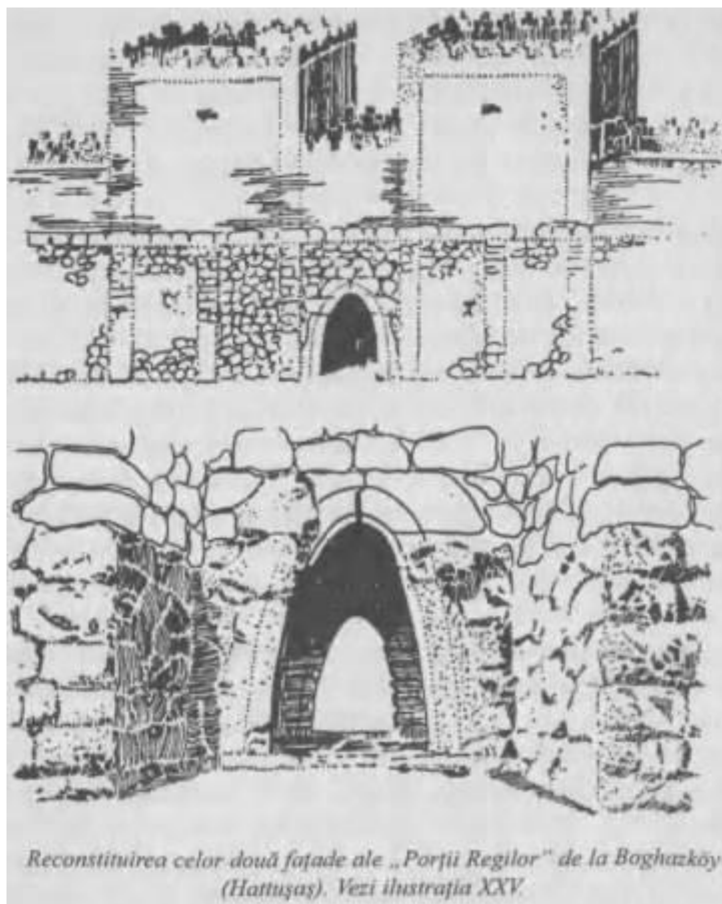
Treptat, prin urmare, a devenit evident faptul că cronologia încercată şi testată deja se cerea revizuită. Weidner, asirologul german, a propus datarea domniei lui Hammurabi între anii 1955–1913 î.Ch. În 1938, arheologul american Albright a sugerat perioada 1868–1826; în 1940, savantul german Ungnad a insistat asupra perioadei 1801–1759. Toate aceste supoziții erau greşite. Erau necesare dovezi, sub forma unui sincronism definitiv. Acesta a fost furnizat în cele din urmă de săpături.

În anii 1930, un locotenent francez se afla în misiune în apropiere de Tell Harin, la granița dintre Siria şi Irak. A observat un grup de beduini care adunau bolovani uriaşi. I-a întrebat ce intenționau să facă cu ei? I-au explicat că bolovanii serveau la protejarea mormântului unui tovarăş împotriva raidurilor nocturne ale animalelor de pradă. În cursul discuției cu locotenentul, băştinaşii au menționat că descoperiseră o piatră extrem de mare având forma unui om, dar fără cap.

Locotenentul a raportat descoperirea. Ca urmare, în 1933, primul curator al muzeelor din Franța, profesorul Andre Parrot, a sosit la Tell Hariri pentru a face săpături, La 23 ianuarie 1933, chiar la începutul lucrărilor, şi-a dat seama, din inscripțiile de pe o statuetă, că se afla pe locul „Oraşului Regal Mari”, „al zecelea după Potop”.

Timp de aproximativ douăzeci de ani, Parrot a săpat la Mari – „cu excepția unei întreruperi neplăcute din timpul celui de-al doilea război mondial”, observă el. A scos la iveală ruine peste care trecuseră trei mii de ani de civilizație umană. Cea mai interesantă descoperire a sa au fost arhivele de stat ale regilor din Mari, care conțineau circa *douăzeci de mii* de inscripții pe tăblițe din lut. Aici se aflau scrisori şi tratate, rapoarte şi testamente, cronici şi poveşti ale vieții de zi cu zi. Printre acestea se numără şi amuzanta şi bizara poveste a „Leului de pe acoperiş”. Pentru a o înțelege, trebuie să ştim că în acele timpuri, vânătoarea de lei era un privilegiu rezervat regilor.

„Zice Jakim-Addad, servitorul domniei tale: Am scris nu de mult Stăpânului meu cu următoarele cuvinte: «Un leu a fost prins pe terasa de pe acoperişul casei lui Akkara. Dacă leul trebuie să rămână pe acoperiş până la sosirea Stăpânului



Reconstituirea celor două faţade ale „Porţii Regilor” de la Boghazköy (Hattuşaş). Vezi ilustraţia XXV.

meu, să-mi scrie Stăpânul meu acest lucru, şi dacă doreşte să îi trimit leul, să-mi scrie Stăpânul meu acest lucru.» Răspunsul Stăpânului meu întârzie, şi leul stă pe acoperiş de cinci zile întregi. I-am aruncat un câine şi un porc, şi mănâncă şi pâine. Am zis: «Acest leu poate provoca panică printre oameni.» După care mi s-a făcut frică şi am închis leul într-o cuşcă de lemn. Voi urca cuşca pe o plută şi o voi trimite Stăpânului meu.”

Nu înspre anecdote de acest fel îşi îndreptau, însă, cercetătorii atenţia. În ochii lor, cele mai

interesante descoperiri din arhiva de la Mari erau documentele care dovedeau fără echivoc că Şamşi-Adad fusese un contemporan mai vârstnic al lui Hammurabi. Domnia lui Şamşi-Adad fusese fixată, cu destul de multă precizie, pe baza listei regilor asirieni, în jurul perioadei 1780–1750 î.Ch. Prin urmare, Hammurabi trebuie să fi domnit „în jurul anului 1700”.

În cei douăzeci de ani care au urmat acestei descoperiri, au fost cercetate mult mai multe documente şi în prezent se poate considera „cu destul de multă siguranță” că Hammurabi s-a aflat pe tron între anii 1728–1686 î.Ch. (Sau se considera astfel până în momentul terminării editării prezentului manuscris. Căci doi alți distinşi oameni de ştiință, Albrecht Götze de la Universitatea Yale şi Benno Landsberger de la Universitatea din Chicago, au pus sub semnul întrebării această ultimă datare. Götze se îndoieşte de corectitudinea cronologiei „scurte”, iar Landsberger, într-un lung şi senzațional articol, a calculat prin reconstrucție că Şamşi-Adad trăia în 1852 î.Ch. Care este deci perioada corectă în care a domnit Hammurabi?).

Una din cele mai supărătoare probleme ale istoriei antice fusese rezolvată. Dintr-o dală, s-a format un întreg lanț de sincronisme definitive. Savanții puteau acum să se adâncească şi mai mult în trecut şi să stabilească o dată pentru domnia lui Sargon I – care până nu de mult era

ignorat, fiind considerat doar un personaj legendar.

Această dată este 2350 î.Ch. În prezent, este acceptată drept cea mai veche dată calculată din istoric care poate fi considerată ca „foarte probabil corectă”.

Spațiile din rețeaua de sincronisme furnizate de asirologi şi egiptologi erau însă prea mari. Prea puține date fuseseră fixate cu certitudine. Hititologii nu aveau liste cu regi frumos aranjate şi nu cunoşteau durata celor mai multe domnii. Mai mult, acel gol de două sute de ani îi făcuse să împartă istoria hitită în „Regatul Vechi” şi „Regatul Nou” – înainte şi după hiatus.

Această împărțire era, bineînțeles, întru totul arbitrară. După plasarea în timp a lui Hammurabi, istoria Regatului Hitit s-a dovedit a fi continuă. Dar chiar şi în prezent nu există decât două date din lista cu regi reconstituită care sunt sută la sută sigure. Acestea sunt anii 1590 şi 1335 î.Ch., care au fost confirmați de sincronisme babiloniene. 1590 î.Ch. Marchează moartea lui Mursilis I, care a avut loc la scurt timp după ce a cucerit Babilonul. Moartea lui Suppiluliuma a survenit în 1335 î.Ch.: ştim din surse egiptene că a murit la patru ani după Tutankhamon.

Dacă, însă, nu insistăm asupra datelor fixe, situația se prezintă un pic mai bine. Sincronismele între evenimente despărțite de circa un deceniu sunt mult mai numeroase. Şi cum pentru o

perioadă aflată la trei milenii depărtare de noi o eroare de un deceniu în plus sau în minus poate fi considerată minoră, putem spune că suntem uimitor de bine informați despre cronologia hitită: după cum dovedeşte şi o privire aruncată asupra tabelului cronologic de la sfârşitul acestei cărți.

Cea mai modernă ramură a ştiinței, fizica atomică, i-a furnizat arheologiei o unealtă remarcabilă şi nespus de utilă pentru cercetarea cronologică. Noua metodă depinde de o caracteristică a izotopului cunoscut sub numele de Carbon 14. Izotopul este denumirea pe care o dau chimiştii varietăților aceluiaşi clement chimic care au greutate atomică diferită. În prezent, există atât izotopi naturali cât şi artificiali.

Carbon 14 este un izotop natural al carbonului, creat în cele mai înalte straturi ale atmosferei de bombardamentele razelor cosmice asupra nitrogenului (azotului). Chiar dacă apare în cantități minuscule. Izotopul Carbon 14 este absorbit de plante în cursul ciclului lor de viață şi trece prin urmare în organismele animalelor care se hrănesc cu plante. Cea mai importantă caracteristică a izotopului, pentru scopurile noastre, este radioactivitatea şi faptul că perioada sa de dezintegrare este cunoscută.

Deoarece la moartea unei plante sau a unui animal secreția de Carbon 14 încetează, dispariția sa ulterioară se produce într-un ritm cunoscut al

dezintegrării radioactive, Materia organică ce a fost o dată vie, fie că este vorba de o simplă fibră sau de un fragment de os, conține Carbon 14 în diferite cantități. Determinarea cantității va scoate la iveală vârsta materiei în cauză.

Cel mai cunoscut specialist din acest domeniu este dr. Willard Libby de la Universitatea din Chicago. Născut în Colorado în 1908, intenționa inițial să devină inginer, dar s-a orientat în cele din urmă înspre chimic, specializându-se în radioactivitate. A contribuit chiar şi la crearea bombei atomice.

La 9 ianuarie 1948 – o zi marcată cu roşu în calendarul arheologici – reprezentanții tuturor ştiințelor care aveau de-a face cu cronologia au organizat o conferință prezidată de dr. Libby. Au discutat potențialul acestei noi metode, prin care se putea depista vârsta materiei organice moarte de mult. Rezultatul întâlnirii a fost că Libby s-a trezit năpădit de o adunătură de obiecte antice care trebuie să fi făcut ca laboratorul său să arate mai degrabă asemeni bucătăriei unei vrăjitoare decât ca locul de muncă al unui chimist contemporan. Erau fragmente de oase. Bucăți de plante, mostre de țesături, aşchii de lemn şi excremente. Aceste relicve proveneau din morminte, urne funerare, piramide şi temple din Egipt şi din Orientul Apropiat.

De atunci încoace, dr. Libby a fost extrem de ocupat. Primul pas era stabilirea vârstei unui

obiect prin analiza radioactivității. Apoi, confruntarea concluziilor cu părerile celor mai buni arheologi. Aceştia, la rândul lor, îşi corectau la scurt timp opiniile pe baza interpretărilor chimistului. În ultimii ani, metodele sale au fost mult îmbunătățite şi posibilitatea erorilor a fost considerabil redusă. Datarea cu Carbon 14 este acum extrem de promițătoare pentru întreaga ştiință a cronologiei istorice.

Mai mult, unele obiecte organice pot fi în prezent datate cu o precizie rezonabilă, chiar dacă sunt scoase din contextul cultural. Acest progres marchează un punci de plecate cu totul nou pentru studiul antichității. Tehnica ar trebui să se dovedească valoroasă în special pentru studierea preistoriei, căci dincolo de marginile istoriei, timpul devine tot mai vag, impenetrabil, înşelător.

Cu toate acestea, tipul de cercetare ştiințifică despre care am discutat, trasarea cronologiilor prin interpolare, comparare şi interpretare, nu a fost dat la o parte. Este la fel de important ca până acum. Listele cu regi şi cronicile sunt în continuare studiate. Da, e adevărat, obiectivul istoricilor moderni nu este doar istoria regilor, ci istoria culturală generală a popoarelor; nu mărirea şi decăderea personajelor auguste, ci viețile şi suferințele tuturor. Culturile timpurii ne spun însă puține lucruri în afară de faptele de vitejie ale conducătorilor lor. Aflăm că au existat mulți domnitori, care şi-au lăsat după ei numele şi nimic

altceva. Ştim despre existenţa lor cândva în trecut dar, asemenea contemporanilor lor de rând, au dispărut fără urmă. Nu există nici cea mai mică părticică din fiinţa lor care să poată fi plasată într-o retortă de chimist.



Yazilikaya în prezent. Intrare în marele templu hitit rupestru.



SUS: *Cum a văzut Texier reliefurile de la Yazilikaya în 1834 – un bun exemplu al felului în care penelul artistului este ghidat de spiritul și sensibilitatea vremii sale. Comparați aceste desene cu fotografia de pe pagina alăturată.* JOS: *Vedere a ruinelor templului de la Boghazköy; desen publicat de Charles Texier în cartea sa de călătorii* Description de l'Asie Mineure.



Fotografie modernă a unui detaliu din relieful prezentat în pagina anterioară.
Comparați cu colțul din dreapta sus. Zeul Copiilor, Sarruma, și două zeițe.





SUS: Vedere a galeriei estice a templului în stâncă (rupestru) de la Yazilikaya.
JOS: Detaliu. Parada zeilor. Acest grup de figurine nu seamănă cu nici un alt relief hitit, având o austeritate şi o compoziţie neobişnuite.

Una dintre „pietrele de la Hamath" pe care William Wright le-a scos din zidul unei case siriene în 1872. Inscripția trebuie citită în bustrofedon („cum ară plugul"):





O scrisoare de pe o tăbliță din lut de la Tell el Amarna; scriere cuneiformă, în așa-numită limbă de la Arzawa, care a fost recunoscută ulterior drept limba hitită. Vedere frontală. Dimensiuni: aproximativ 5 cm pe 7,5 cm.



Cap de bou din lut, găsit la Boghazköy.

Scări care duc la una din porțile mari de la Boghazköy.



Figurină din bronz reprezentând un bărbat, care însă nu este pur hitită; lungimea picioarelor indică o influență siriană. De la sfârșitul celui de-al doilea mileniu î.C. Șorțul este din argint. Orbitele sunt neobișnuit de proeminente, spre deosebire de zeii prezentați în partea dreaptă, ai căror ochi au o formă normală.



Bărbat și femeie – statuete din bronz puțin mai mari de 30 cm înălțime. Probabil reprezintă zei ai gospodăriei. Coroana micuță de pe cap nu este un ornament



Un relief înalt de 106 cm – una din cele mai vechi reprezentări ale unui bărbat călare descoperite până acum (la Zinjirli, în 1902). Hitiții sunt autorii celui mai vechi manual de echitație, un text inscripționat pe o tăbliță din lut, cu o lungime de aproximativ o mie de rânduri, găsit la Boghazköy.

Cerb din bronz.
Un stindard militar din Alaja Hüyük.



Un vas de farduri hitit sculptat în piatră,
cu dimensiuni de 5 cm pe 9 cm.







Două plinte ale porții marelui templu de la Boghazköy, săpate în blocuri de stâncă gigantice. Imaginea mai mică arată precizia cu care constructorii hitiți de acum peste trei mii de ani au realizat sutele de găuri în care erau înfipți țărușii ușilor imense. Pe post de sfredel, foloseau tije de cupru pe care le învârteau în nisip ud.



Animal mitologic, de la Karkemiş.



Regina la masă. Zincirli.



O tăbliță din lut de la Boghazköy, care conține ritualuri magice împotriva ciumei.



O tăbliță de lut din arhiva de la Boghazköy



Copie (hârtie creponată pe care semnele au fost definite cu tuș) a unei inscripții hieroglifice hitite de pe sculpturile de la Karatepe. Cititorul interesat se poate amuza stabilind sensul în care trebuie citită inscripția – ținând cont de bustrofedon *și de faptul că toate figurile umane din hieroglife sunt întotdeauna îndreptate înspre începutul rândului.*



Unealtă sub formă de flacon utilizată în ritualuri. Cercurile de pe flacon nu sunt doar ornamente, ci și simboluri sfinte care împiedică folosirea obiectului în scopuri profane.

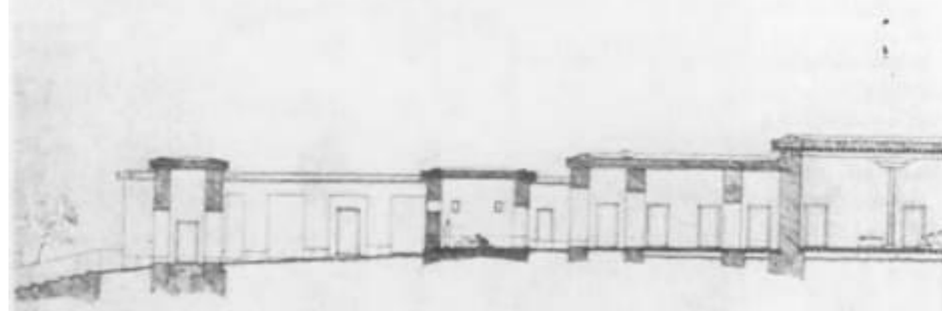
Profesorul Kurt Bittel în fața inscripției erodate de vreme de pe Nisantepe, la Boghazköy. În 1936, profesorii Bittel și Güterbock au dovedit că unele sigilii îi aparținuseră regelui hitit Suppiluliuma (cca 1375-1335 î.C.).



Sigiliu al lui Suppiluliuma



Reconstituire şi secţiune transversală a aşa-numitului Templu I de la Boghazköy. Comparaţi cu desenele grafice de la paginile 205 şi 207.





Profesorul Helmuth T. Bossert îi explică autorului partea în feniciană a inscripției bilingve pe care a găsit-o la Karatepe în 1946. Această inscripție a furnizat cheia pentru descifrarea hieroglifelor hitite.





Figura care împodobea poarta estică a metropolei hitite de la Boghazköy în urmă cu peste treizeci şi trei de secole. Această poartă a fost numită „Poarta Regelui": în prezent, ştim că figura reprezintă un zeu, nu un rege.



Copiii turci din Boghazköy se joacă în curtea interioară a marelui templu, în prezent acoperită de vegetație. Scopul inițial al enormei căzi din piatră, care a fost realizată dintr-un singur bloc de piatră, nu este cunoscut.



Relief din templul în stâncă (rupestru) de la Yazilikaya, de lângă Boghazköy. Un ze
îl îmbrățișează protector pe regele hitit. Grupul de hieroglife din partea dreaptă su
reprezintă numele regelui, Tudhalyas al IV-lea (cca 1250-1220 î.C.), unul din ultim
mari regi ai Imperiului Hitit. O generație mai târziu, imperiul a fost distru



Zidurile fundației magaziilor de la Boghazköy



„Poarta Regilor" de la Boghazköy. Pentru reconstituire, vezi desenul de la pagina 148.



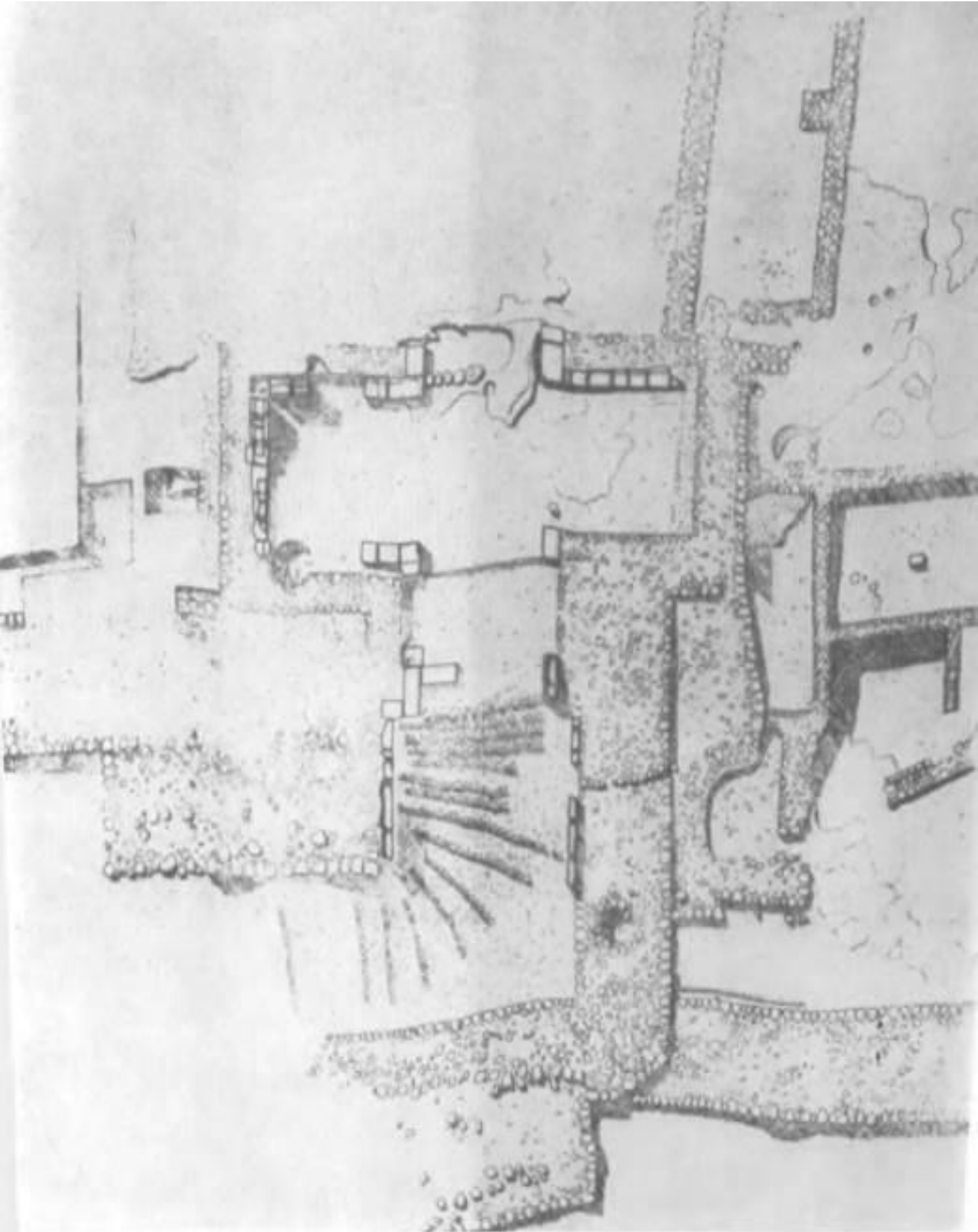
O stelă hitită descoperită la Maraş, care se află în prezent la New York. În 1949, Charles K. Wilkinson (custode al secţiei de Arheologie a Orientului Apropiat de la Metropolitan Museum of Art) i-a oferit profesorului Bossert, care se ocupa de descifrarea hieroglifelor, patru seturi de fotografii ale acestei stele, realizate cu lumini diferite. Cele două fotografii reproduse aici arată cât de importantă este lumina potrivită. Bossert, care era ocupat cu inscripţiile de la Karatepe, nu a reuşit să descifreze această stelă. Oare cine o va face?





STÂNGA: *Zeul hitit al furtunii: o stelă descoperită în Asiria.*

DREAPTA: *Inscripţie a regelui Katuwas, în hieroglife hitite târzii, de la Karkemiş.*



hemă a scărilor şi a porţii sudice de la Karatepe. Imaginea oferă o vedere de la înălţime a
adiului în care se aflau săpăturile în 1949. În fundal, la stânga, imediat după cotitura pe
re o fac scările, se află „Relieful Ospăţului", în care este înfăţişat Azitawandas, stăpânul
la Karatepe.




Cap de piatră de la Karatepe.




Sigilii personale datând din vremea imperiului și reproducerile lor moderne. În mijlocul fiecărei reproduceri se află numele proprietarului.



Parte din inscripția feniciană de la Karatepe, care a putut fi citită și care a furnizat cheia descifrării hieroglifelor hitite.





Profesorul Helmuth T. Bossert, cel care a descoperit Karatepe, dând instrucțiuni pentru săpături ulterioare. Alături de dânsul se află asistenta sa turcă, dr. Muhibbe Darga



JOS: *Concertul animalelor. De la Tell Halaf.*





Poarta cu Lei de la Karatepe. Inscripțiile feniciene de pe trupurile leilor sînt urmate de reliefuri, apoi de alte inscripții feniciene. Observați că în acest ultim grup



nu a fost loc pentru un al treilea ortostat (placă cu inscripții) așezat în poziție corectă, astfel încât inscripțiile au fost realizate pe latura mai îngustă. Observați, de asemenea, cum relieful urmează forma cozii leului.



Munca de rutină a arheologilor: dr. U. Bahadir Alkim, conducătorul turc al expediției de la Karatepe din 1953, examinează o groapă din care sunt colectate probe. În fundal se zărește valea Ceyhan, o regiune puțin populată, unde se cultivă mici cantități de orez și bumbac.



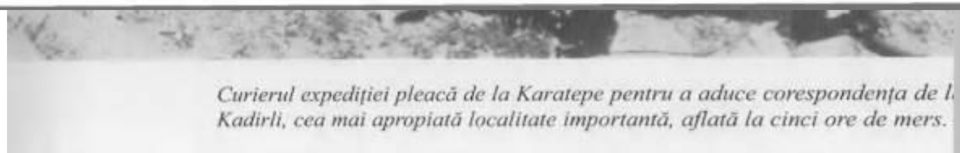
Vedere dinspre porțile nordice de la Karatepe înspre valea Ceyhan



Reliefuri de la Karatepe. Un arcaş şi numeroase animale realist desenate. Pe plinte şi pe piatra îngustă sunt hieroglife hitite.



Bustul unui sfinx înaripat de la Karatepe



Curierul expediţiei pleacă de la Karatepe pentru a aduce corespondenţa de l
Kadirli, cea mai apropiată localitate importantă, aflată la cinci ore de mers.



Şiruri de reliefuri de la Karatepe. Subiectele sunt aşezate unele după altele într-o ordine arbitrară, fără a avea legătură între ele; simbolur scriptice sunt presărate fără nici o logică printre figuri, oriunde s-a găsit puţin loc. În fundal se poate observa adâncimea săpăturilor car au fost necesare pentru a scoate reliefurile la suprafaţă.



Reliefuri şi hieroglife de la Karatepe



Pauza de prânz a expediției de la Karatepe. Un musafir de o zi, profesorul Barnett (stânga, planul îndepărtat) de la British Museum, care a participat la descifrarea părții în feniciană a inscripției bilingve găsite aici. Conducătorul expediției, profesorul Bossert, împreună cu soția sa (dreapta, planul îndepărtat).

Doamna Handan Alkim și autorul pregătesc mulajul unui relief (vezi pagina următoare).



Mai multe straturi de hârtie umedă sunt întinse cu grijă, una câte una, cu ajutorul unei pensule, pe fragmentul de stâncă. După ce hârtia se usucă la soare, copia fidelă a originalului se îndepărtează de piatră. O metodă modernă superioară de asigurare a calității copiei este pulverizarea cu cauciuc lichid, însă e destul de scumpă. Doamna Alkim este soția dr. Bahadir Alkim, conducătorul turc al expediției de la Karatepe organizate de profesorul Bossert. Contururile copiei pe hârtie sunt definite pe loc cu tuș. Fiecare detaliu, oricât de mărunt, contează.



Siestă la Karatepe. Săpăturile sunt posibile numai primăvara și toamna, dar chiar și primăvara târziu sau toamna devreme au fost înregistrate temperaturi de 50° C la soare. Orice activitate trebuie să înceteze între orele 10-16. Adăpostul este acoperit cu tufăriș, care lasă să treacă și cea mai slabă adiere de vânt.



Reliefurile de la Karatepe, protejate de pământul cu care au fost acoperite peste două mii de ani, dau semne de deteriorare rapidă, după ce au fost scoase la suprafață. Până în prezent, nimeni nu a asigurat fondurile necesare pentru deplasarea sau pentru conservarea acestor monumente atât de importante pentru știință. Deocamdată, tot ce se poate face este să fie acoperite temporar.

Capitolul nouă
Bătălia de la Kadeş

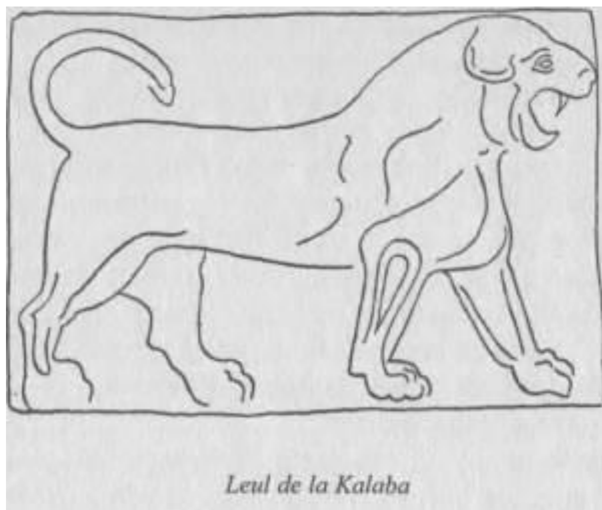
O dată cu rezolvarea problemei cronologiei, acei supărători două sute de ani, între 1600–1400 î.Ch., şi-au găsit în sfârşit locul. Nu mai erau necesare teorii fanteziste care să explice de ce cultura hitită s-a dat la fund timp de două secole, deoarece acest lucru nu se întâmplase niciodată. Regatul lui Tudhalyas al II-lea (1460–1444 î.Ch.) provenea direct din cel al lui Telepinus legiuitorul. Între aceşti doi monarhi importanți, au domnit scurtă vreme câțiva regi despre care nu ştim prea multe în prezent.

În această perioadă de tranziție a avut loc unul din cele mai importante evenimente din istoria Orientului Apropiat. De ceva vreme, modul de viață al locuitorilor din regiune suferea o serie de modificări. Schimbările au fost atât de sacadate, încât este dificil să fie fixate în spațiu şi timp. La mijlocul celui de-al doilea mileniu î.Ch., efectul lor cumulat a cauzat brusc importante răsturnări de situație.

Consolidarea puterii hurriților a fost unui din factorii politici dominanți ai perioadei respective. Aceşti hurriți erau organizați inițial în triburi care ocupau de multă vreme zona din estul Imperiului Hitit, până în sudul Siriei. Conduşi de regi de origine indo-iraniană, dintre care unii aveau nume indiene, ei formau acum puternicul şi extrem de

avansatul regat Mitanni. Profitând de slăbiciunea regilor hitiți după moartea lui Munlis I, au devenit o amenințare serioasă pentru Țara Hatti.

E foarte probabil să existe o legătură între ridicarea regatului Mitanni şi atacul neaşteptat şi nemilos al hicsoşilor asupra Egiptului. După cât se poate deduce din sursele noastre modeste, această invazie a avut ceva fantomatic şi



Leul de la Kalaba

monstruos în ea. Din negura istoriei apare un trib sălbatic, cunoscut sub numele de „regii păstori" sau „căpeteniile de trib străine". Aceşti hicsoşi înaintează dinspre nord-est, pătrunzând adânc în delta Nilului, îi alungă pe faraoni, preiau puterea în Egipt şi domnesc o sută de ani. Sunt apoi răsturnați de egipteanul Ahmosis, sunt împinşi dincolo de granițele ținutului Nilului şi dispar în negura din care au venit. Apariția hurriților, importanta migrație a hicsoşilor (la care hurriții se

poate să fi participat), invazia kasiților din Iran, care au capturat Babilonul la începuturile istoriei hitiților şi au preluat puterea în întreaga Babilonie: acestea sunt evenimentele dramatice din acea turbulentă perioadă a istoriei Orientului Apropiat. Dar, în spatele tuturor acestor evoluții politice, se află o schimbare mai importantă şi care avea să dureze mai mult. Asemenea valuri bruşte de migrație fuseseră înregistrate şi în trecut. De data aceasta, însă, apăruse ceva cu totul nou în mijlocul turbulențelor dintre popoare, un element care poate fi singura explicație pentru forța irezistibilă a atacului neaşteptat al hicsoşilor. Viitorul civilizației din Orientul Apropiat, şi prin urmare viitorul lumii, fusese revoluționat de această nouă invenție.

Cândva în cursul perioadei în cauză, între apariția hitiților, a hurriților, a kasiților şi a hicsoşilor barbari, se perfecționaseră antrenarea cailor, arta călăriei şi o formă specială de car cu două roți. *Carul uşor de luptă* devenise o nouă armă.

În timpul săpăturilor de la fosta cetate Hattuşaş, arheologii au dat peste un text de circa o mic de rânduri care conținea instrucțiuni pentru creşterea şi antrenarea cailor. Este cu siguranță cel mai vechi „manual de ştiința echitației” aflat în posesia noastră: are cel puțin 3.400 de ani. Limba în care a fost scris este hitită, iar locul unde s-a găsit a fost, bineînțeles, odată capitala Regatului

Hitit. Dar autorul cărții se identifică drept un oarecare „Kikkuli din ținutul Mitanni”, adică un hurrit. Şi foloseşte ca termeni tehnici cuvinte ce au fără îndoială origini sanscrite. Reamintim că unii dintre regii hurriți aveau nume indiene.

Aceste fapte ne duc la concluzia că un rege hitit a angajat un crescător şi antrenor hurrit din Mitanni ca să administreze grajdurile regale „după cele mai moderne principii”. Se pare că hurriții erau considerați cei mai buni crescători de cai ai vremii. Regulile enunțate de Kikkuli pentru antrenarea cailor sunt extrem de pedante, ceea ce sugerează faptul că respecta o tradiție foarte veche. Kikkuli considera că erau necesare şapte luni pentru a antrena un cal aşa cum trebuie.

Este evident că hitiții nu pot fi considerați „inventatorii” antrenării cailor. Nici hurriții nu au fost inventatorii acestui meşteşug. Niciunul din aceste două popoare nu a dat naştere primilor călăreți. Toate dovezile indică faptul că artele ecvestre au fost dezvoltate mai departe în est, în interiorul Asiei. Şi cum eficiența distrugătoare a carului de luptă depindea de caii antrenați cu grijă, este aproape sigur că nu hitiții au fost cei care au inventat această nouă armă.

Important era însă nu cine a descoperit carul de luptă, ci cine a ştiut să se folosească cel mai bine de el. În talmeş-balmeşul de națiuni în fierbere care era mijlocul celui de-al doilea mileniu î.Ch., în timp ce hurriții, kasiții şi sălbaticii hicsoşi îşi

extindeau dominația în lung şi-n lat (deşi nu au ajuns niciodată să amenințe centrul puterii hitite, din cotul Halys-ului), hitiții au învățat tot ce era de învățat de la vecinii lor despre cai şi care de luptă. Au adus îmbunătățiri, şi-au folosit inteligența şi experiența proprie şi au dezvoltat noua unealtă de luptă cu care au câştigat ulterior cea mai mare bătălie din antichitate, arma al cărei tunet, după cum ne spune Biblia, îi făcea pe sirieni să tremure. Dezvoltarea şi exploatarea la maxim a carului uşor de luptă a fost opera hitiților.

Recent domesticitul cal a fost înhămat la un car de luptă cu mult înainte de a fi folosit la călărie. Pe noi, cei care considerăm carul o curiozitate antică, ne surprinde acest lucru. La fel de bizar este şi faptul că în ceea ce priveşte cavaleria, chiar dacă a fost inventată de popoarele din Orientul Apropiat, aceasta a fost pierdută din nou: grecii şi romanii, deşi aveau cai de călărit, nu erau obişnuiți cu trupele de cavalerie.

Carul uşor de luptă perfecționat de hitiți trebuie să fi fost atât de nou pentru vremea sa încât îl putem considera pe bună dreptate o invenție. Asirologii ne-ar putea contrazice, spunând că sumerienii utilizau un tip de car de luptă. Dar acest lucru este lipsit de importanță. Aşa-numitele care ale celor mai vechi popoare erau nişte căruțe puțin agile, cu patru roți solide din lemn: sunt desenate clar în aşa-zisul „mozaic standard de la Ur” scos la lumină de Woolley. Chiar dacă aceste

care ar fi fost folosite în luptă, n-ar fi făcut decât să le ridice moralul infanteriştilor, asemenea vehiculelor greoaie din evul mediu european, căruțe cu dimensiunile unui elefant, care înaintau greoi pe câmpul de luptă, în acelaşi ritm cu soldații care mergeau pe jos. Este cu mult mai probabil, însă, că aceste căruțe sumeriene timpurii erau folosite doar pentru aprovizionare.

Roțile carului uşor de luptă hitit nu erau discuri solide. Erau roți cu şase spițe, care îi dădeau vehiculului un aspect elegant asemănător unui docar englezesc din secolul al XIX-lea. Marele lor avantaj consta în viteza şi mobilitatea pe care o posedau. Adunate în formație, aceste care de luptă au revoluționat strategia militară.

În fiecare car de luptă hitit se aflau trei bărbați: vizitiul şi câte un războinic de o parte şi de alta. Iar în fața acestui obiect fantastic galopând înspre ei, a acestei orori a naturii compusă din cai nechezând, bărbați urlând şi arme lucind în soare, cel mai solid şir de infanterişti se făcea bucățele. Chiar dacă soldații rezistau la primul atac, descopereau în curând, cu disperare, că erau înconjurați, carele dezlănțuite îi încercuiau cu o viteză amețitoare. Sub o ploaie de săgeți, călcat în picioare de copite negre, un regiment întreg de infanterie putea fi transformat în câteva minute într-o masă de bărbați fugind înnebuniți în dezordine. Într-adevăr, unele care se dezmembrau, dar chiar şi aşchiile care zburau

prin aer îi răneau pe cei aflați în calea lor. Caii puteau fi străpunşi de sulițe, dar în acelaşi timp, în agonia lor zdrobeau şi soldați prinşi sub corpurile ce li se agitau frenetic.

Sudoare, mirosul cailor şi al sângelui, nisipul deşertului, strigătul ascuțit al vulturilor, aceşti prădători care-şi caută hrana printre hoituri: iată imaginea dintotdeauna a câmpului de luptă. Şi studiind istoria, nu putem decât să ne întărim convingerea că, lăsând orice speranță deoparte, astfel de scene se vor repeta atâta timp cât oamenii vor locui pe acest pământ.

Cea mai importantă bătălie din istoria antică a fost de genul celei descrise în rândurile anterioare. Sălbăticia sa a fost cu atât mai mare, cu cât ambele tabere aveau asemenea care de luptă. Dar în prezent trebuie să discutăm câteva fapte colaterale, pentru a înțelege cum s-a ajuns la acel conflict epocal.

Cele mai recente cercetări par să demonstreze că, după moartea lui Telepinus, regatul Mitanni era puterea dominantă în Orientul Apropiat. Cu toate acestea, patru regi hitiți – Tudhalyas al II-lea, Hattusilis al II-lea, Tudhalyas al III-lea şi, în cele din urmă, Amuwandas al II-lea (studiile mai recente îl indică în această poziție pe Amuwandas I, vezi şi Nota la tabelul cronologic – n. ed. rom.) – au reuşit să îşi ferească regatul de schimbări fundamentale, chiar dacă sistemul de guvernare a

trecut prin crize serioase în timpul domniei lui Tudhalyas al III-lea, când presiunile externe par să fi fost cele mai puternice.

Deşi nu ştim prea multe despre perioada 1500–1375 î.Ch., nu trebuie să o dăm la o parte, considerând-o lipsită de importanță. O sută douăzeci şi cinci de ani sunt foarte importanți în viața unei națiuni. Este foarte uşor, în cercetarea istoriei antice, să ne lăsăm furați de milenii şi să neglijăm secolele. Dar nu trebuie să cedăm acestei tentații. Merită să ne reamintim că fiecare sută de ani este opera a peste trei generații de oameni.

După Amuwandas. Poporul hitit şi-a urcat pe tron cel mai mare rege din istoria sa, „regele regilor”, noul fondator al unui adevărat imperiu, care ar putea fi numit, pe bună dreptate, un Carol cel Mare al Orientului Apropiat. Este vorba despre Suppiluliuma I (1374–1355 î.Ch.). A fost cu siguranță un monarh excepțional, care nu se temea să ia decizii importante, înarmat cu acel curaj şi acea îndrăzneală care îi permiteau să rezolve situațiile dificile în ciuda celor mai sumbre perspective. Dar chiar dacă era uneori nechibzuit, avea şi înțelepciunea politică de a arăta moderație în fața duşmanilor săi. Pe de o parte, practica toleranța religioasă; pe de altă parte, era sincer interesat de conservarea moralității şi a justiției neştirbite. Aceste trăsături se reflectă în mod vizibil în numeroasele tratate pe care le-a încheiat în timpul celor patruzeci de ani de domnie.

Documentele ne oferă unele crâmpeie din viața sa personală. Ştim că şi-a măritat sora cu regele ținutului Hayaşa şi a trimis mireasa, surorile sale vitrege şi câteva doamne de la curte în chip de suită. În Hayaşa existau însă nişte obiceiuri barbare după codul moral hitit. Printre acestea, căsătoriile între frați şi relațiile sexuale libere între membrii aceleiaşi familii. Suppiluliuma detesta aceste practici. I-a scris o scrisoare regelui, cumnatul său, în care îl informa: „Aceste obiceiuri nu există în Hattuşaş… în Hattuşaş, oricine comite un astfel de act nu rămâne în viață; este ucis!” Ca exemplu menit să îl îngrozească, îi spune povestea unui oarecare Marijas care şi-a prins tatăl comițând un incest şi a poruncit să fie omorât. Şi adaugă; „Ai mare grijă, prin urmare, să nu faci un lucru pentru care un om a murit!”

Suppiluliuma a avut o personalitate extrem de complexă. Orice proiect al său era grandios. A îmbunătățit fortificațiile de la Hattuşaş; în timpul domniei lui a fost construit puternicul zid de apărare din partea de sud a oraşului. A pornit la luptă împotriva puternicului regat Mitanni, a traversat Eufratul şi a cucerit capitala hurrită. Dar deşi a jefuit oraşul, nu a luat sclavi din rândul locuitorilor săi. Căsătorindu-şi fiica cu prințul Mattiwaza din Mitanni, a format legături dinastice între cele două regate.

A cucerit Siria, a copleşit oraşele Alep şi Karkemiş – care le dăduseră bătăi de cap hitiților

timp de mai multe sute de ani – şi şi-a numit fiii regi ai acestor regate minuscule de la frontieră. Succeselor sale pe câmpul de luptă li s-a adăugat o conjunctură politică avantajoasă. În Siria, de



Leu de la Maraş

pildă, singurul adversar care ar fi putut reprezenta un pericol, Egiptul, nu a constituit un obstacol serios. Faraonul Amenofis al IV-lea, regele eretic, era ocupat încercând să combată politeismul egiptean şi să-şi convingă poporul să îl venereze doar pe Zeul-Soare. Urmaşul său, Tutankhamon, a murit la vârsta de optsprezece ani. Egiptul având probleme interne, Suppiluliuma a putut nu doar să cucerească, ci şi să îşi consolideze victoriile. A avut posibilitatea să planifice şi să pună în aplicare politici imperiale pe termen lung.

După lungul şir de triumfuri, a adoptat formele

ostentative tipic orientale, subliniindu-şi importanţa prin noi titluri grandioase. Predecesorii săi se mulţumiseră cu simplul apelativ „rege”; Suppiluliuma s-a autointitulat: „Labarnas, marele rege, regele Ţinutului Hatti, eroul, preferatul Zeului Furtunii.” Iar în tratate, făcea referire la sine însuşi ca „Înălţimea Mea Solară”

Faptul că puterile sale erau cunoscute şi dincolo de frontierele regatului reiese dintr-un schimb de scrisori care nu doar că ne furnizează o serie de informaţii politice vitale, dar în acelaşi timp îi insuflă viaţă lui Suppiluliuma, umanizându-l. Îi datorăm informaţiile despre această corespondenţă fiului său, Mursilis al II-lea, care a descris cu multe amănunte atât propriile fapte, cât şi pe cele ale tatălui său.

Scrisorile se refereau la o cerere a reginei egiptene Ankhesenamon, văduva fără copii a tânărului Tutankhamon, ca Suppiluliuma să îi dea unul dintre fii drept soţ.

Această ofertă de a urca un prinţ hitit pe tronul celui mai puternic regat al antichităţii era atât de neobişnuită, încât până şi Suppiluliuma a fost uluit. În acea perioadă, se afla în campanie împotriva oraşului Karkemiş şi înainta triumfător înspre Amka, între Liban şi Anti-Liban. Textul nostru sună astfel:

„Acum, când egiptenii au auzit despre cucerirea Amkăi, s-au speriat într-adevăr. Şi deoarece

conducătorul lor murise, regina Egiptului, văduva, i-a trimis un sol tatălui meu, scriindu-i următoarele:

«Soțul meu a murit şi eu nu am niciun fiu. Dar despre tine se spune că ai mulți fii. Dacă mi-ai da un fiu de-al tău, mi-ar putea fi soț. Căci cum aş putea să iau unul din sclavii mei şi să mă mărit cu el şi să îl țin la mare cinste?»”

Suppiluliuma a rămas fără cuvinte. Fiul său îşi aminteşte. „Când tatăl meu a auzit aceasta, i-a chemat pe cei mai de seamă bărbați din Hatti, să se sfătuiască cu ei.” Evident, regele nu avea încredere în această ofertă fără precedent; ca tată, ezita să îşi expună unul dintre fii unei aventuri nesigure. Prin urmare, a trimis o solie specială, pentru a stabili situația reală din Egipt.

„Du-te şi adu-mi veşti sigure. Poate nu vor decât să-şi râdă de mine; poate au deja un urmaş la tron. Du-te deci şi adu-mi veşti sigure!”

Între timp, regele n-a stat degeaba. A asediat cetatea Karkemiş şi, în a opta zi, a capturat-o printr-un atac îndrăzneț. Prada a fost enormă; relatările vremii vorbesc despre cantități impresionante de aur, nenumărate unelte de bronz şi 3.300 prizonieri.

A sosit un ambasador egiptean. Suppiluliuma a rămas sceptic; povestea reia îndoielile sale cu exact aceleaşi cuvinte. Regina, puțin jignită, dar păstrându-şi oferta, i-a scris din nou:

„De ce spui: «Nu vor decât să-şi râdă de mine?»

N-am mai scris în nicio altă țară. Ți-am scris numai ție. Se spune că ai mulți fii. Dă-mi unul din fiii tăi; acesta va deveni bărbatul meu şi regele Egiptului!”

Mursilis îşi continuă povestea: „Cum tatăl meu era un om bun la suflet, i-a îndeplinit dorința femeii şi a luat o serie de măsuri în privința acelui fiu.”

Din păcate, îndoielile regelui erau justificate. Suppiluliuma şi-a trimis fiul în Egipt, dar prințul a fost asasinat înainte de a ajunge la destinație, probabil la îndemnul vreunui grup de curteni egipteni influenți, care aveau alte planuri pentru succesiune. Dar cum se simte bătând inima istoriei în aceste scrisori vechi de 3.300 de ani! Şi ce posibilități fantastice se întrevăd dacă ne imaginăm că un hitit ar fi moştenit într-adevăr tronul faraonilor!

La moartea fondatorului său, un imperiu asemenea celui creat de Suppiluliuma este bineînțeles expus celor mai mari pericole. Succesiunea ereditară nu asigură competența şi măreția conducătorilor aflați pe tron. Dar printr-un noroc rar în istoria națiunilor, complicata structură federală creată de marele rege a supraviețuit după moartea sa. Urmaşul său bolnăvicios, Amuwandas al III-lea (conform unor studii mai recente, acesta a fost de fapt Amuwandas al II-lea, vezi şi Nota la tabelul

cronologic – n. ed. rom.) a murit de ciumă după un singur an de domnie (1335–1334 î.Ch.), când a urcat pe tron al doilea fiu al lui Suppiluliuma, Mursilis al II-lea (1334–1306) s-a dovedit un urmaş demn al tatălui său.

Pe Mursilis al II-lea îl cunoaştem destul de bine din analele sale: texte aranjate într-o ordine exemplară, scrise într-o limbă clară, fără exagerări. Îl cunoaştem, de asemenea, din tratatele şi cărțile sale şi, mai presus de toate, dintr-un document literar emoționant, *Rugăciuni pentru îndepărtarea ciumei* Avea un caracter total diferit de cel al lui Suppiluliuma. La tatăl său, măreției i se adăuga îndrăzneala şi grandoarea; măreția lui Mursilis se împletea cu austeritatea şi cu tendința înspre introspecții dureroase.

La scurt timp după urcarea pe tron, a fost nevoit să pună mâna pe sabie pentru a apăra ceea ce realizase tatăl său. Într-un război care a durat doi ani, a distrus puterea ținutului Arzawa din vest, o țară despre care ştim puține lucruri. A luptat şi în est, iar în nord i-a ținut în frâu pe duşmanii consacrați ai hitiților, triburile barbare kaşka. A purtat, de asemenea, războaie cu poporul ahhiyawa, pe care unii cercetători îi consideră a fi aheii.

A fost nevoit să lupte şi împotriva propriei firi. Se pare că nu era prea robust şi avem motive să credem că suferea de un defect de vorbire. Religia îl interesa mult, şi acestui element al

temperamentului său îi datorăm *Rugăciunile pentru îndepărtarea ciumei,* care trebuie considerate un început de literatură. Lucrarea a fost comparată cu Cartea lui Iov. După standarde critice absolute, comparația este nefondată, dar pasajele care prezintă un suflet în agonie au unele din calitățile capodoperei lui Iov. Iată un exemplu:

Zeule hitit al Furtunii, Stăpânul meu, şi voi zei, stăpâni ai mei, aşa este:
Se păcătuieşte.
Şi tatăl meu a păcătuit şi a călcat vorbele Zeului hitit al Furtunii, Stăpânul meu.
Eu însă nu am păcătuit cu nimic.
Aşa este: Păcatul trece de la tată asupra fiului.
Şi asupra mea a trecut păcatul tatălui meu.
Acum eu recunosc în fața Zeului hitit al Furtunii, Stăpânul meu, şi în fața zeilor.
Aşa este; s-a păcătuit.
Şi pentru că acum am recunoscut păcatul tatălui meu Fie ca Zeul hitit al Furtunii, stăpânul meu, şi zeii care sunt stăpânii mei
Să se îmblânzească din nou.
Fiți din nou de partea mea Şi îndepărtați ciuma din țara Hatti.

Voi zei, stăpânii mei, care vreți să răzbunați moartea lui Tudhalyas.
Cei care l-au ucis pe Tudhalyas şi-au primit pedeapsa pentru fapta lor sângeroasă.

Crima aceasta sângeroasă a distrus şi țara Hatti,
Deci şi țara Hatti şi-a primit pedeapsa.
Pentru că răzbunarea trece acum şi asupra mea
Vreau să o primesc, împreună cu toată familia mea, cu jertfe şi cu mulțumire.
Vreau să îmblânzesc din nou gândul zeilor, stăpânii mei.
Fiți din nou milostivi cu mine, zeilor, stăpânii mei. Şi voi veni în fața voastră.
Şi pentru că mă rog vouă, ascultați-mă. Pentru că nu am făcut nimic rău
Iar din cei de atunci, care au căzut aşa de jos şi au făcut răul, nu a mai rămas nimeni şi toți sunt morți,
Pentru că vina tătălui meu a trecut acum asupra mea,
Priviți, zeilor, stăpânii mei, din cauza ciumei care s-a abătut asupra țării, vreau să vă dau daruri care să vă împace.

Alungă durerea din inima mea, Stăpâne, şi izbăveşte sufletul meu de teamă!

Muwatallis (1306–1282), fiul lui Mursilis al II-lea, a primit moştenire un regat stabil pe care nu trebuia decât să-l păstreze astfel. Dar „păstrarea” era o sarcină dificilă şi complexă, din cauza schimbărilor fundamentale care aveau loc în Egipt. După decenii de disensiuni interne care au dus la o slăbire a sistemului politic, pe tronul

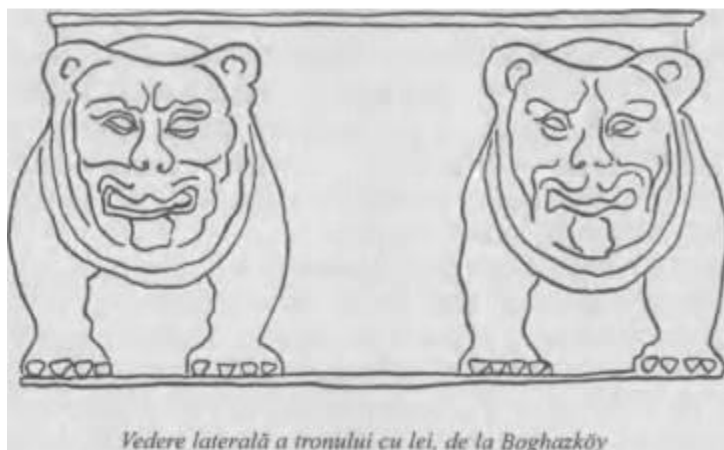
faraonilor se urcase un conducător puternic: Ramses al II-lea. Cu o energie extraordinară, şi-a propus să reinstaureze dominația egipteană în Orientul Apropiat. Nici n-a ajuns bine la putere că a şi contestat frontiera siriană existentă în acea vreme. Muwatallis a hotărât să lupte, şi l-a învins pe Ramses, cel mai puternic conducător din antichitate, în Bătălia de la Kadeş.

Există „bătălii celebre” (cele din țările noastre, pe care le învățăm la şcoală), „bătălii clasice” (care sunt reconstituite în arenele de nisip ale academiilor militare), „bătălii decisive” (pe care istoricii le folosesc pentru a-şi încheia capitolele despre războaie), dar există puține bătălii „istorice mondiale”: adică, bătălii care marchează un punct culminant în istoria lumii.

Conceptul este relativ, bineînțeles, deoarece prin „lume” înțelegem lumea cunoscută. Pentru Hekataios (Hecateu din Muleț – n.

ed. Rom.), care a trasat o hartă a pământului în 500 î.Ch., lumea cunoscută era lumea pur şi simplu. În vremea împăratului roman Traian (98–117 d.Ch.), când hegemonia romană a atins punctul său culminant, oamenii ştiau că lumea era mai întinsă decât credea Hekataios. Din punctul nostru de vedere, erau încă departe de adevăr, dar din punct de vedere istoric harta lor era corectă, căci corespundea imaginii pe care o aveau despre lume.

Noi trăim, fără nicio îndoială, într-o epocă în care Mr. Smith din Oklahoma City şi Herr Schmidt din Frankfurt ştiu din proprie experiență că pământul este sferic: pentru că pot zbura în jurul globului în câteva ore. Dar să nu uităm că perspectiva noastră este la fel de relativă precum cea a anticilor. Este foarte probabil ca, nu peste multă vreme, „lumea” să includă şi planetele din


Vedere laterală a tronului cu lei, de la Boghazköy

apropiere şi ca geografia să fie predată în şcoli ca ramură a cosmografiei.

Trebuie să avem acest concept al relativității în minte atunci când evaluăm evenimentele istorice. Bătăliile de importanță „istorică mondială” pot însemna înfruntări între armate formate din câte o mie de oameni, cu arcuri şi săgeți. Bătăliile celebre nu sunt neapărat cruciale. Lupta pentru cucerirea Troiei nu a afectat în mod esențial cursul istoriei în Grecia sau în Orientul Apropiat. Canae, ridicată în slăvi de teoreticienii militari drept un exemplu clasic de bătălie, nu a schimbat „lumea”

din al treilea secol î.Ch. Pe de altă parte, bătălia de pe Câmpiile Catalaunice a fost probabil un moment istoric pentru întreaga lume; se prea poate ca înfrângerea lui Attila să fi decis soarta creştinismului. În timpuri mai recente, Waterloo nu a făcut decât să confirme pe câmpul de luptă căderea unui sistem deja aflat în declin. Dar bătălia purtată de Napoleon la porțile Moscovei a schimbat într-adevăr istoria mondială; căci această victorie a la Pyrrhus a decis viitoarea configurație a Europei. Tot astfel, nu Verdunul, ci bătălia de pe Mama merită apelativul de „bătălie de importanță mondială”, Stalingrad, de asemenea, a fost un punct culminant în destinul european. Şi poate că, într-o bună zi, vom denumi bătălia de la Dienbienphu istorică mondială, căci acolo clopotele au bătut cel mai tare, pentru a marca sfârşitul scurtei ore de glorie europeană în Asia.

Bătălia de la Kadeş, din 1269 î.Ch., dintre faraonul Ramses al II-lea şi regele hitit Muwatallis aparține pe bună dreptate acestor bătălii extrem de importante pentru istoria lumii. Bătălia a decis soarta Siriei şi a Palestinei, precum şi balanța puterii dintre Egipt şi Țara Hatti, Iar ceea ce se petrecea cu țările dintre Nil şi Tigru era, în acea vreme, istorie mondială.

Această bătălie de pe râul Oronte mai are un aspect fascinant. Este prima bătălie din istorie pe care o putem reconstitui. Iar în zorii istoriei a

apărut şi primul tratat de pace detaliat pe care îl cunoaştem, un pact care depăşeşte în înțelepciune politică multe dintre tratatele care au fost întocmite de națiunile din secolul XX d.Ch.

După cum am văzut, bătălia a fost rezultatul inevitabil al lungilor ani de agresiune. În timpul cărora inițiativa a trecut de la egipteni la hitiți sau aliații lor şi înapoi. Aceste conflicte prelungite au fost de fiecare dată sângeroase şi crude. Şi merită mult mai multă atenție decât le-au acordat egiptologii.

Căci aceşti savanți, gândind întotdeauna din perspectiva imensei puteri a ținutului faraonilor, au considerat drept „ambuscade la graniță” o bătălie care în realitate semăna mai degrabă cu un „Război de Treizeci de Ani”.

Încă o dată în istorie, Siria şi Palestina au fost devastate, oraşe şi cetăți au fost făcute una cu pământul, locuitorii lor, omorâți sau alungați. Nu doar granițele, ci controlul întregii coaste de est a Mediteranei era în joc. În scrisorile găsite la Tell el Amarna putem citi lamentațiile prinților din Siria şi Palestina. Sunt strigăte disperate, prin care conducătorii se plâng că fortificațiile de frontieră nu mai pot rezista în fața atacurilor dinspre nord; sunt rugăminți fierbinți adresate faraonului de a trimite urgent ajutoare. Akhenaton nu a mişcat niciun deget; în frumosul său castel de la Amarna a continuat să viseze, în timp ce cuceririle strămoşilor săi erau pierdute una câte una.

Generalul care s-a urcat pe tronul Egiptului sub numele de Horemheb (1345–1318 î.Ch.) a încercat să salveze ce mai putea fi salvat, N-a realizat mare lucru. Dar urmaşul său, Seti I (1317–1301 î.Ch.), a pătruns încă o dată până în interiorul Palestinei. A alungat triburile din deşert şi a securizat întreaga regiune, până la granița marcată de ținutul ce se întinde de la Tir la Damasc. Acolo a fost oprit de Muwatallis.

Moştenirea lui Ramses al II-lea (1301–1234 î.Ch.) nu era, prin urmare, deloc sigură. Aproape imediat după urcarea lui pe tron, granițele s-au aprins încă o dată. A intrat pe câmpul de luptă, pentru a păstra ceea ce tatăl său, Seti, recuperase cu atâta greutate. În al cincilea an al domniei sale, hitiții au invadat Palestina. Ramses şi-a adunat armata şi a înaintat pe ruta pe care o alesese Horemheb înaintea lui: înspre nord, de-a lungul țărmului fenician. Controlul porturilor îi asigura aprovizionarea expediției şi rezervele viitoare. Pe când se apropia de râul Oronte, cercetaşii l-au înştiințat că principalul corp al armatei hitite, condus de Muwatallis, se afla exact în calea sa. Îşi stabiliseră tabăra la fortăreața de la Kadeş. Ramses se simțea suficient de puternic pentru o confruntare directă. A decis să atace.

La Karnak şi Luxor, în Abydos şi Abu-Simbel, scriitorii pregăteau ode şi pictorii fresce comemorative care să-l ridice în slăvi pe

conducătorul Ramses. Un stat autoritar nu permite relatările libere şi exacte; în urmă cu trei mii de ani, o asemenea „obiectivitate” nu era văzută cu ochi buni, aşa cum se întâmplă în unele țări şi în prezent. Astfel încât îl slăveau cu toții pe *Setepenre*, Alesul lui Re (zeul soarelui), în cuvinte exagerat de exuberante chiar şi pentru Egiptul antic. Ramses aprecia şi încuraja acest cult al personalității. Niciun epitet nu i se părea prea extravagant: de fapt, niciunul nu era suficient de expresiv şi de puternic. El era „Horus, taurul puternic, care este iubit de Adevăr… taurul domnitorilor… neînfricatul, măreț în toate țările, care a făcut ca Etiopia să nu mai existe şi a curmat lăudăroşenia țării Hatti” El a ajuns „la capetele pământului” şi „a făcut gurile mari ale prinților străini să se închidă”. Era „fiul lui Re care a călcat țara Hatti în picioare… Era ca un taur cu coarne ascuțite… leul puternic… şacalul care într-o secundă traversează pământul… divinul, splendidul şoim”.

Aceste exemple ne spun mai multe despre caracterul linguşitorilor săi decât despre caracterul faraonului. Desfăşurarea bătăliei este descrisă în acelaşi fel. Epitetele citate anterior provin de pe stelele din templul în stâncă de la Abu-Simbel. Victoria zdrobitoare a lui Ramses este descrisă şi într-un poem lung care s-a păstrat atât în inscripții de pe temple (cinci dintre ele aflate în trei temple), cât şi pe papirus. Autorul este

necunoscut. S-a crezut multă vreme că este vorba de un oarecare Pentowere, care însă s-a dovedit, în cele din urmă. A fi un simplu copist, şi încă unul prost, deoarece numeroasele greşeli de ortografie trebuie să fie puse pe seama lui. Când a fost descoperit acest poem, mai mulți egiptologi entuziaşti l-au considerat pe autorul său un Homer al Egiptului şi i-au comparat opera cu Iliada. În frenezia lor, nu au tratat cu luciditate exagerările şi glorificările scandaloase cu care era presărat textul. Altfel nu se poate explica cum de nu au observat nu doar exagerările, dar şi contradicțiile şi erorile evidente.

În prezent se ştie că aceste relatări inspirate de Ramses sunt nişte falsificări neruşinate ale istoriei. Sunt primele exemple de rescriere a istoriei pe care le avem. Trebuie să îi recunoaştem meritul lui Ramses şi să spunem că, fără ajutorul tradiției, a creat, împreună cu al său „minister al propagandei”, o capodoperă. Versiunea lor a fost crezută mai mult de trei mii de ani. Savanții moderni au căzut şi ci în capcană, cu atât mai uşor cu cât, până în urmă cu şaptezeci de ani, duşmanii faraonului nu erau considerați mai mult decât nişte simple triburi ce se răzvrăteau la frontiere. Nimeni nu bănuia că la Kadeş, Ramses se luptase cu o mare putere.

Nici chiar astăzi, din păcate, nu ştim în întregime ce s-a petrecut la Kadeş. Cercetătorii au fost nevoiți să reconstituie bătălia plecând de la

indicii disparate. Imaginea care a rezultat, deşi incompletă, este suficient de clară. Nu mai există nicio îndoială în privința adevăratului deznodământ.

La Kadeş, s-au înfruntat două din cele mai mari armate ale antichității. Conştient că îl aştepta o confruntare decisivă de forțe, Ramses percepuse taxe enorme de la supuşii săi. În plus, îl convinsese pe Bentesina, prințul din Amurru, aliat al hitiților, să întoarcă armele în ultimul moment. Şi Muwatallis îşi adunase în preajmă toate forțele auxiliare pe care se putea baza. Îşi crescuse numărul soldaților angajând mercenari şi chiar un contingent al temuților pirați din Licia. Avea douăzeci de mii de oameni; cea mai mare armată pe care o înfruntase vreodată faraonul. Poetul egiptean nu încearcă să ascundă acest lucru. Din contră, exagerează cu mult numărul duşmanilor, pentru a accentua importanța victoriei egiptene.

Din punct de vedere strategic, înaintarea lui Ramses înspre Kadeş a fost opera unui amator, lipsită de orice planificare. Armata lui era împărțită în patru corpuri, care purtau numele Amon, Re (Ra), Ptah şi Sutekh: numele de zei egipteni. Ajungând în apropiere de Kadeş spre sfârşitul lui mai, şi-a stabilit tabăra pe înălțimile care dominau oraşul, ce se distingea vag de la acea distanță, prin ceață. Dar nici urmă de duşman, pe care se aşteptase să îl întâlnească pe undeva prin

acea zonă. În timp ce Ramses discuta situația cu ofițerii săi, care nu ştiau ce să creadă, regele hitit trecuse deja la acțiune. Spre deosebire de Ramses, a procedat conform unui plan bine definit. Pentru început, a trimis doi beduini în tabăra faraonului. Aceştia au pretins că sunt dezertori, au dat informații despre organizarea armatei hitite şi au susținut că regele hitit, uluit de puterea şi de faima lui Ramses, se retrăsese deja îngrozit înspre nord şi se afla acum în apropiere de Alep.

Ramses, prost informat de propriii lui spioni şi având, se pare, o părere atât de bună despre sine încât era o pradă uşoară pentru linguşitori, i-a crezut pe aceşti aşa-zişi dezertori. S-a plasat



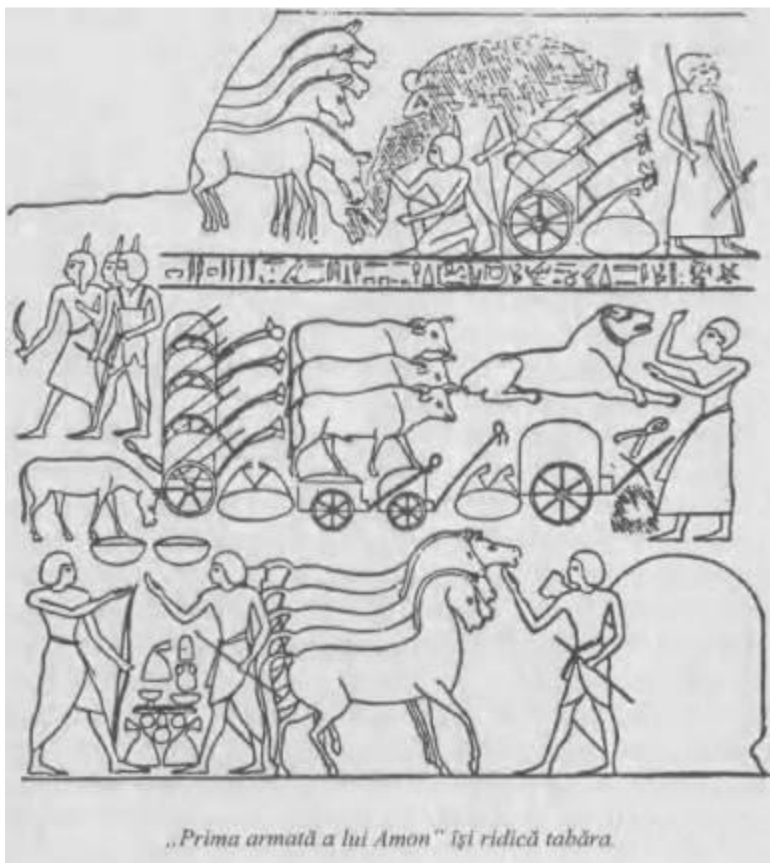
Harta Kadeşului şi a împrejurimilor.
Poziţia trupelor în noaptea de dinainte şi în dimineaţa bătăliei

M *Hitiţi* — *Egipteni* ★ *Ramses*

imediat în fruntea primului său corp de armată şi „Maiestatea sa a deschis calea asemeni tatălui său. Stăpânul Tebei, traversând râul Oronte cu primul conducător al lui Amon...” Cu alte cuvinte, bazându-se pe spusele celor doi dezertori, şi-a împărțit armata, deplasând un corp la circa 10 kilometri distanță de restul trupelor, în teritoriul necercetat încă. Şi de parcă acest gest nu ar fi fost suficient de nebunesc, a luat el însuşi conducerea trupelor care se deplasau înainte, în loc să trimită o avangardă şi să rămână cu restul trupelor.

Muwatallis a preluat imediat inițiativa. Calm, l-a privit pe Ramses apropiindu-se şi trebuie să fi simțit fiorul de satisfacție al vânătorului care îşi observă prada călcând în capcană. Înaintând înspre nord-vestul oraşului, a traversat la rândul lui râul Oronte. Ramses, căutându-şi duşmanul, s-a deplasat înspre nord, trecând de Kadeş prin vestul oraşului, încă în fruntea unui singur corp de soldați. Corpul Re îl urma încet; Ptah şi Sutekh au rămas pe malul stâng al râului. Între timp, Muwatalli a rămas în partea de est a oraşului, înaintând înspre sud, apărat de duşman de oraşul însuşi.

Aceste manevre au continuat până după-amiază. Ajungând în nord-vestul oraşului, acolo unde Muwatallis îşi avusese tabăra, Ramses şi-a ridicat corturile şi şi-a lăsat soldații obosiți să se odihnească şi să îşi pregătească



„Prima armată a lui Amon" îşi ridică tabăra

mâncarea. Corpul Re înainta încet între timp şi, printr-un noroc chior, egiptenii au capturat în acel moment doi spioni hitiţi. Ramses a smuls adevărul de la aceştia, biciuindu-i: au mărturisit că Muwatallis nu fugise din calea faraonului, ci se afla de partea cealaltă a oraşului, cu întreaga armată.

În acest moment, Ramses a început să realizeze pericolul care îl păştea. Şi-a ocărât ofiţerii, care mai devreme, în cursul acelei zile, îl avertizaseră însă în privinţa înaintării sale nesăbuite, şi a

trimis solii ordonându-i corpului Ptah să i se alăture cât mai repede cu putință. Singura lui speranță era ca aşa-numitul corp Re să se apropie la o distanță de la care să poată fi strigat. Între timp, însă, Muwatallis traversase din nou râul, în sudul Kadeşului. Carele sale iuți s-au repezit asupra soldaților ce înaintau. După cum am mai spus, carele de luptă hitite purtau doi războinici; în carele egiptene nu se afla decât un luptător alături de vizitiu.

„Au atacat armata lui Re în mijlocul ei, în timp ce mărşăluia fără să bănuiască ceva, nepregătită de luptă. Armata şi conducătorii de care ai Maiestății sale s-au înmuiat în fața lor.”

Întregul corp a fost împrăştiat şi aproape anihilat. Carele hitite, cele mai noi, mai iuți şi mai uşor de manevrat dintre armele ofensive, i-au urmărit pe soldații ce se retrăgeau în dezordine. Restul egiptenilor au fugit din fața lor, cuprinşi de panică. S-au năpustit asupra taberei corpului Amon, semănând panică în rândurile propriilor soldați şi ducându-i cu ei în goana lor nebună.

Acesta a fost punctul culminant al bătăliei de la Kadeş. Carele uşoare de luptă introduseseră un nou element de strategie în arta războiului: înconjurarea rapidă a adversarului. După această debandadă, soarta egiptenilor era pecetluită; nu putem crede nicio iotă din pretinsa lor victorie. Cele două armate erau aproximativ egale ca număr, cu circa 20.000 de soldați fiecare.

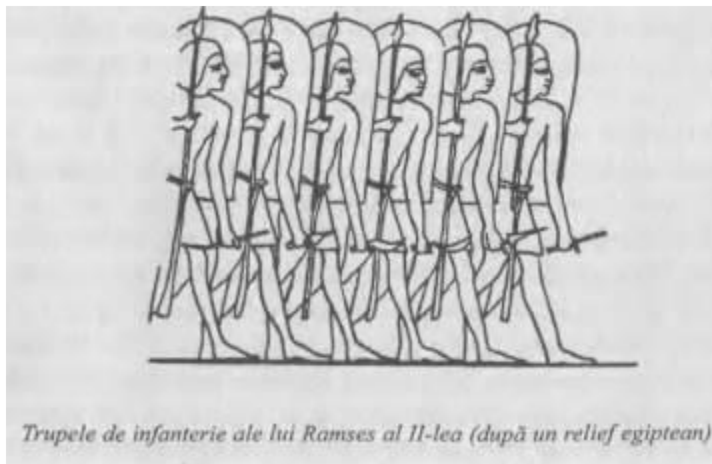
Dezmembrând corpul Re, Muwatallis a distrus aproximativ un sfert din forța armată a faraonului. De asemenea, a izolat corpul Amon (inclusiv pe faraon) de restul armatei. Corpul Ptah era încă pe drum şi nu aflase de dezastru; corpul Sutekh aştepta pe malul stâng al râului Oronte. Profitând pe loc de situație, Muwatallis şi-a folosit carele de luptă pentru a pătrunde în mijlocul egiptenilor aflați pe fugă, le-a întors şi l-a încercuit pe faraon din toate părțile!

Era clar ca lumina zilei că cea mai mare bătălie a antichității avea să se încheie cu o înfrângere catastrofală a armatei egiptene. Muwatallis, cu propriile forțe intacte, putea acum să ia pe rând fiecare corp de armată şi să îl facă bucățele. Numai un miracol îi mai putea salva pe egipteni de la anihilare totală. De fapt, numai un miracol îl mai putea salva pe faraonul însuşi şi pe resturile armatei sale.

Acest miracol s-a petrecut în realitate, Cronicarii egipteni l-au pus ulterior pe seama curajului divin al lui Ramses. Încă o dată, îmbrobodeau adevărul. Din câte ştim, se prea poate ca faraonul să fi luptat eroic. Dar faptul că a scăpat cu viață s-a datorat unor evenimente, două la număr, pe care nu avea cum să le influențeze.

Disciplina care ținea la un loc diferitele triburi din care era formată armata hitită nu era prea severă. Sigure de victorie, îmbătate de dorința de luptă şi de lăcomia pentru prăzile bogate, trupele

de şoc hitite şi-au încetat urmărirea când au ajuns la tabăra lui Ramses. Corturile abandonate, căruțele pline cu provizii, uneltele şi armele s-au dovedit a fi o ispită prea mare pentru


Trupele de infanterie ale lui Ramses al II-lea (după un relief egiptean)

ei. Aceşti bărbați,care cu puțină vreme în urmă formaseră o armată înspăimântătoare, au devenit o hoardă nedisciplinată ce nu mai răspundea la ordinele comandaților săi. În acest moment, orice atacator puternic i-ar fi putut înfrânge Printre trupele lui Ramses, care încă fugeau cuprinse de panică, nu se afla un astfel de atacator. Dar un *deus ex machina* a adus unul dinspre coastă. Era un regiment mic, bine disciplinat, de soldați egipteni care au sosit pe câmpul de luptă, au preluat rapid conducerea bătăliei şi, într-un singur atac viguros, i-au copleşit pe jefuitorii hitiți.

Nu ştim de unde au venit aceste trupe; se presupune că ar fi fost o unitate de cadeți aduşi în

unul din porturile de pe coastă cu ordinul de a ajunge din urmă armata egipteană. Orice ar fi fost, acest regiment i-a salvat libertatea şi viaţa faraonului. Dacă nu ar fi apărut la momentul potrivit, acesta nu ar fi devenit niciodată „Ramses cel Mare”.

Poetul de curte descrie cu lux de amănunte cum a scăpat Ramses din mijlocul hitiţilor. Dacă ignorăm înfloriturile din text, găsim multe elemente interesante în povestea lui. Forma naraţiunii este şi ca dramatică, alternând cronica cu imagini vii ale regelui în mijlocul bătăliei Ramses este arătat implorând zeii şi plângându-se amarnic că tovarăşii săi trădători l-au abandonat când s-a aflat în pericol.

„Maiestatea sa era singur cu gărzile sale de corp”, îşi începe poetul descrierea fazei decisive a bătăliei. „Ticălosul de prinţ al Hatti, însă”, aici duşmanul este făcut laş pentru că dă dovadă de bun simţ, „stătea în mijlocul armatei sale şi, de frica Maiestăţii sale, nu ieşea la luptă”.

Când carele hitite au atacat şi au zguduit corpul Re, doi dintre fiii faraonului s-au numărat printre egiptenii care s-au repezit în goană în tabăra sa şi au semănat panica printre trupele proprii. Atunci, Maiestatea sa „a ieşit în faţă ca tatăl său, după ce îmbrăcase haina de luptă şi îşi luase armura, era asemeni lui Baal în momentele sale de furie. Echipajul de cai care îl purta pe Maiestatea sa se numea Victorie în Teba şi provenea din marile

grajduri ale lui Ramses. Maiestatea sa a înaintat rapid, năpustindu-se asupra armatei duşmane din Hatti; era singur şi nu îl însoțea nimeni.”

Acest act, care este descris drept un gest de un eroism extraordinar, se poate să nu fi fost mai mult decât un gest de disperare sau de groază. În acest moment, însă, poetul dă frâu liber imaginației. Merge dincolo de simplele exagerări şi slăveşte acțiunea regelui: „Când regele a privit îndărăt, a văzut că era blocat de 2.500 de care. Toți războinicii ticălosului rege Hatti îl înconjurau, precum şi cei din numeroasele țâri aliate: războinici din Aradus, Mese, Pedes, Keşkeş, Irun, Kizwadna, Kereb, Ekeret, Kadeş şi Reke. Stăteau câte trei în fiecare car şi se uniseră împotriva lui.”

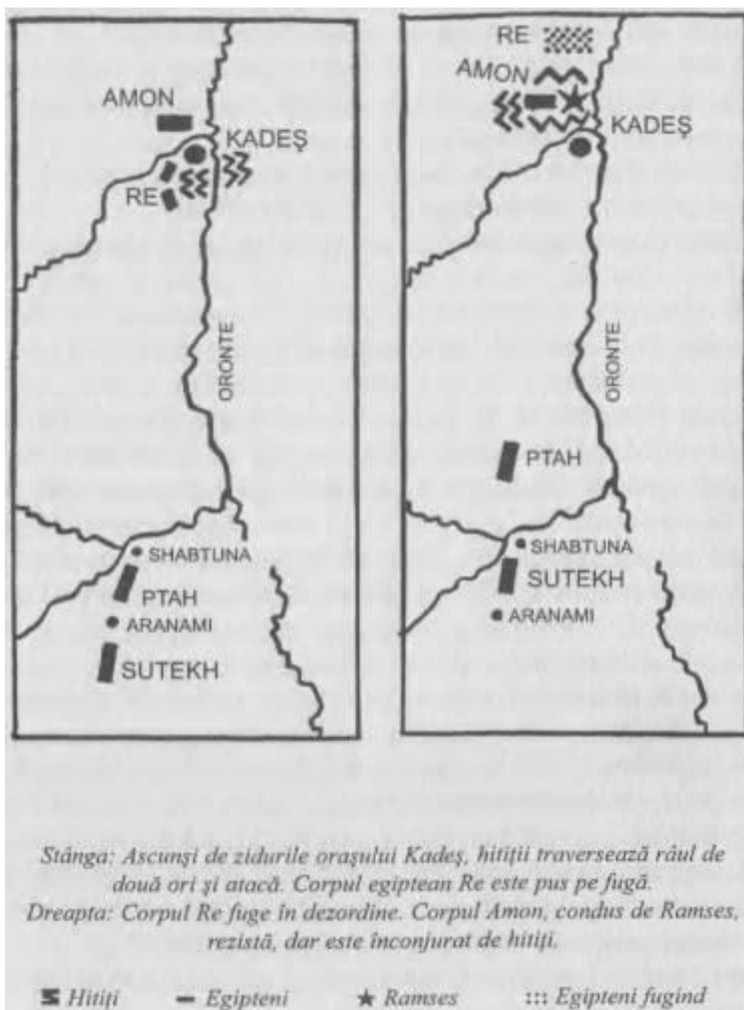
În acest punct, regele îşi spune monologul jeluitor. Această parte a poemului este impregnată de măreție, narațiunea alternând cu discursul direct al faraonului:

„Niciun prinț nu se află lângă mine şi niciun conducător de car, niciun ofițer din infanterie şi niciunul din vizitii.

Infanteriştii şi luptătorii mei care m-au părăsit în fața duşmanului şi niciunul n-a stat să se lupte cu el.” Şi îşi invocă zeul: „Maiestatea sa a spus: «Ce înseamnă asta, tată Amon? Tatăl şi-a uitat deja fiul? Am făcut eu vreodată ceva fără tine? Orice am făcut sau nu am tăcut, n-a fost pentru că aşa ai spus tu? Şi nu m-am îndepărtat niciodată de legea ta… Ce sunt aceşti asiatici pentru tine, Amon?

Aceşti netrebnici care n-au niciun Dumnezeu? N-am înălțat eu multe monumente pentru line? Şi nu ți-am umplut templul cu prizonieri?… Te implor, tată Amon. Sunt în mijlocul unor străini pe care nu-i cunosc. Toate țările s-au unit împotriva mea şi sunt singur şi nu se află nimeni alături de mine. Soldații mei m-au părăsit şi niciunul din vizitiii mei nu s-a uitat în jur să mă caute… Dar eu te strig pe tine şi ştiu că Amon este mai important pentru mine decât milioane de infanterişti şi decât sute de mii de luptători pe care. Decât zece mii de oameni care sunt frați şi copii şi stau laolaltă şi gândesc la fel, Lucrarea a mii de oameni nu valorează nimic. Amon este mai mare decât ei… Amon mă ascultă şi vine când îl invoc… Îmi întinde mâna şi eu mă-nveselesc; stă în spatele meu, strigând: Înainte! Înainte! Sunt alături de tine, sunt Tatăl tău. Mâna mea este cu tine şi eu sunt mai bun decât o sută de mii de oameni, eu, stăpânul victoriei, care iubesc puterea.»”

Invocând zeii, omul se face pe sine asemeni lor. Ramses devine un amestec de Ghilgameş şi Hercule.



Stânga: Ascunşi de zidurile oraşului Kadeş, hitiții traversează râul de două ori şi atacă. Corpul egiptean Re este pus pe fugă.
Dreapta: Corpul Re fuge în dezordine. Corpul Amon, condus de Ramses, rezistă, dar este înconjurat de hitiți.

„Mi-am regăsit inima; inima mea crapă de bucurie, orice dorință am se împlineşte…Îmi trimit săgețile în dreapta şi lupt în stânga. Sunt asemeni lui Baal în momentele sale de furie. Priviți, 2.500 de care m-au înconjurat şi acum zac rupte în bucăți în fața armăsarilor mei. Niciunul din duşmani nu şi-a putut ridica mâna să lupte. Inimile lor s-au topit de frică în trupurile lor, iar brațele li s-au îndoit de slăbiciune. Nu pot trage cu

arcul şi n-au curaj să-şi ia săbiile. Îi arunc în apă, şi cad ca nişte crocodili. Se prăbuşesc unii peste alții şi cu îi ucid după pofta inimii.”

Dacă poemul spune adevărul, Ramses a folosit în sfârşit o manevră tactică inteligentă: a atacat frontul hitit în partea unde acesta era cel mai slab, de-a lungul râului, pentru a-şi asigura spatele şi a încerca apoi să iasă din mijlocul armatei inamice. Inscripțiile de pe zidurile templelor egiptene descriu soldații duşmani ca fiind împinşi în râu, unde se îneacă.

„Ticălosul prinț Hatti”, care, conform relatării egiptene, s-a îndepărtat îngrozit la vederea masacrului, şi-a dat seama ce se întâmpla cu oamenii lui. Şi-a adunat nobilii şi trupele în jurul său. „Erau împreună o mie de care ce s-au năpustit direct în foc” – adică, înspre faraon, a cărui diademă de şerpi scuipa flăcări.

„M-am repezit asupra lor. Într-o clipă, i-am făcut să simtă puterea mâinii mele. I-am masacrat, i-am ucis pe toți cei pe care i-am găsit şi îşi strigau unul altuia: «Acesta nu este om din mijlocul nostru; acesta este Sutekh cel Puternic; Baal e în brațele şi picioarele lui. Faptele lui nu sunt faptele unui om. Niciodată până acum un singur om, fără soldați şi fără care de luptă, n-a înfrânt sute de mii de ostaşi. Veniți repede, să fugim din fața lui, să ne salvăm viețile ca să mai putem respira. Priviți, oricine îndrăzneşte să se apropie de el îşi simte mâinile şi picioarele amorțite; oricine îl vede

atacând nu poate ține în mână nici arcul nici sabia.»"

Să presupunem că încercarea temerară a faraonului de a scăpa de împrejmuirea duşmanilor a reuşit. Putem astfel înțelege de ce şi-a făcut curaj şi şi-a amintit că mai poate conta şi pe ofițerii săi, pe suită şi pe soldați. A încercat să îi adune nu prin ordine înfricoşătoare, ci rugându-i şi încurajându-i.

„Prindeți curaj, prindeți curaj, soldații mei! Ați văzut ce victorie am câştigat, chiar dacă sunt singur. Dar Amon este protectorul meu şi mâna lui este de partea mea. Ce fricoşi sunteți, războinicii mei de pe care; nu are niciun rost să


Spioni hitiți bătuți

mă încred în voi. Nu există niciunul dintre voi pentru care eu să nu fi fost un binefăcător în țara mea. Nu am stat eu în fața voastră ca stăpân al vostru, iar voi ca supuşi umili? apoi însă v-am ridicat în rang şi zi de zi v-ați primit pâinea de la

mine. I-am dat fiului proprietățile tatălui. Tot ce era rău în țara asta a fost alungat pe vecie. V-am micşorat taxele şi am înlocuit ce fusese luat de la voi... Oricine dintre voi a venit la mine cu o cerere, i-am spus în fiecare zi: «Da, voi face acest lucru.» Niciun domnitor n-a făcut vreodată atâtea pentru soldații lui cum am făcut eu, îndeplinindu-vă dorințele, căci v-am lăsat să trăiți în casele şi în oraşele voastre chiar şi atunci când nu lucrați pentru mine ca ofițeri ai mei. Şi am făcut acelaşi lucru şi pentru conducătorii mei de care, cărora le-am deschis calea în multe oraşe... şi am crezut că voi vedea aceeaşi îndrăzneală din partea lor în clipa aceasta, când mergem la luptă. Dar priviți! Cu toții v-ați comportat mişeleşte; niciunul nu a rămas pe poziții şi nu mi-a întins o mână de ajutor în luptă... Jur pe Ka-ul Tatălui meu Amon! Ce n-aş da să fiu în Egipt, ca strămoşii mei care nu i-au văzut niciodată pe sirieni...!"

Acestea nu sunt cuvintele unui rege învingător, ci ale unui rege care suferă nespus.

„Crima pe care au comis-o soldații şi luptătorii mei din care nu poate fi exprimată în cuvinte. Dar priviți, Amon mi-a dat victoria chiar dacă soldații şi carele nu s-au aflat lângă mine. Toate țările îndepărtate mi-au văzut victoria şi puterea cât eram singur, fără niciun nobil şi fără niciun vizitiu...

Căci atunci când Menna, vizitiul meu, a văzut că

m-au împrejmuit atâtea care, s-a speriat, şi inima, mâinile şi picioarele i s-au înmuiat de frică. I-a spus Maiestății sale: «Stăpânul meu milostiv, puternic conducător, mare protector al Egiptului în ziua bătăliei, suntem singuri în mijlocul duşmanilor. Vezi, armata şi carele ne-au părăsit. De ce vrei să stai pe loc până ne iau ultima suflare. Scapă-ne nevătămați, salvează-ne, o Ramses!»

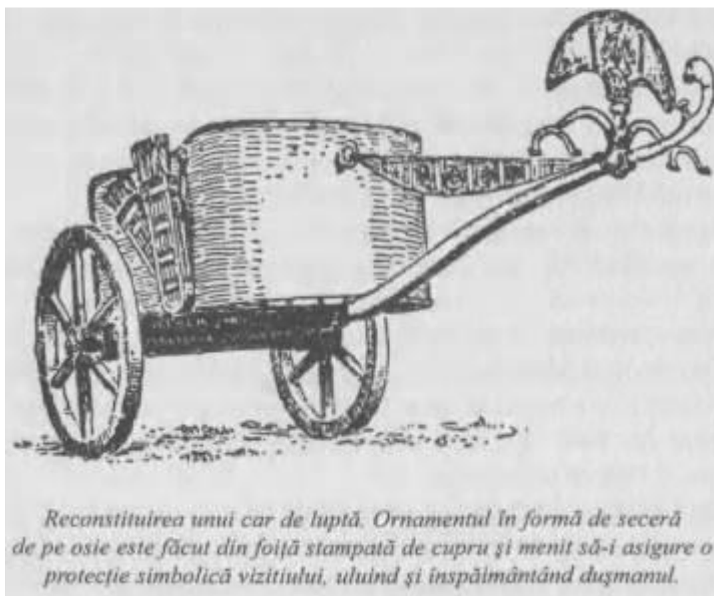
Maiestatea sa i-a spus vizitiului său «Fă-ți curaj, vizitiule. Am să le rup rândurile, asemeni unui şoim care se năpusteşte asupra prăzii. Îi voi omorî, îi voi măcelări, îi voi arunca la pământ. Ce înseamnă aceşti laşi pentru tine? Fața mea nu a pălit în fața unui milion dintre ei.» Maiestatea sa s-a repezit înainte. A rupt rândurile duşmanului, s-a năpustit asupra lor de vreo şase ori. «Îi urmăresc asemeni lui Baal în momentele sale de furie; fac moarte de om printre ei fără să obosesc.»

Când soldații şi vizitiul meu au văzut că eram asemeni zeilor ca valoare şi putere, au venit unul câte unul, ajungând în tabără pe înserate, şi au găsit toți duşmanii pe care îi atacasem zăcând înecați în sângele lor, cei mai buni războinici Hatti şi copiii şi frații de prinți. Am făcut câmpul de la Kadeş să se albească de la veşmintele albe ale cadavrelor şi morții erau aşa de numeroşi, că nu aveai pe unde călca printre ei.

Soldații mei m-au ridicat în slăvi când au văzut ce am făcut. Nobilii mi-au lăudat puterea, şi la fel conducătorii de care, ce mi-au slăvit numele astfel.

«Slăvit să fii, splendid războinic, care ne încurajezi inimile; i-ai salvat pe soldații și pe conducătorii tăi de care. Fiu al lui Amon, măreț războinic, ai distrus țara Hatti cu armata ta puternică. Ești un luptător splendid, ce nu suportă comparație, un rege care luptă pentru soldații săi în ziua bătăliei. Ai o inimă curajoasă și ești primul care se aruncă în luptă. Toate țările adunate la un loc n-au rezistat în fața ta; ai câștigat victoria în fața armatei și în fața întregii lumi. Nu e lăudăroșenie… I-ai distrus pe Hatti pentru totdeauna.»

Maiestatea sa le-a spus soldaților, nobililor și conducătorilor de care. «Ce crimă ați comis, voi, nobililor, soldaților și conducătorilor de care ce n-ați luptat deloc. M-ați lăsat singur în fața dușmanului – ce curajos din partea voastră… Se va spune că m-ați abandonat… Am luptat și am învins milioane de țări, eu singur Am fost împreună cu grozavii mei armăsari Victoria de la Teba și Mut este Satisfăcut, ei singuri m-au ajutat când mă aflam în mijlocul atâtor națiuni. Voi continua să poruncesc să fie hrăniți în fața mea în fiecare zi, când mă voi întoarce în palat, căci numai ei s-au aflat alături de mine, ei și Menna, vizitiul meu…!»”



Reconstituirea unui car de luptă. Ornamentul în formă de seceră de pe osie este făcut din foiță stampată de cupru și menit să-i asigure o protecție simbolică vizitiului, uluind și înspăimântând dușmanul.

Din această relatare se pot trage următoarele concluzii:

Regele trebuie să fi reuşit să adune în jurul său părți din armată (inspirându-i poate prin curajul propriu) şi să înainteze înspre sud în dimineața următoare. Poetul de curte evită să menționeze regimentul care, printr-un mare noroc, a sosit de pe țărm şi s-a dovedit de mare ajutor. Alte surse susțin că Ramses, împreună cu ce a mai rămas din corpurile de armată, s-a retras cu repeziciune înspre sud până a ajuns la înălțimile din apropiere de Damasc. Aceste surse sunt convingătoare, deoarece corespund logicii bătăliei în sine. Nu există nicio îndoială că Ramses, care a suferit pierderi uriaşe, a reuşit cu greu să scape cu viață şi s-a retras înspre Egipt, cu o armată decimată. Ceea ce spune poetul de curte în continuare nu

apare niciunde în tratatul cu care s-a încheiat bătălia:

„Ticălosul prinț Hatti, înfrânt, a trimis un mesaj în care slăvea numele Maiestății sale: «Eşti Re-Horakhti, eşti Sutekh cel Puternic, fiul lui Nut: Baal îți însuflețeşte gesturile şi țara Hatti este cuprinsă de frică. L-ai înfrânt pe prințul Hatti o dată pentru totdeauna.» A trimis o solie cu o scrisoare adresată slăvitului nume al Maiestății mele… care spunea următoarele: «Eşti Fiul lui Re, născut din coasta lui, şi el ți-a dat ție toate țările.

Țara Egiptului şi țara Hatti, da, sunt slujitoarele tale şi se află la picioarele tale. Mărețul tău tată Re ți le-a dat ție.

Nu te purta îngrozitor cu noi!

Priveşte, puterea ta este mare şi forța ta apasă cu tărie asupra țării Hatti. E bine să îți ucizi servitorii? Ieri ai omorât sute de servitori şi astăzi vii şi ne vei lăsa fără urmaşi. Nu fi strict în pretențiile tale, o rege puternic. Blândețea este mai bună decât arta războiului. Dă-ne un răgaz să ne tragem sufletul»”

Conform poetului egiptean de curte, regele a primit acest mesaj în timpul retragerii sale – care bineînțeles că nu este numită astfel.

Cea mai absurdă frază din acest mesaj de-a dreptul fantastic este: „Țara Egiptului şi țara Hatti… se află la picioarele tale.” După o singură mare bătălie la granița dintre cele două țări, după care egiptenii s-au grăbit să se retragă fără ca

măcar să fi aruncat o privire în regatul Hatti, Muwatallis şi-ar fi pus chipurile țara la picioarele faraonului! Trebuie să ne amintim despre capitala hitită că se afla la peste 600 de kilometri în nord.

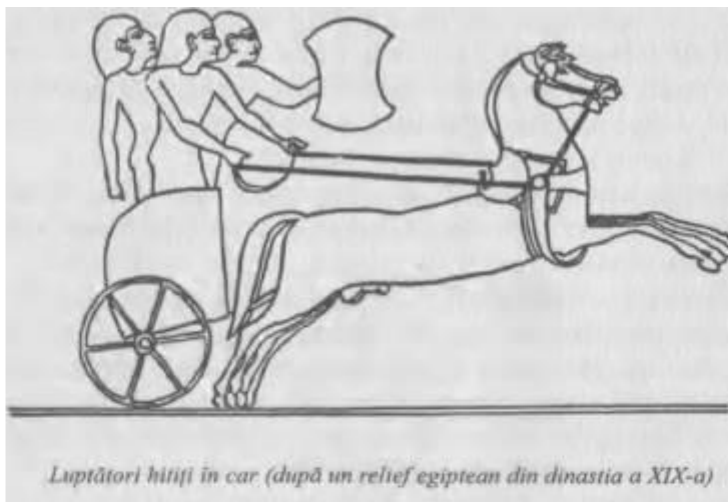
Dar poetul nu se osteneşte să umple golurile din relatarea sa. Regele care a atacat ca însuşi zeul războiului pentru a anihila duşmanul, ale cărui virtuți de războinic sunt slăvite în cele mai extravagante cuvinte, care ucide singur sute de mii de bărbați în furia sa regală, devine brusc întruchiparea însăşi a generozității. Personalitatea i se schimbă cu o viteză uluitoare. Când îşi adună generalii în jurul său şi îi informează despre mesajul primit de la Muwatallis (care a fost mai mult ca sigur foarte diferit de cel prezentat de poet), aceştia îi spun:

„Blândețea este cea mai de seamă calitate, o rege, stăpânul nostru. Nimănui nu i se va reproşa vreodată că doreşte pacea. *Cine te va slăvi în zilele când eşti cuprins de mânie?”* Calitatea pe care, cu o secundă în urmă, poetul o lăuda devine acum un defect nedemn de aprecieri. Maiestatea sa ordonă să fie ascultate cuvintele hitiților şi „îşi întinde mâna în semn de pace în timp ce înaintează înspre sud”.

Ce altceva ar mai putea să facă un învins, decât să accepte oferta de pace primită, continuându-şi în acelaşi timp cu prudență retragerea spre casă?

Ramses cel Mare a semnat în cele din urmă un tratat de prietenie cu Muwatallis, regele hitiților.

Succesul lui Muwatallis a fost ieşit din comun, aşa cum trebuie să fi fost evident în acea perioadă. Ca rezultat direct al bătăliei de


Luptători hitiți în car (după un relief egiptean din dinastia a XIX-a)

la Kadeş, Bentesina, conducătorul ținutului Amurru, care trecuse de partea egiptenilor, s-a întors în rândul hitiților.

Aceasta este, de altfel, încă o dovadă a faptului că hitiții fuseseră adevărații învingători; căci unde s-a mai pomenit ca un aliat la victorie să schimbe taberele şi să treacă de partea învinşilor? În plus, Muwatallis îşi îmbunătățise atitudinea față de fratele său ostil, Hattusilis. Acest frate, o personalitate puternică, ale cărui victorii asupra veşnic răzvrătiților kaşka îi aduseseră titlul de vicerege, încheiase o alianță secretă cu Bentesina din Amurru. Acum, însă, a încetat orice complot împotriva lui Muwatallis.

Pe de altă parte, triburile siriene şi palestiniene

de la graniță au continuat să facă probleme: egiptenilor, de această dată. Tratatul de prietenie pare să fi prevenit orice conflicte majore ulterioare. Nu avem niciun raport precis asupra vreunei bătălii importante între egipteni şi hitiți, nici măcar nu se menționează vreo armată condusă de un hitit. Ramses a luptat împotriva unor triburi şi a unor națiuni mărunte, dar nu a trecut niciodată proaspăt stabilita frontieră hitită care urma cursul râului Nahr el Kelb, „Râul Câinilor”, în Fenicia. Situația din acea regiune era aproape identică cu cea din prezent: o alternare constantă de perioade de conflict deschis şi de război rece. Deoarece lupta epuiza resursele ambelor părți implicate, se făceau presiuni pentru a se ajunge la o nouă decizie. Problema a fost în cele din urmă rezolvată pe cale paşnică, datorită înțelepciunii celui mai important rege hitit după Suppiluliuma, Hattusilis al III-lea.

La moartea lui Muwatallis, pe tron a urcat fiul său, Urhi-Teşub, care s-a dovedit un conducător slab. Urhi-Teşub a făcut greşeala fatală de a amenința funcția de vicerege a unchiului său Hattusilis, pe care acesta şi-o dobândise cu sabia. Hattusilis a replicat, punându-şi în joc întreaga forță. A preluat puterea şi s-a simțit suficient de în siguranță pentru a-l trimite pe nesăbuitul Urhi-Teşub în exil, fără să-i curme viața. Ca domnitor, uzurpatorul s-a dovedit mai degrabă înțelept decât viclean, tolerant decât tiran – în aceste privințe

urmând, încă o dată, exemplul lui Suppiluliuma. Chiar dacă dobândise puterea prin forță armată, a fost nu numai un general, ci şi un om de stat de succes. A lăsat moştenire posterității un document care este cel mai vechi de acest gen ce s-a păstrat din antichitate. Îl găsim important mai ales pentru că este o dovadă a caracterului indo-european al hitiților. Anton Moortgat comentează:

„Îl putem numi cea mai veche autobiografie cunoscută. În acelaşi timp, este documentul prin care Hattusilis se apără împotriva acuzației de a fi preluat puterea ca un uzurpator. Aparține unei categorii unice de monumente literare hitite. Aici, pentru prima dată în Orientul antic, un om îşi dezvăluie capacitatea de a-şi contempla propria viață şi viața unei națiuni într-o relație plină de sensuri, de a interpreta dintr-un punct de vedere specific o serie de evenimente importante şi de acțiuni, ale sale, precum şi ale altora: cu alte cuvinte, capacitatea de a gândi din perspectivă istorică. Gândirea istorică este fără îndoială una dintre cele mai importante diferențe dintre vederea globală şi evoluția Occidentului indo-european şi a Orientului Apropiat, chiar şi în prezent.”

Telepinus şi Mursilis al II-lea au lăsat într-adevăr unele narațiuni care posedă câteva din caracteristicile gândirii istorice. Dar Hattusilis a mers mult mai departe. Ce contrast există între povestea lui şi lăudăroşeniile faraonilor şi ale altor domnitori orientali! Chiar dacă Hattusilis nu scria

o „confesiune” în înțelesul occidental, el a încercat să realizeze o autobiografie autentică. În loc să se ridice singur în slăvi, a încercat să își explice acțiunile; în loc să trâmbițeze legitimitatea domniei sale, adeseori aproape că îşi cerca scuze pentru felul în care a preluat puterea. Acest rege nu s-a grăbit să pretindă că descinde dintr-un zeu imediat după ce s-a urcat pe tron, chiar dacă aceasta era procedura obişnuită în Orient. În schimb, a subliniat în mod expresiv că era *servitorul* unui zeu. „Şi tatăl meu m-a luat de mic copil şi m-a pus în slujba zeului.” Cu o umilință aproape creştină, el îşi spune instrumentul lui Iştar din Samuha, condus de ea în toate acțiunile sale:

„O dată, pe când zăceam bolnav, am văzul clar în boala mea dorința Divinității. Zeița, stăpâna mea, m-a dus de mână de fiecare dată. Pentru că m-a îngrijit atât de bine, întrucât în toate acțiunile mele am îndeplinit voința zeilor, nu m-am comportat niciodată cu răutatea tipică a omenirii…”

Alianța secretă încheiată cu Bentesina, pe când fratele său înainta înspre Kadeş, pare să contrazică această pretinsă virtute neştirbită. Dar poate că această conspirație nu a fost decât un zvon. Căci altfel de ce Muwatallis, după ce a anchetat toate capetele de acuzare împotriva fratelui său, l-a numit pe Hattusilis comandant suprem al taberei militare şi al trupelor de

luptători din care: cu siguranță, o poziție-cheie în cazul în care Hattusilis ar fi intenționat să îl trădeze. În plus, după moartea fratelui său, Hattusilis a respectat legea şi a ajutat la urcarea pe tron a urmaşului legitim. Numai când nepotul său i-a amenințat drepturile câştigate cu greu a emis o chemare la luptă.

„Dar când m-am certat cu el, nu am făcut-o într-un mod nedemn, răzvrătindu-mă împotriva lui pe un car de luptă sau ridicându-mă împotriva lui între pereții casei sale. Căci i-am spus despre duşmănia mea, zicând: tu ai începu! cearta cu mine. Şi tu eşti Marele Rege; dar mi-ai lăsat o singură fortăreață, şi în această fortăreață eu sunt rege. Ridică-te! Zeița Iştar de la Samuha şi Zeul Furtunii vor decide cine va ieşi învingător dintre noi doi…!”

Talentul pe care îl aveau conducătorii hitiți de a percepe relațiile cauzale dintre propriile lor acte şi evenimentele istorice trebuie să le fi întărit enorm poziția diplomatică, deoarece oponenților lor le lipsea în mod evident această viziune asupra lumii. Înțelegerea cauzalității este, la urma urmei, dovada gândirii juridice, baza unei jurisprudențe autentice şi îi este evident indispensabilă diplomatului care speră să negocieze un tratat avantajos. În acordurile hitite găsim singurele exemple ale acestui fel de gândire din Orientul antic. Tratatul pe care Hattusilis al III-lea l-a încheiat cu Ramses al II-lea după decenii de lupte

la frontieră este *cel mai vechi exemplu de tratai diplomatic din istoria umanității.* Este cel mai vechi document scris de acest fel şi valoarea lui creşte considerabil datorită faptului că există în două texte diferite. Căci acesta este tratatul pe care Winckler îl cunoştea în varianta sa egipteană şi care, spre marea lui uimire, a fost scos la suprafață la Boghazköy, pe o tăbliță hitită din lut pe care fusese inscripționat cu aproximativ trei mii de ani în urmă.

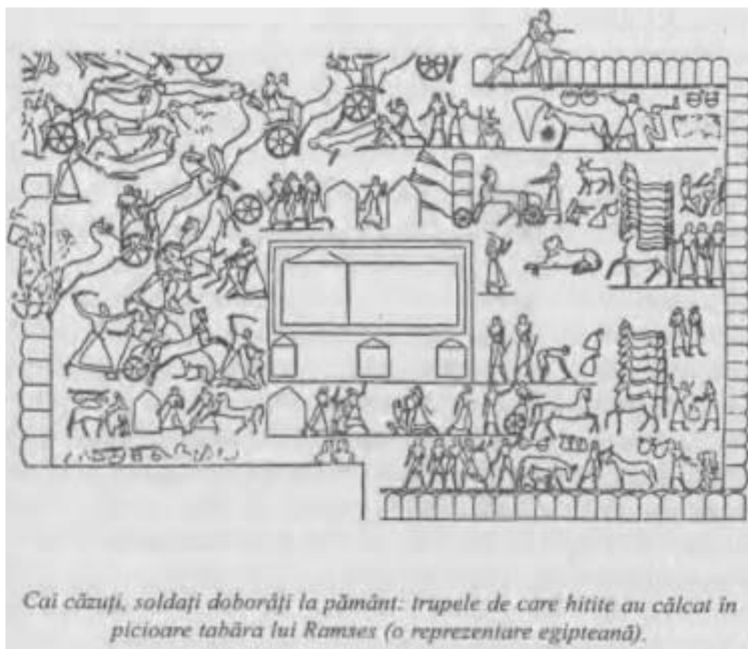
Tratatul a fost încheiat undeva în junii anilor 1280–1269 î.Ch., data exactă fiind subiect de dispute între egiptologi şi hititologi. În lumina celei mai recente cronologii, aceasta ar însemna că a fost semnat cam în al douăzecilea an de domnie a lui Ramses. Copia oficială originală a fost gravată pe o placă de argint care nu a fost recuperată. După cum am menționat deja, textul egiptean în hieroglife a fost găsit pe zidurile Rameseumului, templul mortuar al lui Ramses, şi la Karnak. Ciudat, dar textul există nu doar în două limbi, ci şi în două variante, fiecare fiind o traducere revizuită a paragrafelor privind obligațiile adversarului şi în fiecare caz frazeologia a fost modificată pentru a sluji interesele revizorilor. Versiunea cuneiformă nu a fost păstrată în întregime; se opreşte la Paragraful 14, care corespunde Paragrafului 17 din versiunea egipteană. Textul egiptean are treizeci de paragrafe în total şi se încheie cu o descriere a plăcii

originale de argint.

Mesagerii lui Hattusilis au venit în Egipt cu o schiță a tratatului. Textul egiptean, oferind ca de obicei o imagine trunchiată a situației politice, declară că în anul douăzeci şi unu (al domniei lui Ramses) în a douăzeci şi una zi a lunii lui Tybi, pe când faraonul se afla în oraşul cunoscut sub numele de Casa lui Ramses (recent întemeiatul oraş din delta Nilului, Pi-Ramses), ambasadorii hitiți Tarteşub şi Ramoses au apărut „pentru a cere pacea de la Maiestatea sa Ramses, acest taur printre prinți, care îşi stabileşte granițele țării acolo unde doreşte”. Exact ceea ce nu reuşise să facă în țara hitiților.

Tratatul propriu-zis începea cu grandilocvența obişnuită în Orient. Dar de data aceasta, în spatele cuvintelor mari se afla un adevăr impresionant: balanța puterii.

„Tratatul pe care Marele Prinț Hatti, puternicul Hattusilis, fiul lui Mursilis, Marele şi Puternicul Prinț Hatti, şi nepotul lui Suppiluliuma, Marele şi Puternicul Prinț Hatti, l-a scris pe o placă de argint pentru Ramses al II-lea, Marele şi



Cai căzuți, soldați doborâți la pământ: trupele de care hitite au călcat în picioare tabăra lui Ramses (o reprezentare egipteană).

Puternicul Conducător al Egiptului, fiul lui Seti I, Marele şi Puternicul Conducător al Egiptului şi nepotul lui Ramses I, Marele şi Puternicul Conducător al Egiptului, bunul tratat de pace şi frăție care va crea pacea între ei pentru totdeauna.”

Nici nu este necesar să cităm întregul limbaj utilizat. Cele mai importante două dispoziții erau următoarele: ambele părți au fost de acord să se abțină de la atacurile reciproce; şi ambele părți au încheiat o alianță defensivă.

Dar noi, oamenii secolului XX, suntem în special surprinşi de o clauză de la sfârşitul tratatului care se referă în mod evident la statutul refugiaților politici. Aceste cuvinte, scrise cu peste trei mii de ani în urmă, au un ciudat aer contemporan.

„Dacă un om (sau chiar doi sau trei) fuge din Țara Egiptului şi vine în fața Marelui Prinț Hatti, acesta îl va face prizonier şi îl va trimite înapoi la Ramses, Marele Stăpân al Egiptului. Dar dacă un om este trimis înapoi la Ramses al II-lea, Marele Stăpân al Egiptului, acesta nu va fi acuzat de crima pe care a comis-o, casa nu îi va fi atacată, soțiile şi copiii nu îi vor fi răniți, iar el nu va fi omorât sau rănit în niciun fel, nici ochii, nici urechile, nici limba, nici picioarele sale, nici nu va fi acuzat de vreo crimă.”

O clauză similară se aplica hitiților fugari care treceau granița în țara lui Ramses şi trebuiau trimişi înapoi.

Fraza de încheiere era de o infatuare adecvată pentru importanța tratatului:

„Iar în ceea ce priveşte aceste cuvinte scrise pe aceste plăci de argint pentru țara Hatti şi Țara Egiptului: oricine le va nesocoti, fie ca cei o mie de zei din țara Hatti şi cei o mie de zei din Țara Egiptului să îi distrugă casa, pământurile şi servitorii!”

Nu puterea magică a acestor cuvinte, cu siguranță, ci simțul politicii practice al hitiților au salvat acordul de la a deveni „o simplă bucată de hârtie”. Pactul le-a asigurat popoarelor din Orientul Apropiat şaptezeci de ani de pace! Istoria lumii cunoaşte puține perioade de pace atât de lungi.

Chiar şi cele mai bune tratate nu pot supraviețui decât dacă părțile au intenții cinstite. La zece ani după încheierea pactului, relațiile de prietenie au fost pecetluite printr-o uniune neobişnuită în istoria Egiptului. Ramses s-a căsătorit cu una din fiicele lui Hattusilis. În mod normal, ne-am aştepta ca prințesa să fi fost inclusă în harem ca una dintre numeroasele soții. În schimb, ea a devenit soția principală a faraonului. Nunta a fost o ocazie minunată de reînnoire spectaculoasă a marelui tratat de pace în fața locuitorilor celor două țări. A fost, de asemenea, o oportunitate pentru doi dintre cei „Trei Mari Conducători" ai Orientului să se cunoască personal. Există motive pentru care se presupune că hitiții au fost cei care au avut inițiativa acestei căsătorii. A fost, cu alte cuvinte,


Regele hitit încătuşat (după un relief egiptean)

un act politic deliberat. Asemeni Habsburgilor câteva milenii mai târziu, hitiții se aflau şi ei în căutarea unor alianțe dinastice care să fie cât mai profitabile.

Intrarea prinţesei hitite în Egipt a fost imortalizată pe o stelă găsită lângă Abu-Simbel. Mireasa, care şi-a luat numele Ma'atnefrure („Adevărul este Frumuseţea lui Re"), este reprezentată alături de Ramses şi de tatăl ei, Hattusilis al III-lea. Una dintre inscripţiile care însoţesc imaginile a fost tradusă recent de Siegfried Schott. În introducerea la lucrarea sa, însă, savantul acceptă fără pic de spirit critic afirmaţiile egiptenilor. „După victoria lui Ramses al II-lea asupra ţării Hatti", scrie el, „acesta din urmă trăieşte cu spaima în suflet. Marele Prinţ îşi trimite fiica la Ramses."

Un faraon ar pregăti oare o asemenea primire magnifică pentru prinţesa unei naţiuni ruinate şi abjecte? A trimis o întreagă armată şi mare parte din nobilime în întâmpinarea ei.

I s-a povestit Maiestăţii sale:
Iată ce face Marele Prinţ al Hatti.
Îşi aduce fiica cea mare, cu nenumărate daruri;
Acoperă pământul pe unde trec cu comorile lor.
Fiica prinţului şi prinţii din Hatti le poartă.
Traversează mulţi munţi şi trecători dificile Şi vor ajunge în curând la graniţele Maiestăţii tale.
Trimite o armată şi nobili ca să îi întâmpine.

Regele pare să fie surprins. Este, bineînţeles, puţin probabil că regele hitit ar fi pornit la drum cu fiica lui fără să îşi pregătească primirea. Dar

aceste rânduri par să sugereze că mariajul a avut loc la inițiativa hitiților.

Maiestatea sa s-a bucurat tare. Stăpânul palatului era bucuros
Când a auzit acest eveniment extraordinar
Cum nu se mai cunoscuse în Egipt.
A trimis imediat o armată şi nobili care să îi întâmpine.

Mai mult, Ramses s-a rugat la zeul străinilor, „Părintele Seth”, cerând vreme bună pentru oaspeții care veneau la nuntă:

Opreşte ploaia şi zăpada şi furtuna…
Şi Tatăl Seth i-a îndeplinit toate dorințele.

Relatarea descrie în continuare alaiul şi sosirea acestuia ca pe o minune nemaiîntâlnită:

Soseau trupe ale Hatti, arcaşi şi călăreți,
Toți bărbații din țara Hatti,
Amestecându-se cu cei din Egipt.
Au mâncat şi au băut împreună.
Se înțelegeau la fel de bine ca frații
Care nu-şi poartă pică între ei.
Pacea şi prietenia domneau între ei
La fel ca în rândul egiptenilor.
Mari Prinți din toate țările prin care au trecut
Erau uimiți, neajutorați şi nu-şi credeau ochilor

Când au văzut toți bărbații din Hatti
Care se alăturaseră armatei regelui nostru.
Unul din aceşti prinți i-a spus altuia:
„E adevărat ce a spus Maiestatea sa;
Vedem cu ochii noştri cât de mare e oştirea sa…”

Evident, popoarele care locuiau la graniță considerau nunta un miracol politic.

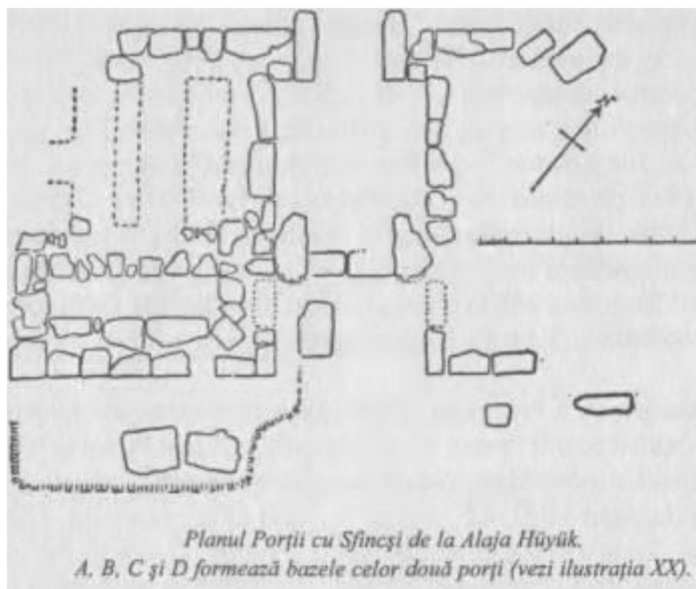
În cele din urmă, marea oştire a reuşit să ajungă la porțile oraşului lui Ramses:

Fiica Marelui Prinț al Hatti,
Care venise în Egipt,
A fost dusă în fața Maiestății sale,
Şi în urma ei au fost aduse nenumăratele daruri…
Atunci, Maiestatea sa a văzut că era frumoasă ca o zeiță…
A fost un eveniment rar şi extraordinar,
O minune magnifică,
Cum nu se mai văzuse până atunci,
Cum niciun om n-a auzit povestindu-se din gura altora,
Cum nu s-a scris vreodată în scrierile strămoşilor noştri.

Ultimele cuvinte ale relatării indică clar consecințele politice ale acestei căsătorii.

Clauza finală este, bineînțeles, genoflexiunea scriitorului egiptean în fața faraonului:

De atunci încolo, de câte ori un bărbat sau o femeie cu treburi au călătorit prin Siria şi au ajuns în ţara Hatti, nu s-au temut deloc pentru că puterea Maiestăţii sale este atât de mare.



Planul Porţii cu Sfincşi de la Alaja Hüyük.
A, B, C şi D formează bazele celor două porţi (vezi ilustraţia XX).

Cu acest tratat de pace, hitiţii au atins şi au depăşit culmea puterii lor Tratatul a fost eficient, dar o dată cu câştigarea siguranţei, s-a pierdut măreţia. Regi asirieni avari au asaltat frontierele. Madduwattas, unul din cei mai de încredere vasali din Vest, a trecut brusc de partea duşmanilor. Ţinutul Arzawa a dobândit o putere surprinzătoare; iar în vest, ahhiyawa, care se poate să fi fost greci timpurii (aheii), au devenit o ameninţare.

Imperiul construit de Suppiluliuma, care a rezistat un secol, s-a dezmembrat în cursul a două

generații; sub conducerea lipsită de fermitate a lui Tudhalyas al IV-lea (1250–1220 î.Ch.) şi sub cea şi mai slabă a lui Amuwandas al IV-lea (1220–1190 î.Ch.) (Amuwandas al III-lea, în studiile mai recente, vezi şi Nota de la tabelul cronologic – n. ed. rom.). Aceşti regi au fost incapabili fie să mențină politica de pace constructivă a lui Hattusilis, fie să câştige înapoi cu sabia ceea ce pierduseră printr-o proastă diplomație.

S-au făcut multe speculații pe tema acestei dezintegrări rapide a unui mare imperiu. Cauza principală este de fapt foarte simplă: începea o nouă migrație de popoare. Se poate obiecta că migrațiile nu pot explica viteza cu care s-a prăbuşit imperiul. Există o explicație în această privință. În ultimii o sută cincizeci de ani din civilizația noastră occidentală, sau după Kant, s-a filosofat mult în legătură cu spațiul şi timpul; dar relativitatea conceptelor de „spațiu istoric" şi „timp istoric" nu a fost încă evaluată în întregime. Istoria este plină de salturi. Noi, contemporanii lui Winston Churchill, îl considerăm una din cele mai importante, dacă nu cea mai importantă figură politică a secolului XX d.Ch. Poate că posteritatea şi-l va aminti în primul rând ca pe politicianul în timpul vieții căruia Imperiul Britanic a trecut de pe culmile gloriei sale la un declin rapid.

Indiferent care a fost cauza, după Amuwandas se pare că a mai domnit pentru scurtă vreme un alt Suppiluliuma, şi poate şi un alt Tudhalyas. Ce

ştim sigur, însă, este următorul lucru:

În jurul anului 1190 î.Ch., oraşul Hattuşaş a fost incendiat. O altă migrație, de data aceasta venită dinspre vest, a călcat în picioare slăbitul regat hitit. Primii dintre aceşti invadatori se poate să fi fost misieni şi frigieni; sunt numiți „Popoarele Mirii” într-o inscripție egipteană de pe pereții unui templu de la Medinet Habu:

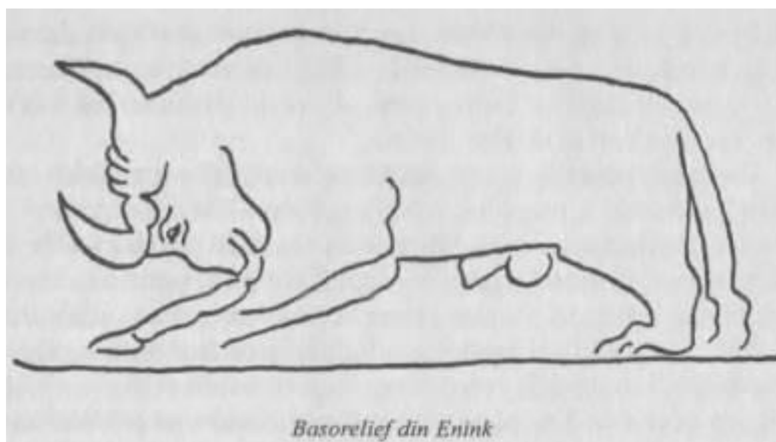
„... Şi nicio țară nu le-a rezistat – de la Hatti în jos!”

Conflagrația care a distrus Hattuşaş (fără îndoială, oraşul a fost jefuit cum se cuvine după ce i s-a dat foc) trebuie să fi fost de proporții colosale. Săpăturile au scos la iveală dovezi ale faptului că, pereții cetății, ai templelor şi ai caselor trebuie să fi fost încinşi câteva zile, dacă nu câteva săptămâni după incendiu.

Capitala nu şi-a revenit niciodată după dezastru. De atunci încolo, timp de peste 3.000 de ani, a rămas în cel mai bun caz un orăşel, în cea mai mare parte a timpului un sat. O dată cu capitala, şi celelalte oraşe mari de lângă localitățile Kültepe şi Alaja Hüyük din zilele noastre au fost distruse. Cu o singură lovitură, întregul Imperiu Hitit a fost şters de pe fața pământului.

Deoarece discutăm în prezenta lucrare povestea *descoperirii* hitiților, le vedem destinul prin ochii arheologilor! Sir Leonard Woolley, marele arheolog

britanic, redă perfect punctul de vedere al profesioniştilor, chiar dacă cuvintele sale ne-ar


Basorelief din Enink

putea surprinde într-o primă fază prin cinismul lor. El spune: „Dacă ar fi după voia arheologului de teren, toate capitalele antice ar fi fost acoperite de cenuşa unui convenabil vulcan din vecinătate. În lipsa unui vulcan, cel mai bun lucru care i se poate întâmpla unui oraş, din punctul de vedere al arheologului, ar fi să fie prădat şi ars din temelii de un duşman."

Aceste cuvinte nu sunt atât de insensibile pe cât par. De nenumărate ori, arheologul se află în fața urmelor incendiilor, jafurilor, distrugerii şi ale omorurilor, adică a rămăşițelor tuturor ororilor din care e formată istoria omenirii. Omul de ştiință nu are de ales şi trebuie să ia lucrurile aşa cum sunt. Nu face decât să exprime adevărul atunci când spune că o moarte subită şi violentă, asemenea celei căreia i-au căzut victimă oraşele

Pompei şi Herculaneum când au fost îngropate sub lavă şi cenuşă, păstrează mai multe informații pentru eternitate decât decadența lentă datorită căreia poate, de asemenea, să dispară un oraş. Distrugerea subită mumifică o civilizație, care altfel ar putea dispărea fără să lase nimic în urmă.

Ar putea părea paradoxal, la prima vedere, că focul conservă şi nu distruge. Dar trebuie să ne amintim că până şi cel mai teribil dezastru nu distruge un oraş întreg. Edificiile din piatră, zidurile de fortificație şi fundațiile supraviețuiesc incendiului şi cel puțin contururile clădirilor din cărămidă mai pot fi recunoscute. Dacă pe de altă parte, un oraş, abandonat, aşa cum s-a întâmplat cu multe metropole mărețe, este lăsat să se dezintegreze încet, vântul, vremea rea şi nisipul eroziv îl distrug până în temelii, făcându-l să redevină ceea ce a fost la origine: țărână.

Deoarece Hattuşaş a fost distrus de flăcări şi s-a prăbuşit, formând o capsulă a timpului, arheologul Kurt Bittel a săpat ani întregi la Boghazköy. Hugo Winckler a căutat în special tăblițe inscripționate. Şi Bittel a găsit inscripții, dar principalul său interes era oraşul însuşi. A studiat aşezarea şi întinderea sa, arhitectura fortăreței, templele şi biblioteca. Întâmplarea face să fi sondat şi mai adânc, în straturile preistorice ale unei aşezări şi mai vechi decât cea a hitiților. Dar acest aspect al muncii sale nu se încadrează în domeniul nostru de interes, care este istoria, şi

nu preistoria.

Moartea imperiului nu a pus capăt influenței istorice a poporului hitit. Dar înainte de a discuta acest lucru, să aruncăm o privire peste umărul lui Kurt Bittel, în timp ce sapă la Boghazköy.

Capitolul zece
Oraş şi ținut – oameni şi obiceiuri

Săpăturile lui Kurt Bittel nu au fost realizate în spiritul romantic al multora dintre predecesorii săi. Extrem de productive din punct de vedere ştiințific, ele au urmat procedurile obositoare, de rutină, tipice pentru arheologia modernă.

Tehnica săpăturilor a fost standardizată în zilele noastre: este aceeaşi din Anatolia până în Mesopotamia. Într-o căldură sufocantă, băştinaşii se mişcă într-un ritm anume, cărând coşuri şi împingând roabe. Bărbați cu pălării de paie sau cu caschete coloniale, înarmați cu benzi pentru măsurare şi cu aparate de fotografiat, se agită în jurul câtorva rămăşițe vizibile ale unor ziduri dezvelite ce formează figuri geometrice bizare care nu îi spun nimic unui profan. Descoperirile pe care le fac sunt adeseori senzaționale, dar ele nu au loc decât în mintea specialiştilor şi nu sunt vizibile cu ochiul liber.

Cu toate acestea, prima expediție a lui Bittel a avut atât momentele sale comice, cât şi perioade

tensionate.

Kurt Bittel s-a născut în 1907 în oraşul Heidenheim din sudul Germaniei A studiat arheologia, preistoria şi istoria antică la universitățile din Heidelberg, Marburg, Viena şi Berlin. În 1930, a câştigat o bursă de călătorie oferită de Institutul de Arheologie German şi s-a hotărât să viziteze Egiptul şi Turcia. În Istanbul, în aprilie 1931, l-a cunoscut pe directorul filialei germane a Institutului de Arheologie German, Martin Schede, care l-a invitat să i se alăture într-o expediție la Boghazköy menită să ajute la planificarea viitoarelor săpături de acolo.

Bittel avea douăzeci şi trei de ani şi era dornic de aventură; a acceptat să meargă şi şi-a găsit astfel proiectul vieții sale. Timp de nouă ani, până la izbucnirea războiului, a săpat la Boghazköy; iar în prezent îşi petrece din nou multe săptămâni din fiecare an printre ruinele vechii capitale hitite.

Lucrările se doreau inițial să fie doar nişte săpături ştiințifice „de control”. În decursul anilor, greşelile comise de Winckler şi Macridy în cadrul procedurilor lor haotice deveniseră mult prea evidente. Bittel a publicat ulterior o parte din corectările sale, chiar dacă a fost prea politicos pentru a face remarce defăimătoare la adresa predecesorilor săi. Dar nu are rost să ascundem adevărul: din punct de vedere ştiințific, săpăturile tandemului Winckler-Macridy au lăsat în urma lor o dezordine înspăimântătoare. Iată doar două

exemple: în aşa-numita „casă de pe deal”, Macridy (probabil în 1911, dar data nu a fost notată) a făcut săpături de recunoaştere între mai multe şiruri de ziduri. Săpăturile nu au fost însă duse până la capăt şi nu s-au luat niciun fel de notițe. La est de aceste ziduri, Macridy găsise (aşa cum am aflat întâmplător dintr-o scrisoare a sa) „rămăşițe de obiecte din fier”: cu siguranță, cele mai fascinante descoperiri. Dar nu a lăsat nicio însemnare despre acest lucru.

Noua expediție a fost finanțată dintr-un fond creat în onoarea lui James Simon, acum în vârstă de optzeci de ani, filantropul evreu care, în urmă cu douăzeci şi patru de ani, îl ajutase pe antisemitul Winckler să facă primele săpături la Hattuşaş. Iar când Bittel şi Schede au sosit la Boghazköy la 1 septembrie 1931, au fost primiți, de acelaşi personaj care îşi deschisese uşa casei sale şi pentru Winckler, Macridy, Puchstein şi Curtius: Zia Bei.

Acest urmaş de seamă al familiei Dulgadiroghlu ajunsese între timp la vârsta de şaizeci de ani. Locuia în acelaşi *conac,* format din trei case cu două niveluri: *haremlâkul* pentru familie şi rudele apropiate; *selamlâkul* cu camerele pentru oaspeți; casa servitorilor, în care se afla şi bucătăria. Refuza să accepte că lumea se schimbase în ultimul sfert de secol; continua să joace rolul marelui moşier care fusese pe vremuri stăpân peste viețile şi bunurile a opt sute de săteni. Între

timp, Turcia devenise republică. Bittel urma să fie în curând implicat într-o serie de complicații rezultate din aceste schimbări de situație.

Lui Zia Bei nu i-a fost greu să adune muncitorii necesari. O dată formată echipa, Bittel a vrut să îi cunoască. De-abia atunci şi-a dat seama că nu ştia niciun cuvânt în turcă. Se afla în fața grupului de muncitori curioşi, care îl fixau cu privirea, el, arheologul ambițios, bâjbâind în zadar după vreun cuvânt sau chiar vreun gest prin care să poată comunica cu aceşti bărbați de a căror muncă era întru totul dependent. Dintr-o dată, un muncitor a ieşit în față şi, pe un ton milităresc, a urlat în cea mai pură germană: *„Morgen, Herr Hauptmann!”* („Bună dimineața, domnule căpitan!”). S-a dovedit ulterior că luptase alături de un regiment german în România, în timpul primului război mondial.

Arhitectul şi fotograful au sosit trei zile mai târziu, iar în a cincea zi de la venirea lui Bittel, au început săpăturile la cetatea Hattuşaş. În prima zi de plată, muncitorii s-au revoltat.

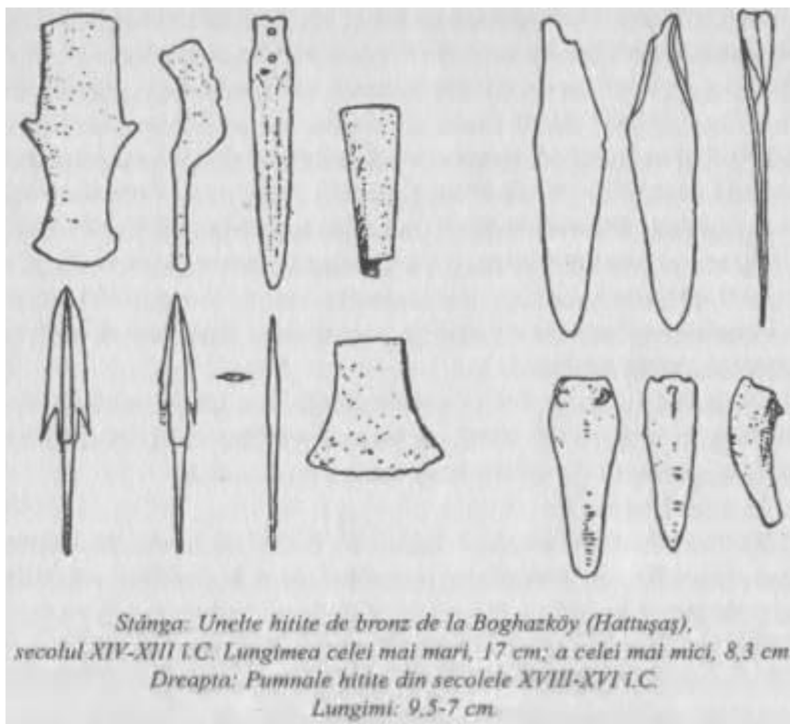
Ce se întâmplase?

Zia Bei nu numai că asigurase mâna de lucru; luase, de asemenea, asupra lui, cu generozitate, sarcina de a le distribui salariile. Cu prea multă generozitate, deoarece băgase în buzunarul propriu o bună parte din salariul zilnic al fiecărui muncitor, de treizeci de kuruş (aproximativ zece cenți): îşi însuşise banii fără mustrări de

conştiinţă, ca un moşier ce se afla, căci tot ce era al ţăranilor era al lui, nu?

Vestea schimbărilor politice şi a reformării ordinii sociale în Turcia ajunsese însă chiar şi până în sătucul cu case vechi de o sută de ani din Boghazköy. Muncitorii s-au înarmat cu pietre şi au pornit înspre corturile unde dormeau Bittel şi însoţitorii săi. Necunoscând limba şi, prin urmare, neînţelegând motivul acestei revoluţii, Bittel nu a avut de ales şi a chemat jandarmii. Situaţia a rămas tensionată până când Bittel a descoperit motivul revoltei şi a promis să rezolve imediat problema. A avut o ceartă scurtă şi violentă cu Zia Bei, care i-a mărturisit că nu mai înţelegea încotro se îndrepta lumea. În cele din urmă, s-a ajuns la o înţelegere: salariile au fost majorate la cincizeci de kuruş pe zi şi erau înmânate personal fiecărui muncitor în ziua de plată.

Chiar dacă primele săpături aveau drept scop numai să verifice ce se făcuse până atunci, expediţia a avut în curând un noroc asemănător



Stânga: Unelte hitite de bronz de la Boghazköy (Hattuşaş), secolul XIV-XIII î.C. Lungimea celei mai mari, 17 cm; a celei mai mici, 8,3 cm.
Dreapta: Pumnale hitite din secolele XVIII-XVI î.C. Lungimi: 9,5-7 cm.

celui de care se bucurase Winckler în acelaşi loc: a fost găsită o arhivă cu tăblițe din lut. Descoperirea inițială cuprindea aproximativ 350 de texte cuneiforme în limbile akkadiană şi hitită – amândouă putând fi citite, prima încă din secolul al XIX-lea şi a doua după ce fusese descifrată de Hrozný. După o astfel de descoperire, era evident că săpăturile trebuiau să continue. Dar în acel moment, Banca Danat din Berlin şi-a închis porțile: semn că criza economică din Germania (ca de altfel din întreaga lume) se apropia de punctul culminant. Brusc, expediția s-a văzut lipsită de fonduri. Începuseră lucrările cu 3.000 de mărci; continuaseră cu un buget de austeritate de 1.000

de mărci donate de Institutul de Arheologie. Dar în ciuda acestor grave dificultăți financiare, toate săpăturile lui Bittel întreprinse până la izbucnirea celui de-al doilea război mondial au reprezentat un succes enorm.

Spre deosebire de predecesorii săi de la Boghazköy, Bittel nu era partizan al unui singur concept, pe care să îl urmeze. Nu avea idei preconcepute despre ceea ce dorea să descopere, ci mai degrabă încerca să obțină o imagine de ansamblu. Nici nu era ahtiat după gloria pe care să nu o împartă cu nimeni; înainte de a transcrie rezultatele muncii sale, a consultat experți din alte domenii – biologi, zoologi, chimişti – şi astfel a clarificat unele probleme care se aflau în afara sferei de activitate a unui arheolog care lucrează pe cont propriu.

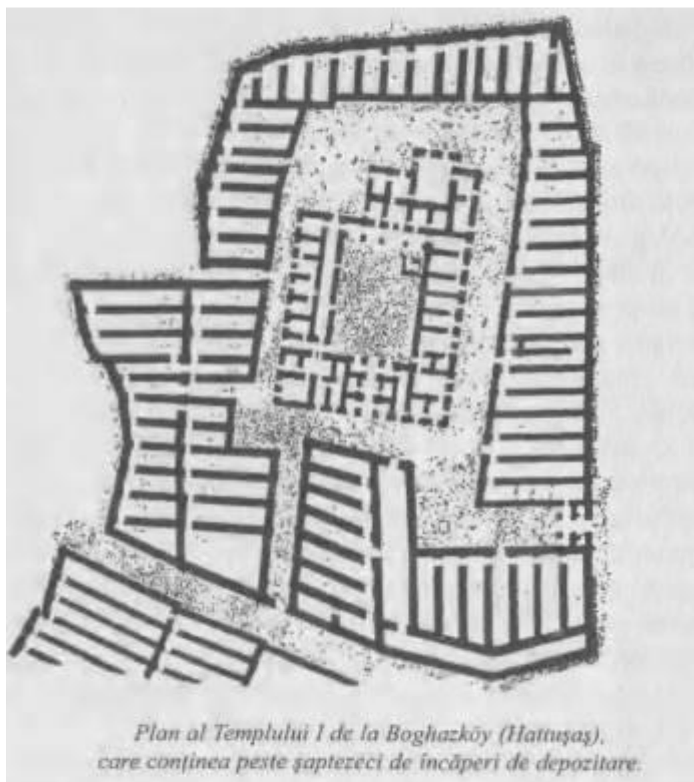
Ca urmare, s-a format treptat o imagine completă a originilor istorice ale oraşului Hattuşaş. De-a lungul timpului, au fost scoase în evidență cinci straturi culturale. Cel mai vechi. Stratul IV, datează probabil din primele secole de dominație hitită; Stratul III marchează perioada culminantă a puterii hitite – în jurul domniei lui Suppiluliuma, la mijlocul secolului XIV î.Ch., când au fost construite puternicele ziduri şi templele din cetate; Stratul IIIb conservă imaginea oraşului de la domnia lui Tudhalyas al IV-lea până la distrugerea oraşului în incendiu. Straturile II şi I arată semne ale unor influențe frigiene şi

elenistice timpurii.

Bittel a făcut fotografii noi atât ale clădirilor din Hattuşaş, cât şi ale templului în stâncă de la Yazilikaya, de lângă Boghazköy. Săpăturile au scos la iveală faptul că Büyükkale (cetatea) fusese o zonă închisă pe vremea lui Suppiluliuma şi a devenit evident că imensul complex de clădiri de la Poarta Regilor, pe care Puchstein o dezvelise pe jumătate în 1907 şi despre care crezuse că era un palat, trebuie de fapt să fi fost un templu. Proporțiile structurii erau impresionante: un perete de circa 61 x 61 m care cuprindea peste şaizeci de încăperi.

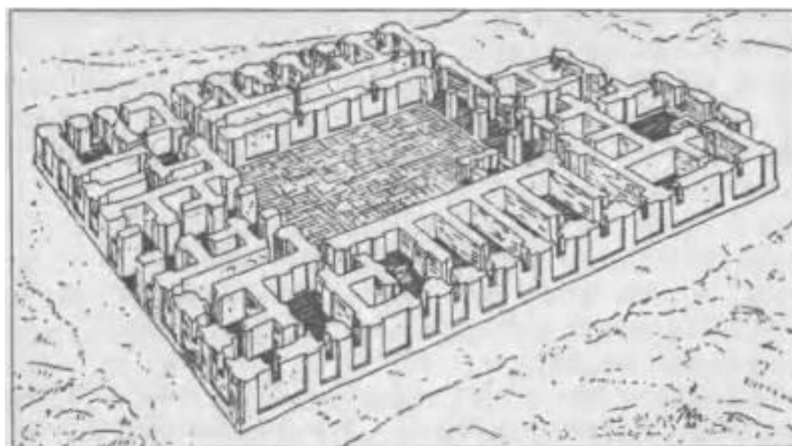
Fără nicio îndoială, arhiva cu tăblițe din lut a fost cea mai importantă descoperire a lui Bittel. În 1952, a găsit 832 de texte cuneiforme pe lângă cele 350 de tăblițe descoperite deja, iar un an mai târziu a scos la suprafață 5.500 de bucăți! Tot el a descoperit şi acele sigilii bilingve pe care le-am menționat deja şi care au oferit *dovada* faptului că interpretările ipotetice ale hieroglifelor hitite fuseseră corecte.

Bittel a lucrat la interpretarea materialelor găsite timp de nouă ani. A devenit directorul Institutului German de Arheologie din Istanbul;


Plan al Templului I de la Boghazköy (Hattuşaş), care conținea peste şaptezeci de încăperi de depozitare.

dar în fiecare an, cum se termina anotimpul ploios, cum pleca în expediție la cetatea de la Boghazköy. Câteva colibe din chirpici aşezate în jurul unui izvor reprezentau lăcaşul său. Pentru oricine nu este arheolog, ruinele de la Boghazköy par un loc pustiu. Rutina zilnică se desfăşoară aproape în acelaşi fel, fără mari modificări de la un an la altul. Apariția unui lup, de pildă, reprezenta un eveniment senzațional. Distracțiile erau oferite de vulturii gigantici care se roteau pe cer şi de coborârile bruşte, dar languroase ale altor păsări de pradă. Conversațiile se purtau în jurul evenimentelor din tabără, cum ar fi pățania unui

membru al expediției, care a fost nevoit să alunge unul din periculoşii şi des întâlnirii scorpioni verzi din propriul pat. 1938 a fost un an agitat din acest punct de vedere, căci s-au întâlnit nu mai puțin de cinci specii de „păianjeni nevăstuică” (Galeodes). Închis la culoare şi de lungimea unui deget, acest păianjen veninos este probabil cea mai scârboasă insectă din Orientul Apropiat. Când se află în pericol, îşi scoate capul şi se pregăteşte să îşi înfrunte duşmanul cu o pereche de cleşti. Amenințai de astfel de lighioane, într-un peisaj la fel de monoton precum cel al unei închisori, Bittel şi-a continuat munca fericit cum numai un savant pasionat poate fi.



Reconstituire a zonei centrale a Templului I de la Boghazköy

Vom porni în curând spre Karatepe, unde profesorul Bossert conduce cea mai importantă expediție pe teritoriul hitit de după război. Înainte de a pleca însă, ar trebui să ne echipăm, ca orice

călător care se respectă, cu unele idei generale privind rolul istoric al misteriosului popor. Aceste idei nu sunt uşor de obţinut. Nu există gata făcute, atâta timp cât cele mai luminate minţi care lucrează în acest domeniu se contrazic unele pe altele, nu doar asupra detaliilor, ci şi asupra interpretărilor mai largi. Prin urmare, nu ne putem îndrepta înspre autorităţi pentru a le cere o teorie „oficială” privind rolul hitiţilor în istoria lumii. Următoarele rânduri sunt strict propriile mele interpretări personale, pe care le prezint în speranţa că ne vor ajuta în călătoria noastră.

Să rezumăm aşadar, ceea ce ne-au dezvăluit până în momentul de faţă despre istoria hitiţilor documentele lor cuneiforme şi structurile monumentale.

În primul rând, în al doilea mileniu î.Ch., hitiţii erau deja o mare putere de câteva sute de ani. Ei şi-au cucerit şi menţinut poziţia datorită superiorităţii lor strategice şi a îmbunătăţirilor aduse tehnicilor de luptă, precum şi datorită unor remarcabile abilităţi diplomatice.

În al doilea rând, tipul de guvernare era cel al statului federal, condus de o administraţie centralizată. Regatul era format nu dintr-o singură naţiune hitită, ci din numeroase popoare de psihologii diferite, unite printr-o serie de legături contractuale şi ţinute laolaltă prin dominarea militară şi economică a hitiţilor. Regatul trebuie considerat mai degrabă o monarhic

constituțională decât una absolută, regele trebuind în mare măsură să răspundă în fața unui consiliu al nobililor cunoscut sub numele de *pankus.* Este interesant de remarcat faptul că rolul acestora în guvern se baza pe un *concept* al statului, şi nu pe o întâmplare care a făcut ca la putere să ajungă o castă de nobili.

În al treilea rând, ordinea socială nu era rigidă; clasele nu erau despărțite de ziduri insurmontabile. Era preponderent un sistem feudal, în cadrul căruia până şi sclavii aveau anumite drepturi bine stabilite, Obligațiile morale şi etice ale clasei proprietarilor erau recunoscute în mod clar.

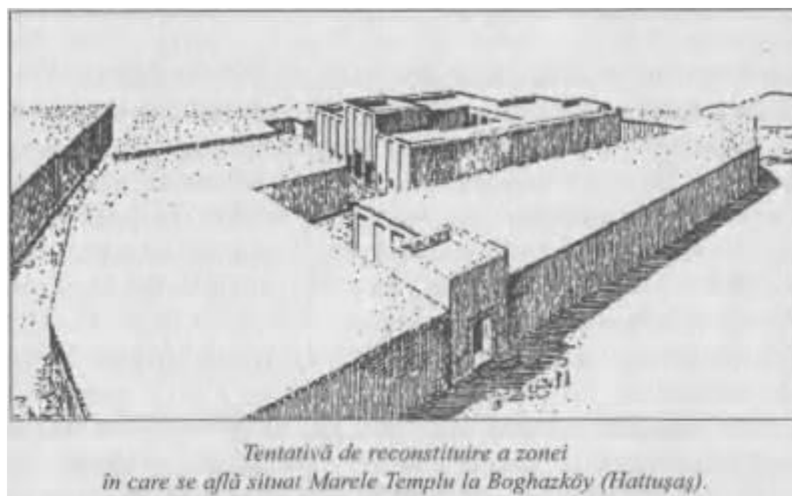
În al patrulea rând, ordinea socială se întemeia pe un cod de legi care nu se asemăna cu niciun alt cod legal oriental cunoscut, din punctul de vedere al umanismului său. Principiul „ochi pentru ochi" nu îşi găsea locul în acest cod. Am putea spune că principiul director era remedierea mai degrabă decât principiul preponderent în acea vreme, *lex talionis* sau legea răzbunării.

Aceste caracteristici ale Imperiului Hitit sunt foarte diferite de cele ale altor structuri politice din Orient din al doilea mileniu î.Ch. Chiar dacă judecăm Imperiul Hitit în termeni occidentali şi nu din punctul de vedere al relativității culturale, verdictul nostru este tot unul favorabil. A existat, prin urmare, tendința de a se pune aceste caracteristici „progresiste" pe seama originii indo-

europene a clasei conducătoare hitite.

Dar mai sunt câteva trăsături semnificative la fel de importante pentru o evaluare adecvată a acestui popor.

În al cincilea rând, statul hitit nu era unit de o singură limbă; numai în Boghazköy s-au găsit urme ale opt limbi. Din acestea, cel puțin patru erau destul de răspândite. Statul hitit nu avea, de asemenea, o scriere unificată. Hieroglifele utilizate în perioada imperială exclusiv în



Tentativă de reconstituire a zonei în care se află situat Marele Templu la Boghazköy (Hattușaș).

inscripțiile regale şi religioase au fost create, după toate aparențele, în rândul hitiților înşişi, au evoluat chiar într-o formă simplă şi cursivă de scriere, dar au fost folosite în principal în oraşele-stat care au supraviețuit după căderea imperiului.

Scrierea cuneiformă pe care o foloseau hitiții în viața de zi cu zi era împrumutată de la asirieni.

În al şaselea rând, Imperiul Hitit nu era unit din

punct de vedere spiritual de o singură religie. („Hitiţii au o mic de zei.”) Numeroase religii coexistau, amestecate cu nenumărate culte cu o largă extindere sau locale. Principala atitudine a hitiţilor faţă de religie era toleranţa: înţeleaptă din punct de vedere politic; nefericită din punct de vedere cultural, deoarece împiedică crearea unei substructuri spirituale omogene.

În al şaptelea rând, artele plastice hitite din perioada imperială au manifestat tendinţa de monumentalitate, fără prea multe complicaţii estetice. Sculptorii erau nepăsători şi experimentau; dacă materialul nu se lăsa uşor supus de dalta lor, îl lăsau deoparte şi atacau alt bloc de stâncă. Lucrări pe jumătate terminate şi definitivate, vechi şi noi erau îngrămădite laolaltă. Proprietăţile ornamentale ale scrierii nu erau cunoscute: dacă erau necesare inscripţii, acestea se scrijeleau oriunde era loc. Acest lucru este valabil chiar şi pentru templul de la Yazilikaya unde, cel puţin în parada zeilor, se poate detecta un interes pentru formă şi estetism. Dar acest templu se poate să fi fost în mare parte opera hurriţilor; în orice caz, mai multe hieroglife redau nume hurrite. Iar Yazilikaya, aşa cum era ca situată în apropiere de capitala imperiului, era unică, nu tipică. În mod normal, arta hitită nu are *stil*, chiar dacă are unele caracteristici brute distincte (care au urme de influenţe hurrite şi ulterior de influenţe asiriene).

În al optulea rând, arhitectura hitiților diferă ca intenție de restul arhitecturilor din aceeaşi perioadă. Alte popoare şi-au construit restul clădirilor în junii templelor. Dar hitiții milităroşi, atât în Boghazköy, cât şi în alte părți, au făcut din cetatea înconjurată de ziduri elementul arhitectonic central. În acelaşi timp, arhitecții hitiți au fost neobişnuit de nesăbuiți atunci când au înălțat cetatea. Printr-o trudă de proporții gigantice, au urcat blocuri de stâncă pe vârful altor stânci naturale, care oricum împiedicau ascensiunea. Iar pe cealaltă parte, unde panta era cu mult mai puțin abruptă, au acoperit exteriorul zidurilor cu stuc. În timpul celei de-a doua vizite la Boghazköy, am urmărit câțiva băieți din partea locului care, în schimbul unui mic *bacşiş,* se cățărau pe aceste ziduri acoperite de stuc. Formele neregulate ale stucului formează mii de găuri ce pot fi folosite ca suport la cățărare, astfel încât nişte soldați desculți ar fi putut cu uşurință să atace cetatea. Ca să nu mai vorbim de pasajele laterale, total lipsite de logică militară – tuneluri care traversează cei 70 de metri lățime ai zidului de apărare şi ies la suprafață în câmpia din fața cetății – şi scările ce par să te invite să urci. Dispunerea cetății de la Boghazköy este la fel de frivolă şi de puțin guvernată de o idee centrală şi de stil ca şi reliefurile de pe poarta de intrare şi sculpturile de pe portaluri.

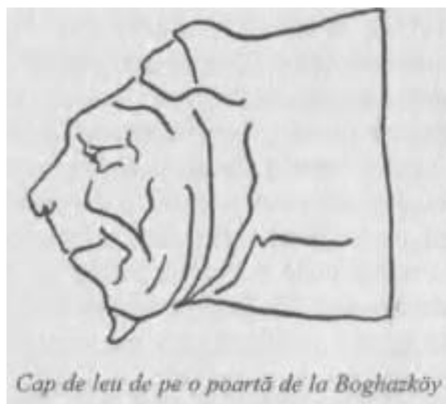
Ar trebui să adaug că nu a fost încă publicat

niciun studiu aprofundat al importanței militare a fortificațiilor hitite (Kampman, arheologul olandez care a avut o tentativă în acest sens, s-a limitat la descrieri generale). De asemenea, nimeni nu a reliefat încă ciudata disproporție dintre fundațiile gigantice din piatră ale unor clădiri ca Templul I de la Boghazköy şi posibilitățile arhitecturale limitate de a ridica deasupra lor o suprastructură coerentă din alte materiale.

În al nouălea rând, cu excepția uimitoarelor *Rugăciuni pentru îndepărtarea ciumei* ale lui Mursilis, nu întâlnim nicăieri semne ale existenței unei literaturi hitite propriu-zise. Se poate obiecta afirmându-se că poate nu am găsit-o fiindcă hitiții nu au scris doar pe piatră şi lut, ci şi pe lemn, plumb şi argint, suporturi care sunt probabil prea deteriorate pentru a putea fi recuperate. Dar această teorie nu stă în picioare. Dacă ar fi existat o literatură, ar trebui cel puțin să o găsim menționată în marele număr de documente care au fost scoase la suprafață. La Boghazköy au fost găsite, de pildă, fragmente din Epopeea lui Ghilgameş – dar această epopee nu este hitită.

În al zecelea rând. Trebuie să subliniem în mod corespunzător o afirmație pe care specialiştii în preistorie adoră să o enunțe. Să ne amintim că împărțirea istorici timpurii în epoca pietrei, epoca bronzului şi aşa mai departe este depăşită în prezent, când conceptul istoriei culturale câştigă tot mai mult teren. Prin urmare, nu are o

importanță istorică prea mare faptul că hitiții cunoşteau *fierul* într-o perioadă foarte timpurie, poate încă de pe vremea lui Labarnas. În jurul anului 1600 î.Ch., se pare că aveau un oarecare monopol în producerea fierului. Dar este greşit să credem, aşa cum au făcut-o unii autori mai demult, că în acele timpuri străvechi o materie primă nu trebuia decât să fie inventată sau descoperită pentru a începe să afecteze istoria. Dacă *amutum* din textele de la Kültepe a fost citit şi interpretat corect drept echivalentul cuvântului „fier” (şi dovezile în acest sens sunt elocvente), atunci, în istoria hitită timpurie, *fierul era de cinci ori mai scump decât aurul, de patruzeci de ori mai costisitor decât argintul.* Timp de secole, trebuie să fi fost cel mai rar dintre produsele de lux. Şi într-adevăr, faraonii le scriau regilor hitiți scrisori în care îi implorau să le dea fier – cereri respinse cu dispreț. Fierul era un metal prețios din care se fabricau ornamente, şi nu arme. Şi e foarte probabil că primele arme din fier nu au fost nicidecum de aceeaşi calitate ca şi adevăratele şi încercatele arme din piatră şi bronz. Adevărata „epocă a fierului” a început multe secole mai târziu; a fost probabil introdusă de „Popoarele Mării”, ale căror arme din fier au dus la răsturnarea Imperiului Hitit şi la ştergerea sa din istorie.


Cap de leu de pe o poartă de la Boghazköy

Când încercăm să ne formăm o imagine asupra vieții hitiților, putem fi uşor induşi în eroare de faptul că majoritatea sculpturilor care ne-o readuc la viață datează dintr-o perioadă în care imperiul dispăruse deja de cinci sute de ani. Deoarece cele mai vii imagini ale vieții hitiților se găsesc nu în monumentele din perioada imperială, ci în nenumăratele reliefuri şi sculpturi din statale-oraş care au supraviețuit căderii imperiului: Karkemiş, Zinjirli şi Karatepe. Aceste opere de artă aparțin perioadei 800–700 î.Ch. Nu trebuie nicidecum să ne luăm după primii arheologi care şi-au imaginat că acele sculpturi neo-hitite erau caracteristice pentru poporul hitit. Pentru că nu erau deloc aşa!

Când privim aceste sculpturi, vedem reflecția provincială a unei măreții hitite apuse. Sculptorii din oraşele-stat înfățişează domnitori îngăduitori şi supuşi mulțumiți, oameni bine hrăniți şi ferchezuiți, relaxați şi trăind bine, fie că erau stăpâni sau servitori. Niciunde în monumentele orientale nu întâlnim atâția copii şi animale;

reliefurile sunt pline ochi cu imagini ale acestora. Regele Azitawandas, care apare pe un relief de la Karatepe, este un petrecăreț genial, căruia îi plac vinul, femeile şi cântecele, modelul patern perfect pentru poporul său, dar nu este nicidecum un domnitor în adevăratul înțeles al cuvântului. Ar fi putut Mursilis, care a cucerit Babilonul, sau Suppiluliuma, care a ridicat imperiul, sau Muwatallis, care l-a învins pe Ramses, să arate astfel?

Este interesant să citim că o expediție la care participă americani şi germani, la Nimrud-Dagh în Commagene, a descoperit urme continue ale influenței hitiților asupra artelor plastice din regiunile învecinate până în secolul I î.Ch. Adevărata natură a hitiților reiese însă din imperiul însuşi, care a dominat Asia Mică între anii 1800–1200 î.Ch.; arta şi arhitectura din perioadele ulterioare nu fac decât să ne inducă în eroare.

Aceste zece puncte ne duc la următoarele concluzii privind adevăratul rol istoric al hitiților:

În al doilea mileniu î.Ch., a existat un Imperiu Hitit, dar nu şi o cultură hitită. Hitiții erau o rasă dominantă ale cărei energii erau canalizate înspre supunerea şi conducerea triburilor eterogene din Asia Mică.

Trebuie să amintim că doi englezi, Wright şi Sayce, au fost primii care au aplicat formei de guvernare hitite cuvântul *imperiu*. Având în minte

exemplul imperialismului britanic din secolul al XIX-lea, au ales în mod instinctiv acest termen. Dacă ar fi trăit în secolul XX, ar fi vorbit, aflându-se mai aproape de realitate, de un *commonwealth.*

Dacă examinăm cei aproximativ şase sute de ani de dominare hitită ținând cont de aceste lucruri, descoperim că nu putem vorbi de o istorie hitită. Istoria reprezintă dezvoltarea organică, unitatea spirituală, progresul pe calea formei şi a stilului; este legată de o cultură distinctă, cum sunt cele din Egipt şi Mesopotamia. Acest tip de cultură nu se regăseşte în Imperiul Hitit. De-a lungul a 600 ani, găsim caracteristici şi variante, însă nu o dezvoltare organică.

Imperiul Hitit din al doilea mileniu î.Ch. A fost cel mai grozav şi mai uimitor fenomen politic din istoria antică. În entuziasmul inițial, provocat de descoperirea sa, mulți savanți au crezut că acest popor se va dovedi veriga de legătură dintre Mesopotamia şi Grecia. S-a descoperit, de atunci încoace, că imperiul nu a avut o contribuție culturală atât de



Tentativă de reconstituire a cetăţii de la Boghazköy (Hattuşaş), reşedinţa regilor hitiţi. Vedere dinspre nord-vest.

durabilă. Hitiții le-au lăsat moştenire grecilor doar numele câtorva zei, poate şi forma coifurilor militare şi, posibil, un instrument muzical. Toate acestea nu reprezintă mare lucru. (Trebuie adăugat că profesorul Helmuth T. Bossert are o viziune diferită asupra chestiunii. Domnia sa consideră că influența hitiților asupra Greciei timpurii a fost considerabilă.).

Orice, absolut orice ar fi putut lua naştere din acest imperiu, dacă nu ar fi fost zguduit de valul de migrații care a început în jurul anului 1200 î.Ch. Dar ce valoare au aceste propoziții ce încep cu „dacă”, enunțate de istorici?

Partea a IV-a
Misterul supraviețuirii hitiților


Statuetă din bronz înfățișând un taur

Capitolul unsprezece
Descoperirile de pe Muntele Negru

În vara târzie a anului 1945, un grup mic de călători traversa munții Taurus de la nord la sud. Grupul era format din profesorul Helmuth T. Bossert şi din trei doamne, dr. Halet Çambel, Nihal Ongunsu şi Muhibbe Darga, asistentele sale. Sponsorizați de Universitatea din Istanbul, se aflau în căutare de urme ale vreunei civilizații anatoliene antice în regiuni care fuseseră prea puțin explorate: ținuturi pustii aproape fără drumuri, care nu erau lipsite de pericole.

Într-o zi s-au oprit să se odihnească în sătucul Feke, în îndepărtata parte sud-estică a Turciei de astăzi. Mai mulți yürüki, ultimii nomazi din zonă, le-au povestit despre „piatra cu leu” care se găsea „în munții negri”, dincolo de oraşul Kadirli, aflat în apropiere. Povestea a fost confirmată de unii săteni, ceea ce a făcut-o să pară mai mult decât un simplu zvon.

Vestea l-a entuziasmat pe Bossert: leul este unul din animalele simbolice tipice ale hitiților. S-a dovedit însă că nu puteau ajunge până la Kadirli: drumurile erau deja impracticabile, iar expediția nu avea suficient timp pentru a face un ocol.

În februarie, Bossert s-a întors, însoțit de dr. Halet Çambel. A fost sfătuit să nu pornească în această expediție; era prea devreme, i s-a spus; plouase recent şi zona din junii oraşului Kadirli avea să fie o mlaştină îngrozitoare. Dar Bossert îşi pusese în cap să urmărească indiciul, în ciuda tuturor obstacolelor. Această determinare este o caracteristică a cercetătorului respectiv. Cei care îl cunosc pe Bossert doar din lucrările publicate, drept genialul coautor al descifrării hieroglifelor hitite, nu cunosc decât o latură a personalității sale complexe. Născut în 1889 în orăşelul Landau din valea Rinului, a studiat istoria artei, arheologia, filologia germanică şi istoria medievală, specializându-se în paleografie, studiul scrierilor antice. În timpul primului război mondial, a servit ca ofițer în armată şi, la sfârşitul

războiului, era angajat în Ministerul de Război. După armistițiu, când atât cariera militară cât şi cea academică nu aveau perspective prea luminoase în Germania, s-a angajat la marea editură Wasmuth ca ucenic. Câțiva ani mai târziu, era directorul firmei.

A publicat o *Istorie a meşteşugurilor* în şase volume, care a devenit un etalon în acest domeniu. În acelaşi timp, şi-a continuat studiile în unele sfere în care urma să se specializeze ulterior: scrierea cuneiformă şi hieroglifică. A tăcut parte dintr-un grup de savanți din Berlin care s-au adunat în jurul asirologilor Ernst F. Weidner şi Bruno Meissner.

Dar acestea nu erau singurele sale proiecte în derulare. Pe când îşi aducea primele contribuții la descifrarea hieroglifelor (care au fost publicate în 1932 cu titlul *Santos und Kupapa),* s-a alăturat filierei editoriale a ziarului *Frankfurter Zeitung.* Aici a publicat diferite lucrări, cum ar fi *Începuturile fotografiei*[16], şi două cărți ilustrate, *Camarazi în Vest*[17] şi *Fără apărare în spatele* frontului[18]. Acestea din urmă, înfățişând în imagini grăitoare suferințele populației într-un posibil război viitor, au fost aruncate în foc de către nazişti, când aceştia şi-au început acțiunile de ardere a cărților la Berlin, iar numele lui

---

16 *Die Anfänge der Fotografie.*

17 *Kamerad im Westen.*

18 *Wehrlos hinter der Front.*

Bossert a fost trecut pe listele negre ale trupelor de asalt naziste.

Un bărbat cu o asemenea energie şi ghidat de astfel de principii a fost norocos că a avut posibilitatea să nu trăiască în Germania nazistă. În toamna anului 1933, Ministerul Turc al Educației Publice i-a cerut să rămână în Turcia. (Pe atunci, făcuse deja o excursie la Boghazköy, unde lucrase alături de Kurt Bittel la inscripțiile de pe stânci şi dobândise experiență în domeniul arheologiei.) A acceptat oferta, iar în aprilie 1934 a fost numit profesor la Universitatea din Istanbul şi director al Institutului de Arheologie din acel oraş. Cu consecvența sa tipică, a obținut cetățenia turcă şi s-a însurat cu o turcoaică.

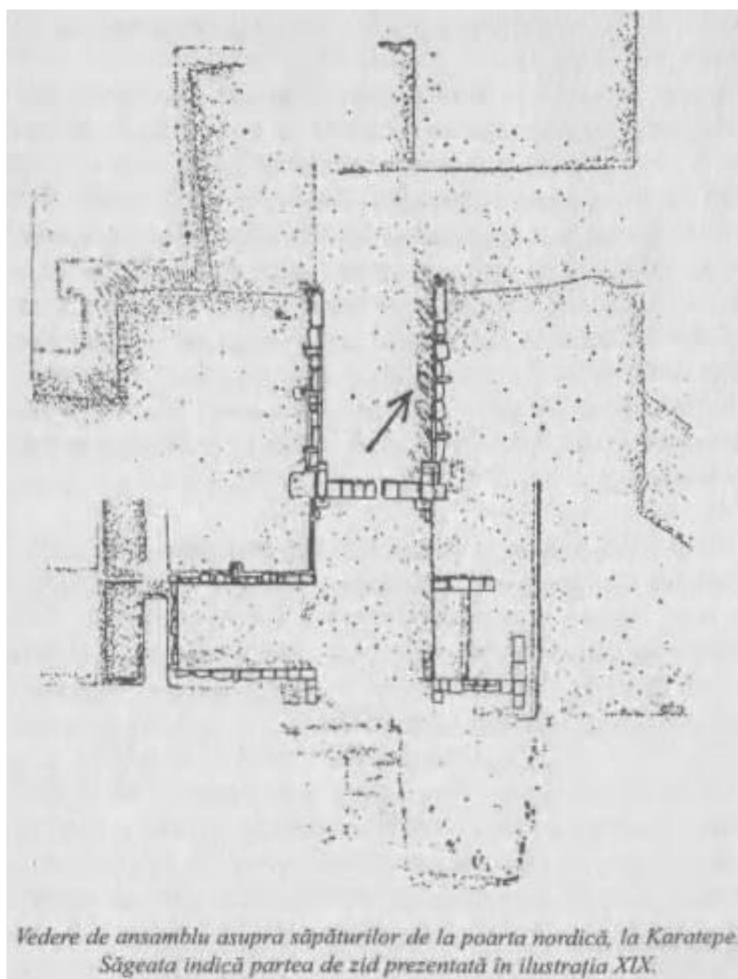
După ce îşi pusese în cap să analizeze „piatra cu leu”, Bossert nu mai putea fi întors din drum de un avertisment privind vremea rea. Asistenta sa, Halet Çambel, era la fel de hotărâtă şi, în ciuda febrei de care suferea, a insistat să nu fie lăsată în urmă. Avea să se dovedească ulterior cel mai energic tovarăş al lui Bossert, suficient de curajoasă pentru a rămâne singură la Karatepe: o femeie singură ținându-i în frâu pe muncitori Numele i se potriveşte foarte bine cu temperamentul său, deoarece înseamnă „pin în trecătoare îngustă”.

La 27 februarie 1946, la ora 1 după-amiază, au pornit într-un *tash arabasi*, o căruță trasă de cal, fără arcuri, de felul celor care se folosesc de secole

în Turcia. Kadirli este capitală de provincie, dar nici în ziua de astăzi (anii 1950 ai secolului XX – n. ed. rom.) nu are curent electric şi de-abia în 1954 a fost terminată o şosea, destul de rudimentară, care duce la satul cel mai apropiat. Înainte de construirea drumului, oraşul era complet izolat în timpul perioadei ploioase primăvara şi toamna. Acest lucru prezenta şi unele avantaje pentru locuitorii de la țară; în acele luni, autoritatea centrală nu îşi făcea simțită prezența.

La Kozan, lui Bossert şi doamnei Çambel li s-a alăturat directorul muzeului de la Adana, Naçi Kum. La puțin timp după ce au ieşit din localitate, călătorii s-au împotmolit adânc în noroi. Caii, s-au prăbuşit, epuizați. În satul Köseli au fost nevoiți să se oprească. Vizitiul, care s-a dovedit că nu avea habar de drum şi alesese cei mai proşti cai pentru o astfel de călătorie, a fost trimis înapoi la Kozan. În aceste regiuni, din fericire, drumețul este întotdeauna bine primit şi ajutat pe cât posibil; cu ajutorul sătenilor, arheologii au găsit alt vizitiu şi doi cai puternici. Au pornit din nou, dar au fost opriți de căderea întunericului. Noroiul era fără sfârşit. Chiar şi caii cei noi, odihniți, s-au împotmolit în mocirlă; călăreții au fost nevoiți să coboare şi să continue drumul pe jos. În cele din urmă, căruța şi caii au intrat într-un şanț „Dar, scrie Bossert laconic, printr-un labirint de urme de căruță, vizitiul ne-a adus în cele din urmă teferi

la Kadirli.”



Vedere de ansamblu asupra săpăturilor de la poarta nordică, la Karatepe. Săgeata indică partea de zid prezentată în ilustraţia XIX.

Au ajuns seara târziu. Cum erau aşteptaţi să sosească, li se pregătise o cină excelentă, la care au participat *caimacamul* (guvernatorul districtului), primarul şi alţi demnitari. Bossert era recunoscător, dar neliniştit; ardea de nerăbdare să afle mai multe despre piatra cu pricina. O „piatră cu leu” în apropiere de Kadirli?

Numai că nimeni dintre cei de față nu auzise vreodată de aşa ceva. Bossert nu s-a lăsat bătut şi a continuat să întrebe. Exista cineva prin preajmă care cunoştea foarte bine regiunea şi care dintr-un motiv sau altul străbătuse zona din imediata apropiere?

S-a trimis după săteni. Până la ora unsprezece seara, veniseră circa zece persoane la primărie, spunând cele mai incredibile poveşti despre împrejurimi; dar niciunul nu ştia nimic despre „pietre cu lei”. Nu văzuseră şi nici nu auziseră vreodată despre sculpturi, ziduri vechi în pădure sau stânci acoperite cu inscripții. În acel moment a sosit însă învățătorul Ekrem Kuşçu. Spre surprinderea tuturor, a declarat că nu văzuse doar o dată piatra respectivă, ci de patru ori începând din 1927, în cursul călătoriilor prin împrejurimi. Era încântat să îi conducă pe vizitatori la locul cu pricina. Mâine urma să fie o zi frumoasă, credea el; se puteau aştepta la o călătorie plăcută de doar cinci-şase ore. „Am petrecut o noapte foarte odihnitoare la Kadirli”, scrie Bossert. Nu bănuia ce îl aştepta la Karatepe.

La ora 8:30, a doua zi dimineața, caii erau gata de plecare. Era într-adevăr o zi frumoasă, Drumul lor traversa o câmpie, apoi şerpuia uşor intrând în munții întunecați. La est se zăreau vârfurile acoperite cu zăpadă ale munților Anti-Taurus. Grupul s-a apropiat încet de creasta cunoscută

sub numele de Karatepe: Muntele Negru. După mai multe ore de mers, jungla de tufişuri spinoase s-a dovedit atât de dificilă pentru animale, încât au descălecat şi şi-au continuat drumul pe jos de-a lungul unei vechi cărări folosite de ciobani. Când au ajuns în vârf şi au aruncat o primă privire în jur, au zărit un lanț nesfârşit de văi adânci şi dealuri. La picioarele lor, galben de la noroi şi spumegând sălbatic, făcând un cot după altul, curgea un râu. Era râul Ceyhan, cunoscut în antichitate sub numele de Pyramos.

Şi în cele din urmă, când şi-au desprins ochii de la peisajul spectaculos format din vegetație sălbatică, pietriş şi stânci gigantice, au zărit piatra cu leu! Şi nu numai. Căci această piatră înfățişând un leu fusese, după toate aparențele, soclul unei statui. Statuia zăcea alături. În stare foarte proastă, fără brațe şi fără cap – dar acoperită de o *inscripție.*

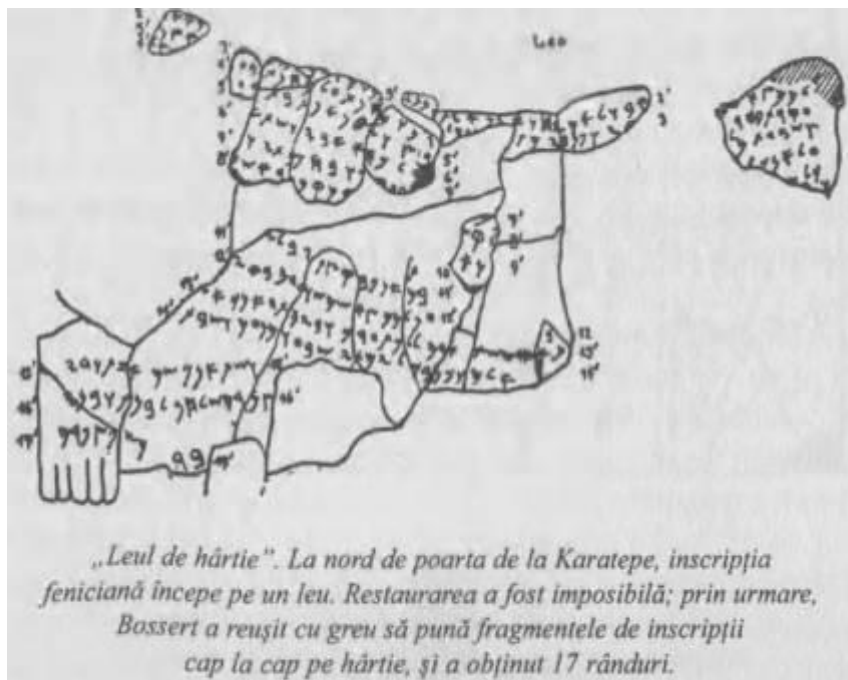
De cum a văzut simbolurile, Bossert le-a recunoscut ca fiind semitice. O clipă, a fost tulburat: să fie toate acestea doar resturile unei aşezări semitice?

În momentul descoperirii este foarte dificil să ştii ce ai găsit de fapt. Un arheolog trebuie să fie extrem de prudent cu primele sale afirmații. Un exemplu elocvent al pericolului pe care îl



Prima coloană din inscripția feniciană de pe poarta nordică de la Karatepe. Inscripția se întinde pe două plăci, una lată și una îngustă, și are douăzeci și unu de rânduri. Petele negre nu indică locurile în care scrisul a fost șters, ci neregularități ale stâncii, pe care sculptorul hitit nu le-a acoperit cu text. Asemenea locuri neinscripționate se pot vedea și pe placa îngustă (stânga), de exemplu în rândurile șapte și opt.

reprezintă concluziile pripite s-a petrecut în 1954, când un grup de arheologi egipteni lipsiți de experiență au trimis o serie de rapoarte exaltate privind noi descoperiri la Gizeh şi Saqqarah (bărci funerare şi un mormânt dintr-o piramidă conținând un sarcofag), care au determinat ziarele din întreaga lume să publice articole senzaționale: până când, la o examinare mai atentă, s-a dovedit că, din punct de vedere ştiințific, descoperirile erau de-a dreptul mediocre.



„Leul de hârtie". La nord de poarta de la Karatepe, inscripția feniciană începe pe un leu. Restaurarea a fost imposibilă; prin urmare, Bossert a reuşit cu greu să pună fragmentele de inscripții cap la cap pe hârtie, şi a obținut 17 rânduri.

Când a văzut dimensiunile stâncii, Bossert s-a gândit că trebuie să fi fost prelucrată pe loc, sau undeva în apropiere. Pe de altă parte, stânca era dintr-un bazalt întunecat la culoare şi poros; în jur

se aflau o grămadă de stânci, dar niciuna nu era din bazalt de această culoare. În fine, statuia şi soclul erau fără nicio îndoială de tip hitit, dar inscripția era cu siguranță semitică. La momentul acela, Bossert a crezut că limba era aramaică; s-a dovedit ulterior că era feniciană.

În timp ce Halet Çambel făcea fotografii şi pregătea un mulaj, Bossert se lupta cu tufişurile dese, pentru a examina zona din jurul stâncii. A găsit mai multe fragmente de reliefuri, printre care puteau fi recunoscute un cap de bărbat şi o figură pe jumătate umană. În cele din urmă, a descoperit şi alte fragmente, din păcate destul de mici, care aveau inscripții hieroglifice.

Brusc, i-a venit o idee. Avea în față o inscripție semitică pe o bucată de sculptură hitită şi semne de scriere hieroglifică. Dacă aceste hieroglife erau fără nicio îndoială hitite, era posibil (cum aceste două scrieri erau aşezate una lângă alta) să fi găsit în sfârşit ceea ce arheologii visau de câteva decenii: o inscripție bilingvă. Dar nu – ar fi însemnat să spere prea mult. Bossert a alungat acest gând care părea prea frumos ca să fie adevărat. Se afla la Karatepe, împreună cu colegii săi, doar de trei ore; nici măcar nu începuseră încă săpăturile. Orice interpretare pe baza unor impresii atât de superficiale era prematură.

Împotriva voinței lor, au plecat pentru a nu fi surprinşi de întuneric în sălbăticie. După o oră şi jumătate de mers, au ajuns la Kizyusuflu, cel mai

apropiat sat. Pe când stăteau în jurul focului în scara aceea, în fața corturilor, înconjurați de țăranii care se strânseseră ca să îi vadă pe străini, Bossert plănuia deja să se întoarcă la Karatepe.

Probabil că învățătorul, Ekrem Kuşçu, ar trebui considerat adevăratul descoperitor al Karatepe – la recomandarea lui Bossert, a primit ulterior din partea Societății Istorice Turce un premiu care îi recompensa serviciile. Dar Ekrem recunoaşte de bunăvoie că a auzit prima oară despre piatra cu leu în anul 1927, de la un băiat în vârstă de opt ani din Kizyusuflu, pe numele său Abdullah. Abdullah îi spusese şi că monumentele erau cunoscute de mulți ani; săteni care încă erau în viață văzuseră stâncile în picioare. Între timp, fuseseră probabil doborâte de nomazii aflați într-o permanentă căutare de comori.

Cât de departe în timp ar trebui urmată pista? Întrebarea care se pune este aceeaşi de mult: să ştii un anumit lucru este bine, dar să îi recunoşti semnificația este o cunoaştere de alt tip. Helmuth T. Bossert şi asistenta sa, doamna Halet Çambel (Naçi Kum îi însoțise doar ca invitat, pasionat de subiect) au fost descoperitorii monumentelor de la Karatepe, deoarece au fost primii care le-au interpretat.

La 15 martie 1947, Bossert a ajuns la Karatepe



A patra coloană acoperită cu scriere; reconstituirea textului realizată de Bossert în 1953, după ce a inserat fragmentele minuscule.

pentru a doua oară. De data aceasta, era însoțit de „Curcubeul curajos”: aceasta este traducerea cuvânt cu cuvânt a numelui lui Bahadir Alkim. Dr. Alkim era unul din studenții profesorului Bossert. Născut la Izmir în 1915, educat la Universitatea din Istanbul, avea deja o oarecare experiență dobândită în expedițiile arheologice, de la Alaja

Hüyük şi de la alte situri. O vreme, i-a fost oaspete lui Sir Leonard Woolley, la Alalakh. Făcea parte din acea generație de tineri savanți inteligenți, poligloți şi cu gândire cosmopolită care au crescut în Turcia după reformele lui Kemal Ataturk. În perioada în care îl asista pe Bossert, fusese deja numit pe un post didactic la Universitatea din Istanbul.

Primele săpături în cooperare au durat doar o lună, de la 15 martie la 15 aprilie 1947. Într-un timp atât de scurt, arheologii au avut o serie de rezultate extraordinare. Aveau puțini muncitori, cele mai simple unelte nici măcar nu beneficiau de condiții decente de cazare. Deoarece vremea era îngrozitor de rea, locuiau într-un cort, ca oaspeți ai ultimilor nomazi care mai trăiau de-a lungul *akyol*-ului („Drumul Alb”), vechea rută a caravanelor care timp de secole a legat Estul de Vest şi de Sud. (în 1951, Muhibbe Darga, una dintre cele mai capabile asistente ale lui Bossert, ne-a servit drept ghid în corturile negre ale aşezării de nomazi. Bărbații erau plecați să-şi păzească cirezile; am stat alături de numeroasele femei în jurul vetrei unde, de dimineața până seara, se coace *yuffka,* o lipie subțire cât o foaie de hârtie. Din mâinile înnegrite de praf, cu degete chircite ale unei bunici în vârstă, am primit porția cuvenită oaspeților de brânză sfărâmicioasă de capră, pe care am mâncat-o. Doamna arheolog şi cu mine am fost nevoiți să ne dăm drept soț şi soție. Şi am

adăugat şi şase copii, ca să fim siguri. Dacă nu sunt căsătoriți, şi prin urmare mândrii părinți ai mai multor copii, un bărbat şi o femeie nu pot fi acceptați în corturile nomazilor. Alternativa ar fi fost să ne prezentăm ca frate şi soră, dar ar fi fost dificilă în cazul nostru, deoarece eu nu înțelegeam un cuvânt din dialectul yürük turc.

În aceste corturi şi-au stabilit cartierul general Bossert şi „Curcubeul curajos”, timp de trei săptămâni. Erau înconjurați de o mulțime de copii ce se târau pe jos şi de o mizerie incredibilă şi trăiau cu pâine şi cu yuffka. Dar în fiecare zi mergeau la Muntele Negru.

Au detectat nişte ziduri de apărare: deci trebuie să fi existat o cetate acolo, în interiorul cetății, au scos la lumină ruinele unor pereți de clădire: acolo trebuie deci să fi fost un templu sau un palat. Când au înfipt țăruşii în pământ, au dat peste reliefuri bine conservate, reprezentând oameni şi animale înalți de circa un metru, sculptate în blocuri de bazalt de un gri-închis şi aşezate în picioare *„în situ”*: adică, exact acolo unde fuseseră plasate prima dată, cu mii de ani în urmă.

Bossert a găsit, de asemenea, începutul unei lungi inscripții feniciene; cât de lungă, nu bănuia încă. Şi în una din ultimele zile, a crezut că găsise ceea ce căutase toate acele săptămâni: mai multe fragmente dintr-o inscripție hieroglifică hitită. A ținut presupunerile pentru sine: ce rost avea să îşi exprime speranța nebună de a găsi o inscripție

bilingvă?

Netezea cu mâna şi cu mistria colțul de sus al unui relief. Nu mai avea timp pentru a scoate relieful cu totul la suprafață; vroia doar să stabilească direcția săpăturilor viitoare. Dar ce a văzut a făcut să-i salte inima în piept: semne feniciene şi hieroglife hitite. Simbolurile hitite de-abia puteau fi recunoscute: dar nu era o minune că, având în minte de decenii visul hititologilor, a eliminat orice îndoială şi a devenit sigur că descoperise o inscripție bilingvă? (Căci inscripția feniciană putea fi citită). Iată una din cele mai dramatice schimbări de situație din întreaga istorie a descoperirii Imperiului Hitit: Bossert s-a înşelat în *acest* punct şi avea cu toate acestea dreptate!

Prima expediție la Karatepe, în adevăratul sens al cuvântului, a început munca în septembrie 1947. Era finanțată de Societatea Istorică Turcă, de Universitatea din Istanbul şi de Departamentul Muzeelor şi Antichităților. Expediția beneficia de echipamentele esențiale şi avea fonduri pentru a angaja suficienți muncitori.

Bossert arc fler în privința efectelor dramatice şi îi place să le facă surprize colegilor săi. Prin urmare, a aranjat lucrurile astfel încât, la începutul primei zile de săpaturi, echipa să se afle în apropiere de locul unde descoperise hieroglifele. Zona nu era cu nimic diferită de alte locații din jur, căci Bossert acoperise cu grijă toate urmele

prospectării sale anterioare. Pe tonul cel mai normal cu putință, a anunțat că se putea foarte bine începe de acolo. Cu o satisfacție şireată, a ascultat strigătele de mirare şi de admirație ale colegilor săi, atunci când, după îndepărtarea primelor lopeți de pământ şi de nisip, a ieşit la iveală un relief acoperit cu rânduri de scriere feniciană. Simțindu-se întru totul sigur pe sine, avea de gând să repete triumful, scoțând la lumină inscripția hieroglifică în acelaşi mod miraculos. Le-a spus asociaților săi să sape la câțiva metri mai încolo de locul unde făcuseră prima descoperire. Aceştia au scos, bineînțeles, la iveală un alt relief şi Bossert se pregătea să le arate hieroglifele pe această nouă bucată de stâncă, când şi-a dat seama că se înşelase.

Dala trecută, când aruncase doar o privire rapidă asupra semnelor pe care le crezuse hieroglife, fusese după-amiaza târziu. Acum, în lumina strălucitoare a soarelui dimineții, şi-a dat seama că semnele nu erau altceva decât urme ale timpului, zgârieturi în stâncă ce semănau cu o scriere.

Este greu de descris dezamăgirea cruntă pe care a simțit-o în acel moment. Bineînțeles, era un loc prolific pentru săpături, fiindcă fusese descoperit un relief. Asociații lui erau încântați că făcuseră o descoperire importantă atât de repede, dar Bossert nu putea să le împărtăşească entuziasmul. Se uita posac la stânca gri ce ieşea treptat din pământul

în care stătuse atâta vreme. Sperase să găsească o inscripție hieroglifică lungă şi coerentă şi toată vara fusese obsedat de ideea nebunească că poate o astfel de inscripție, împreună cu fragmentele feniciene pe care le găsiseră, urma să ofere mult dorita cheie bilingvă de descifrare a hieroglifelor hitite.

În astfel de momente, progresele ştiințifice sunt o chestiune de caracter. Bossert le-a ordonat săpătorilor să continue. I-a pus să încerce ici şi colo și, deşi pare incredibil, la câțiva metri distanță de pseudo-hieroglife a găsit adevărata inscripție hieroglifică la care visase.

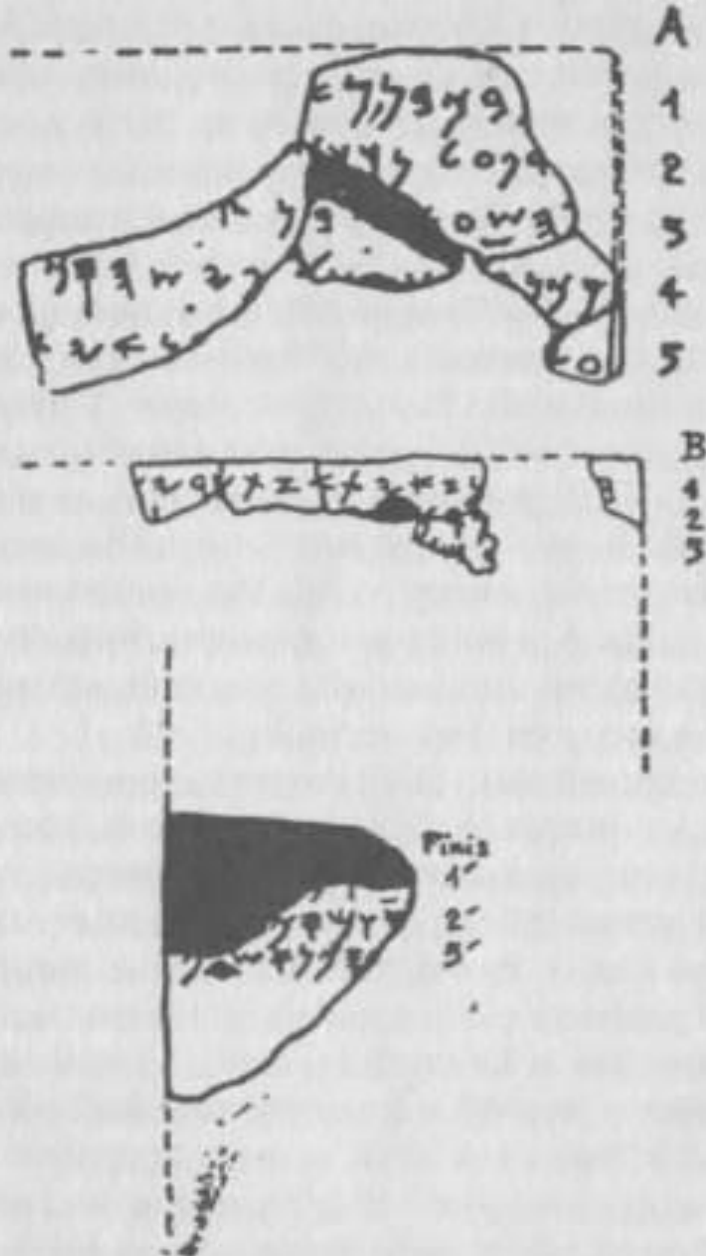
Săpăturile acestea din toamna anului 1947 s-au dovedit cele mai prolifice dintre săpăturile întreprinse la Karatepe. Ulterior s-au făcut multe descoperiri: întreaga zonă din jur a fost examinată cu atenție şi au fost scoase la iveală întâi fortificații hitite, apoi şi romane, pe Domuztepe, „muntele porcului”. Dar rezultatele săpăturilor din acea toamnă au întrecut toate succesele ulterioare.

La 1 octombrie 1951, regretatul părinte P.T. O’Callaghan, doi studenți germani şi cu mine am reuşit, cu ajutorul caimacamului din Kadirli, să închiriem un jeep care să ne ducă la Karatepe. Părintele O’Callaghan era un bărbat înalt, vesel şi pios care, într-un mod fermecător, îmbina în personalitatea sa elemente contradictorii. Era american, iezuit, profesor de orientalistică la Institutul Biblic din Roma. Vorbea cursiv multe

limbi moarte şi vii, îi plăcea să cânte vechi cântece populare germane şi avea obiceiul, de câteva ori pe zi, de a se retrage de lângă însoțitorii săi pentru a citi, cu profundă concentrare, din breviarul său în latină.

Cei doi studenți erau dornici de aventură, curioşi şi nerăbdători. Din cauza nerăbdării lor, am ignorat sfatul lui Bossert, care ne-a prevenit să nu cumva să riscăm să plecăm înspre Karatepe după căderea întunericului Am pornit la ora şapte scara, pe când apunea soarele. Pe de altă parte, dacă nu ar fi fost studenții atât de nerăbdători, am fi ratat o privelişte de neuitat.

După jumătate de oră de mers printr-o câmpie fără nici urmă de drum, a devenit evident că şoferul turc se rătăcise. Ne-am îndreptat direct către munții întunecați. Jeepul este vehiculul perfect pentru o astfel de excursie, dar cel în care ne aflam noi era numai bun pentru un cimitir de maşini. S-a lăsat întunericul. Unul din farurile jeepului nu funcționa; celălalt amenința să cedeze din clipă-n clipă. Era lună plină, dar aproape tot timpul, cerul era acoperit de nori. Călătoria făcea să ni se ridice părul pe ceafă. Treceam prin pârâie repezi, ne loveam de pietre, eram conştienți de adâncurile întunecate care se



Fragmente din textul fenician, care au fost găsite în 1953, împrăştiate prin tufişuri sau aproape de suprafaţă, sub poarta sudică. Inscripţia A, crede Bossert, reprezintă continuarea inscripţiei de pe prima coloană cu inscripţii. Dacă noi descoperiri vor dovedi că inscripţiile A, B şi Finis formează un singur text, acestea vor reprezenta un nou document bilingv – cheia bucăţilor de text hieroglific hitit care nu au fost descifrate încă, situate la poarta sudică.

căscau în dreapta şi în stânga drumului pe care pornisem. La un moment dat, şoferul a pus brusc frână, oprind motorul la punctul mort, şi în liniştea nopții, am auzit zgomote ciudate: tropăituri, paşi greoi, sforăituri, şuierături mânioase, respirații gâfâite. Apoi, în conul de lumină proiectat de unicul far al jeepului nostru, a apărut un şir de cămile încărcate peste măsură: o caravană. Precesiunea a trecut fără grabă, bărbații, camuflați în bonusurile lor, îşi îndemnau cămilele cu strigăte guturale, dar fără a ne arunca o privire. Se comportau de parcă prezența unui jeep pe acest drum, în miezul nopții, era cel mai natural lucru. Şoferul nostru a schimbat trei-patru cuvinte cu ei: strigăte de recunoaştere, mai degrabă, precum cele ale unui marinar solitar care salută un vapor ce trece pe lângă el. Dar, după ce a trecut fantastica caravană de cămile şi am pornit mai departe cu motorul gâfâind pe panta stâncoasă a Muntelui Negru, am avut brusc senzația că ne apropiam de destinație. Ajunsesem pe *akyol*, drumul caravanelor vechi de sute de ani, şi şoferul considera că acum ştie încotro să o ia.

După o oră sau două, ne-am oprit din nou. Noaptea era mai întunecată ca niciodată. Ne aflam pe un platou micuț, care se îngusta într-o cărare în fața noastră. Unul dintre studenți s-a repezit înainte şi a dispărut imediat din fața ochilor noştri. Şoferul a bolborosit ceva înspre noi; era atât de agitat, că nu înțelegeam niciun cuvânt.

Părintele O'Callaghan m-a prins de braț şi mi-a arătat un punct în întuneric. În fața noastră, cu ochi strălucitori, fascinat de farul jeepului, stătea un animal ce semăna cu un lup. Atras de lumină şi în acelaşi timp orbit de ea, a început să se învârtă într-un cerc larg în jurul maşinii. Era unul din acei câini sălbatici care bântuie în zonă; în haite, sunt de-a dreptul periculoşi.

M-am înțeles cu părintele O'Callaghan asupra unor strigăte de semnalizare şi am pornit în direcția în care dispăruse studentul nostru. Şi atunci am trăit o experiență extraordinară, care le este de obicei rezervată arheologilor ce fac muncă de teren. Lumea bizară şi îndepărtată, pe care o cunoşteam doar din lecturile mele, mi-a apărut în față şi prezența ei fizică neaşteptată era copleşitoare.

Având la mine doar o lanternă cu care să luminez întunericul, am luat-o pe cărarea îngustă şi pietruită care începea la marginea platoului. Brusc, cărarea s-a lărgit şi am văzut nişte scări în fața mea. Fără să vreau, m-am oprit. Şi, de parcă în acel moment natura se hotărâse să producă un efect teatral care să-mi dea fiori, norii s-au împrăştiat şi luna şi-a proiectat lumina argintie asupra unor scări exterioare impunătoare construite din blocuri de piatră erodate de vreme. Scările făceau un uşor cot pe măsură ce urcam, deveneau mai largi, iar în dreapta şi în stânga mea am văzut o înşiruire de plăci din piatră aşezate în

picioare, aproape de înălțimea unui om, cu sculpturi ce se distingeau extrem de bine. Cum acestea erau basoreliefuri, razele lunii creau un minunat efect real de lumini şi umbre asupra lor. Am văzut fețe de oameni şi animale care mă priveau. Erau zei. Regi? Dar bineînțeles, cum de nu l-am recunoscut? îl văzusem în fotografii. Era celebrul „Ospăț al lui Azitawandas”, relieful care îl imortaliza pe stăpânul de la Karatepe nu ca domnitor şi războinic, ci ca un patriarh genial şi gurmand. I-am privit chipul. Şedea cu un coif ascuțit pe cap, cu ochii mari privindu-i nerăbdători pe servitorii care îi aduceau mâncare şi băutură. Nasul său coroiat imens, fruntea şi obrajii teşiți îi dădeau un aer de blândețe; şi, cu toate acestea, nu îi lipsea o anume demnitate de conducător. Buzele sale pline se întindeau uşor înspre mâncărurile fine care i se ofereau şi, în lumina tremurândă a lunii palide, păreau gata să se deschidă.

În capul scărilor mă aşteptau două siluete întunecate. Mi-au răspuns la chemare cu un gest neînsoțit de cuvinte. Câteva minute mai târziu, intram în cercul de lumină al puternicei lămpi cu acetilenă din mâna profesorului Bossert. Auzindu-ne strigătele, ieşise să ne arate drumul. Îl găsiserăm pe studentul pierdut, iar părintele O’Callaghan ni s-a alăturat în curând. Ne-am aşezat la cină împreună cu Bossert şi asistenții săi pe „terasa” cu acoperiş din paie a căsuței de piatră

pe care o construise de la prima expediție încoace. Masa era rudimentară, scaunele şubrede, conversația plăcută. Din întunericul care ne înconjura se auzeau urletele jeluitoare ale şacalilor şi lătratul îndepărtat al câinilor sălbatici: serenada obişnuită a expediției.

La ora şapte a doua zi dimineața, am luat micul dejun. La ora şapte şi jumătate, începea luciul; şi pentru noi, prima vizită a şantierului.

În acest decor, ai sentimentul că soarele se ridică mai repede înspre zenit decât oriunde altundeva în lume. Te uiți încontinuu la mingea de foc, care devine din ce în ce mai fierbinte şi mai galbenă cu fiecare minut, şi te grăbeşti să îți termini sarcinile pentru ziua respectivă.

Cetatea, aşa cum am văzut-o noi, avea cam acelaşi aspect din 1947, când Bossert i-a scos pentru prima oară la iveală contururile. Mare parte din muncitorii care îşi înfigeau acum lopețile în pământ fuseseră prezenți şi în 1947. Erau nişte tipi zâmbitori, aparent inofensivi, astfel încât am fost şocați să aflăm că printre ei se aflau câțiva ucigaşi cunoscuți. În această regiune, conflictele sunt la ordinea zilei şi legea răzbunării prin sânge este încă în vigoare; e

țară

a clădi

satisfacție

bărbat

femeie

mamă

nume

picior

zi

magazie

scut

tabără

vest

est

Câteva dintre cuvintele hieroglifice hitite pe care Bossert a reușit să le descifreze în 1952 pe baza inscripției bilingve de la Karatepe.

de la sine înțeles că bărbații trebuie să omoare ca să se răzbune. În plus, toți erau mai mult sau mai puțin legați de numeroşii bandiți care în anii 1930 deja terorizau traseul caravanelor, în

împrejurimile de la Karatepe şi în păduri, până la câmpiile din zona oraşului Adana. În cursul unei conversații, s-a menționat pe un ton neutru, de parcă era cel mai normal lucru din lume, că primul paznic pe care îl numise Bossert după săpăturile sale inițiale fusese împuşcat nu demult.

Ne-am început vizita la Poarta Sudică, chiar la scările pe care le urcasem cu o seară înainte sub lumina lunii. Încă o dată, ne-am oprit în fața lui Azitawandas, regele de la Karatepe, şi i-am studiat banchetul cel vesel. Am mers de-a lungul zidurilor cetății, ni s-au arătat delimitările bastioanelor şi ale turnurilor de apărare care se profilau din zidurile de fortificație. Apoi am traversat culmea muntelui, ne-am apropiat de Poarta Nordică, situată mai jos, şi ne-am trezit brusc în fața unei privelişti minunate a frumoasei văi a râului Ceyhan. Aici, între cei doi lei ai porții (vezi ilustrațiile XL-XLI), a stat poate şi regele privind armatele inamice care înaintau înspre cetate. Venirea acestor armate trebuie să fi însemnat sfârşitul perioadei sale de glorie; căci nu avea, cu siguranță, temperamentul unui mare rege luptător.

Pe măsură ce treceam pe lângă numeroasele reliefuri situate în picioare care străjuiau intrarea prin Poarta Nordică, precum şi pe lângă zidurile celor două încăperi imediat alăturate intrării, ne-am făcut o impresie despre carențele estetice ale acestei culturi hitite târzii, ale acestei culturi

provinciale care a supraviețuit unui mare imperiu.

Adunate laolaltă, fără cea mai mică legătură logică sau artistică, se aflau sculpturi de oameni şi animale, grupuri heraldice, procesiuni, reprezentări ale zeilor, scene ritualice, desene de vânătoare pe apă şi pe uscat, scene înfățişând oameni cântând la instrumente şi dansând şi, în cele din urmă, un car şi o barcă aşezate una lângă alta. Presărate printre aceste sculpturi erau inscripțiile, unele înghesuite pe stele speciale, altele fără cap şi coadă. Inscripții hieroglifice feniciene şi hitite fuseseră aplicate peste tot; singurul principiu după care se ghidau artiştii părea să fi fost: scrie oriunde ai putea să găseşti un pic de loc. Se găseau simboluri de scriere pe reliefuri, pe figuri separate, chiar şi pe burta leului de la poartă. Bossert stabilise deja că nu exista nici cea mai mică legătură între conținutul inscripțiilor şi reliefurile sau sculpturile pe care erau scrijelite.

Pe drumul de întoarcere în tabără, am discutat despre misterul acestei neobişnuite supraviețuiri a unei forme culturale în Karkemiş, Zinjirli şi aici, la Karatepe – o formă care nu a fost niciodată o formă culturală în adevăratul înțeles al cuvântului nici măcar în perioada imperială, care nu a devenit un stil caracteristic important şi care, cu toate acestea, a continuat să influențeze arta din regiune timp de încă cinci sute de ani – sau, dacă

vreți, o jumătate de mileniu, căci această expresie redă mai bine lungimea perioadei respective.

În acest loc, există un gol în informațiile noastre istorice. Acei cinci sute de ani, între 1200 î.Ch., când Hattuşaş a fost incendiat şi Imperiul Hitit s-a prăbuşit, şi în jur de 700 î.Ch., când ultimele oraşe-stat hitite au fost absorbite de Imperiul Asirian, sunt în prezent o enigmă pentru noi. Rar se întâmplă, într-adevăr, ca un imperiu să se dezintegreze în timp ce cultura sa persistă (la nivel provincial, dar totuşi persistă) timp de cinci sute de ani, în cadrul unor grupuri rasiale izolate, înconjurate de popoare extrem de diferite şi expuse la numeroase influențe culturale străine.

„Într-o zi, vom înțelege toate interrelațiile”, mi-a spus Bossert. A desfăcut cu grijă o coală mare, rigidă, acoperită cu hieroglife hitite, o copie care tocmai fusese realizată. „În cazul în care, cu ajutorul cheii de descifrare bilingve de la Karatepe, putem afla cum să interpretăm hieroglifele de la Karatepe, vom putea imediat să citim toate hieroglifele din perioada imperială!”

Aceste cuvinte ne aduc la cel mai fascinant capitol al săpăturilor de la Karatepe: descifrarea inscripției bilingve. În discuția noastră privind descifrarea, ne-am oprit la momentul în care descifrarea hieroglifelor hitite ajunsese într-un impas. Aici la Karatepe, studiul a fost în cele din urmă încheiat cu o concluzie triumfătoare. Totuşi, chiar după ce a descoperit adevărata inscripție

hieroglifică, Bossert nu a putut dovedi imediat că era sora geamănă a inscripției feniciene. Asta deoarece, înainte de toate, trebuia să dovedească că descoperise într-adevăr un text bilingv şi nu doar două inscripții diferite în două limbi diferite.

Este ciudat, aproape incredibil, că unul din asociații lui Bossert a găsit această dovadă în somn!

Capitolul doisprezece
Azitawandas vorbeşte

Textele feniciene scoase la suprafață în cursul expediției din 1947 se cereau traduse imediat. Feniciana este o limbă foarte veche; sarcina nu putea fi dusă la bun sfârşit decât de specialişti. Bossert, arzând de nerăbdare să afle ce descoperise, a trimis copii fidele ale inscripțiilor mai multor cercetători importanți ai limbilor semitice: lui Johannes Friedrich la Berlin, lui R.D. Barnett la Londra, lui Dupont-Sommer la Paris şi părintelui O'Callaghan la Roma. Aceste inscripții proveneau de pe statui – aceleaşi statui ale căror soclu, „piatra cu leu", îi adusese pe arheologi în demult uitatul Karatepe. Această stâncă a devenit de atunci celebră. Unul din muncitorii turci, Kemal Deveci, a compus o poezie din douăsprezece strofe. Un exemplu tipic este următoarea strofa:

„Măreții hitiți au lăsat-o aici, pe bune,
Când anume încă nu ştiu nici măcar eu.
Lumea a rămas fără grai, asta vă pot spune.
Nimic nu se aseamănă cu piatra cu leu!”

Iar seara, stâncii i se cânta o serenadă aproape la fel de lungă, compusă de băiatul în vârstă de zece ani al unui muncitor, Mehmet Kisti. Cântecul culmina cu următoarea strofa:

„Când auzi micul Mehmet de piatra cu leu
Mintea şi sufletul i se umplură de-ncântare.
Acum cântă un cântec ce slăveşte piatra cu leu
Şi-i vrăjeşte pe toți din zori pân' la-nserare.”

Amuzant este faptul că, între timp, profesorul H. G. Güterbock, sosit de la Ankara într-o vizită pe şantier, a descoperit că „leii” erau de fapt o pereche de boi.

Experții s-au aplecat asupra celor patru coloane de text de pe statuie. Johannes Friedrich din Berlin a fost primul care i-a trimis lui Bossert traducerea sa. Pasajele scrise erau pline de goluri, deoarece statuia era erodată de vreme şi, prin urmare, traducerea nu este foarte fluentă. În orice caz, principala valoare a inscripțiilor de la Karatepe nu este dată de conținutul lor, ci de faptul că reprezintă cel mai lung text continuu în feniciana veche descoperit până în prezent şi că se presupunea, de asemenea, când au fost

dezgropate, că hieroglifele erau varianta hitită a aceluiaşi text.

Am aflat că autorul inscripției a fost un rege al

O formulă hitită de sacrificii tradusă de H. T. Bossert în 1953 pe baza inscripției bilingve feniciano-hitite descoperite la Karatepe

cărui nume, în scrierea semitică fără vocale, era „'ztwd”. Ulterior, pe baza hieroglifelor, Bossert a putut să concluzioneze că numele era „Azitawandas” Faptul că, aşa cum observă Friedrich, limba era „feniciană veche pură fără niciun amestec de aramaică” ne permite să stabilim perioada în care a domnit acest rege; este sigur că a trăit în al optulea secol î.Ch., iar dovezile furnizate de alte descoperiri fac ca data 730 î.Ch.

Să fie foarte probabilă. În timpul vieții sale, Karatepe a fost cucerită şi distrusă de duşmani. Față de ridicarea în slăvi a propriei persoane, atât de des întâlnită în Orient, Azitawandas a dat dovadă de o modestie care era probabil tipic hitită. „Şi am înălțat acest oraş şi i-am dat numele Azitawandas… Şi am înălțat fortificații puternice peste tot la granițe şi în locurile în care oamenii răi se aflau în fruntea bandelor de tâlhari”. Îşi spune „Conducătorul Dananiților”;

A 11 b 6: *Dar pentru ei dintre aceşti zei vor fi sacrificați, pentru hrana anuală:*

pentru zeul Karhuha un taur tânăr şi o oaie; pentru zeița Küpapa un taur tânăr şi o oaie; pentru divinitatea Sarku o oaie; şi o oaie kutupalis pentru divinitățile masculine.

A 4 d: *Şi pentru acest zeu A. Dintre zei (voi?… verb întrerupt şi neinteligibil) ca*

A la5: *Şi cine (este numit să dea) o oaie acum pentru acest erou (?) va „sacrifica” o oaie pentru zeu!*

Dar oricine este (numit să dea) hrana lui el va (ei vor) „aduce” mâncare şi băutură pentru el

Kululu I 2: *Şi acestea le-am pregătit pentru* tarhunds *din lumea de dedesubt. Îi voi „sacrifica” an după an un taur tânăr (şi) trei oi.*

Despre aceştia ştim că erau poporul care locuia în câmpia Adana. Azitawanda relatează că a asigurat pacea la granițe deportând toți locuitorii războinici de la frontiera estică, dar insistă de

multe ori asupra afirmației conform căreia el și poporul său au trăit dintotdeauna fericiți și prosperi. Și e foarte probabil că individului rotofei pe care îl vedem înfățișat la ospăț îi plăcea să ducă o viață liniștită și îndestulată.

Acesta era conținutul de bază al textului fenician reprodus în traducerea lui Friedrich. Traducerile care au sosit de la Roma și de la Paris conțineau unele detalii diferite, dar punctele esențiale erau aceleași ca în varianta lui Friedrich. A sosit însă și traducerea de la Londra.

Aceasta nu numai că era diferită de celelalte; la rândul al cincilea, traducătorul ajunsese la o interpretare total diferită. Pe scurt, descoperise, pe lângă Azitawandas, încă un rege în inscripție, un oarecare rege Anek. Evident, toată lumea a fost extrem de entuziasmată la aflarea veștii.

Raționamentul profesorului Barnett era unul extrem de ingenios, iar concluziile la care a ajuns erau confirmate de alți doi specialiști în limbi semitice pe care îi consultase, și anume Jacob Leveen și Cyril Moss.

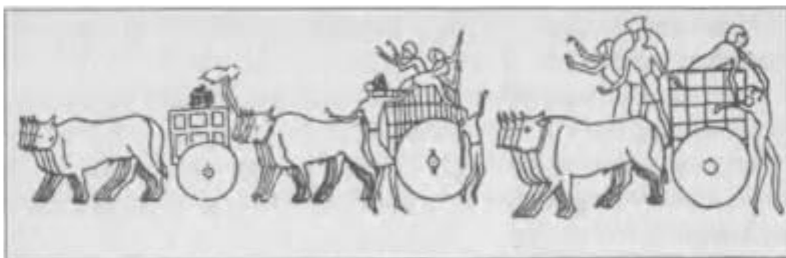
Inscripția începe cu cuvântul fenician *'nk,* care este fără nicio îndoială pronumele personal la persoana întâi singular: altfel spus, *eu.* În al cincilea rând, apare același semn, dar într-o relație gramaticală care face imposibilă traducerea sa drept *eu.* Prin urmare, profesorul Barnett a enunțat o teorie, susținută de al nouălea rând de pe a treia coloană. Dacă *'nk* trebuia tradus drept

eu, atunci textul ar suna astfel: „pentru fiii şi fiicele lui eu” – ceea ce, după cum spunea savantul, „sună la fel de absurd în traducere cum sună şi în feniciană”.

Astfel stând lucrurile, Barnett a renunțat la interpretarea lui *’nk* drept *eu*. În schimb, a considerat că simbolurile reprezentau numele unui alt rege, *Anek* sau poate *Inak*, deoarece lipsesc vocalele. Împreună cu cei doi colegi ai săi, a propus o serie de argumente extrem de inteligente, a căutat cele mai îndepărtate puncte istorice de referință, şi-a permis speculații privind posibilele înrudiri ale acestui rege Anek sau Inak şi chiar a îndrăznit să tragă unele concluzii definitive.

Supozițiile lor geniale plecau, însă, de la un punct greşit. Regele Anek sau Inak nu a existat niciodată.

Exista într-adevăr o problemă legată de utilizarea pronumelui *’nk*, dar Friedrich o rezolvase în prima sa traducere; propusese o soluție într-o notă de subsol, iar ceilalți traducători (în afară de Barnett, Leveen şi Moss) au ajuns şi ei la aceeaşi concluzie. „Autorul



„Popoarele Mării”, o reprezentare egipteană. Împreună cu familiile, aceştia se deplasau cu carele pe teritoriul Asiei Mici şi al Siriei, incendiind şi jefuind localităţile pe unde treceau, până au fost opriţi de fortificaţiile de la graniţa egipteană. Invazia lor a dus la căderea Imperiului Hitit. Acest desen de mici dimensiuni îşi are locul său în istoria arheologiei. A fost realizat sub îndrumarea lui Champollion, cel care a descifrat hieroglifele hitite, în timpul singurei călătorii în Egipt (1828-1829) pe care acest genial arheolog „de birou” a reuşit să o întreprindă înaintea morţii sale premature.

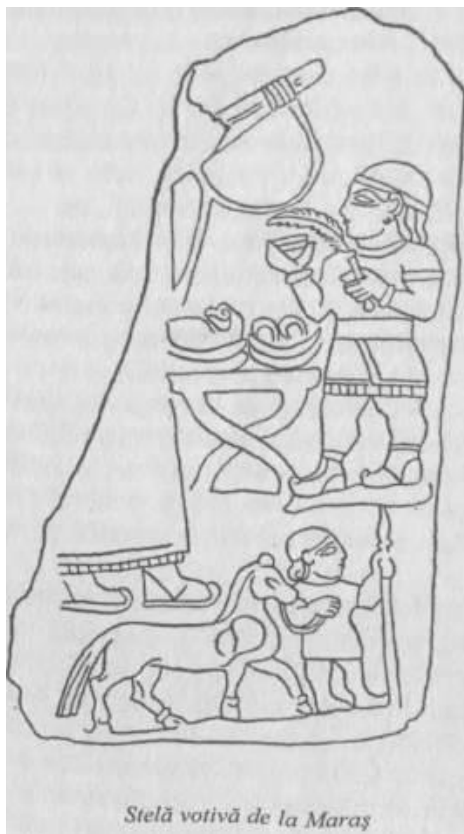
inscripției”, scrie el, „are obiceiul barbar de a utiliza *’nk* la forma de persoana a treia singular a perfectului (în loc de a folosi verbul la persoana întâi singular)”.

Astfel s-a născut un rege nou, din cauza utilizării de către un scrib, acum 2.700 de ani, a argoului: un rege care a murit la fel de repede cum s-a născut.

În cursul evoluției unei ştiințe tinere, astfel de greşeli sunt inevitabile. Ele pot cauza multe bătăi de cap, împiedicând orice progres pentru multă vreme. Aşa s-a întâmplat şi cu interpretarea pe care a dat-o Jensen numelui „Syennesis” dintr-o inscripție hieroglifică hitită. Şi-a justificat interpretarea atât de inteligent, încât toți savanții i-au dat dreptate. În realitate însă, aşa cum a demonstrat Bossert, numele ar fi trebuit citit

Uarpalauas – Urballa în asiriană. Pe de altă parte, dacă greşeala este corectată de alţi cercetători imediat după publicare (aşa cum s-a întâmplat în cazul regelui Anek al lui Barnett), ea este inofensivă.

După interpretarea textului fenician, trebuiau acum comparate cuvintele hieroglifice cu inscripţia descifrată. După toate probabilităţile, această procedură urma să ducă cel puţin la descifrarea hititei hieroglifice.



Stelă votivă de la Maraş

În practică, sarcina era mult mai dificilă decât îşi

imaginaseră arheologii luați de primul val de entuziasm. Şi-au dat seama că nu puteau nici măcar să dovedească că era într-adevăr vorba de un text bilingv. Căci găsiseră trei inscripții feniciene, însoțite de două texte hieroglifice hitite, dar toate erau împrăştiate la întâmplare în jurul porții şi al clădirilor din zonă, încât nici măcar nu se putea spune cu exactitate unde începea textul în hitită. De multe ori, inscripțiile „săreau” fără nicio noimă de pe o stâncă pe alta. În plus, în acea vreme, savanții dispuneau de un vocabular atât de limitat (de exemplu, cunoşteau un singur verb, simbolul pentru „a face”), încât nu aveau de ce să se agațe atunci când trebuiau să demonstreze că inscripțiile aveau un conținut identic. Dacă ar fi putut să descopere numele lui Azitawandas, în textul hieroglific hitit, dovada existenței unei inscripții bilingve originale ar fi fost puternic susținută.

Când s-a ajuns în acest impas, un student al lui Bossert, de două ori la rând, a avut incredibilul noroc de a găsi şi de a recunoaşte soluția într-o manieră somnambulică – la propriu.

Franz Steinherr este un outsider al lumii academice. Dacă l-ați întâlni în prezent în birourile Ambasadei Germane de la Ankara, unde traduce şi verifică tratatele comerciale dintre Turcia şi Republica Federală Germania, nu v-ați putea închipui care sunt pasiunile sale secrete, de care se ocupă în timpul liber.

S-a născut în 1902 la Landshut, în apropiere de Nürnberg, în Germania. A primit o educație multivalentă, care nu poate fi încadrată în niciun domeniu, şi şi-a început cariera ca stagiar pe lângă un contabil. A devenit apoi corespondent pentru o companie de transporturi maritime, o bancă, un producător de textile şi o firmă de construcții. Ca reprezentant al acesteia din urmă, a fost trimis pentru prima oară la Istanbul. Datorită remarcabilului său talent la limbi străine, a ocupat o mulțime de posturi în capitala turcă. Între timp, se ocupa şi cu scrisul. Una din primele sale publicații a fost un studiu intitulat: „Despre vorbirea argotică şi jargonul hoților din Istanbul".

Învățase singur limba turcă la vârsta de cincisprezece ani. La şaptesprezece ani, s-a apucat de arabă, la optsprezece de japoneză, iar la nouăsprezece, de rusă. „După un timp", spunea el o dată, „după ce ai învățat deja câteva limbi, îți dezvolți o anumită tehnică care îți permite să înveți şi mai multe". Nici nu mai e nevoie să menționăm că vorbeşte fluent franceza şi engleza, pe lângă germana nativă. În 1939, l-a cunoscut pe profesorul Bossert, care l-a convins că un asemenea talent extraordinar la limbi străine trebuie pus în slujba arheologiei. În acest scop, urma să învețe latina şi greaca, limbi care îi scăpaseră până atunci.

Conform regulilor universităților germane (care au fost aplicate şi în Turcia), un student trebuie să

treacă examenul numit *Abitur* pentru a se înscrie la studii superioare. Acest *Abitur* este cu mult mai dificil decât examenele de admitere din universitățile americane, iar Steinherr avea pe atunci treizeci şi nouă de ani. A luat două ore de meditații la matematică pe zi şi a terminat cursul după două luni. Apoi, şi-a revizuit tot ce învățase la liceu şi s-a întors la fosta lui şcoală din München, pentru a da examenul. A trecut cu brio, a revenit la Istanbul şi s-a înscris la universitate ca student al lui Bossert. Acesta şi-a aranjat structura cursurilor astfel încât să i se potrivească extraordinarului student.

Şi astfel, Steinherr, care în acea perioadă era director economic şi contabil al Spitalului German din Istanbul, şi-a luat şi doctoratul şi a fost invitat să participe la expediția de la Karatepe din 1947.

Pe şantier, era omul bun la toate. Cum la început muncitorii nu erau suficienți, a pus el însuşi umărul la treabă, participând la ridicarea corturilor, aranjând tabăra, făcând fotografii, cercetând terenul, curățând reliefuri, copiind inscripții şi clasificând, sau mai degrabă încercând să clasifice, colecția tot mai bogată de texte hieroglifice hitite care erau scoase la suprafață.

Într-o seară, după ce-şi terminase munca pe ziua respectivă, se uita la un sfinx foarte bine conservat care de-abia fusese scos la suprafață. Meditând, şi-a trecut mâna peste suprafața

protejată de o crustă, măturând astfel stratul fin de nisip. „Atunci mi-am dat seama că corpul sfinxului era acoperit cu hieroglife hitite. Imediat, am încercat să citesc semnele pe care le scosese la iveală mâna mea şi am fost copleşit de bucurie când mi-am dat seama că formau numele regelui Azitawandas, care este menționat în textul fenician. Stilul era, cu siguranță, neobişnuit… dar interpretarea era confirmată şi de alte semne… În acea seară, importanta descoperire a fost sărbătorită de toți membrii expediției. Muhibbe Darga mi-a înmânat solemn un colier din acele mărgele albastre atât de des întâlnite în aceste părți: îl am şi acum. Ca amintire.”

S-a stabilit deci fără echivoc că inscripțiile în cele două scrieri diferite vorbeau despre acelaşi rege.

Cu toate acestea, era necesară o interpretare cel puțin a unei fraze pentru a dovedi că atât conținutul cât şi subiectul textelor erau identice, că unul reprezenta traducerea celuilalt.

După ce s-a întors la biroul său de la Spitalul German din Istanbul, Steinherr şi-a petrecut noapte de noapte lucrând cu textele, comparându-le, sortându-le, copiindu-le. „Astfel, pasaje întregi din textele în ambele limbi mi s-au întipărit în memorie şi puteam oricând să le reproduc pe hârtie.”

Într-o după-amiază, a urmărit o prelegere a lui Bossert, în timpul căreia profesorul a discutat o parte din textul fenician în care apărea fraza: „…

şi am făcut calul să meargă lângă cal, scutul lângă scut, oştirea lângă oştire...”.

În acea noapte, Steinherr a lucrat până târziu. S-a culcat epuizat, dar în acea stare de agitație mintală care se prelungeşte adeseori în vis. S-a trezit brusc, s-a ridicat şi a văzut cu claritate în fața ochilor un fragment din inscripția hieroglifică în care apăreau două capete de cai, unul după altul. A văzut, de asemenea, semnele care reprezentau *am făcut,* pe care până în acel moment nici el, nici altcineva nu le sesizaseră în context. Să ne reamintim că „a face” era singurul verb cunoscut din hitită hieroglifică. Cum suna textul pe care îl discutase profesorul Bossert în acea după-amiază? „... şi am făcut calul să meargă lângă cal...”.

Aceasta era dovada lipsită de echivoc! Găsise o frază hieroglifică hitită, care corespundea cuvânt cu cuvânt unei fraze în feniciană. Inscripția de la Karatepe era fără nicio îndoială o inscripție bilingvă!

După găsirea primei paralele dintre cele două inscripții, Bossert a avut, la rândul său, o intuiție care i-a permis să stabilească unde începea textul hitit. Datorită descoperirilor sale arheologice, avea la dispoziție mult mai mult material decât alți savanți şi putea acum să abordeze descifrarea finală a hititei hieroglifice, având toate şansele de reuşită. Când scriu aceste rânduri, la începutul anului 1955, se poate afirma cu siguranță că hitită

hieroglifică, limba necunoscută a unui popor necunoscut redată într-o scriere necunoscută, poate acum fi citită. Descoperirea textului bilingv de la Karatepe, Muntele Negru, din apropierea râului Ceyhan, a furnizat cheia enigmei asupra căreia savanții s-au aplecat trudind din greu timp de trei generații, adică aproape şaptezeci de ani.

Bossert sapă şi în prezent la Karatepe, însoțit de „Curcubeul Curajos" (Bahadir Alkim), precum şi de soția acestuia, doamna Handan (care înseamnă „Cea care zâmbeşte dulce"). Soția sa turcă şi foştii săi colegi şi asistenți i se alătură adeseori şi participă la activitatea de pe Muntele Negru. Se ocupă de restaurări şi de clasarea la un loc a nenumăratelor fragmente de sculpturi şi inscripții. Sunt conştienți, de asemenea, de necesitatea conservării descoperirilor lor, care se deteriorează rapid dacă sunt expuse la soarele arzător din timpul verii şi la ploile torențiale din timpul iernii. Bossert a trebuit dintotdeauna să rezolve problema finanțării muncilor sale pe teren Vremea marilor filantropi care susțineau material astfel de expediții a apus de mult, iar societățile ştiințifice turce au resurse limitate. Bossert şi colegii săi au finanțat una din ultimele expediții din economiile proprii. Expediția respectivă, desfăşurată în 1953, a oferit o altă surpriză, la care nu se aştepta nimeni, chiar dacă fusese pregătită prin muncă de cercetare laborioasă şi prin raționamente logice.

Comparând toate inscripțiile găsite la Karatepe

în ultimii ani. Bossert şi-a dat tot mai mult seama de existența unor goluri. Numeroase fraze incomplete indicau faptul că inscripția de pe Poarta Sudică trebuie să fi fost cu mult mai lungă decât bănuiseră inițial el şi colegii săi. Bossert a sugerat să caute fragmentele lipsă în solul pantei care coboară abrupt de la Poarta Sudică: o sarcină dificilă şi de lungă durată, din cauza pietrelor şi a tufişurilor, care nu e nici lipsită de pericole, deoarece se pare că şerpii şi scorpionii consideră acest urcuş paradisul lor privat. Dar efortul a meritat, deoarece intuiția lui Bossert s-a dovedit corectă, în cele din urmă. A găsit numeroase fragmente care, când au fost puse laolaltă, au format un nou text bilingv.

Activitatea de la Karatepe, la fel ca şi săpăturile întreprinse de Bittel la Boghazköy, continuă şi în prezent. Azitawandas mai are multe să ne spună despre vremurile sale de mult apuse. Mi s-a părut foarte potrivit că într-o scară din 1951, după căderea întunericului, am format o procesiune şi ne-am îndreptat solemn înspre relieful lui Azitawanda. Singura sursă de lumină era lampa cu acetilenă din mâna lui Bossert. Cu roiuri de insecte bâzâindu-ne necontenit în urechi şi cu zgomotele misterioase ale nopții de pe Muntele Negru înconjurându-ne, am marcat încheierea unui sezon de săpături aducându-ne omagiul plin de umilință regelui Azitawandas, care a domnit

aici cu două mii şapte sute de ani în urmă şi care ne-a făcut recent onoarea de a ne vorbi.

Capitolul treisprezece
Viitorul

Munca pe teren continuă, şi nu numai la Karatepe şi Boghazköy. Iar occidentalii nu mai monitorizează cercetările. Kemal Atatürk a înfiinţat departamentele de limbă, istoric şi geografie de la Universitatea din Ankara, capitala pe care a construit-o tot el, şi i-a adus pe tinerii savanţi germani Landsberger şi Güterbock să predea limba şi istoria hitiţilor. Bossert se găsea deja la Istanbul în acea perioadă, iar Institutele de Arheologie german şi britanic influenţau de mult viaţa culturală din Istanbul şi din Ankara. Sub egida acestor savanţi şi societăţi, s-a format prima generaţie de hititologi turci. Printre aceştia se numără Bahadir Alkim, care sapă şi el la Karatepe; Tahsin Özgüç şi soţia sa Nimet, care au făcut săpături încununate de succes la Kara Hüyük, Dündartepe şi Kültepe; şi Remzi Oguz Arik, co-directorul săpăturilor de la Alaja Hüyük.

Alţi tineri turci se află sau s-au aflat la studii în străinătate. Energica şi poliglota Halet Çambel a fost la Paris şi a lucrat, la întoarcere, ca asistentă a lui Kurt Bittel şi a lui Bossert. Hamit Zübeyr Koşay a studiat la Budapesta şi a devenit ulterior directorul general al muzeelor din Turcia şi un

arheolog priceput. Profesorul Ekrem Akurgal, în prezent director al Şcolii de Arte Frumoase de la Universitatea din Ankara, şi profesorul Sedat Alp au studiat la Universitatea din Berlin.

Kemal Atatürk a murit în 1938. A lăsat prin testament Societății Istorice Turce un fond care asigură în fiecare an 125.000 de lire turceşti pentru un program sistematic de cercetări în Anatolia. Atatürk poate fi considerat nu doar „Părintele tuturor turcilor”, ci şi părintele unei noi generații de savanți turci.

Munca de cercetare continuă. Arheologii fac săpături şi vor continua multă vreme de acum încolo, pe multe şantiere situate între Boghazköy şi Hamath, între Smirna şi Tell Halaf. Toate inscripțiile hieroglifice care sunt scoase la suprafață pot acum fi citite şi vor ajuta la conturarea istoriei Imperiului Hitit, primul mare stat indo-european, în culori mai vii şi mai reale. Noile dovezi fac lumină nu doar asupra perioadei hitite ci şi, aşa cum arată rezultatele celor mai recente săpături întreprinse de arheologul francez Claude Schaeffer la Ugarit, asupra legăturilor politice dintre micile state din epoca hitită târzie. Poate că aceste descoperiri vor duce în cele din urmă la rezolvarea misterului supraviețuirii hitiților.

În urmă cu şaptezeci de ani, nu se ştia nimic despre hitiți şi imperiul lor. În şcolile noastre încă se învață că numai regatele din Mesopotamia şi

din Egipt au conturat istoria politică şi militară din al doilea mileniu î.Ch. În Asia Mică şi în Orientul Apropiat. Dar o bună perioadă de timp, Imperiul Hitit a fost egalul lor, iar capitala hitită Hattuşaş se ridica la nivelul unor oraşe ca Babilon sau Teba: nu din punct de vedere cultural, ci din cel al importanței politice şi al puterii militare.

Şi astfel am ajuns la sfârşitul istoriei descoperirii acestui imperiu, a numeroaselor sale limbi şi scrieri, a măreției şi decăderii sale. Linia evolutivă, care se întinde de la prima până la cea mai recentă descoperire, din anul 1834, când Charles Texier a ajuns fără să bănuiască ceva deasupra ruinelor de la Boghazköy, până în anul, 1947, când inscripția bilingvă descoperită la Karatepe a furnizat cheia care lipsea pentru înțelegerea poporului hitit şi a imperiului, este evidentă.

Tabel cronologic al Imperiului Hitit

(Toate datele sunt î.Ch.)

Datele domniilor regilor se bazează pe lucrări semnate de dr. Sidney Smith şi de profesorul Albrecht Götze. Pentru datele reconstituite, am urmat varianta dr. O.R. Gurney; acolo unde nu se pot determina date fixe, acesta a calculat cu o marjă de eroare de o generație. În opinia lui Gurney, datele cuprinse între 1590 şi 1335 î.Ch. Sunt sigure. Toate celelalte date trebuie luate ca aproximative; este puțin probabil, totuşi, ca viitoarele corectări ale greşelilor să schimbe cu mult imaginea generală. Numele regilor despre care se cunosc foarte puține lucruri sunt indicate cu caractere italice.

Pitkhanas din Kuşara Annitas din Kuşara (circa 1900) Tudhalyas I (1740–1710) *Pu-Şarruma* (1710–1680) Labarnas (1680–1650)	Migrații de triburi în Asia Mică, în cursul cărora grupuri de indo-europeni descind în Anatolia din nord-vest sau nord-est, îi cuceresc pe băştinaşi (proto-hitiți) şi formează primele oraşe-stat, printre care, Hattuşaş în apropiere de localitatea Boghazköy din zilele noastre, situată în cotul râului Halys. Regele Anittas cucereşte Hattuşaş, distruge oraşul şi aruncă un blestem asupra sa. Cu toate acestea, Hattuşaş este reconstruit; noii domnitori susțin că se trag din Casa Kuşara. (Sistem feudal; monarhie electivă.) Labarnas (Tabarnas) trebuie probabil

	să fie considerat întemeietorul Imperiului Hitit. El unifică oraşele-stat într-o forma de guvernare federală cu administrare centrală şi extinde puterea hitiților la est şi la vest. Regele, deşi încă trebuie să răspundă în fața *pankus*-ului, consiliul nobililor, primeşte dreptul de a-şi numi succesorul. Ulterior, numele Labarnas devine un titlu.
Hattusilis I (1650–1520) Mursilis I (1620–1590)	Hattusilis este primul domnitor care practică politici imperialiste. Înaintează dincolo de munții Taurus, ajungând până la Alep. Cu puțin timp înainte de moarte, îl dezmoşteneşte pe fiul său adoptat şi îl numeşte pe Mursilis I urmaş la tron.
Hantilis I (1590–1560) Zidantas I (1560–1550)	Mursilis repetă campania de la Alep, înaintează şi mai mult şi cucereşte Babilonul. Regatul Hitit devine marea putere dominatoare din Orientul Apropiat.
Ammunas (1550–1530) Huzziyas I	Mursilis este asasinat. Urmaşi incompetenți pierd ceea ce câştigase acesta. Se iscă conflicte majore între nobilime şi regi Tați şi frați sunt ucişi pentru coroană.
Telepinus (1525–1500)	Telepinus urcă pe tron, impune reforma constituțională necesară şi instituie reguli stricte privind succesiunea ereditară.
Alluwamnas (1500–1490) *Hantilis al II-lea* (1490–1480) *Zidantas al II-lea* (1480–1470)	Acest lucru duce la o nouă consolidare a monarhiei şi la întărirea puterii hitite împotriva duşmanilor din exterior. În această perioadă, se întocmeşte un cod de legi hitit.
Huzziyas al II-lea (1470–1460)	Spre deosebire de principiul oriental „ochi pentru ochi”, acesta se

Tudhalyas al II-lea (1460–1440) *Arnuwandas I* (1440–1420) Hattusilis al II-lea (1420–1400) Tudhalyas al III-lea (1400–1385) Amuwandas al II-lea (1385–1375) Suppiluliuma I (1375–1335) Amuwandas al III-lea (1335–1334) Mursilis al II-lea (1334–1306)	caracterizează prin dispoziții de drept penal extrem de umane. Deşi Regatul Hurrit din Mitanni, la est de Regatul Hitit, trece printr-o perioadă de importantă creştere politică şi culturală şi îi influențează semnificativ pe hitiți, trei regi, Tudhalyas al II-lea, Mursilis al II-lea şi Tudhalyas al III-lea reuşesc să consolideze puterea hi tită în sud, până la frontiera siriană. În persoana lui Suppiluliuma, hitiții întruchipează un mare conducător, care combină geniul politic cu cel militar. El striveşte regatul Mitanni şi extinde granițele regatului până în Liban, însă nu ia sclavi din rândul popoarelor cucerite. În schimb, îi transformă în vasali, în parte printr-o inteligentă politică de alianțe matrimoniale. Trebuie că Suppiluliuma li se părea atât de formidabil contemporanilor săi, încât până şi regina Egiptului, văduva lui Tutankhamon, îi cere unul dintre fii pentru a se mărita cu el şi a-l urca pe tronul faraonilor. După domnia scurtă şi nefericită a suferindului Amuwandas al II-lea, Mursilis al II-lea se dovedeşte un urmaş demn al lui Suppiluliuma. El consolidează cuceririle tatălui său, poartă numeroase războaie la granițe, dar se implică şi în religie şi artă. *Rugăciunile* sale *pentru îndepărtarea ciumei,* precum şi *Analele,* reprezintă documente literare şi istorice importante.
Muwatallis (1306–1282)	Conflictul cu Egiptul ajunge la punctul culminant în timpul domniei fiului său, Muwatallis. La Kadeş, pe malul

	fluviului Oronte, în 1296, faraonul Ramses al II-lea este învins de hitiţi şi abia scapă cu viaţă.
Urhi-Teşub (1282–1275) Hattusilis al III-lea (1275–1250) Tudhalyas al IV-lea (1250–1220) Amuwandas al IV-lea (1220–1190)	După o scurtă domnie a moştenitorului de drept, pe tron urcă uzurpatorul Hattusilis al III-lea, fratele lui Muwatallis. Acesta încheie o „pace veşnică” cu Egiptul, pe care o pecetluieşte prin căsătoria uncia dintre fiicele sale cu Ramses. Opera sa, *Viaţa,* este primul exemplu din literatură al unei autobiografii autocritice. Treptat, imperiul se destramă. În vest şi în est, aliaţii hitiţilor se revoltă. Noi popoare migratoare se revarsă peste graniţe; Imperiul Hitit se prăbuşeşte.
Suppiluliuma al II-lea (cca. 1190)	În jurul anului 1200, capitala Hattuşaş este incendiată. Cultura hitită, care foloseşte în special scrierea hieroglifică hitită, se păstrează în oraşele-stat din nordul Siriei (Karkemiş, Zinjirli etc.) şi din Cilicia (Karatepe) până în jurul anului 700 î.Ch. În Siria Commagene, în regiunile cele mai nordice unde ajunge Eufratul, au fost descoperite influenţe culturale hitite (simboluri hieroglifice) care datează din primul secol d.Ch.

Nota ediției româneşti la problema cronologiei hitite

De la apariția lucrării lui C.W. Ceram hititologia a evoluat şi au apărut unele corecții în ceea ce priveşte durata domniei unor conducători hitiți precum şi în ordinea succesiunii acestora la tron. Prezentăm în continuare un simplu tabel cronologic al regilor hitiți (toți anii sunt î.Ch.), cu precizarea că în domeniul cronologiei hitite există şi în prezent mai multe sisteme cronologice, iar cercetările vor aduce cu siguranță în viitor alte precizări şi clarificări de detaliu:

Anittas – 1792–1740
Tudhalyas – 1740–1710
Pu-Şarruma – 1710–1680
Labarnas (Tabarnas) – 1680–1650
Hattusilis I (Labarnas II) – 1650–1620
Mursilis I – 1620–1590
Hantilis I – 1590–1560
Zidantas I – 1560–1550
Ammunas – 1550–1530
Huzzyas I – 1530–1525
Telepinus – 1525–1500
Alluwamnas – 1500–1490
Hantilis II – 1490–1480
Zidantas II – 1480–1470
Huzzyas II – 1470–1460
Tudhalyas II – 1460–1440

Amuwandas I – 1440–1420
Tudhalyas III – 1420–1400
Hattusilis II – 1400–1380
Suppiluliuma I – 1380–1346
Amuwandas II – 1346–1345
Mursilis II – 1345–1315
Muwatallis – 1315–1296
Urhi-Teşub – 1296–1289
Hattusilis III – 1289–1265
Tudhalyas IV – 1265–1235
Amuwandas III – 1235–1215
Suppiluliuma II – 1215-cca 1200

Tabelul cronologic a fost întocmit având ca reper următoarele lucrări:

Horia C. Matei, *Enciclopedia Antichității*, Editura Meteora Press, ed. A III-a, Bucureşti, 2000.

xxx, *Gândirea hitită în texte*, studiu introductiv: Constantin Daniel, traducere şi note: Athanase Negoiță, Editura Ştiințifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1986